

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Мерил Грегориан

**УЛОГА ПРАВОСУДНОГ СИСТЕМА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
У БОРБИ ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ**

Докторска дисертација

Београд; 2015. године

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Meril Gregorian

**THE ROLE OF JUDICIAL SYSTEM OF
THE REPUBLIC OF SERBIA
IN THE FIGHT AGAINST CORRUPTION**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2015.year

Ментор:

Редовни професор, доктор: Зоран Стојиљковић
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

Редовни професор, доктор: Радомир Милашиновић
Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Редовни професор, доктор: Дејан Миленковић
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Датум одбране: -----

Изјаве захвалности и посвете:

Захваљујем се мом честитом оцу и пожртвованој мајци, као и свим синовима под окриљем заставе наше велике фамилије, који су ми пружили највећу духовну и моралну подршку охрабрења приликом емпиријских истраживања правосудног система и откривања различитих облика манифестација корупције у државном систему.

Без њихових хуманих речи охрабрења приликом највећих животних страдања и физичке рехабилитације у протеклим годинама, никада не би нити настала моја докторска дисертација, нити бих имала снаге за нове победе и научна истраживања, која су била изузетно обимна у протекле четири године.

Захваљујем се свим људима доброг срца из света дипломатије, који су били непрекидно уз мене док сам посећивала и контактирала бројне међународне институције и организације за људска права: Еуропски суд за људска права, Хелсиншки комитет за људска права, Центар за жртве тортуре, организацију за одбрану права деце „Save the children“, УНИЦЕФ, УНЕСКО, УНДП, УНХЦР, ОЦСЕ, Међународну агенцију за атомску енергију и бројне друге.

Без њихове подршке и охрабрења не бих успела да стекнем толико нових завидних научних сазнања, од којих ће у будућности имати научне и друштвене користи не само Република Србија, него и бројни људи у свету.

Захваљујући њиховој моралној и техничкој помоћи, успела сам да покренем и моју Кампању за формирање „International Court of Human Right“ in New York и да алармирам бројне западне политичаре и медије да унапреде законе и поштовање људских права и слобода у целој свету.

Докторску дисертацију посвећујем мојој „принцези“, старијој хендикепираној кћерци Сари и свој деци света, оболелим од ретт-овог синдрома и других најтежих обољења са жељом да се далеко више унапреде поштовање права деце и особа са инвалидитетом, како у Републици Србији и ЕУ, тако и у целом свету.

„УЛОГА ПРАВОСУДНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У БОРБИ ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ“

Резиме:

Правосудне институције Републике Србије су представљене у политичкој науци као значајни друштвени чиниоци, који су усмерени на очување и заштиту националних државних интереса и цивилног грађанског друштва у борби против корупције, као и реализације у пракси основних начела Устава и поштовања људских права и слобода.

У Републици Србији још увек није посвећена довољна пажња према правосудним институцијама и њиховој борби против корупције у систему у савременом демократски уређеном друштву, те је крајњи циљ овог рада био усмерен на огроман научни и друштвени допринос у датој области са намером да се његови резултати примене у правосудној пракси.

На основу поменутог, у емпиријском делу истраживања ове докторске дисертације, примењен је један новији приступ у конкретном истраживању активности рада државних политичких, а у њиховом саставу и правосудних институција.

Наиме, подузимање конкретних коруптивних радњи и мера од стране државних органа, који би морали да се боре против корупције, а не да истој подлежу, дошло се до веома корисних закључака да су у великој мери условљени не само законским процедурама, него и недовољно развијеним етичким кодексима и стандардима, односно доминирајућим друштвеним вредностима, које се далеко спорије развијају чак и од усвајања и примене у пракси одговарајућих законских норми.

Из тога разлога, дошло се до закључка да би требало на државном плану да се успоставе нове системске вредности, које би се конкретно примениле у предлагању нових законских прописа, те у изградњи независног правосуђа на

основу едукације правосудних органа да се коруптивна дела морају кривично процесуирати, као и цивилног грађанског друштва и изградњи развијене свести да се случајеви корупције морају пријављивати надлежним државним органима.

Положај правосудних институција се може одредити из два угла: правосуђе као значајан државни орган за процесуирање корупције; али и правосуђе као систем у коме се дешавају случајеви корупције, као што су то: административно нечињење или ћутање, окаснели тужилачки поступци, неизвршавање правноснажних судских одлука, злоупотребе службених положаја појединих правосудних личности у смислу независности доношења одлука, пристрасности, слушања наређења са врха и слично.

Поменути чиниоци су били до сада, недовољно познати научној и друштвеној јавности. Крајњи циљеви ове докторске дисертације јесу да се унапреде у највећој могућој мери, на основу независног рада правосуђа, и целокупан уставно-политички поредак Републике Србије и унапреде поштовање људских права и слобода као последњи циљ у борби против корупције, што се очекује након упознавања научника из разних области са резултатима ове докторске дисертације. У таквом друштвеном окружењу које тежи ка демократским вредностима, улога правосуђа у борби против корупције, представља један од најважнијих чинилаца.

Резултати истраживања овог докторског рада се могу применити не само на реформе организације рада политичких институција, него и на односе политичких субјеката према свим осталим значајним државним органима, који стоје у функцији заштите целокупног уставно-политичког поретка Републике Србије.

Бројне корисне препоруке које су изнете у докторском раду се могу и друштвено корисно применити у политичкој пракси и организацији рада правосуђа и других органа власти у борби против корупције.

Са друге стране, може се основано тврдити да се отварају и врата новим научним дискусијама о злоупотребама политичке пропаганде и недовољно развијеној домаћој мрежи средстава јавног информисања, као и дискусијама да се предложи нови законски прописи, поготово када се ради о унапређењу права особа са инвалидитетом у Републици Србији, да се другачије организује државна

управа у смислу смањења државне бирократије и класичних бирократских формалних процедура око полемике у вези надлежности одређених институција у борби против корупције, у смислу прихватања јединственог става да сви државни органи међусобно сарађују против појава корупције у друштву и свих других облика криминалних друштвених елемената.

Пре свега, циљ државног поретка јесте да осигура реализацију и очување оних уставних вредности на којима је утемељена политичка заједница, поштовање људских права и слобода у демократски уређеном друштву, борба против организованог криминала и енергично супротстављање коруптивним државним елементима у таквом друштвено-политичком систему. Свака демократска утврђена политичка заједница кроз демократске институције и Устав утемељује ове вредности.

У таквим ситуацијама се поверава ова функција државним институцијама и органима, чија је организација утемељена у јединствени државни поредак. Тај систем је интегрисан под сталном политичком контролом легислативе и егzekутиве. Дилема за свако друштво јесте где се налазе лимити спутавања и контроле државних органа, којима су поверени послови да заштите Устав и поредак, те који гарантују независан рад уставно-политичког поретка, да се неће претворити у интересне домене разних страначких групација и других центара моћи, који би ставили у дилему реализацију остварења људских права и слобода у демократском цивилном друштву.

У докторском раду је постављен као крајњи циљ борбе против корупције афирмација основних људских права и слобода у домаћем систему, на законски прихватљиве и друштвено-моралне начине. Ова дилема је посебно изражена у друштвима у транзицији где постоји недовољно развијена грађанска свест да се пријављују случајеви корупције, док државни органи врло често служе властитим циљевима уместо јавноме интересу грађана, те су и резултати ових истраживања од посебног значаја за Републику Србију.

У поступку емпиријских истраживања се дошло до закључака да постоје бројни пропусти и деформације у систему јавне државне управе у смислу да се на одговарајуће начине врши ефикасна политичка контрола рада највиших врхова

власти према појединим политичким и правосудним институцијама и органима на основу локалне организације власти. Поједине државне институције још увек нису довољно политички сазреле да би ефикасно у пракси биле у стању да примењују начело аутономије уређења власти, имајући у виду да морају понети највећи терет одговорности у поређењу са вишим центрима моћи, који најчешће само формално управљају. Када се ради о правосудним институцијама, поменуто начело аутономије власти је од изузетног значаја за демократски уређено друштво и независан рад правосуђа, али са друге стране, отвара и нове дилеме у коруптивном деловању појединих правосудних органа, управо због недовољно изграђених системских вредности друштва у транзицији.

На основу тога, правосудне институције у Републици Србији су се у актуелним околностима, показале још увек немоћним да у складу са стандардима демократских држава у свету, врше политичку контролу, да у потпуности заштите Устав и државни поредак, као и тежњу да сачувају већ утврђене традиционалне системе вредности без тежње ка реформама. Ово је посебно критично када се ради о унапређењу људских права и слобода, те ефикасном супротстављању коруптивних деловања појединих државних службеника, јер је управо на овом месту, улога правосуђа од посебног и одлучујег значаја. Поменуте закључке смо извели на основу емпиријских сазнања у поступку личних контаката са правосудним органима и појединим државним службеницима из области социјалне политике и јавне управе. Ови закључци јесу у више наврата и случајева потврђени у политичкој и правосудној пракси.

Како је потврђено у поступцима емпиријских истраживања ове докторске дисертације, последице корупције у државном систему јесу разни облици толерисања организованог криминала, као и подривања државног поретка, најчешће услед злоупотреба службених положаја, прекорачења службених овлашћења и неблаговременог деловања на случајеве корупције, а у знатно мањем броју случајева када се ради о класичном давању мита и других противуслуга државним службеницима. У правосудном систему јесу најтрагичнији случајеви дугогодишњих неизвршавања правноснажних судских одлука и закаснили

тужилачки поступци, а такође и пристрасне судске одлуке донете на основу извештаја појединих државних органа.

Често и недостатак законских прописа и њихово погрешно тумачење омогућава коруптивним друштвеним елементима да остану заштићени и некажњени. Утврђено је да у правосудној пракси је веома мали број државних службеника законски процесуиран и најчешће су приватне тужбе грађана биле одбачене. Ово је посебно било изражено кроз сарадњу правосуђа и појединих органа политичке локалне власти из области социјалне политике, који врло често чак и сугерирају поједине правосудне одлуке на основу пристрасних извештаја.

Још један значајан закључак се односи на закаснеле тужилачке поступке када се поједина коруптивна деловања више не могу исправити у односу на настале последице.

Без сумње, најтрагичнији пример корупције у правосудним органима јесу били врло чести случајеви када су судије и заменици јавног тужиоца стављали у први план одређене законске прописе, а са друге стране су занемаривали Устав и обавезујуће међународне конвенције против корупције у државним органима и поштовање основних људских права и слобода. Тиме је бирократско формално понашање још увек задржало примат у правосудном систему Републике Србије у поређењу са објективном садржином и посвећеношћу судија и заменика јавног тужиоца да се истински посвете борби против корупције.

Зато се у овом раду и највише инсистирало управо на изградњи, реформама, допунама и изменама статута у политичком систему, као и на конкретној улози правосуђа у борби против корупције у друштву.

Ослањајући се од почетка израде овог докторског рада да испуни све захтеве теоријско-методолошких поступака и да са бихевиоралистичког теоријског приступа пружи објективно теоријско објашњење друштвено-политичког и правосудног понашања, било је неопходно да се одредимо за дириговани (усмерени) научни интервју, који није посебно продоран, али је зато врло често систематичан јер због ограничене самосталности испитивача, добијају се најобјективнији одговори. То је подразумевало огромно време и напоре да се непосредно може општити само са једним испитаником, али смо зато добили и

свеобухватне податке који би изостали применом других методолошких поступака.

На основу тога, научни допринос ове урађене докторске дисертације произилази из чињенице да феномен корупције и улога правосуђа Републике Србије нису у довољној мери истражени у политичкој науци. Правосудне одлуке и понашање у борби против корупције, морају да буду истражени у свим сферама политичког система, утицајима који врше на политичке одлуке и државно руководство, деловање рада државних институција у области социјалне политике, економије, утицаја на систем просвете, науке и технолошког развоја, а поготово на цивилно грађанско друштво у Србији.

Такође, велики научни допринос јесте и коначно утврђивање владајућег система друштвених вредности и етичких стандарда када се ради о деловању независног правосуђа у борби против корупције, али и политичког система у целини. Ови стандарди поред ефикасне примене законских прописа, осигуравају и стабилан државни поредак и усмеравају политику и односе Републике Србије са другим државама.

Највећи научни допринос јесу врло објективни прогностички закључци да се ови системи друштвених вредности морају мењати полако у складу са постојећим друштвеним реформама. Најважнији кораци у овим реформама јесу енергична борба свих слојева политичке и правосудне власти против корупције, од чега је независан рад правосуђа и професионалност њиховог рада, од пресудног значаја за очување националних државних интереса.

У том смислу, било је посебно значајно да се утврде кључне институционалне карактеристике, затим организација рада правосуђа, донети и критичке анализе њихових конкретних резултата рада у претходној деценији, те анализу степена њиховог утицаја који врше на рад осталих државних органа у политичком систему.

Из тог разлога, морали су се критички анализирати бројни административни недостаци гломазног и врло често, неефикасног државно бирократског апарата, недовољно залагање за истинске демократске реформе у друштву, конкретно понашање државних политичких елита према правосуђу.

Све поменуте критичке научне анализе смо извршили са намером да предложимо у закључним разматрањима нове законске прописе усклађене са међународним стандардима, као и да предложимо друштвене реформе у организацији рада државних институција које би унапредице целокупан државни поредак у борби против корупције.

Најпре, предложили смо да се изврше одређене измене у законодавном систему, да се предложи нови законски прописи и подзаконски акти, да се обезбеде у политичкој и правосудној пракси истинске примене закона који гарантују одређена људска права и слобода, а не једино у теоријским оквирима који нису примењивани. Зато је било неопходно да изнесемо и препоруке у раду правосудне управе јер се још увек примењују најчешће обичајна правила и традиционалне друштвене норме уместо демократских стандарда и законских норми примене у пракси. Утврдили смо да највећи недостатак представља одређивање компетенције рада државних власти уместо да међусобно сарађују када се ради о критичним случајевима и ургентним ситуацијама, као што је то рецимо, институција заштићеног сведока. Бројне државне институције у Србији нису координиране у своме раду и врло често, не познају ни обим својих стварних надлежности и службених овлашћења, те се дешавају најчешће ситуације да своју компетенцију пребацују на другу државну инстанцу, те се мали обичан грађанин врло често нађе у зачараном кругу. Неодговарајућа реформа државне бирократије јесте условила и низак степен едукације и свести државних службеника да су постављени да служе јавној управи и грађанима Републике Србије.

Истинско препознавање корупције и анализа активности националних државних институција и правосудне праксе у борби против корупције, омогућиће и правовремену изградњу функционалних односа њихових субјеката са политичким идентитетима. На тај начин, омогућиће се и правилно функционисање политичког поретка Републике Србије, те слободе и права свих њених грађана, у складу са међународним демократским стандардима.

Дубоко смо уверени да је финална израда овог докторског рада испунила сва наша очекивања, која смо одредили још приликом израде нацрта пројекта рада и њихов крајњи циљ- а то је да служи научној и друштвеној јавности на корист

реформи државног система Србије, демократски уређеног друштва у коме сви грађани уживају једнако људска права и стабилног правосудног система као темеља државног поретка.

Кључне речи: Корупција / Правосуђе / Србија / Политика/
Држава / Систем / Људска права / Криза / Реформе / Демократија

Научна област: Политичке науке, Правне науке

Ужа научна област: Политичка теорија, Правни прописи, Људска
права, Систем безбедности и заштите

УДК број: 347.97 / .99 (497.11) Библиотека ФПН

Додатна посебна класификациона ознака за дату област

343.85: 343. 352

„ The role of Judicial system of the Republic of Serbia in the fight against corruption“

Summary:

Judicial institutions of the Republic of Serbia are represented in Political Science as highly significant social factors oriented towards the preservation and protection of national state interests and civil society in the fight against corruption, and the implementation of basic constitutional principles and Human Rights and freedoms.

Legal institutions and their fight against corruption in a modern democratic society still have not gained enough attention in the Republic of Serbia, so the ultimate aim of this dissertation is to be a great scientific and social contribution in the field, whose results will be applied in legal practice.

Namely, in the empirical part of this doctoral dissertation, a more modern approach has been applied in the concrete research of the activity of state political and judicial institutions.

We came to the conclusion that instead of the fighting against corruption, state organs succumb to corruption because of their strict keeping of law procedures, and because of non developed ethical codeces and standards, and dominant social standards which develop even more slowly than the adoption and implementation of certain legal norms.

Therefore, we came to the conclusion that new system values need to be established on a state level, which would be applied in proposing new legal regulations, and establishing independent judicial system. Judicial organs need to be educated that corruption has to be treated and processed as criminal acts. Also, the public need to be conscious of the significance of reporting incidences of corruption to authorized state organs.

The position of judicial institutions can be determined from two points of view: judicial system as important state organ for processing corruption; and judicial system

as the place where corruption takes place: bureaucratic laziness or silence, slow prosecuting processes, non execution of legally binding judgements, abuse of authority in cases of partiality when reaching a verdict or obeying commands from higher positions..

Social and scientific circles have not been familiar enough with the mentioned factors so far. For this reason, the ultimate aim of this dissertation is the improvement of the whole constitutional-political system in the Republic of Serbia, and of Human Rights and freedoms as the ultimate aim in the fight against corruption. This aim will, hopefully, be achieved when scientists in various fields have become familiar with the research results laid out in this dissertation.

In a social environment aspiring to democratic values, the role of judicial system in the fight against corruption is one of the main factors.

Research results laid out in this doctorate can be applied in reforming not only the organization and work of political institutions, but also the relations between political subjects and all significant state organs whose job is to protect constitutional-political system in the Republic of Serbia.

Many useful recommendations presented in this doctoral dissertation can be applied in political practice and organization of judicial system and other state organs in the fight against corruption.

On the other hand, it can be stated that we opened the door to new scientific discussions about abuse of political propaganda and insufficiently developed domestic network of public information, and discussions for proposing new legal regulations, especially those related to the advancement of Rights of persons with disabilities in the Republic of Serbia, to the reorganization of national administration in the sense of reducing governmental bureaucracy and bureaucratic formal procedures connected to debates on the authority of certain institutions in the fight against corruption; all state organs must present a united front and collaborate in the fight against corruption and all other forms of criminal social elements.

First of all, the aim of governmental system is to ensure the implementation and preservation of constitutional values which make the foundation of political community, to respect of Human Rights and freedoms in a democratic social system, to fight

against organized crime and energetically oppose to corrupted state organs in that social-political system. Every democratic political community establishes these values through democratic institutions and the Constitution .

In those situations, this role is assigned to state institutions and organs whose organization is integrated in unique state order. That system is integrated under permanent political control of legislative and executive. Every society has a dilemma about where to put the limit of controlling state organs whose job is to protect the Constitution and the governmental arrangement, and to guarantee independent functioning of constitutional-political order, lest they become interest spheres of various political groups and other centres of power, who would impede the implementation of Human Rights and freedoms in democratic civil society.

The ultimate aim of the fight against corruption is the affirmation of basic Human Rights and freedoms in domestic system in legally acceptable and moral ways. This dilemma is especially visible in societies in transition where people are not fully aware of the importance of reporting corruption, while state organs very often serve only to themselves, instead to public interests: Therefore, the results of this research are of great importance for the Republic of Serbia.

During empirical research we came to the conclusion that there are many failures and deformities in public administration system in a sense that the highest authorities efficiently, politically control the work of some political and judicial institutions and organs at the local level. Some state institutions are still not sufficiently politically mature to apply the principle of autonomy in the organization of authority, considering the fact that local organs must carry the biggest burden of responsibility in comparison with higher centres of power which, most often, govern only formally. This principle of autonomy power is very important for a democratic society and independent work of judicial system, but on the other hand, it also brings a new dilemma in the corrupted work of some judicial organs due to insufficiently established system values in a society in transition.

In current circumstances, judicial institutions in the Republic of Serbia have shown themselves to be unable to have political control in accordance with the standards of democratic countries, and to completely protect the Constitution and state

order because they stick to established traditional values and do not aspire to reform. This is very critical when it comes to improvement of Human Rights and freedoms, and efficient opposition against corrupted activity of some state employees because it is exactly here that judicial system has a crucial role. We came to mentioned conclusions relying on empirical knowledge made in personal contacts with judicial organs and some state employees in the field of social politics and public administration. These conclusions are verified too many times in political and judicial practice.

Results of the empirical research have also proved that the consequences of corruption in state system include various forms of tolerance toward organized crime, as well as undermining of state order, most often through cases of abuse of authority, exceeding of powers, untimely activity in cases of corruption, and in lesser degree, cases of bribing state employees. The most serious cases in judicial system are related to longterm non-execution of legally binding judgements and belated prosecution processes, as well as partial judicial verdicts brought only on the ground of the reports of some state organs.

Very often, the non-existence or wrong interpretation of some legal acts enables corrupted state organs to stay untouched and unpunished. It has been determined that in judicial practice there were very few court cases against state employees, while private complaints of citizens were most often rejected. This was especially emphasized in the collaboration between judicial system and some political local organs from social politics domain which very often even suggest bringing legally binding judgements based on partial reports.

One of the important conclusions is related to belated prosecuting processes when some cases of corruption and their consequences can no longer be corrected.

Undoubtedly, the most serious example of corruption in judicial organs were very often the situations when judges and district attorneys emphasized law regulations, while simultaneously ignoring the Constitution and ratified International Conventions against corruption in state organs and the respect of Human Rights and freedoms. This proves that in Judicial system of the Republic of Serbia bureaucratic formality still has priority over objectiveness and the devotedness of judges and district attorneys to the fight against corruption..

That is why in this dissertation we insist mostly on construction, reforms, amendments and alterations of statute in political system, and on the concrete function of Justice in the fight against corruption..

From the very beginning, in this dissertation we tried to fulfill all the requirements of academic theoretical-methodological procedures and, from bibehavioralistic theoretical aspect, present objective theoretical explanation of social-political and judicial behavior. Therefore we needed to choose a guided (directed) scientific interview, which is not very „aggressive“, but it is very often systematic because due to limited independence of inquirer it can get the most objective answers. Direct contact with just one person questioned took a lot of time and effort, but it gave us comprehensive data which could not have been obtained if we had used other methodological procedures.

Scientific contribution of this doctoral dissertation lies in the fact that the phenomenon of corruption and the function of justice of the Republic of Serbia are not sufficiently researched in political science. Judicial decisions and procedures in the fight against corruption have to be researched in all spheres of political system, in influences they have on political decisions and state leadership, on state institutions in the field of social politics and economy, influences on the system of education, science and technological development, and especially on civil society in Serbia.

Also, our great scientific contribution is the final establishment of dominant system of social values and ethical standards when it comes to the functioning of independent justice in the fight against corruption, but also of political system as a whole..

These standards, beside the efficient implementation of new regulations, ensure stable government order, and direct the politics of the Republic of Serbia and its relations with other states.

Greatest scientific contribution are very objective prognostic conclusions that these systems of social values must be modified gradually in accordance with the existing social reforms. The most important step in these reforms is the active part of political and judicial power at all levels in the fight against corruption, among which independent work and professionalism of Justice are crucial for the preservation of national governmental interests.

In relation to this, it was very important to determine basic institutional characteristics, organization of Justice system, ranges and critical analysis of their concrete results in their work for the previous decade, and also, the analysis of the level of their influence on other state organs in political system.

For this reason, we had to critically analyse numerous administration defects of the clumsy and very often, inefficient governmental bureaucratic apparatus, as well as the insufficient intervening for real democratic social reforms, and the behaviour of state political elite towards Justice.

We carried out all mentioned critical analysis with the intention to propose in our conclusion new law regulations which would be in accordance with international standards, as well as to propose social reforms in the organization of state institutions which would improve the whole state system in the fight against corruption. .

First, we suggested that specific alterations in the legislative system should be made, that new law regulations and by-laws should be proposed; that true reforms should be introduced in judicial and political practice which guarantee certain Human Rights and freedoms in life, and not only in theoretical frames when laws were not respected in practice. That is why we had to recommend changes in the work of the Judicial administration because traditional canons and social norms are still more often applied than democratic standards and legislative norms. We found out that the greatest defect is defining the competence of work of governmental powers instead of their mutual collaboration in critical cases and urgent situations, for example, the institution of protected witness. Numerous governmental institutions in the Republic of Serbia are not coordinated in their work, and very often do not know what their jurisdictions and official permissions are, which results in their shifting the responsibility and jurisdiction to other state level of power, and ordinary citizens being in a vicious circle. Inadequate reform of governmental bureaucracy brought about low level of education and consciousness of state officials of the fact that they should serve the public administration and citizens of the Republic of Serbia.

Recognizing the corruption, as well as the analysis of the work of national state institutions and judicial practice in the fight against corruption, will enable a timely construction of the functional relations between their subjects and political identities.

Thus, it will enable the correct functioning of political system in the Republic of Serbia, rights and freedoms of all its citizens in accordance with international democratic standards.

We are deeply sure that this doctoral dissertation has fulfilled all our expectations presented in the research proposal, and reached the final aim – to serve the scientific and social public, and to be useful for the reforms in government system of Serbia, a democratically organized society where all citizens equally enjoy human rights, and for the stable judicial system as the foundation of governmental order.

Keywords: Corruption / Judiciary / Serbia / Politics / State / System / Human Rights / Crisis / Reforms / Democracy.

Scientific discipline: Political sciences

Specific scientific discipline: Political theory, Law regulations, Human Rights, Safety and protection system.

UDC Numbers: 347.97/99(497.11)

343.85:343.352

Садржај:

I - Уводне напомене

1.1.– Одређење појма „корупције“ - (1-24)

II - Феномен корупције-(24-78)

2.1. – Врсте и типологије корупције- (34-40)

2.2. – Појавни облици корупције у посткомунистичким друштвима-(40-47)

2.3. – Негативни политички режими-(48-63)

2.4. – Узроци корупције-(64-67)

2.5. – Циљеви борбе против корупције-(67-74)

2.6. – Поштовање људских права као крајњи циљ борбе против корупције
(74-78)

III - Политички актери у борби против корупције (78-102)

3.1. – Народна скупштина Републике Србије-(78-80)

3.2. – Влада Републике Србије-(80-81)

3.3. – Савет за борбу против корупције-(81-83)

3.4.- Заштитник права грађана-(83-88)

3.5.- Повереник за информације од јавног значаја-(88-93)

3.6. – Агенција за борбу против корупције-(93-97)

3.7. –Актери антикоруптивне стратегије-(97 - 102)

IV - Правосудни систем у борби против корупције (102-132)

4.1. – Министарство правде и државне управе (110-113)

4.2. – Улога Уставног суда у поштовању људских права и слобода(114 - 118)

- 4.3. – Улога судова у борби против корупције(118-122)
- 4.4. – Специјално тужилаштво за организовани криминал(123 -128)
- 4.5. – Јавно тужилаштво(128 -132)

V – Сарадња правосуђа и националног система безбедности у борби против корупције (132 - 152)

- 5.1. – Савет за националну безбедност(133 - 134)
- 5.2. – Министарство унутрашњих послова Републике Србије(134-135)
- 5.3.- Служба за борбу против организованог криминала(135-139)
- 5.4.- Управа криминалистичке полиције(139 –141)
- 5.5.- Служба за специјалне истражне методе(141-144)
- 5.6. - Министарство одбране (145-149)
- 5.7. - Војна полиција (149-150)
- 5.8. –Одбор за одбрану и безбедност(150-152)

.

VI - Последице корупције у државном систему Републике Србије(152 - 200)

- 6.1. – Злоупотреба службених положаја и мито(152-156)
- 6.2. – Организоване криминалне групе(156-165)
- 6.3. – Манифестације облика организованог криминала(165-171)
- 6.4. – Проблематика феномена прања новца(171-178)
- 6.5. – Трговина људима, људским органима и подвођење на проституцију(178-180)
- 6.6. – Нарко-криминал и носиоци организованих криминалних група (180-184)
- 6.7.- Појава тероризма и подривања државног поретка(184-200)

VII - Значај идеологије на систем владајућих елита (200-228)

- 7.1. – Кључна обележја политичког система Републике Србије (200-206)
- 7.2. – Идеологија друштвене свести владајућих елита(206-210)
- 7.3. – Политичка пропаганда и системи вредности у Републици Србији (211-216)
- 7.4. – Носиоци актуелне идеологије(217-228)

VIII - Политика реформе у борби против корупције (229 - 296)

- 8.1. – Идентификација уставно-политичке кризе на политичке процесе (229-242)
- 8.2. – Нов институционални приступ политичкој пракси (242 -248)
- 8.3. – Карактеристике демократског друштва и категорија одговорности (248-260)
- 8.4. – Поштовање људских права и слобода у демократској заједници (260-272)
- 8.5. – Еуропска конвенција о људским правима и слободама (272 -286)
- 8.6. – Еуропски суд за људска права(286 -296)

IX - Закључна разматрања (296 -321)

- 9.1. – Стварање услова за реформу политичких процеса (296 -299)
- 9.2. – Препоруке за нове законске прописе(299 -303)
- 9.3. – Препоруке за реформе у организ. рада правосуђа и државне управе(303 -312)
- 9.4. – Препоруке за реформе у систему безбедности (312 -314)
- 9.5.. – Објективна научна очекивања о временском периоду потребном за наведене реформе (315-321)

Литература – стр. (322-341)

I - Уводне напомене

1.1. – Одређење појма „корупције“

Генеза порекла термина „корупције“ се изводи из латинског језика и представља сложеницу префикса „**cor**“ (споразум/ договор/ заверу) а други део речи долази од глагола „**rompere**“ (сломити/ прекршити/ пореметити). Дакле, корупција у изворном значењу означава „заверу да се поремети (неки поредак)“.¹

Дилеме пред којима се налазе они који покушавају да дефинишу корупцију су многобројне. Наиме, корупција није једнако прихватљива за сва друштва и културе. Често се корупција везује за појаву кршења законских, моралних и обичајних норми.

Други проблем при дефинисању корупције јесте да ли је она обавезно облик понашања људи или може бити и одлика државног система и њених институција. У нашем раду се руководимо чињеницом да се корупција јавља у оба поменута облика.

У том смислу, од многобројних покушаја да се дефинише корупција, одабрали смо неколико најприхватљивијих приступа.

Корупција постоји уколико дође до намерног нарушавања принципа непристрасности у одлучивању у циљу присвајања неке погодности. (Вито Танци).² Танцијева дефиниција везује појам корупције за процес доношења одлука. Предмет корупције јесте садржај одлуке коју доноси учесник. Друга радна дефиниција корупције се везује за јавни сектор. Корупција се означава као стицање приватне користи злоупотребом јавних овлашћења.³ При томе, корист се може протумачити и као наносење штете другоме. То значи да корупција може постојати не само када је прекршена нека изричита дужност или забрана, већ и када јавним овлашћењима није располагамо у јавном интересу, при коришћењу дискреционих овлашћења. **Корупција се може најједноставније дефинисати као злоупотреба јавног овлашћења ради стицања неке приватне користи.**⁴

¹ Илић Горан П.: *Корупција: Основни појмови и механизми за борбу*; Правни факултет у Београду; Београд; 2007., стр. 13.

² Ибид., стр. 17.-19.

³ Ибид., стр. 17.- 24.

⁴ Радовановић Добривоје/ Булатовић Александра: *Корупција*; Центар за менаџмент; Институт за криминолошка и социолошка истраживања; Београд, 2005., стр. 4

У тренутку злоупотребе јавне моћи или службеног положаја, корумпирани државни службеник чини нешто што није у складу са његовим службеним овлашћењима и дужностима када се ради о активном облику корупције, што се често може учинити управо у правосудном систему.⁵ Са друге стране, улога правосудног система у борби против корупције би морала постати један од примарних чинилаца у држави.

У пасивном облику корупције, државни службеник, као рецимо судија или тужилац, не подузима оне процесне поступке које је дужан да учини или касни са подизањем оптужнице, потернице и других истражних радњи и поступака. Често због закаснелог подизања оптужнице по службеној дужности може доћи до непоправљивих последица како у јавном интересу, тако и када се ради о угледу и ауторитету правосудног система.⁶

Позитивно право је важно али је принцип интегритета много значајнији. Принцип интегритета не допушта грешке као у процени позитивног права када може да долази до повреде прописа услед погрешне процене или нечињења. Позитивно право не мора бити увек у јавном интересу грађана и државе, него може стајати само у интересу одређене службе или појединих државних службеника.

Такав систем интегритета јавне службе да се уведе читав спектар надзора да ли државни службеник поступа збиља у интересу службе је много суптилнији од оног који надзире поштовање позитивног права. У Републици Србији то сада ради заштитник права грађана везано за позитивно право, што представља далеко од тога да се држава може на такав начин ефикасно борити против корупције.

Систем интегритета је непозната чињеница у институцији заштитника права грађана. Овде постоји и велики проблем у начину на који јавна администрација доживљава саму себе и своју улогу у друштву.⁷ Ипак, то су само почетни кораци успостављања једне мале демократске институције у Србији, која након пет година, још није политички сазрела за ефикасну борбу против корупције.

Дакле, навели смо најпре појам „злоупотребе“ као први елемент корупције у активном и пасивном облику.⁸

⁵ Види: Pope Jeremy: *Антикорупцијски приручник*; Транспарентност; Београд; 2003.

⁶ Look at: Pope Jeremy: *Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System*; TI Source Book; 2000.

⁷ Види: *Корупција, власт и држава*; Део 1: Рес Публика; Београд; 2004.

⁸ Види: *Корупција*; Центар за менаџмент; Београд; 2005.; Види: *Корупција*; Правни факултет; Београд; 2007.

Други елемент дефиниције јесте „јавно овлашћење“. Оно имплицира да је корупција примарно повезана са јавном службом у држави, јавни службеник поседује моћ и интегритет власти.⁹ Овде се проблем у Републици Србији може поставити у вези са етиком јавне службе. Познато је да се Србија није ослободила историјског наслеђа карактеристичног за тоталитарне политичке системе, те смо посебан одељак у наставку посветили и негативним политичким режимима. Доказ томе јесте идеолошко ропство страха у коме делује државна управа. Наслеђе старог политичког режима и свести јавног службеника да још увек делује у полицијској држави, није нити мало превазиђено. Често се тако са страхом помињу службе безбедности и њихов рад се избегава уопште коментарисати јер државна управа још увек живи у страху од одмазде и репресија, без обзира на петookтобарске промене и на јасно зацртану политику Републике Србије у Уставу да се определила за демократске реформе и Еуропске вредности друштва. Међутим, стари систем још увек живи у срцима и свести државних службеника и то ће бити огроман проблем да се искорени. До тада ће и даље друштво назадовати и истинске реформе у држави неће бити учињене док се одговорни људи у држави не пробуде.¹⁰ До тада, нико неће ни покренути одавно потребне неизбежне реформе не само у сектору безбедности, него ни у целокупном систему државе који је давно сазрео за корените реформе, а поготово правосудни систем.

Тако рецимо, заштита ауторских права би морала бити далеко јасније прецизирана и спроведена у пракси од формалне законске заштите која се у пракси не реализује.

Правосуђе је започело стидљиве кораке да подузима спорове против бивших челника, који су били запослени у сектору државне безбедности или појединих моћних политичких функционера из прошлости. Ипак, то је још јако далеко од независног и непристрасног правосудног система. Вечито освртање на прошлост и црно-беле филмове, не може донети неки значајан корак напретка када се ради о истински зацртаним демократским реформама јер не постоје чак нити едуковани државни саветници који би били у стању да јасно усмере политику ка прогресу и будућности. Тренутно у Републици Србији постоји 1134 саветника, које финансира Србија из државног буџета, али су конкретни учинци и политички плодови изузетно сиромашни јер не постоји развијена идеолошка свест да се ради и 24 часа у јавноме интересу и у корист грађана државе, а не у властиту

⁹ Види: *Корупција у Србији*; Центар за либерално-демократске студије; Београд; 2001.

¹⁰ Look at: www.FBI.gov/publications/terror/terror2000-2012.htm

корист и моћ, као и да прође радно време и покупе се превисоке дневнице, које плаћају цех сви грађани Републике Србије.¹¹

У том смислу, правосудни систем се налази тек у самој зачетку реформи, што смо закључили након обимних емпиријских истраживања у протекле четири године у правосудном систему Републике Србије.

Трећи елемент корупције јесте приватна корист, која је циљ коруптивног деловања. Зависно од врсте користи, може бити административна или политичка.

Административна корупција је мотивисана стицањем користи за појединца који располаже јавним овлашћењем или за њему блиска лица, при чему корист не мора бити материјална, него да нарушава јавни интерес као доминантну категорију у процени етичности поступања државног службеника.

За разлику од административне корупције која не мора бити незаконита увек, политичка корупција подразумева драстично кршење закона и корист за политичку странку или неку интересну групу са политичким интересом. Политичка корупција у парламенту се може сматрати најозбиљнијом формом политичке корупције, нарочито приликом изгласавања појединих законских прописа. Поштујући приватност посланика и професионалну етику државног службеника, објективно не би требало да други државни органи утичу на одлуке посланика. Међутим, ово се може гарантовати једино у демократски уређеном друштву са изграђеним системским вредностима¹².

Наиме, највећи испити које су Република Србија и ЕУ полагале пред међународном заједницом, нису били на састанцима владајућих политичара и на речима обећања домаћих политичара да ће испунити одређене услове за чланство ЕУ. Испити су се дешавали на свакоме кораку, нарочито међу малим обичним светом и грађанима да се утврди како збиља поступа државна управа и како контролише њихов рад и реформе Еуропска Унија, која је озбиљно узела разматрање улазак у чланство Републике Србије.¹³ Зато је сваки правосудни поступак, свака тужилачка интервенција, сваки незаконити поступак државног службеника; био доказ више о постојању корупције у државним органима Републике Србије и да још нису сазрели услови за истинске демократске реформе.

Без сумње, најтрагичнији примери јесу везани за обавезујуће међународне конвенције о људским правима и слободама, начинима њихове примене у

¹¹ Види: *Корупција у Србији пет година касније*; ; Центар за либерално-демократске студије; Београд; 2007.

¹² Види: Кецмановић Ненад: *Политика, држава и моћ*; Политеиа; Чигоја; Београд; 2009.

¹³ Look at: www.europol.eu.int

Републици Србији и поступци процесуирања при Еуропским судом за људска права, након тога што апликант исцрпи све друге правне лекове у Србији.

Јасно је да сваки народ који живи деценијама у полицијској држави и тоталитарном систему, не може ни знати да постоје слободни народи и демократски уређено друштво са отвореним и слободним медијима, као и да се у савремено доба, не може обманути нити једна савремена демократска држава. Онога тренутка када се Република Србија у своме Уставу, определила за Еуропске демократске вредности друштва, то је значило да је комплетан информациони систем државне управе постао повезан са Еуропском Унијом како би се могли свакога тренутка пратити успешност демократских реформи, па тако и сваки правосудни поступак као тужилаштво морају бити под надзором Еуропске Уније. Доказ јесу и бројне донације рачунара у правосудним институцијама, управо пореклом из ЕУ.

Лични интереси у државним органима и даље доминирају као примарни, док се решавају углавном парцијални и маргинализовани случајеви корупције а занемарују они много значајнији и бројнији у државним застарелим структурама.¹⁴ Власт ће се на речима увек ограђивати од корупције али објективне чињенице већ одавно говоре за себе. Недостатак храбрости и суочавања са истином да више нема пресије као у доба режима Милошевића, да нема више разлога за страхове од тајне полиције, или одмазде од стране државних службеника, никако да дође до свести чак и политичких и правосудних органа, него је то тема о којој се мора и даље ћутати и ништа не подузимати. Тиме пред очима Еуропске Уније само показују да су и даље робови својих страхова из прошлости и да су актуелне идеолошко-системске вредности одавно зреле за корените реформе. Ово чине на штету грађана Србије и једнога дана ће бити позвани на историјску одговорност што нису пуних 11 година од убиства премијера Зорана Ђинђића ништа учинили, изузев што су уживали у својој политичкој власти, без обзира на реторику највиших државних функционера да се боре против корупције у држави јер су пракса и резултати у правосудном систему доказали сасвим другачију ситуацију када се ради о борби против корупције у Републици Србији.

Објективно, конкретни резултати су сиромашни за период од једне деценије јер се могло много више учинити. Стручњака за борбу против корупције је јак

¹⁴ Vidi: www.gradoviprotivkorupcije.org.rs

мало, а посебно саветника ове врсте и надзорних државних тела. Савремене демократске успостављене институције као што је заштитиник права грађана још увек немају јасно изграђену идеју и циљеве свога рада, предмети и притужбе грађана се гомилају, а конкретни резултати врло мало и отежано се остварују. Без обзира на период транзиције, не постоје јасне смернице ни код кључних особа које доносе политичке одлуке, док се врло мало прихвата истинска одговорност.¹⁵ Врло често у политичком систему се одговорност пребацује на неког другог јер не постоје чак ни јасно прецизиране надлежности сваког државног органа.

Први проблем на који смо указали јесте нагласак на позитивноправном регулисању јавне управе,¹⁶ односно наслеђеним врло израженим нормативизмом.

Надзор интегритета и процена моралног профила јавног службеника је остала и даље у позадини, што јесте одлика у балканским земљама да се о корупцији ретко и смело говорити. Када се и говорило о корупцији, није се помињао етични проблем, него само кривичноправни аспект. Приступ корупцији са кривичноправног аспекта је непотпун да би се држава могла озбиљно упустити у борбу против корупције. Међутим, бројне ситуације корупције не могу да утврде кривичну одговорност, а самим тим и казнене санкције против лица која врше коруптивне радње. Зато бројни случајеви остају неоткривени јер се у овој средини још увек ћути и случајеви корупције се тешко обелодањују.¹⁷

На основу тога, **можемо да одредимо корупцију у јавној служби као свако деловање или пропуштање да се делује, било да је то поступање у складу са формалним одредницама овлашћења јавног службеника или није, уколико то деловање није усмерено на заштиту јавног интереса, интереса грађана и јавности; већ је мотивисано у целини или делимично, било каквим приватним или другим парцијалним интересима или утицајима, било да такви утицаји доводе до тога да јавни службеник стиче некакву материјалну или нематеријалну корист за себе или за друго лице, или да не стиче никакву конкретну корист.**¹⁸

Мотивација за поступање јавног службеника се може утврдити без подробног разматрања, много лакше него што изгледа.

¹⁵ Look at: www.undp.org/governance7DOC/AC-PN; Anti-Corruption Practice

¹⁶ Види: Кецмановић Ненад: *Елементи владавине*; Факултет политичких наука; Београд; 2011.

¹⁷ Види: Јовашевић Драган: *Кривична дела корупције*; Службени гласник; Београд; 2009.

¹⁸ Радовановић Добривоје/ Булатовић Александра: *Корупција*; Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Центар за менаџмент; Београд; 2005., стр. 35.-36.

Наиме, ретроспективном анализом околности, а посебно интереса који су укључени у доношење одређене одлуке или службено поступање, могућно је врло једноставно и закључити мотивисаност одређеног државног службеника због чега је прибегао корупцији у своме службеном деловању.

При томе, неоправдано је сводити надзорну функцију надређеног државног службеника на законитост рада јавне службе јер се надзорна функција подразумева и у квалитету поступања и одлука које доноси јавни службеник. Уколико овај јавни службеник сарађује са лицима која су починила у претходном периоду већ коруптивне радње, утолико је случај проблематичнији и добија још више на тежини.

Тада је дужност начелника или руководиоца одређене јавне службе да се предузму корективне радње, да се разговара са јавним службеником и утврди због чега је дошло од погрешне процене у одлучивању, премештање службеника на неку адекватнију функцију, ако је реч о проблему са интегритетом, чак да се подуме и административна санкција ко што је отказ радног односа у служби. Надзорна функција у јавној управи мора бити саставни део саме јавне управе, и то по ресорима и стручним службама и да сваки руководиоца прође одговарајућу обуку како може да управља са својим службеницима.¹⁹

Када се у таквом транзиционом систему догоди корупција да јавни службеник донесе одлуку којом компромитује интегритет свог положаја; управо зато што су укључени у надзор сви искусни и упућени у све аспекте дневног рада овог одељења, такав пропуст тешко може да прође непримећено.

Тамо где нема владавине права и довољно предвидљивости у поступању државе, повећава се и степен несигурности и потенцијалне угрожености појединаца и грађана, што указује на системску корупцију или корупцију у појединим службама јавне управе.²⁰ Међутим, треба бити врло опрезан у употреби термина „владавина права“ јер се **у пракси, владавина права може једино утврдити емпиријским начином, односно провером да ли држава поступа у складу са Законом и Уставом**, као и обавезујућим међународним конвенцијама, као што је Еуропска конвенција о људским правима и слободама. Претходна пракса је показала да корупција постоји у свим службама јавне управе,

¹⁹ Види: Китаровић Игор: *Систем државне управе; управни поступак и управни спор*; Службени гласник; Београд; 2008.

²⁰ Види: Нојман Франц: *Владавина права*; Филип Вишњић; Београд; 2002.

као што је документовани пример везан за Градски центар за социјални рад у периоду од 13.03-18.03.2013. у Београду.

У овом емпиријском истраживању смо утврдили да је више државних службеника било укључено у коруптивне радње: од надлежних судија који нису спровели одређене процесне радње на време, преко одређених полицијских структура који су били опет зависни од правосудних одлука и решења, те јавне политичке администрације, која се чак укључила у сарадњу са коруптивним приватним лицима тиме што је заштитила њихове привремене интересе. Етика је оно што оправдава државу и суштински носи јавну администрацију. Држава која не почива на етици-није легитимна, као што ни јавна администрација која не поседује унутрашњи етички поредак, доводи озбиљно у питање легитимитет свога рада управе.²¹ Остваривање легитимне управе подразумева стално преиспитивање и анализу начина на који ова јавна управа функционише, а у конкретном случају се радило о Градском центру за социјални рад и незаконитом поступању јавног службеника, који је прекорачио службена овлашћења, прекршио ратификоване међународне конвенције на које се Република Србија обавезала својим уговорима, те још и сарађивао са корумпираним приватним лицима са намером да таквим поступањима изађе у сусрет коруптивним државним органима на штету грађана и демократски уређеног друштва. Овај мали пример корупције и компромитације у државној управи нас упућује на закључак да је у Републици Србији неопходно оформити посебна надзорна стручна тела у свакоме домену јавне управе јер се ефикасност руководиоца своди једино на пребацивање одговорности на други нижи орган, који није довољно компетентан да самостално доноси правилне одлуке и јасни су разлози да подлеже и под најмањим притисцима корупцији. Дубоко усађена наслеђена свест да се још увек живи у полицијској држави без владавине права и да треба страховати од моћника је показала своје лице у коруптивном деловању социјалних радница, које су заведене сматрајући да штите државне интересе, незаконито поступале и донеле јсу тешке и несмотрене одлуке на штету напаћених грађана, јавног интереса и нарушиле су међународна људска права на које се Република Србија обавезала.

Међутим, овај евидентирани пример из политичке праксе новијег датума у коме смо учествовали са намером да се уверимо у незаконито и коруптивно поступање је био приватно врло трагичан за оштећене грађане, док смо га научно

²¹ Види: Подунавац Милан: *Политички легитимитет*; Рад; Београд; 1988.

емпиријски истраживали и утврдили тежину драме малог немоћног човека пред најездом корумпираних државних службеника. Једни су били врло неактивни и успорени у поступку који је захтевао хитну интервенцију што доказује да још нису сазрели за ванредне службене околности. Други су реаговали врло бурно и непромишљено јер су мислили да штите државне интересе једне корумпиране групе, а занемарили су јавни интерес и владавину права. Ма колико био болан овај емпиријски пример који смо истражили, добили смо значајне научне податке о степену и облицима корупције у јавној управи. Овај проблем корупције државних службеника из области социјалне политике је покренуо читаву лавину других коруптивних проблема јер је познато да у Републици Србији се судије приликом доношења правосудних решења, уместо на објективне доказе, врло често једино ослањају на извештаје социјалних радница. Тиме је још неколико пута било доказано у пракси да су судије изузетно зависне од мишљења локалних социјалних радница и да нису деловали независно и непристрасно, што је довело до врло озбиљних проблема не само на оштећене грађане, који су постали тако жртве корупције како политичких, тако и правосудних органа, него и до озбиљних морално-државних проблема које су уследиле Високом савету судства од стране међународних посматрача.

Изграђена етичка свест код јавних службеника је на изузетно ниском ступњу, постоји дискриминација према степену моћи и утицаја од којих сматрају да су зависни на штету дискриминације малих грађана и цивилног друштва, поготово када се ради о мање образованим друштвеним слојевима, па чак и другим расама. Наслеђе старог идеолошког режима још увек постоји у појединим слојевима свести јавне управе и потребно је да се целокупно друштво путем средстава јавног информисања, категорички супротставља, репресивним формама остатака старог друштвеног уређења и система вредности.

У Републици Србији није уређен принцип институционалног посредовања према грађанима у односу на позитивноправне прописе. Виши етички принципи јавне управе су занемарени и државна бирократија је строго уско оријентисана искључиво на нормативне принципе. Тако се редовно обављају тужилачки и правосудни поступци, али и сви други органи државне управе.

Најтрагичније јесте чињеница претераног ослањања на законске прописе у поређењу са Уставом и обавезујућим међународним конвенцијама.

Унутар јавне управе, правосудни систем има сопствене специфичности у поређењу са осталим државним органима. .

Поменуће чињенице указују да се у систему правосуђа може јавити врло често коруптивно понашање и манипулације, нарочито у земљама које носе наслеђе из старог режима по питању идеолошких вредности друштва.²² Након петооктобарских промена се морало започети најпре са далеко ефикаснијом реформом правосуђа и изградњи новог модела идеолошких вредности. Уместо тога, бивша министарка Снежана Маловић се залагала за уређење институција у правосуђу, њиховим размештањима и прерасподелама, као и новом Уставу, док је мало пажње посвећено обавезујућим међународним људским правима и слободама у корист уређења државне администрације. Изградња једног система се започиње у његовим темељима и носећим потпорним зидовима, а не започиње се уређење правосудног система са преградним зидовима и гредама за кров. У Србији је урађено обрнуто и последице данас јесу појава масовне корупције у правосуђу, јавној управи и другим структурама друштва.

Генералне принципе за кодекс етике за јавну управу је предложила Организација за Еуропску безбедност и сарадњу²³ и према очекивањима ОЕБС-а, требало је одавно да Република Србија усвоји у свакодневной пракси наведене принципе:

1. да се служи јавном интересу и цивилном друштву, као и владавини права;
2. да државни службеници буду одговорни за своје поступке; што није уопште случај у јавној управи и политичко-правосудној пракси;
3. да се моћ и ауторитет јавне службе употребљавају легитимно;
4. да се државни службеници понашају непристрасно и да испоштују сваког грађанина Србије да буде равноправан пред институцијама државе;
5. да се благовремено и пажљиво реагује јер поједине закаснеле реакције када је ситуација врло критична и ургентна не могу се више исправити и наносе штету кредибилитету државе;
6. да се државне радње обављају ефикасно и ефектно, уместо што се подузимају споредне и мање значајне радње када се изгуби много времена узалуд.

24

²² Види: *Политичке институције и демократија*; Факултет политичких наука; Београд; 2006.

²³ Look at: www.osce.org.rs

²⁴ Види такође: ОЕЦД (Организација за економску кооперацију и развој) смернице за решавање сукоба интереса у јавној служби; (јун 2003.), у : Мрвић-Петровић Наташа: *Сукоб јавног и приватног интереса: У троуглу моћи, новца и политике*; Војноиздавачки завод, Институт за упоредно право; Београд, 2004., стр. 220.-236.

Другим речима, неопходно је поштовати владавину права, све међународне конвенције на које се Република Србија обавезала, избегавање максимално коруптивног понашања у јавној управи, трошење државног буџета за разне презентације или службена путовања са минималним резултатима, чување јавне имовине и служење интересима свих грађана равноправно, те бројни други етички кодекси понашања државних службеника, а посебно специфичних потреба ових државних службеника, који су дужни да одговарају за државне интересе. Јасно је да су они повезани информационо са ОЕБС-ом и другим релевантним Еуропским организацијама, који уредно бележе остварене реформе и реализацију људских права и слобода. Међутим, треба имати у виду и да је цео свет информационо тесно повезан и да не постоји коруптивно и незаконито државно понашање, које није изашло на светлост дана. Када се ради о моралној осуди међународних посматрача, оно остаје у домену скривене политике и не оставља посебне значајне последице по државне органе, који су чинили коруптивне радње, изузев што никада више неће имати слободу избора под притиском јачег и моћнијег. Међутим, када се ради о објективном политички и медијски информисаном аудиторијуму, тада могу да настану несагледиве последице по корумпиране државне службенике и њихове логичке помагаче. Цео свет ради на томе да се изгради једно хуманије и истински прогресивно друштво, да се испоштују загарантована људска права на основу Универзалне декларације о људским правима и слободама, те да се спрече злонамерни органи у свету који доносе нередок, беззаконје, тиранију, тлачење немоћних и анархију.²⁵

Зато је јако битно да се формулисана политика изградње етике јавне управе у Србији што пре спроведе у пракси и конкретној реализацији, јер све што доноси штету грађанима државе и отвара простор даљим манифестацијама корупције у државној управи ствара једино успорени темпо да се Република Србија прикључи Еуропским интеграцијама и да постане једног дана и модерно уређена држава..

Међутим, немогуће је формулисати етичке кодексе када се државне службе и организације схватају као машине. У таквој машинерији се и државни службеници осећају као делови механизма, а машине не подлежу моралу. Политика организације стоји изнад људског морала.²⁶ То је искривљена свест од које полазимо у анализи због чега су етички кодекс у Србији

²⁵ Види: Мишчевић Тања: *Нова ера међународних организација*; Службени гласник; Београд; 2012.

²⁶ Види: <http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu/documenta/godišnjiizveštaj> *о напретку/извештају напретка Србије/2011 са анексом*.pdf.; Извештај Еуропске комисије о напретку у Србији 2011.

занемарени. Поштују се механизми правила као што постоје компјутерски програми, али се занемарује људско биће и човеков морал, односно етички кодекси здраворазумског расуђивања.

Државни службеник јесте дужан да изврши налоге претпостављеног и да га до краја испоштује. Са друге стране, увек постоји и приговор човекове савести о томе да ли је његово службено понашање морално исправно или није, те је у таквим ситуацијама, чак и дужан да одбије наређење уколико је противно јавном интересу и владавини права. У Србији нису никада одређене границе између институционалне лојалности у односу на општи морал.

У Србији се ретко који државни службеник суочава са поменутим моралним дилемама јер су у највећем проценту државни службеници увучени у машинерију и лојалност да се не замере онима који се налазе изнад њих, док се према немоћним грађанима врло често понашају нетрпељиво јер нису од њих зависни. То представља искривљену свест и човеков морал када се повинује једино надмоћнијем од њега, док свесно занемарује истинске хумане вредности поштовања човека.²⁷

У демократски развијеном друштву је довољно дунути у најтишу пиштаљку и пријавити корумпираног службеника надлежном надређеном службенику унутар организације. За разлику од тога, у Србији где је корупција заступљена у свим државним органима, једино се може очекивати да се и дувач у пиштаљку ућутка. У таквим приликама се обично запослени државни службеник или дувач у пиштаљку склони на друго ниже радно место, док се грађани ретко или никако, одлучују да пријаве коруптивно понашање у јавној управи јер су свесни да неће имати много успеха.

Имали смо прилике у току емпиријских истраживања да се уверимо да су такви грађани чак и на одређене начине санкционисани касније од ових државних службеника, чије су коруптивно понашање пријавили. Пријављивањем корупције су изазвали гнев државних службеника, те се не може никако тврдити да држава и државна управа у Србији охрабрују пријављивање случајева корупције.²⁸

Из тог разлога, можемо да препоручимо корисне препоруке за успешно дување у пиштаљку. Најпре, треба утврдити процену проблема и указати на јасно присутну претњу друштву. Други услов је да упозорење буде на одређени начин

²⁷ Види: Бараћ Верица: *Корупција, власт, држава*; Савет за борбу против корупције; Београд; 2011.

²⁸ Види: Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа; Београд; 2013.

атрактивно да би подигло јавност на ноге. Уколико не реагују највиши државни органи законским средствима, тада човеку преостаје једино да алармира и међународне медије и дипломатију. Треће, најлакше се реализује када је интегритет државних институција доведен у питање, а када су унутар њих појединци начинили тешке прекршаје.

Међутим, постоје случајеви у пракси који су након што су обелоданили афере и злоупотребе службених овлашћења, били заштићени у Суду, након што су их поједини утицајни државни службеници прогонили касније. Јасно је да у таквим приликама и домаћи медији постају врло обазриви и у стању су данима или месецима да проверавају информације пре него што одјекне медијска бомба..

Савремени демократски примери у којима стоји држава и поједини њени државни органи или службеници као странка пред Судом, омогућава да се заштити појединац, чак и у драстичним случајевима дувања у пиштаљку. Ипак, за овакве правосудне поступке је неопходно да друштво и држава достигну приличан степен зрелости и прихватања властите одговорности.²⁹ Владавима права и јавни интерес грађана морају бити увек на првоме месту у свакој демократској уређеној и правној држави. Кредибилитет информације се далеко више вреднује када се дувач у пиштаљку идентификује и државни органи знају његов идентитет јер се уз његову помоћ могу лакше и јасније утврдити чињенице. С друге стране, анонимне пријаве дају велику моћ истражним агенцијама куда треба усмеравати државну истрагу и према којим службеним лицима, тако да практично могу да поступају на начин који подсећа на деловање тајне полиције, када се не открива извор информација на основу којих делује рецимо Управа криминалистичке полиције у Србији. На такав начин се у самоме зачетку могу јасно идентификовати криминалне организације или поједине терористичке групе на територији Србије. Управо смо у нашем истраживању посветили велику пажњу Управи криминалистичке полиције, доставили смо поједине наше научне радове, са намером да по узору на демократске организације у развијеном свету, успоставе формирање једне успешне криминалистичко-обавештајне агенције, која би вршила прикупљање одговарајућих доказа за тужилаштво. Без сумње, сарадња полиције са правосуђем би морала да се подигне на много виши ниво него што је то било до сада да по налогу тужилаштва или судије, полиција једино ради на достављању извештаја или изјава сведока, оштећених и осумњичених лица.

²⁹ Види: Стојиљковић Зоран: *Савремена држава*; Факултет политичких наука; Београд; 2008.

Пре свега, неопходно је увек да се пође од претпоставке за сумњу да уопште постоји морална обавеза лојалности према одређеној државној организацији. Када се ради о грађанима, врло често може да победи у њима патриотска дужност и да савесно доставе правосудним и полицијским органима и релевантне доказе у својству сведока.

У такве сврхе је потребно најпре, да се запослени упознају са кључним мерама и методама које могу изазовати коруптивно понашање државних службеника. Дobar предавач и познавалац одређене области у коруптивном понашању, може да уз једноставне приказе увери запослене да се збиља ради о злоупотребама службеног положаја. Поверење се понекад добија на јуриш, док је у одређеним приликама било потребно укључити и друге политиколошке аспекте, као што су рецимо, чак и укључивање дипломатских представника.³⁰ Без сумње, када дође до последњег стадијума да се обавести и међународна јавност и медији, то представља последњи ударац и крај корупције.³¹

Као што објективно човек нема никакву моралну обавезу према своме аутомобилу, тако не мора имати ни моралну обавезу према државној машинерији. Власник моторног возила је једино дужан да своје возило уредно региструје, у складу са законским важећим прописима. Тако и изношење неправилности у јавност, не обавезује државне службенике да постоје морални разлози и обавезе лојалности према организацији. Свако морално расуђивање почива на скупу вредности које опредељују и моралне закључке о исправности одређених радњи.³² Овде треба напоменути да се управо у хришћанским срединама појављују дилеме у вези са дужношћу, обавезама, границама властитих и туђих интереса јер су то друштва заснована на вери која признаје слободу појединца.³³ У таквим срединама је могућ дискурс о границама моралног оправдања појединих облика деловања зависно од контекста проблема и моралне аргументације. Анализа пословне етике није много заступљена у исламским државама, као што се то ради у хришћанским срединама.

Када говоримо о појму „корупције“, не треба занемарити и размену услуга при чему, јавни службеник доноси позитивну одлуку у корист клијента са намером да и њему ова услуга буде касније узвраћена. Поменута појава „враћања

³⁰ Look at: Walecki Marcin: *Political Money and Corruption*; IFES; Washington; 2004.

³¹ Види: Бараћ Верица/ Златић Иван: *Корупција, власт и држава*; Рес Публика; Београд; 2004.

³² Види: Супек Руди: *Друштвене предрасуде*; Радничка штампа; Београд; 1973.

³³ Види: Ђентиле Емилио: *Религије политике*; Библиотека XX века; Београд; 2009.

лопте“³⁴ се уклапа у дефиницију корупције јер се кроз противуслугу прима директна или индиректна корист као компензација за доношење одлуке, које нису мотивисане интересима службе или јавним интересом, него појединачним или корпоративним интересом неког лица или организације. Ова појава се догађа на свим нивоима власти и врло тешко се открива и доказује.

Тако рецимо, тужилаштво може да одбија да поднесе кривичну пријаву против државних службеника из домена социјалне политике, без обзира на уверљиве доказе јер сматра да се таквим државним службеницима, не треба нипошто замерати без обзира што су прекорачили границе службених овлашћења. Исто тако, шпијунирање страних делегација које долазе у посету Републици Србији се одвија у сложенем склопу односа између тајних служби, органа извршне власти и националних представника у међународним организацијама, при чему се ови поступци оправдавају заштитом националних интереса. Даље, финансирање националног буџета кроз операције прања новца које спроводе националне банке ради интереса државних агенција, такође, представља крупно „враћање лопте“ иза кога стоји држава. Откривање ове форме корупције је практично немогуће државним органима, уколико самостално делују.³⁵ У таквим приликама је неопходно да затраже помоћ од међународних и државних агенција из Еуропске Уније, које смо такође, врло често контактирали у протекле четири године ради добијања конкретних сазнања у вези са корупцијом у државним органима.³⁶ Без сумње, Интерпол, Савет безбедности, бројне агенције при УНДП и друге значајне организације у свету, постоје управо да се супроставе у широким размерама не само коруптивном државном понашању, него и грубом нарушавању основних загарантованих људских права и слобода. Ово је било посебно важно због кампање коју смо покренули ради формирања једне нове демократски уређене институције у Њујорку.

Када се ради о операцијама организованог криминала уз учешће државе, тада се противуслуге корупције готово уопште не истражују. Крупна корупција подразумева милионске трансакције, намештање великих пословних договора, трговину оружјем, синергизам са организованим криминалом и друге коруптивне радње. Оваква кривична дела наносе огромну штету целокупном друштву али и

³⁴ Радовановић Добривоје/ Булатовић Александра: *Корупција*; Центар за менаџмент; Институт за криминолошка и социолошка истраживања; Београд, 2005., стр. 329.-346.

³⁵ Бараћ Верица: *Правац промена*; Република; Београд; 2000.

³⁶ У том смислу, веома отворени и активни за научну сарадњу јесу: look at: www.interpol.com

често постављају велике политичке изазове.³⁷ Код овакве злоупотребе политичког система, у ланац корупције је укључен велики број појединаца, те се с правом, може тврдити да постоји велика вероватноћа да многи од њих проговоре о свему што се дешава незаконито у друштву. Зато је реформа правосудног система морала да буде основни услов политичких демократских реформи, поготово што су информационо повезане са појединим организацијама из Еуропске Уније.³⁸

Међутим, уместо тога у Србији се најпре, започело са политичким реформама, а ови државни органи нису довољно сазрели да би могли понети сав терет коруптивног деловања у држави. Доказ јесте чињеница да правосудни и политички органи нису до сада, подузели против значајних државних моћника бројне истражне радње и поступке у случајевима коруптивног деловања; него још увек на одређене начине, показују страхове као да живе у Милошевићевој, а не у демократској држави.

У Извештају о раду јавних тужилаштава на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости у 2003. години, који је представљен априла 2004. године у Београду, проблематика из области враћања услуга се разматра кроз појам „привредног криминалитета“. Овај извештај показује одсуство дискриминације између дела против привреде и службене дужности, уопштено посматраних, и специфичних дела корупције. Извештај наводи посебне проблеме у борби против привредног криминала као што је проблематика феномена прања новца.³⁹ Међутим, држава Република Србија је одмах након петооктобарских промена политичке власти, уредила формирање специјализованих тимова у оквиру

Министарства унутрашњих послова, буџетске инспекције при Министарству финансија и Одељење за борбу против прања новца при Републичкој управи јавних прихода. У извештају недостаје тумачење злоупотреба службених положаја или прекорачења службених овлашћења у државним органима.

У државном систему Србије је занемарена друштвена предвидивост која доноси осећање сигурности јавноме интересу и цивилном грађанском друштву.

³⁷ Види: *Привредни криминал и корупција*; Институт за криминолошка и социолошка истраживања; Београд; 2001.

³⁸ Види: Шаркић Н./Прља Д./Дамњановић К./Марић В./Живковић В./Водинелић В./Мервић-Петровић Н.: *Право информационих технологија*; Правни факултет Универзитета „Унион“ у Београду; Службени гласник; Београд; 2007.

³⁹ Радовановић Добривоје/ Булатовић Александра: *Корупција*; Центар за менаџмент; Институт за криминолошка и социолошка истраживања; Београд; 2005., стр. 335-337.

Дискреционо понашање јавних службеника и њихово доношење одлука могу да представљају извор највеће друштвене опасности. Државни службеник, путем делегираног овлашћења, располаже државном моћи да поступа и одлучује.⁴⁰

Предвидивост поступања јавног службеника је регулисана законом. Међутим, треба имати у виду да закон само у теорији може да одигра позитивну улогу.

У систему и пракси је занемарено да је исто тако, потребно и ове законске прописе ефикасно, на време и ефектно примењивати јер се јако често дешава да ови закони не остварују своју праву функцију. Лични морал сваког државног службеника и етички кодекси у поступању могу много више да доводе до позитивног или негативног односа институција према грађанима. Легитимна друштвена очекивања и јавни интерес могу у великој мери да дестимулишу девијантно поступање државних службеника. Ако грађанин не зна како ће јавна администрација у појединим случајевима поступати, тада његов однос са институцијама државе се претвара у лутрију. Зато такав грађанин не може да поседује способност планирања и осећај поверења да ће збиља, да реализује очекиване циљеве. Овакви услови стварају погодно тло за рађање атмосфере конфликта у друштву, напетим односима грађана са државним институцијама јер су исходи увек непредвидиви и неизвесни у ком правцу ће се даље одвијати.⁴¹ У Републици Србији је грађанско друштво још увек незрело да схвати властити значај у друштвеном животу и значајну улогу коју може да одигра у развоју институција.⁴² Грађани нису укључени у сарадњу са институцијама јер нису подржани од стране власти и увек је потребна њихова властита и упорна иницијатива ради реализације ефектних резултата. Исто тако, врло често и поред ефикасних залагања малих обичних грађана да делују позитивно на рад државних институција, производи занемарљиве резултате, чак и изазива негативне реакције државних службеника, а у најтежим случајевима, такав грађанин бива и кажњаван на разне начине, чиме се ствара нови вид државне корупције.

Криза нормативно-вредносног система у друштву у транзицији као што је Србија, доводи до тога да се не прави довољно јасна разлика између друштвено прихватљивих понашања и девијантних облика понашања. Потреба за

⁴⁰ Види: Павловић Душан/ Антонић Слободан: *Консолидација демократских установа у Србији после 2000 године*; Службени гласник; Београд; 2007.

⁴¹ Види: Павловић Вукашин: *Држава и друштво*; Чигоја штампа; Београд; 2011.

⁴² Види: Стојољковић Зоран/ Павловић Вукашин: *Савремена држава, структура и социјалне функције*; Факултет политичких наука и Конрад Аденауер Стифтунг; Београд; 2010.

довршавањем модернизацијских процеса значи да се јавна државна управа мора прилагођавати институционалном уређењу и нормативним стандардима Еуропске Уније, у складу са специфичним локалним условима и институционалној и правној култури.⁴³ У том погледу се највише одмакло у правосудном систему Републике Србије, који је глобално повезан у јединствени информациони систем. Да ли ће правосудни органи да делују позитивно у сузбијању корупције или негативно, зависи од ефикасне примене закона у пракси.

На вишем степену контроле рада у систему правосуђа постоји Врховни касациони суд, коме се незадовољне странке у поступку, могу обратити притужбама на неажуран или неефикасан рад правосудних поступака, као и Високи савет судства и Министарство правде и државне управе, да се контролишу целокупна јавна управа, заштита државних институција али и јасна сазнања о свим коруптивним радњама, намештању правосудних случајева од стране појединих корумпираних административних службеника или судских извршитеља, нечињење одговарајућих мера сузбијања корупције у тужилаштву и правосуђу, незаконите новчане трансакције у банкама и бројне друге нелегитимне или кривичне поступке. Управо би захваљујући раду ефикасне државне администрације, могло да се помогне криминалистичкој полицији у расветљавању најтежих дела корупције. Поменути државни органи би требали да својим активним учешћем у великој мери доприносе борби против корупције на свим друштвеним нивоима и да захваљујући електронској опреми за снимање, прибављају доказе за најтеже случајеве корупције. Република Србија је занемарила сарадњу полицијских органа са правосуђем у далеко већој мери и на одређене начине изоловала и препустила државним и полицијским саветницима и помоћницима, да организују своју агенцијску политику и свој рад, уместо да их је ангажовала у оној мери коју они збиља, имају могућности да помогну, а посебно у правосудном систему.⁴⁴

На такав начин, ограђене службе при Министарству унутрашњих послова се нису ни осетиле обавезним да рецимо, правосудним или појединим политичким органима, помажу у искорењивању корупције и борби против организованог криминала у већој мери изузев да пружају на увид оно што већ подразумева њихов рад и деловање, као што су то обавештајни подаци о некој ситуацији или

⁴³ Види: Подунавац Милан: *Фрагменти политичке културе*; Институт друштвених наука; Београд; 1998.

⁴⁴ Look at: www.police.si/en/doc

вршење безбедносних процена. Традиционално наслеђени утицаји поданичке политичке културе су остали из ранијих деценија као кључно обележје у Србији. Поданичка политичка култура представља највеће бreme које је нова власт наследила из претходних деценија. Главна обележја поданичке политичке културе јесу доминација става да се у вођење јавних послова не треба да мешају „обични смртници“ и огромно неповерење грађана у институције система, али то поверење у државне институције могу да изграде и оправдају једино државни службеници као представници државе, било да се ради о правосудним органима или полицији.

Тиме се затварају и могућности изградње демократски уређеног друштва. Реформски задаци су посебно тешки у случајевима када постоје врло успорене промене ставова вредносног система, како јавне управе, тако и грађанског друштва. Истински слободни грађани који уживају сва загарантована права Уставом и ратификованим међународним конвенцијама, још не постоје у Републици Србији. Пре свега, не постоји повољна политичка и медијска култура међу цивилним друштвом да се упозна са свим својим грађанским правима. Даље, не постоји позитивна политичка воља да се државне институције приближе грађанима и умањи бирократски апарат на рачун етичког кодекса рада. Етички кодекси рада подразумевају право слободе изборе сваког људског бића на слободно мишљење, културу изражавања уколико не наноси штету другоме неистинитим информацијама, као и поштовање сваког људског живота и заштите његовог здравља.

Нове власти су преузеле форму изградње демократских установа, али су то урадиле са старом садржином (идеологијом) и ауторитарним обележјима. Овоме је у многоме допринело недовољно залагање власти да се изврше корените реформе у систему друштвених вредности као темељу изградње модерног друштва са основним начелима хуманизма и ослобођено било каквих идеолошких обојености и подвојености.⁴⁵ Овде можемо основано да претпоставимо да се ради о незнању власти да се налази у мраку прошлости и властитих духовних окова. Међутим, таквим ставовима власти и највиших државних руководица се доводи у питање и ефикасна организација власти, рад државних институција и борба против корупције.⁴⁶ У таквој систему прерасподеле власти, сваки моћан државни службеник ће остати једино задовољан властитим делом колача и

⁴⁵ Види: Мирић Јован Н.: *Демократија у посткомунистичким друштвима*; Српско културно друштво „Просвјета“; Загреб; 1996.

⁴⁶ Види: Бараћ Верица: *Корупција, власт, држава*; Савет за борбу против корупције; Београд; 2011.

функције моћи коју поседује. Најмање ће имати приговор савести да тиме неће користити обичном народу и грађанима Србије. Тиме је сасвим јасно да се о реформама у демократски уређеном друштву може једино маштати.

Са друге стране, очекивани резултати реформи правосудног система, нису задовољили демократска очекивања.⁴⁷ Кадровска политика није била довољно свесна остатака традиционалног наслеђа, али ни довољно стручна да изврши значајне корените реформе у корист широког грађанског друштва.

Тако и данас, лица која су кршила људска права и слободе, настављају да врше јавне и одговорне функције и учествују у изградњи демократског поретка Србије, што је недопустиво.⁴⁸ Сврха лустрације јесте да онемогући лицима која су кршила људска права да обављају државне функције а у Србији је изостао лустрациони процес у јавним институцијама. Народна скупштина је у мају 2003. године усвојила Закон о одговорности за кршење људских права, који је ступио на снагу децембра исте године.⁴⁹ Међутим, у исто време није била усвојена законска регулатива, која би омогућила да тајни досијеи грађана у поседу безбедносних служби, постану доступни јавности. Комисија за испитивање одговорности за кршење људских права није могла да врши проверу лица која долазе под удар Закона, увидом у документе служби безбедности. Такође, у саставу Комисије су се налазиле судије Врховног суда Србије, које су биле предмет поступка испитивања одговорности за кршење људских права.⁵⁰ Владавина права треба да обезбеди оквир да сви грађани Републике Србије једнако уживају основна људска права и слободе и под једнаким условима, те да онемогући узурпацију јавних функција, односно корупције у државном сектору.

Функција власти подразумева да заштити Устав, законе и заустави појаву било којег облика корупције. Власт мора постати свесна да није изабрана на легитимним изборима ради тога да једино показује забринутост за одржање своје функције (као рецимо правосудни и тужилачки органи), нити се може допустити било којем државном органу да врши репресије на слободно грађанско друштво (као на пример, што су то могли да чине припадници тајне полиције у Чаушесковом режиму).

⁴⁷ Види: Чомски Ноам: *Контролисана демократија*; ЦИД; Подгорица; 1999.

⁴⁸ Look at: www.amnesty.org.eu/death-penalty/abolitionist-and-retentionist-countries

⁴⁹ „Службени гласник РС“; бр. 58/ 2003.

⁵⁰ Радовановић Добривоје/ Булатовић Александра: *Корупција*; Центар за менаџмент; Институт за криминолошка и социолошка истраживања; Београд, 2005., стр.450.-452.

Из тог разлога, субјективност у одлучивању о примени прописа, рађа ризик од појаве корупције јер се дискрециона овлашћења могу употребити противно јавном интересу и општем добру. Дефиниција Вита Танџија која корупцију одређује као намерно нарушавање начела непристрасности при доношењу одлука у циљу присвајања неке погодности би се могла применити широко у правосудном систему Републике Србије.

Наиме, одбијајуће тужилачке и правосудне одлуке се у највећем проценту случајева образлажу одређеним законских прописима који стоје у противуречности са уставним начелима и међународним људским правима, најчешће у корист јавне управе или привилегованих лица у поступку.

Тако се на пример, могу фаворизовати поједина лица или групе при добијању бољег радног места у односу на друге који нису страначки припадници, немају везу или су другачије идеолошки обојени. Тако се једно опште правило може у истој ситуацији различито примењивати на различите грађане. Идеолошка обојеност и једнообразно сагледање света нису проблем само у Србији, него и у ЕУ. У модерном уређеном друштву и државама се данас велика пажња посвећује управо изградњи правилних системских друштвених вредности, док стручњака за идеологије нема у великом броју у свету. Од правилно изграђених друштвено-системских вредности ће зависити у великој мери и борба против корупције у једној држави. Из тог разлога, узајамна демократска контрола као што су одговарајуће међународне организације попут агенција при ОУН, које су специјализоване за реализацију људских права и слобода, јесу од огромне важности и за ЕУ⁵¹. При томе, од посебног значаја јесте чињеница да буду благовремено обавештени и политичари, који изгласавају поједине законе или успостављају формирање нових демократских институција.

Један од темеља демократије јесте да су сви грађани једнаки пред законом и у поступању, али је пристрасност победила у огромном броју случајева. Такође, обављање истовремено више јавних политичких функција ствара претпоставке за упражњавање корупцијске праксе кроз трговину утицајем и моћи. Посебни видови сукоба јавног и приватног интереса јесу непотизам и кронизам.⁵²

⁵¹ Тако на пример при УНХЦР постоје специјализоване агенције за права деце, против дискриминације жена, за жртве државних тортуре, Комитет за економска, социјална и културна права и тд. Грађани Републике Србије се могу обратити директно путем емаил адресе у Њујорк или у Женеви-Високом комесару за људска права или путем поштанске преписке на: usawa@unhcr.org or: CAT/CESCR/CEDAW/HRC, 760 United Nations Plaza, 10017 New York.

⁵² Мрвић-Петровић Наташа: *Сукоб јавног и приватног интереса; У троуглу моћи, новца и политике*; Војноиздавачки завод; Институт за упоредно право; Београд; 2004., стр. 23-24.

Непотизам представља ситуацију у којој функционери или службеници, злоупотребљавају јавна овлашћења како би омогућили стицање користи за чланове породице.⁵³

Израз непотизам потиче од латинске речи "Непос"; „непотис“ и изворно означава праксу повлашћивања рођака у давању положаја и звања на рачун других заслуженијих људи, као и постављање рођака на утицајне положаје. Кронизам је посебан вид сукоба интереса у ситуацијама када се на рачун јавног интереса фаворизују пријатељи и колеге.⁵⁴ Међутим, поред ове јасно познате друштвене појаве, чак и у раду појединих министарстава у Србији, случајеви корупције нису чак ни морално санкционисани.

Грађани Србије још увек немају истински увид у рад државних органа, те ни ефикасну контролу демократски изабране власти. Државна администрација је постављена на такав начин као да су грађани једино дужни да измирују пореске обавезе и да финансирају рад државне управе, при чему не добијају врло често, чак ни задовољавајуће информације и услуге.

Неговање културе тајновитости у вођењу јавних послова долази посебно до изражаја када треба прикрити пристрасност у одлучивању проузроковану коруптивним радњама. Законска обавеза јавних служби би морала бити да редовно објављују одлуке и мере са разложима за њихово доношење, информације о раду и финансијским трошковима. Када ове информације нису доступне јавности, неконтролисано трошење државног новца на приватне рачуне, може да постане свакодневна пракса.

Наиме, велики број државних значајних информација се може добити на основу значајних научних пројеката и истраживања. Тиме се може уштедети на државном буџету, који би одлазио на службена путовања, плаћање тимова сарадника-истраживача када се ради о теоријском проучавању великог борја научних дела или још далеко о збиљније, емпиријском истраживању на терену, уз коришћење научних интервјуа и анкета. Зато је свако аутентично научно ауторско дело од посебног значаја за државне органе и даље реформе.

Међутим, у Републици Србији у пракси се готово уопште не могу заштитити ауторска права, без обзира на законску регулативу. Ситуација није много боља нити у Еуропској Унији, те би се могло основано потврдити да се не ради о

⁵³ Pope Jeremy: *Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System*; TI Source Boook, 2000, op.cit., p. 197.

⁵⁴ Ibid., str. 198.

државном, него о континенталном проблему. Зато, корупција умањује способност јавних служби да делују у складу са Законом, објективно и непристрасно и обесмишљава улогу јавних служби у демократски уређеном друштву. Када постоји јака корупција, тада је нарушено поверење грађана у државне институције а државне службе не остварују ефективне резултате.⁵⁵ На крају, када долази до угрожавања јавног интереса, у таквим случајевима уживање основних људских права и слобода-постаје потпуно немогуће. За делотворну примену етичких стандарда је потребно да се изгради повољно друштвено окружење у политичком животу и унутар јавне администрације. Политичари и руководиоци у јавним службама би први требали да својим примером, укажу државној управи како да се опходи према грађанима и општем интересу и примењује етичке стандарде.

Поштовање научних радника и оригиналних ауторских радова и пројеката би морало да се далеко ефикасније примењује у законодавној пракси и заштити ауторских дела и права. На основу наших емпиријских истраживања смо потврдили да се то у пракси не реализује чак нити у највишим правосудним институцијама.

II- Феномен корупције

У модерним демократијама се оцењује колико су моћне државне институције и њихови изабрани представници који су освојили политичке мандате, у односу са интересима општег добра и свих грађана државе. Због тога се код занемаривања општег добра у корист владајућих елита друштва, може сматрати да у држави и њеним органима постоји корупција и да се свесно занемарују основне идеје демократије. **Корупција као негативни феномен делује у смеру кршења људских и грађанских права и слобода.**⁵⁶ У ситуацији у којој се тренутно налази Република Србија након опредељења грађана за демократске реформе и политику од петооктобарских промена је протекло 14 година.

⁵⁵ Look at: www.coe.int/greco, Greco Secretariat, Council of Europe, to: Mister: Wolfgang Rau, приликом емпиријских истраживања смо у више наврата комуницирали са Групом за борбу против корупције при Савету Еуропе, односно са секретаром, господином Вофгангом Рауом. Највише је било консултација у вези са корупцијом у правосудном систему и доношењем пристрасних правосудних одлука, те злоупотребе службених положаја појединих судија.

⁵⁶ Приликом емпиријских дугогодишњих истраживања људских права и слобода у Републици Србији, ЕУ и у свету, велику помоћ смо добили захваљујући специјализованој агенцији за људска права, којој се могу обратити на: aimember@aiusa.org, or to: Amnesty International, Regional Offices Mid-Atlantic Office-600 Pennsylvania, Ave.se.5 th Floor, 20003 Washington

Транзиција ка правној држави мора неизбежно да поседује ефективан надзор у поступању јавне управе и рада државних органа. Путеви до модерне демократије и истински слободног грађанског друштва нису још евидентни у Србији. Разлог лежи у наслеђеним традиционалним идеолошким вредностима друштва, а идеологија једног друштва се мења деценијама и не представља краткорочан процес.

Најпре, неопходно је уредити нормативна решења у складу са Уставом и ратификованим међународним конвенцијама, на које се Република Србија обавезала да ће испоштовати.

Нормативно уређење може да утиче значајно на институционалне механизме и указује на спремност друштва да регулише одређене односе. Огромни пропусти су учињени јер се превише пажње посвећивало углавном на извршиоце кривичних дела корупције која су се могла лако открити. Требало је уместо тога, много више бацити фокус на оне елементе корупције у државним органима који се лако не могу открити и често остају замагљени и недоречени. Друштво у Србији је показало да још није сазрело да се суочи са овим проблематичним и прикривеним најтежим облицима корупције, најчешће из страха да може изгубити и свој властити привилеговани положај ако се неке моћном у Србији замери. У досадашњем истраживању смо запазили највише проблема корупције у правосуђу и политичким највишим органима, као што су рецимо министарства, када су добили одговарајуће податке о корупцији у другим државним органима али нису подузели никакве конкретне радње да истраже ова кривична дела, од којих су поједина представљала најгрубља кршења људских права и слобода.

Уместо храбрости да се суоче са корупцијом, проблеми су стављани испод тепиха да сачекају неког другог да то реши. Објективно у пракси се ово манифестује са пребацивањем тешких предмета и случајева корупције са једне на другу државну инстанцу. У таквим приликама се често занемарују извештаји и не читају се пажљиво писмени дописи, те се уместо конкретних радњи, чине дела која су маргиналног значаја. Такође, вешто се служе законским прописима да би оправдавали своје коруптивне радње административног нечињења, које их ослобађа одговорности.⁵⁷

Зато реформа домаћег правног система, захтева нужно интервенције не само у нормативном, него и у институционалном смислу да се уреде ови односи који

⁵⁷ Види: Чавошки Коста: Неуки и неодговорни творци новог Устава Србије, едиција свеске (бр.18): *Устав Србије- критичка анализа*; Београдски форум за свет равноправних; Београд; 2007.

свесно крше слободна грађанска права у држави. Укључивање Републике Србије у међународне интеграције подразумева испуњавање и многобројних обавеза, а превасходно у погледу прописивања процедура које представљају брану корупцији у домаћем законодавству.

У протеклој деценији је учињен мали корак, који је још увек далеко од активне борбе против корупције у држави. У пракси развијених демократских држава се унутар државног система успоставља посебан систем који се бави не само борбом против корупције; него и најтежим облицима криминала у врховима и на нижим нивоима власти. У Србији не постоји овакав уређени засебан систем, што сведоче и непокрнути правосудни поступци против моћних државних органа.⁵⁸ Без сумње, треба имати на уму да је Република Србија опредељена за еуропске демократске вредности изградње друштва.

Јавни тужитељи и судије су редовно застрашени као да још увек живе у полицијској држави и да се против ових државних службеника не могу подузимати истражне радње и поступци. Тиме и правосудни органи постају део механизма корупције, која се тешко открива, изузев уколико оштећена страна не алармира међународну јавност да пропрати све незаконите и коруптивне радње. Специјалисти и истраживачи за правосуђе још не постоје у антикоруптивној стратегији и до сада се акценат погрешно бацао на привреду и поједине политичке афере, често тек након истека мандата појединих функционера. То су мали школски кораци у борби против корупције, али и врло недовољни да се учине конкретне реформе у друштву на рачун и добробит свих грађана Републике Србије. Такође, и поред понуђених случајева да се рецимо сарађује са међународним органима у прибављању доказа као континуирану потребу у контроли корупције, државни органи Србије су занемаривали ову чињеницу. Током емпиријских истраживања смо често сугерисали политичким и правосудним органима да контактирају са значајним међународним институцијама и организацијама, од Интерпола до Савета безбедности, у поступцима добијања значајних података о корупцији. Међутим, државни домаћи органи су показали незрелост и неодговорност у борби против корупције.

Тако је Србија свесно занемарила да користи ово легитимно међународно право да се помогне у расветљавању најтежих облика коруптивних случајева, без

⁵⁸ Чок Вида: *Споне међународног и упоредног права- Примери из области људских права*; Службени гласник/ Београдски центар за људска права/ Центар за унапређивање правних студија; Београд; 2010.

обзира што се у савременом свету не може напредовати без регионалних и међународних интеграција. О томе јасно сведочи и светски универзални информативни систем размене комуникација, што указује да се нити један облик корупције у државним органима Србије, не може никако сакрити. Србија је ово урадила на штету државе и својих грађана, а одговорни су једино легитимно изабрани политички и правосудни представници народа. С обзиром да се на крају ништа не може сакрити од међународних медија, јасно је да су последице таквог коруптивног понашања несагледиве.

Корупција представља једну врсту искривљења у систему вредности и може се схватити као морални, етички проблем супротстављен вредности интегритета. Тамо где постоји интегритет, нема корупције. Корупција постоји тамо где је интегритет угрожен у различитим формама.⁵⁹ Корупција у државним органима и јавној управи је изузетно проблематична и морално осетљива јер се троши новац пореских обвезника док јавни службеници остају немоћни пред најездом корупције, стручности да свој посао обављају професионално и у корист свих грађана подједнако, да служе владавини права. Девијације у јавним службама јесу трагичне по целокупно друштво али се оне најчешће занемарују и државни органи се углавном баве персоналним и приватним аферама, чиме се троше не само државне паре, него и свесно коче истинске реформе друштва.⁶⁰

Оно што се може запазити у Републици Србији када се ради о феномену корупције јесу бројни и тешки неоткривени до сада, случајеви у државним органима. Ови коруптори који обезбеђују корупцију јесу најчешће личности које нису експониране у јавности. Међутим, они имају могућност неометане комуникације са политичким актерима, али и са носиоцима различитих партикуларних и друштвено опасних група које се могу бавити и организованим криминалом. Зато се до ових актера корупције не долази једноставно, него тек након опсежне и добро руковођене интернационалне истраге. То је био основни разлог због чега смо се залагали за успостављање једне модерне криминалистичко-обавештајне агенције у Републици Србији како би се разоткриле бројне заташкане афере и помогло изградњи професионалног правосуђа у Србији, као што је већ поменути Интерпол.

⁵⁹ Радовановић Добривоје/ Булатовић Александра: *Корупција*; Центар за менаџмент; Институт за криминолошка и социолошка истраживања; Београд, 2005., стр. 3.

⁶⁰ Види: Беговић Борис: *Економска анализа корупције*; Центар за либерално-демократске студије; Београд, 2000.

Посебно је опасна ситуација када ови државни службеници утичу на доношење одређених закона, формирање Владе и било који други политички процес, што је врло реално, имајући у виду моћ коју поседују. Тада се ради о критично угроженом политичком систему, док су надлежни државни политички и правосудни органи на одређене начине успавани и несвесни криминалних друштвених елемената. На овај начин је изражавање корупције, најпогубније за демократски развој друштва у Србији.

Свугде где се користе јавне функције и овлашћења за оправдавање криминализације националног законодавства, ради се о разореним системима вредности у једном друштву и видљиво се показује незрелост државе да се ухвати у категоричну борбу са корупцијом.⁶¹ Доказ је што у Србији ови бројни случајеви нису уопште процесуирани од стране националног законодавства и моралне осуде политичке власти и што се на овом пољу, конкретно није ништа одрадило, као да се ради о прошлости веку и страху да се обелодане коруптивне афере и личности, јер ће се замерити неприкосновеним моћницима.

Међутим, тамо где живи страх да се слободно мисли и говори, тамо не постоји владавина права и људи живе у ропству својих страхова да ће изгубити живот или каријеру уколико се замере рецимо, неким моћним страначким службеницима у држави, што је крајње недемократски начин размишљања и указује на духовно ропство да човек још увек живи у владавини страха и пресија.

Зато се у таквој држави не могу ни очекивати реформе нити у јавној управи, нити у свести грађана да су истински слободни и да једино што не смеју радити јесте кршење закона. Још увек наслеђена из Милошевићевог периода уска свест друштва живи у властитом ропству страха, а познато је да се моћници управо тиме хране са страховима људи и одржавају своју владавину без поштовања права.

Најпре, треба имати у виду да типичан починилац дела корупције је често одлично упућен у функционисање институционалног система, што и узрокује да вешто годинама избегава кривичну одговорност.⁶²

Са друге стране, поред тога што су ове особе објективно упућене у сва кривична дела корупције, они су способни и да избегавају да буду откривени и процесуирани далеко лакше него неки улични криминалац или насилник кривичних дела.

⁶¹ Види: Чејовић Бора/Кулић Мирко: *Кривично право*; Еселоге; Београд; 2011.

⁶² Види: Чупић Чедомир: *Политика и одговорност*; Удружење за политичке науке Србије; Београд; 2010.

Без сумње, правосудни органи би морали да имају увида у највећи проценат свих кривичних дела корупције. Много времена је узалуд утрошено а резултата је врло мало добијено. Питање због чега су онда тужилаштво и правосуђе у Србији толико успорени, треба потражити и у систему политике јавних услуга и њених система вредности. Култура страначке припадности и идеолошке обојености се не може одбацити често нити деценијама, поготово код заосталих идеолошких пристрасних система и тада сваки систем вуче једино на своју страну док је највећа жртва у таквим околностима, управо правосуђе и грубо нарушавање основних људских права угрожених малих грађана у Србији.

Агенција за борбу против корупције нема овлашћења попут полицајаца да контролише њихов рад, нити да их санкционише, она може једино да изнесе предлоге и да укаже на кривична дела корупције. Постоји велики проблем када се ради о коруптивном понашању појединих судија јер су наша емпиријска истраживања потврдила да надлежно Министарство правосуђа и државне управе, као и Високи савет судства, нису сазрели да решавају незаконито поступање судија. Више од годину дана смо указивали поменути политичко-правосудним органима на коруптивно понашање појединих судија, али су они и даље препуштали да проблеме решавају вршиоци функције председника суда, који нису желели да своје блиске колеге и сараднике, доводе у ситуацију када би они морали објективно да изгубе ову судијску функцију.

При томе, треба имати у виду да постоје они извршиоци који би морали да одговарају за кривична дела и познати су јавности, као и они други, који су само пуки организатори или идејни творци пројекта и никада не остану откривени у држави где влада корупција.⁶³ У таквој држави, сваки моћан чиновник гледа искључиво властите интересе и друштвене позиције на рачун владавине права и храбрости да укаже на корупцију. У таквом друштвеном уређењу вредности се не могу ни очекивати веће позитивне реформе све док не дође до промене у свести одговорних људи.

Наиме, често су насилна дела редовно пропраћена измењеним стањем свести, као и мобилизацијом деструктивне енергије којима већина људи подлеже повремено. Зато је и смањење законске санкције често олакшавајуће за окривљене особе у таквом стању измењене свести. Типичан починилац убиства реагује

⁶³ Види: Бејатовић Станко: *Основи кривичног процесног права*; Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију; Београд, 2011.

афективно, а не рационално. Ово се односи и на висок степен уличног криминалитета.

Међутим, за извршење дела корупције је потребно да починиоци поседују рационалну свест и да рационално планирају своје активности. Зато се често дешава да и извршиоци кривичних дела буду условно осуђени јер нису рационално планирали своје акције са предумишљајем.

Сврха кривичног законодавства јесте у томе да спречи или да умањи облике криминала, а то се постиже поштравањем казни и сузбијању корупције у државним органима да случајеве кривичних дела редовно пријави.

Када се ради о јавној управи у развијеном државном систему, тада мора да постоји и механизам унутрашњег надзора над квалитетом и етичношћу вршења јавних функција и постоје различите комисије које ефикасно надзиру рад јавне управе. Ове комисије се брину о очувању угледа јавне службе у професионалном и моралном смислу.

Велики проблем у Србији јесте што су државни органи изградили нове системе вредности кроз Милошевићев режим и револт према Западу и западним демократским вредностима. Ове погубне вредности се и данас јасно манифестују у целокупном систему државне управе, појединим политичким одлукама и животу грађана. Највећа жртва јесте правосудни систем Републике Србије.

Свака озбиљна држава мора имати пре свега јасно изграђени систем одговорности према својим грађанима и јаке моралне свести да не постоје привилеговани и супериорни слојеви друштва. У Србији то није случај. На основу емпиријских истраживања смо утврдили да се сваки државни орган до сада заклањао да није надлежан или одговоран у тежим случајевима и тада је злоупотребљавао законске прописе да оправда своју наводну неодговорност. Тако је било у случају сваког министарства, али и појединих продемократски оријентисаних институција новијег датума, насталих у протеклих неколико година. Институције типа Заштитник права грађана су добро осмишљене захваљујући помоћи искуства Еуропске Уније, али нису добиле и адекватан обучени кадар који би био у стању да се супротстави наслеђеној идеологији да грађани треба да служе јавној управи.⁶⁴

⁶⁴ Види: Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вуковић Слободан/ Јовановић Јован/ Мијатовић Бошко/ Пауновић Марко: *Корупција у Србији пет година касније*; Центар за либерално-демократске студије; Београд; 2007.

Објективне помоћи грађанима од стране ових институција су сразмерно на ниском нивоу у поређењу са њиховом надлежношћу и оним што би све могли да учине уз ваљане програме и ефикаснији професионални кадар у администрацији. Наиме, понекад није довољно само поседовати звање правника, него је потребно имати умеће да се то знање икористи на добробит и помоћ грађанима, док се најчешће добијају општи савети, који се могу пронаћи у свакоме бољем приручнику.

Спорост и неефикасност у раду државне администрације је довела до нагомиланих броја случајева и предмета, јер је познато да се понекад поједини тежи проблеми морају решавати ургентно и у ходу, а пролонгирање је обавезна глаголска именица у раду јавне управе у Србији.

Дакле, ситуација корупције у јавној служби не може да одговара моделу који се примењује у кривично-правном моделу санкционисања. Јасно је да привилеговани и моћни државни службеници или њихове везе, имају још увек приоритете у брзини решавања њихових проблема и да се брза интервенција дешава једино тек онда када дође до нерешивих и нагомиланих проблема, што обично бива већ касно да држава може да нешто интервенише.

Јавни службеник не прима мито али он изневерава поверење јавности у одговорност и професионалност вршења његове јавне функције јер је он представник и својих колега на истом радном месту, те блати и њихов професионални морал. Грађани имају поверење у јавну управу, али јавни службеник обично у Србији гледа једино да не изневери интересе своје службе и државе на штету грађана, те би у изграђеном демократски развијеном систему, давно заслужио да буде кривично санкциониран или морално обележен.⁶⁵ На несрећу грађана Републике Србије то није случај јер је борба против корупције тек започела.

Корупција у јавној служби јесте свако деловање или пропуштање да се делује. У поређењу са другим друштвеним појавама, учесници у процесу корупције имају користи за себе или за друге, док само држава трпи штету. Управо због тога, корупција често остаје скривена, ретко се открива, а још ређе добија судски епилог. Тамо где је корупција узела замаха, супстанција државе се оштећује великом брзином.⁶⁶

⁶⁵ Суботић Драган: *Редизајнирање јавне управе и менаџмент људским ресурсима*; Институт за политичке студије; Београд; 2010.

⁶⁶ Види: Стојиљковић Зоран/ Павловић Вукашин: *Савремена држава, структура и социјалне функције*; Факултет политичких наука и Конрад Аденауер Стифтунг; Београд; 2010..

Проблем Србије као државе у транзицији јесте што се из ауторитарног поредка у преласку у конституционално либералну демократију, не могу постићи у кратком временском року и позитивни резултати и ова борба може трајати још неколико деценија ка демократски уређеном друштву⁶⁷. Препознавањем узрока који доводе до појаве коруптивног деловања у друштву, могу се истовремено и зацртати одређени циљеви у сузбијању корупције у актуелним друштвеним околностима.

Пре свега, државне институције би требало да започну са ефектнијим спречавањем и кажњавањем корупције. Уместо тога, корупцију у правосуђу нико ефикасно не контролише и тужилачке и правосудне одлуке се најчешће доносе пристрасно и зависно од других органа власти.

Сарадња између правосуђа и полиције је још увек на ниском нивоу, а потребно је појачати сарадњу између ових значајних државних органа. Полицијски органи би могли да помогну у прикупљању доказних материјала за истражне радње и поступке, али то се у правосудној пракси веома ретко дешава, као у случајевима високо-технолошког криминала, при чему су правосудни органи потпуно неупућени у Србији, као што су то рецимо истражне судије или тужилаштво. Неопходно је успоставити ефикасно обучено (а не само формално успостављено) одељење у правосуђу, које би се бавило искључиво процесима високо-технолошког криминала, рачунарских саботажа и других незаконитих радњи, а не да тужиоци прослеђују поједине притужбе грађана у Министарство унутрашњих послова јер се изгуби превише времена приликом бирократских процедура, уместо да се проблеми решавају конкретно у ходу, истражне радње трају месецима или годинама.

Поред институционалних средстава за спречавање и сузбијање корупције, који би на дужи или краћи рок требало да подлегну потчињавању праву, неопходна је и сарадња са невладиним и другим центрима моћи, а посебно да се поради на јачању правне свести грађана да пријављују кривична дела корупције⁶⁸. Међутим, грађани врло често у Србији остају обесхрабрани пред моћном државном бирократијом, која напротив, уместо моралне подршке, пружа овим грађанима још већи страх од репресије. У таквом случају, нема нити говора да се

⁶⁷ Види: Фридрих Карл Јоаким: *Конституционална демократија*; ЦИД; Подгорица; 2005.

⁶⁸ Види: Стојиљковић Зоран: *Србија у лавиринтима транзиције*; Службени гласник; Београд; 2011.

ради о неком уређеном друштву које тежи ка демократији, али се јасно изражава тежња ка ауторитаризму.⁶⁹

Национална стратегија борбе против корупције, акциони план и независна Агенција за борбу против корупције, представљају у актуелним околностима, координате плана за институционализовање борбе против корупције у земљама у развоју, међу које се убраја и Република Србија.

Домаће законодавство није довољно усклађено са релевантним међународним документима, законски прописи се не примењују на одговарајуће начине и често се погрешно тумаче и наводе у непримереним ситуацијама. Ово смо емпиријски утврдили чак и у министарствима и заменицима министара правосуђа и државне управе, заменика министра здравља и социјалне политике. Важећа законска регулатива искључује могућност примене специјалних истражних радњи и техника на кривична дела корупције.

Чак и надзор комуникације који се може одредити у вези са примањем и давањем мита, изазива због неусклађености материјалног и процесног законодавства, одређене недоумице у политичкој пракси. Програм заштите сведока и сарадника правде, у оквиру кривичног поступка још увек у Србији није одговарајуће регулисан у правосудној пракси. На другој страни, Програм заштите учесника у кривичном поступку се не може применити у вези са поступцима који се воде поводом кривичних дела корупције, изузев уколико немају карактер организованог криминала. У Кривичном законiku је потребно ближе одредити питање одговорности правних лица, на основу препорука Комитета министара Савета Еуропе.⁷⁰

2.1.- Врсте и типологије корупције

Типологије корупције се могу поделити према различитим критеријумима друштвених домена. Тако на основу економских последица, могуће је да се идентификују неколико облика корупције:

⁶⁹ Види: Стокић Љубиша: *Демократија и освајање власти*; Зенит; Београд, 1994.

⁷⁰ Илић Горан П.: *Корупција: Основни појмови и механизми за борбу*; Правни факултет у Београду; Београд, 2007., стр. 228.

1. Корупција која омогућава примену прописа, при чему се стимулишу државни службеници да приме корупцију да би брже одрадили за странку (даваоца мита или услуге) одређене дозволе.

2. Корупција која омогућава кршење прописа када државни службеници омогућавају странкама да нелегално добију дозволе за увоз одређених произода или грађевинске дозволе, што представља корупцију уз крађу и кршење прописа, те је због ризика државног службеника и надокнада за овакву врсту корупције већег обима.

3. Поред поменута два административна облика корупције, који се регулишу на основу пристрасних одлука државних службеника; постоји и политичка корупција која доводи до промене законских прописа да стоје у складу са интересима коруптора. Овде се парцијални интереси моћног појединца или група, намећу као општедруштвени интереси, чак се озваничавају доношењем потпуно пристрасних законских прописа.

Са правног аспекта, корисно би било да се прихвати дефиниција корупције коју је понудио Вито Танци. Према њему, корупција постоји уколико дође до намерног нарушавања принципа непристрасности при доношењу одлука у циљу присвајања неке погодности. Најпре, потребно је да постоји намера судије или тужиоца који је довољно информисан о предмету али ипак, доноси пристрасну одлуку да би заштитио моћну, угледну или ситуирану странку или државни орган у спору. Друго, потребно је да се као последица наведене пристрасности, јавља присвајање неке погодности или стицање личне користи, као што је то задржавање угледног службеног положаја, добијање више функције у правосудним органима, запослење сина у државним органима и сличне услуге које може тужилац или судија да очекује од коруптора. Дакле, себични и лични интереси јесу основни мотив да правосудне личности доносе пристрасно своје одлуке.

Када правосуђе постане корумпирано, држава се налази само корак пред стањем, које би се могло окарактерисати као заробљена држава. То је стање када не само поједини државни службеници бивају укључени у корупцију, него и сам врх политичке власти. У заробљеној држави се третира једно абнормално стање, у коме се од врха власти и свих структура власти, укључују и владини службеници у свим јавним службама, окрећу искључиво личним, службеним и државним интересима на штету грађана и људских права. Проблем у цивилном друштву у таквој држави може представљати стање пасивности да су несвесни или немоћни

грађани да самостално нешто предузму по питању промене власти у свим структурама државе где има корупције. Када у заробљеној држави дође до гашења политичке културе, престаје и сваки вид отпора према корупцији и грађани се повинују утврђеним нормативним стандардима понашања, чак и сами понекад укључују да би на једноставније начине, стекли личне користи или успешно обавили одређени посао.⁷¹

Први, најстарији и универзално раширен облик корупције који се среће у свакоме друштву и односу грађана са јавном управом јесте подмићивање. Међутим, било би погрешно усвојити тумачење да се појава корупције може изједначити са давањем и примањем мита. Изузев овог кривичног дела, постоје и утаје, преваре, злоупотребе службеног положаја, прекорачење службених овлашћења и друге негативне појаве, које се такође, могу протумачити као коруптивна дела. Корупција се не завршава само на регулисању кривичноправних норми. На много вишем нивоу, корупција се прикрива облицима морално проблематичних и социјално неприхватљивих облика понашања, што отежава откривање и сузбијање корупције.

Према Светском програму за сузбијање корупције⁷², могуће је и разноврсне облике корупционог понашања, сврстати у следеће типове корупције:

- корупција на најнижем, уличном нивоу;
- корупција на средњем нивоу у пословној сфери;
- корупција на највишем нивоу у сфери политике.

Најнижи облик корупције се испољава у свакодневним друштвеним односима у којима учествују грађани ради остваривања њихових личних или туђих интереса у односима са државном администрацијом.

Корупција на средњем нивоу у домену пословних активности се односи на злоупотребе службених положаја, пропуштањем дужног надзора или прекорачењима службених овлашћења.

Без сумње, најопаснији облик корупције јесте политичка, која се јавља у врховима политичке власти и центрима економске и друштвене моћи.

То значи да коруптивно понашање представља сваку морално неприхватљиву радњу, којом се крше постојећа друштвена правила. У свакој корупцији се јавља сукоб интереса и увек претходи случају корупције јер када се

⁷¹ Види: *Успостављање демократске и правне државе у Србији*; САНУ; Београд; 1997.

⁷² Мрвић-Петровић Наташа/ Ћирић Јован: *Сукоб јавног и приватног интереса: У троуглу моћи, новца и политике*; Војноиздавачки завод/ Институт за упоредно право; Београд, 2004., стр. 29.

државни службеник определи за приватни интерес, тада доноси одлуку штетну по јавни интерес. Зато се корупција употребљава као кршење службене дужности. Међутим, овде треба направити разлику са феноменом сукоба интереса. Наиме, сукоб интереса започиње као неетичко понашање које се не мора нужно изродити у корупцију јер обухвата шири спектар понашања, од којих свако понашање не мора нужно да доведе до подмићивања. Сукоб интереса се јавља када службено лице предузима или пропушта одређену службену радњу у корист личних интереса или интереса другог лица. Деловање у ситуацији сукоба јавног и приватног интереса спада у највиши ниво политичке корупције, имајући у виду да највеће штете по јавни интерес, проузрокује рад највиших политичких државних функционера. Међутим, сукоб интереса се може јавити и у јавној управи или у приватном пословању. Сукобљавање јавног и приватног интереса доводи до злоупотребе и неправилног вршења власти.

У сложенем моделу сукоба јавног интереса као облика коруптивног понашања, треба проматрати однос обичних грађана и државне елите. Тако у друштву које је задржало бројне облике тоталитарног и ауторитарног режима као што је случај у Србији, постоје снажни идеолошки утицаји који упркос системској корупцији не дозвољавају да се чланови друштва успешно могу супротставити корупцији.⁷³ У Србији су у теоријском законодавном смислу донета одређена решења у сузбијању корупције, али не постоје у пракси државних институција ефикасни механизми да се спречавају тешке злоупотребе службених положаја, него се такво коруптивно понашање игнорише од стране политичке и правосудне власти.

Контролни механизми који би могли да сузбију коруптивно понашање државних службеника нису развијени и упркос прокламованим демократским принципима и нормама, објективно у пракси се задржава ауторитарни процес доношења политичких одлука, који је типичан за хијерархијски устројену државу у тоталитарном систему.

Проблем у Републици Србији јесу неписана и наметнута бирократска правила понашања, којима се изврдавају стриктна законска правила и закони остају мртво слово на папиру или служе да оправдају коруптивно понашање и пристрасне одлуке. При томе се занемарује и крши у државној администрацији,

⁷³ Теофиловић Небојша/ Куљача Рајко: *Лице и наличје политичке корупције*; Лог; Београд; 2008.

чак и први члан Устава Републике Србије, у коме се наводи смерница државе ка Еуропским принципима и вредностима.

Наиме, у оквиру права Еуропске Уније су постављене смернице за антикорупциону политику, коју треба да примени свака потенцијална држава чланица. На основу тих смерница, одређене су теоријски најзначајније законодавне активности, али и обавезе сваке државе да ефикасно примењују утврђену антикорупциону политику и предвиђене мере борбе против сваког облика коруптивног понашања у државној управи.⁷⁴ Ово се посебно односи на правосуђе јер оно гарантује владавину права грађанима Србије. Са друге стране, смернице се односе и на државну управу, која мора да строго испоштује етичке стандарде понашања у току својих службених активности, док се у Републици Србији уместо тога, државне службе придржавају обичајних норми и традиционалних друштвених вредности, насталих деценијама на основу византијске традиције и православља, а са друге стране, и утицаја оријенталне културне традиције, те када ови наслеђени идеолошки механизми, дођу у сукоб свести са еуропским моделом вредности, који се активно развија, јасно је да долази до судара интереса идеолошке свести. Еуропска Унија у сарадњи са Саветом Еуропе је одавно развила ефикасне механизме за примену антикорупционе политике на тај начин што се у државама чланицама измерила оспособљеност демократских институција да служе јавном интересу грађана. Зато је посебна пажња Еуропске Уније и Савета Еуропе стављена теоријски, на хуманитарно право и поштовање основних људских права и слобода, а посебно дискриминисаних лица и особа са инвалидитетом и другим тешким здравственим сметњама. Када се ради о Еуропској Унији, исто тако су рађена мерења оспособљености Еуропских институција колико збиља, служе јавном интересу грађана Еуропе и поштовању људских права, од стране интернационалних институција.

Ове хумане циљеве ЕУ и Савета Еуропе ради унапређења демократски уређеног и слободног друштва би морале да усвоје све државе, које се желе придружити Еуропским интеграцијама. Међутим, Република Србија још увек није укинула дискриминацију према одређеним групама грађана, као што је рецимо, идеолошка припадност и обојеност, или према особама са инвалидитетом, те се не

⁷⁴ Теофиловић Небојша: *Корупција и политика*; Криминалистичко-полицијска академија; Београд; 2007.

може објективно, ни очекивати да се држава успешно бори против корупције када занемарује основна људска права на живот својих грађана.⁷⁵

Постоји ОКТОПУС програм који омогућава државама кандидатима у борби против корупције и организованог криминала, али је Србија у протеклом периоду, свесно занемарила овај програм на штету грађана Србије.

Наиме, у току емпиријског истраживања смо апеловали на највише политичко руководство и на највише правосудне органе у Републици Србији да се супротставе најтежим кршењима људских права и да сузбију најтеже облике злоупотреба службених положаја у појединим државним службама, као што су то службеници из домена социјалне политике и јавних услуга. Уместо објективне реакције да се делује ефикасно, непристрасно и благовремено; правосудни и политички органи су пропустили прилику да спрече бројне незаконите радње, чиме су се и сами прикључили корупционом понашању. У таквим ситуацијама је у јавноме интересу и напаћеним грађанима, преостала само једна могућност а то је била да се обавесте надзорни Еуропски органи да пропрате целокупан случај тешких кривичних дела корупције до самога државног врха. Такође, са друге стране, са великим занимањем су велике међународне институције пропратиле непристрасно понашање еуропских институција. Интернационални пројекти који се раде на малим репрезентативним узорцима јесу најбољи показатељи истинске примене демократских начела и поштовања људских права и слобода у свету.

Најважнији документи Еуропске Уније који се односе на спречавање корупције у државама чланицама и телима Еуропске Уније јесу: Конвенција о заштити финансијских интереса ЕУ и Конвенција о борби против корупције, у коју су укључени службеници Еуропске заједнице или службеници држава чланица ЕУ. Ове конвенције морају ратификовати државе чланице ЕУ. Тако су изузетно значајне активности које подузима Организација за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) у циљу спречавања корупције и активности Пакта за стабилност југоисточне Европе.

Тако је Комитет ОЕЦД израдио одговарајуће принципе као што су то: етички кодекс у обављању јавних служби, етички стандарди понашања државних службеника, придржавање етичких смерница и професионално обављање радних дужности, отворени за јавност процеси доношења одлука, поштени услови запошљавања у јавним службама и друге високоморалне и професионалне назоре.

⁷⁵ Цветковић Владимир Н.: *Реконструкција институција: Годину дана транзиције у Србији*; Институт за филозофију и друштвену теорију; Београд; 2002.

На основу поменутих етичких стандарда, може се јасно закључити да се Република Србија тога не придржава у државној администрацији све до врха власти. У случају Пакта за стабилност југоисточне Еуропе, Република Србија је постала чланица ове иницијативе и тиме је преузела на себе и одређене обавезе, које налажу реформу јавне управе и прихватање етичког кодекса ЕУ; Савета Еуропе и ОЕЦД-а.⁷⁶

Без обзира што се Србија обавезала у међународним уговорима да ће испоштовати етичке кодексе понашање државних службеника, ипак се и даље у политичкој пракси даје предност члановима сопствене политичке странке при запошљавању на високе државне функције а не на основу стручности и моралности, непотизам и кронизам да чланови породице и пријатељи стичу корист од државе и дискреционо право државних функционера да законске прописе тумаче како одговара њиховим личним интересима.

2.2.- Појавни облици корупције у посткомунистичким друштвима

Претходна научна истраживања су показала да је распрострањеност корупције у Републици Србији, као и у свим осталим правно неуређеним друштвима и државама у транзицији-зашла у готово све поре друштва.⁷⁷ Корупција је постала свакодневни начин понашања и делања како политичке елите, тако и јавних и корпорацијских службеника и грађана. Имајући у виду да је корупција постала системска, може се реално очекивати да ће показати велику прилагодљивост и у новим друштвеним условима али и огромну отпорност у свим сегментима друштвено-политичког живота.⁷⁸

У овим друштвима након распада комунизма, јавио се велики раскорак између објављеног права и његове емпиријске примене.⁷⁹ Тако се у Уставу Републике Србије из 2006. године, гарантују грађанима основна људска права и слободе. Међутим, када се ови грађани позову на чланове Устава којима се ова људска права и слободе гарантују; тада се овим људима директно супротстављају

⁷⁶ Мрвић-Петровић Наташа/ Ћирић Јован: *Сукоб јавног и приватног интереса: У троуглу моћи, новца и полиике*; Војноиздавачки завод/ ИНститут за упоредно право; Београд; 2004., стр. 120.-124.

⁷⁷ Вуковић Слободан: *Транзиција и корупција*; Институт друштвених наука; Рад; Београд; 2007., стр. 17.

⁷⁸ Види: *Циљеви и путеви друштава у транзицији*; Институт друштвених наука; Београд; 1996.

⁷⁹ Види: Биро Миклош: *Психологија посткомунизма*; Београдски круг; Београд; 1994.

државни правосудни и политички органи, који се позивају на одређене законске прописе о надлежностима, те на такве начине свесно крше не само чланове Устава, него и сва загарантована људска права⁸⁰, на која се Република Србија обавезала као потписница међународних конвенција.

Јасно је да недостаје одговарајуће образовање и висока морална свест државних службеника. Међутим, ови државни службеници нису законски санкционисани јер су управо они носиоци извршне и законодавне власти у Републици Србији. У таквим врло бројним евидентираним случајевима, требало би потражити узроке проблема у неодговарајућем систему образовања, који моделира особе које нису у стању да стечена сазнања примене на одговарајуће начине у својој професионалној пракси, нити да одговоре на демократске изазове у складу са реформама система. У највећем броју емпиријских истраживања смо дошли до закључака да се бирократија ослања на наслеђена традиционална схватања из система социјализма, без обзира што се радило често о млађим генерацијама запосленим у јавноме тужилаштву и државној управи.

Међутим, петооктобарска револуција и промена извршне власти, нису могли да измене и наличје друштва, које је задржало све одлике старог система и друштвених вредности. Овде је запањујућа била чињеница што се радило о млађим генерацијама, рођеним седамдесетих и осамдесетих година прошлог века. На основу тога, може се основано потврдити да се радило о јаким утицајима прошлог наслеђа на моделирање идеолошких вредности путем моћних средстава масовних комуникација и државне пропаганде и цензуре медија.⁸¹

У политичкој сфери у Србији је потребно направити разлику између манифестације политичке корупције и некомпетентности јавних власти, имајући у виду да често на високе руководеће положаје долазе недовољно стручне и професионалне особе, као и особе незавидних моралних надзора при чему се чак и јавно, не устручавају да делују против јавног интереса грађана. Наслеђена свест из комунистичког система јесте моћна бирократски уређена држава која контролише цивилно грађанско друштво. У таквом режиму на власт долазе пре свега, лојални поданици система вредности и страначки припадници, који се награђују да учествују у политичкој сфери.⁸² То се радило и у реформи правосуђа

⁸⁰ *Устав Републике Србије*; Савремена администрација; Београд; 2006.

⁸¹ Види: Чомски Ноам: *Контрола медија, Спектакуларна достигнућа пропаганде*; Рубикон-Нови Сад; Беокига-Београд; 2009.

⁸² Види: Стојиљковић Зоран/Милосављевић М./ Вуковић Ђ./Симић М.: *Мониторинг финансирања политичких странака*; ЦЕСИД; Београд; 2005.

током 2006. године и зато не треба да изненађује чињеница у одабиру нестручног и неефикасног јавног тужилаштва.. Резултат стручног одабира јавних тужилаца и судија у највећем проценту правосудног система је донео нагомилавање и нерешавање бројних тежих правосудних процеса, неефикасно правосуђе, тешку бирократију, нелегитимни рад судија и тужилаца који супротстављају законске прописе Уставу и међународним конвенцијама и друге изузетно тешке околности у правосуђу Србије.

Увођење демократије у политичку праксу Србије би означавало уклањање „чуvara капија“, ⁸³ односно репресивних остатака бившег наслеђеног режима. Ови „чувари капија“ јесу неформално позиционирани функционери, који поседују фактички утицај на одлучиоце, било да су саветници, помоћници министара или правосудне личности. Ови актери који окружују министре на основу свог знања и искуства, врло често филтрирају интересе који долазе до политичких одлучилаца, врше селекцију кадрова који ће бити постављени на кључна места у државном апарату. Другим речима, они стражаре на капијама административне моћи. Тако они постају неформални центри друштвене и државне моћи, без обзира што нису главни припадници политичких странака али поседују моћ да уклоне на бројне начине све потенцијалне корисне особе које би могле евентуално да помогну у реформама друштвено-политичког система. У редове ових неформалних центара моћи је врло тешко да проникну чак и политички надзорни органи, без обзира што управо ови „чувари капија“ често доносе државне одлуке, иако их фактички не потписују. Овде већина „чуvara капија“ наступају као „експерти“ за право, економију, политику без обзира на њихово образовање и стручност. ⁸⁴ Ове њихове одлуке се проводе у званичне државне институције при чему добијају и формални статус легитимитета. ⁸⁵ Такав процес је рецимо врло добро познат у савременој дипломатији када су актери и неформалне установе и личности у доношењу значајних одлука. Реална политика подразумева постојање ових неформалних центара моћи, али је потребно демократски уређено друштво и строго поштовање етичког кодекса како би ови „чувари капија“ могли да делују у јавноме интересу и поштовању људских права. Еуропска Унија је изградила такве стандарде док је

⁸³ Радовановић Добривоје/ Булатовић Александра: *Корупција*; Центар за менаџмент/ ИНститут за криминолошка и социолошка истраживања; Београд; 2005., стр. 136.-138.

⁸⁴ Фатић А.: *Криминал и друштвена контрола у Источној Еуропи*; Институт за међународну политику и привреду; Београд; 1997.

⁸⁵ Види: Тадић Љубомир: *Психолошке одлике ауторитарности у политици*; Глас; СССLI; САНУ; Београд; Одељење друштвених наука; књига 25.

Република Србија потпуно занемарила реформу сектора државних саветника и помоћника, на штету државе, демократских реформи и јавног интереса свих грађана Србије.⁸⁶

Носиоци формалне власти у Републици Србији би морали да буду јаке и моралне личности како би самостално доносили политичке или правосудне одлуке, сносили одговорности за исправност донетих одлука, а не да врло често прихватају и усвајају већ готови и понуђени спектар решења. Контролисани центри моћи и међусобна контрола рада, могли би да битно умање потенцијал за корупцију, монополизацију институција, повећају предвидљивост у доношењу одлука и поступању јавних службеника и умање злоупотребе службених овлашћења. Из тог разлога, неопходно је да се формални центри моћи упознају са радом неформалних центара моћи како би узајамна контрола успешно реализовала резултате свога рада.⁸⁷

Поткомунистичка корупција има многе подврсте, од којих су поједине врсте институционалног карактера. Ситни облици корупције јесу рецимо, подмићивање саобраћајног милиционера да узме новац и поцепа кривичну пријаву, грађевинског инспектора да дозволи нелегалну изградњу, али је много опаснија корупција коју врше највише политичке власти приликом незаконитог утицаја и злоупотреба службених положаја. Најгора јесу кривична дела корупције када се замагљују законски прописи, намерно отежавају бирократске процедуре грађанима да се послови пролонгирају, проширује број правила и регулатива које отежавају цивилном друштву да реализује своја основна грађанска права, да не пружају информације јавности или их делимично прикривају, увећавају бирократске процедуре и друге негативне и штетне друштвене појаве. Такви државни службеници као у јавној управи Србије (којих има у највећем проценту од око 85 %), сматрају да представљају монопол власти и да морају да пруже увид и полажу рачуне једино надређеним државним органима, од којих су зависни на основу њиховог службеног положаја и државне плате. То се посебно односи на пристрасно и зависно правосуђе у Републици Србији које се никако није до данас, успело ослободити утицаја наслеђеног посткомунистичког режима. Доказ овој тврдњи јесу бројни правосудни процесуирани предмети који увек иду на руку једино моћним елитама и другим државним службеницима. Законски прописи се често злоупотребљавају са намером да се оштећени грађани одбију, при чему чак

⁸⁶ Look at: Held David: *Models of Democracy*; Polity Press; Cabridge; 1988.

⁸⁷ Види: Стојиљковић Зоран: *Србија у лавиринтима транзиције*; Службени гласник; Београд; 2011.

и надлежне судије и тужиоци, свесно крше Уставне одредбе као што је то право на правично суђење, као и ратификоване међународне конвенције о правима сваког човека. У Србији је задржано још увек у свести владајућих елита да правосуђе треба да служи једино моћним државним елитама и организацијама, а најмање да служи сврси правде и јавном интересу свих грађана Србије. Прошло је више од десет година у Србији од почетка транзиције из комунизма-али је једино јасно да је корупција у државним органима масовна појава, да се толерише, уместо да се морално и законски санкционише, да не постоје готово случајеви пријављивања коруптивног понашања, те да се коче сви демократски напори за даљи напредак у држави.⁸⁸

Философија која даје примат личним интересима и користи, било то материјалне или нематеријалне природе, као што је рецимо, задржавање властитог службеног положаја ако се не замере моћним другим државним органима, на штету грађана, постала је свакодневна масовна појава када се ради о јавној администрацији, али се најтеже испољава у правосудном систему. Наиме, нити један правосудни и тужилачки поступак није узиман озбиљно у разматрање када се радило о основаним сумњама да су га починили моћни државни помоћници Србије. Уместо подизања оптужнице од стране јавних тужилаца или подузимања истражних радњи од стране одговорних судија, дешавало се да се правосудни органи обраћају

управо туженим државним органима да прибаве доказе, уместо да се изјасне о кривици, што је крајње незаконито и нелегитимно.

У периоду од јуна 2010. године до априла 2013. године, нисмо успели да пронађемо у правосудној пракси један позитиван и непристрасан процесуиран случај против моћних корумпираних државних органа. Увек се радило једино о бившим политичким функционерима. Таквим односом правосуђа у Србији се може основано потврдити да је корупција у правосудним органима попримила институционални системски облик и да неће бити једноставно и лако искорењена у будућности.

Наиме, да би постојала контрола корупције је потребно да се озбиљно изведе подела власти и одговорности рада, те да јавност и државне институције користе механизме провере који им стоје на располагању.⁸⁹ Политичка свест се

⁸⁸ Види: Стојиљковић Зоран: *Савремена држава*; Факултет политичких наука; Београд; 2008.; Стојиљковић Зоран: *Улога синдиката у транзицији*; Центар за проучавање алтернатива; Београд; 1999.

⁸⁹ Бриоски Карло Алберто: *Кратка историја корупције*; Мате; Београд; 2007.

налази на ниском ступњу и има све одлике заробљеног друштва и наслеђе традиционалног комунистичког система. Демократија и слободна грађанска свест политичара у Србији се своди на пуку реторику. Биће потребно још дуго времена да се едукују и освесте политичари док се не успостави адекватна надзорна контрола и спречи штета коју представља постојећи систем корупције.

Тек када владајуће политичке елите постану свесне домета злоупотреба службених овлашћења које могу да настану и њихове погубности по државу и грађане Србије; тек онда ће друштво започети и са одговарајућим реформама, о којима се једино теоријски много полемише.⁹⁰ Политичари ће морати да схвате да је већ деценијама, цео демократски уређени свет на глобалном плану јединствена информационо и медијски повезана мрежа и да могу да руководе једино поштене особе највиших моралних и људских квалитета, који су давно прошли све испите зрелости против коруптивног деловања за разлику од појединих личних интереса који још увек живе у заблуди да се њихова незаконита деловања не могу никада разоткрити.

Најтежа је корупција у правосуђу када се законски прописи злоупотребљавају да би се заштитили незаконито моћни политички државни органи, односно у корупционашке сврхе. Транзиција режима је донела и друге опште ставове.⁹¹ Спорост и неодлучност у транзицији када сваки политички функционер гледа само на властиту корист без обзира што говори да се бори против корупције, занемаривање јавног интереса свих грађана Србије да живе без страха и слободно у складу са владавином права у поузданом систему примене закона, још нема у систему Србије ни након 14 година. Тужиоци и други који раде у органима гоњења често одбијају изјаве или оптужбе о корупцији на високом нивоу са тврдњама да немају информације или доказе⁹² и захтевају од јавности да им прибави доказе, што је апсурдна чињеница. Посао који они морају да обављају и да прибаве доказе, тужилаштво често препушта новинарима и грађанима који не поседују службена овлашћења за тако нешто. Аргумент ове врсте је употребио и заштитиник грађана Саша Јанковић када је захтевао од странке да сама презентује доказе о коруптивном понашању помоћника министра социјалне политике, које је он требао да затражи на увид. У том смислу, не може се тврдити да је институција

⁹⁰ Види: Секуловић Александар: *Теорија политичке класе*; Радничка штампа; Београд; 1982.

⁹¹ Вуковић Слободан: *Право, морал и корупција*; Филип Вишњић; Београд; 2005.

⁹² Карклинс Расма: *Систем ме је натерао*; ОЕБС; Београд, 2007., стр. 67.

омбудсмана у Србији независна од других моћних органа власти, нити да делује непристрасно, него у складу са политичком и друштвеном моћи.

Политичари ће увек да негирају постојеће извештаје о распрострањености корупције тако што се најчешће оgrade административним ћутањем и пребацивањем надлежности на другу институцију или нижу подређену инстанцу у државним органима. Тек када њихови положаји услед корупционе афере дођу у питање, тада се озбиљно активирају и постају ажурни.⁹³ Најчешће се ради о спољним притисцима као што су међународни медији или дипломатски притисци, када морају да одговоре на захтеве. Упоредном анализом политике која би се бавила разликама између појединих врста режима, показало се да су неке одлике комунистичких режима утицале на њихове наследнике и обликовале процесе у реформама.

Основне одлике јесу: монопол владајуће политичке партије на изборима на доношење важних одлука као што су формирање својих људи на кључна места у Влади, државна контрола над друштвеном својином и пљачка грађана кроз отимачину, високе порезе и административне таксе, коришћење неформалних мрежа незванично међу елитом и масама, пропагирање властитих идеолошких вредности на штету других демократских, занемаривање јавног интереса и владавине права у корист државних елита. Резултат је стварање гломазне бирократије познате као административно друштво.⁹⁴

Недодирљивост политичке елите у Републици Србији јесте један од најочитијих доказа да корупција постоји. Јаз између борбе речима да се наводно осуђује корупција док се не кажњавају носиоци државне власти у стварности политичког живота данас, јесте доказ да се пружа оправдање и другима да могу коруптивно и неометано деловати у непоштеним радњама. Тако су и поједини атуелни министри запослили чланове своје породице и пријатеље, као и лојалне страначке припаднике, без обзира што постоје у Србији много образованији и стручнији људи да раде на местима државних саветника, помоћника, судија и тужилаца.

У поткомунистичком друштву као што је Србија, неуспешност институција храни корупцију. Систем међусобних провера и контроле рада између државних органа не постоји у политичкој и правосудној пракси у Србији, а то јесте одлика

⁹³ Види: Хрустић Хасиб: Облици пословања у земљама пореског раја; *Привреда и право*; Удружење правника у привреди Србије; Досије; Београд; 2008.

⁹⁴ Види: Бејме Клаус: *Трансформација политичких странака*; Факултет политичких знаности; Загреб; 2002.

да истинске демократије нема. Начело поделе власти постоји, али узајамна контрола је формалног карактера.⁹⁵ На жалост, чак и у протеклом периоду (марту 2013. године) смо били сведоци да се службена одговорност не обавља. Када полиција и правосуђе, задужени за спровођење закона не раде довољно делотворно, тада је потребно формирати посебне службе за спречавање корупције. Међутим, ове институције као антикорупциона тела могу бити употребљене у политичке и друге сврхе, као што је то показала у скорој прошлости институција омбудсмана да није довољно политички сазрела да се избори са коруптивним деловањем у државним органима, него се и својим нелегитимним ставовима и сама прикључила корупцији.

Институционално решење да се успостави једна демократска институција овакве врсте која би заштитила интересе грађана и јавни интерес, није у пракси показала ефективне резултате. Из тог разлога, када не делују унутрашњи институционални механизми, неопходно је ради интереса грађана Србије да се замоли за спољну интервенцију и увођење посебних међународних институција у Републици Србији, које би надгледале и контролисале легитимитет рада државних институција, а посебно поштено понашање у правосудним органима и владавину права. У појединим бившим југословенским републикама су деловале организације овакве врсте, као рецимо ЕУПМ у Босни и Херцеговини, који су успешно окончали свој мандат у лето 2012. године, у корист реформи у борби против корупције у Босни и Херцеговини, док се Република Србија понаша као затворена држава на штету демократских реформи и слободе својих грађана да живе у држави владавине права. У Еуропи су многе земље, укључујући и државе из Источне Еуропе, потписале Грађанскоправну конвенцију о корупцији Савета Еуропе из 1999. године, којом се тражи од држава потписница да омогуће особама које су претрпеле штету због корупције у државним органима своје државе да поведу поступак за накнаду штете⁹⁶

⁹⁵ Вуковић Слободан: *Транзиција и корупција*; Институт друштвених наука; Београд; 2007.

⁹⁶ Карклинс Расма: *Систем ме је натерао*; ОЕБС; Београд, 2007., стр. 125.

2.3.- Негативни политички режими

Најопасније стање политичког поретка јесте када се корупција организовано и систематски шири и постане начин живота грађана.⁹⁷ Кад у ауторитарном систему (деспотије, тираније и диктатуре) властодршци почињу да губе моћ која их је довела на власт, у таквим критичним моментима, они настоје да задрже постојеће стање тако што посежу за коруптивним понашањем.⁹⁸

У савременим ауторитарним системима, поготово у државама у транзицији, најчешћи облици корумпирања сарадника у власти јесу омогућавање набавки за друштвене потребе без контроле, добијање кредита и послова без конкурса, без постојања прецизних правила и јавног увида у њихове послове, селективно давање разних дозвола као што су давање дозвола грађевинској мафији, додела станова изван законских прописаних овлашћења, злоупотребе дискреционих овлашћења, регистрација разноразних агенција и фирми, као и бројне друге коруптивне појаве понашања.

У таквом ауторитарном систему, државни органи који би морали да спроводе законе, као што су то: пореске службе, Управа криминалистичке полиције⁹⁹, тужилаштво и судови; немају у Србији још увек јасно изграђене ставове о независној власти, прекорачењима службених положаја и њиховим злоупотребама, јасно формиране ставове о поштовању људских права и слобода свих грађана Србије подједнако у односу на моћне државне елите.¹⁰⁰

Највећи проценат свести правосудних личности није сазрео у складу са демократским реформама друштва.

Судови су гаранција и последња одбрана људских права, али и чувари реда и сигурности у друштву. Међутим, неуспешност домаћих судова је врло видљива када се упореде у Стразбуру, у Еуропском суду за људска права, највећи бгој

⁹⁷ Види: *Привредни криминал и корупција*; Институт за криминолошка и социолошка истраживања; Београд; 2001.

⁹⁸ Радовановић Добривоје/ Булатовић Александра: *Корупција*; Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Центар за менаџмент; Београд; 2005.

⁹⁹ Са Управом криминалистичке полиције, начелником, као и његовим полицијским саветницима, у току емпиријског истраживања, имали смо изванредну сарадњу. Сугерирали смо да се Управа криминалистичке полиције много више залаже за сарадњу са тужилачким и правосудним органима, да редовно контактирају највише политичке званичнике, да се обрате уколико затреба за помоћ и својим колегама из приватних безбедносних агенција, те да се не устручавају да замоле за помоћ и своје колеге из земаља Еуропске Уније, који имају огромна искуства у борби против корупције и организованог државног криминала.

¹⁰⁰ Look at: Rose-Ackerman S.: *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*; Cambridge University Press; Cambridge; 1999.

случајева одакле долазе из бивших југословенских република. Република Србија се често налази на челу ове листе.

Наиме, тужилаштво и судови гарантују да нико у демократски уређеном друштву, не може да се налази изнад закона, а оне који злоупотребљавају своје службене положаје, судови су дужни да рационално приводе правди. На жалост, у Србији се ово дешава тек када дође до нагомилавања проблема и најтежих облика корупције у властима, као и под притиском међународне заједнице, а никада на иницијативу судава и под паролем „боље спречити, него лечити касније последице“. Судови у Србији се морају опоравити од корупције, пристрасности и зависности од других органа државне власти и да се понашају професионално у складу са Уставом и међународним конвенцијама.

Правда као идеја и вредност даје смисао животу људи у друштву и политичкој заједници. Када су грађани обесправљени и ради се у корист државне власти, људи губе веру и наду у правосудни систем и државу. Управо то и јесте циљ деспота, демагога, манипулатора, владара из сенке, као и политичких функционера.

Функционисање и ефикасност правосудног система најбитније утиче и на све друге политичке институције јер се тиме одбрањују грађани Србије од самовоље државне власти, узурпатора, штеточина и криминалних органа у власти. Зато најважнију самосталност и независност би морала да поседује правосудна власт, док је домаће правосуђе у катастрофалној ситуацији.¹⁰¹

Након званичне реформе правосуђа, запажено је постављање особа у правосуђу и јавном тужилаштву, које нису дорасле својим професионалним улогама, а најмање идеји непристрасности и независности у њиховом раду. Овде изузетак представља Специјални суд и Специјално тужилаштво за организовани криминал, где су одабрани врло квалитетни кадрови.

Критеријуми на основу којих би се испитао ефикасан рад актуелних судија и јавних тужилаца нису у пракси успостављени, без обзира на препоруке највећих политичко-друштвених аналитичара и саветника, као што је проф. др. Чупић Чедомир. Овај еминентни професор је у свом чланку предложио и основне критеријуме за ефикасан рад правосудних органа, који би поправили стање у друштву и држави.

¹⁰¹ Чупић Чедомир: *Институције и корупција*; у : Павловић Вукашин: политичке институције и демократија; Универзитет у Београду; Факултет политичких наука; Београд, 2006., стр. 51.

То су: утврђивање завршених судских процеса у одређеном периоду, број процеса и њихово трајање, број оспорених решења од више судске инстанце, број евентуално склоњених предмета у архиву, квалитет правосудних одлука и решења. На основу утврђених чињеница, требало би удаљити из судова неспособне судије и јавне тужиоце, нераднике и оне који су злоупотребили своју службену функцију, односно који су сарађивали са сумњивим лицима и нису се одупирали притисцима људи из власти, сарађивали због неких других користи и личних слабости или су били уцењени на различите начине.¹⁰² Оне судије и тужиоце за које постоје ваљани материјални докази о злоупотреби, требало је одавно процесуирати.

Међутим, у нашем емпиријском истраживању, нисмо наишли случај да су нити једног тренутка овакве судије и јавни тужиоци, одговарали за своје злоупотребе службених положаја пред другим органима власти. Тако су били обавештавани уредно месецима од октобра 2012. године до краја марта 2013. године, Врховни касациони суд, Високи савет судства, Заштитник права грађана, али нико није подузео нити један корак да о корупцији у правосуђу обавести Народну скупштину. Други талас емпиријских истраживања смо урадили у периоду од 10. марта 2013. године до јуна 2014. године, али се изузетно лоша слика корупције опет поновила. У међувремену су паралелно и урађене анализе на два поступка пред Еуропским судом за људска права.

Када се у једном негативном политичком режиму свесно од стране власти жртвује народ као принцип организације животног уређења и одбације тежња ка било каквом друштвеном и политичком напретку, демократским реформама, а посебно владавини права и закона јер би на тај начин пољуљали властите утврђене владајуће позиције и моћ,¹⁰³ може се основано тврдити да се ради о заробљеној држави у којој влада масовна системска корупција.

Моћ у рукама несавесних владајућих елита, готово увек када се ради о ауторитаризму, у ствари има само један циљ-а то су : новац и друштвени престиж, лагодан живот за владајуће друштвене слојеве. Логичко објашњење је сасвим једноставно јер се ради о прихватању јединственог апсолута јединствене философске идеје и догме; која мора да буде у противуречности и противставу у односу на другачије философске школе и правце.

¹⁰² Чупић Чедомир: *Институције и корупција*; у : Павловић Вукашин: Политичке институције и демократија; Универзитет у Београду; Факултет политичких наука; Београд; 2006., стр. 53.-54.

¹⁰³ Нојман Франц: *Владавина права*; Филип Вишњић; Београд, 2002., стр. 308.-332.

Како све религије, све идеологије, увек настоје из сопственог угла да одговоре на најзначајнија друштвена питања и стекну своје присталице, онда је сасвим јасно и због чега апсолутистичке и догматизоване идеологије, искључују оне које су другачије од њих у ставовима и делатностима. Негирање и обезвређивање супротних гледишта и идеологија је неопходно како би се у душама догматичара стекло уверење да су њихови ставови уверљиви, истинити и снажни, те да најпре, увере сами себе, а затим и околину која их окружује.¹⁰⁴ Свакако да овакав начин доказивања ваљаности властитог гледишта по коме се обезвређују другачија мишљења, јесте незрело и репресивно, а посебно цивилизацијски и културно неприхватљиво, те представља замену за озбиљне аргументације и кочницу друштвених реформи.

Без сумње, увек је најлакше да се унижава и обезвређује политички противник, али се у бити и људској природи тиме никако не може доћи до самопоштовања нити себе, нити других, него искључиво до обмане и samozаваравања властитог ега. Непријатељски и врло често суров став према несагласним гледиштима јесте цивилизацијски регресиван и репресиван однос према другачијим погледима на свет и идеолошкој обојености. Све ово једино води ка тешком непријатељству и агресивности са несагледивим последицама по целокупан друштвено-политички и правни поредак државе.¹⁰⁵

Онога тренутка када се нека особа на власти или друштвене елите, одреде за идеологију или групу, која је носилац такве репресивне идеологије, тада долази и до њиховог чврстог спајања срца са припадницима поменуте идеологије и друштвене групе.¹⁰⁶

У таквој немилој ситуацији када без резерве, одређени чланови групе државних службеника, стану на страну корумпираних других државних службеника који вешто манипулишу и прекорачују своја службена овлашћења; то значи да су и остали чланови укључени као „саборци“ у злоупотребе службених положаја. Наиме, током целе историје комуникација међу различитим друштвима и идеологијама, конструктивна размена мишљења са неистомишљеницима је често доводила до продуктивног развоја људске свести, увиђања властитих погрешних ставова и логичког здраворазумског расуђивања о томе да се закони и етички стандарди у једноме друштву, морају испоштовати ради јавног интереса.

¹⁰⁴ Види: Шешић Богдан: *Основи логики*; Научна књига; Београд; 1983.

¹⁰⁵ Види: Симеуновић Драган: *Феноменологија насиља*; Наука и друштво; Београд; 2005.

¹⁰⁶ Бојановић Радојица: *Ауторитарни поглед на свет*; Центар за примењену психологију; Београд; 2004., стр. 108.-134.

Међутим, особе са ауторитарним погледом на свет, комуникације са неистомишљеницима, вечито своде на минимум, не желе да друге особе ослушкују и уважа њихове аргументе, чак се и ограђују непријатељски према људима који су другачије идеолошки обојени. Тако и када је Стаљин оптуживао своје најближе сараднике за злочине које су починили или нису починили, они су били принуђени да признају све што је од њих ауторитарни лидер захтевао без икаквих поговора.

Пре свега, суштина шизофрене философије у којој су се нашли његови најближи или даљи сарадници, налагала је да говоре и чине бројне ствари које су се можда у бити чак, и косиле са њиховим уверењима и преференцијама, али су се свесно жртвовали како партија не би била дискредитована.

Истински верници у своју партију и идеологију, око које су изградили свој целокупан живот, довео је до тога да нису били спремни да жртвују своју животну организацију, коју су деценијама брижљиво градили и дубоко у њу веровали. Наиме, у случају да су променили своја уверења и понашање, тиме би били принуђени да учине бројне реформе у друштву, али то њима није одговарало. Чак су били набеђени да би као људи нестали да су осрамотили и издали своју партију. Тако Хофнер износи радикално критички став у односу на доктрине масовних покрета. За ове доктрине, Хофнер износи да ефикасности ових доктрина, не утичу на основу садржаја и валидности истине јер оно што њих може једино учинити ефикасним и делотворним, јесте да одвоје индивидуу или друштвену групу из света реалности, да се преусмере на тривијалне и сублимиране квази-истине отеловљене у њиховом формалистичком постојању.¹⁰⁷

Ове врсте доктрина није битно разумети и појмити, него је једино важно да буду прихваћене код њихових следбеника као једине поуздане, а сигурност постоји код ових квази-истина само у стварима које нису разумљиве и сасвим јасне. Хофнер наводи Паскала који каже да би доктрина била успешна, она мора бити супротстављена људској природи и здравоме разуму.

Доктрине масовних покрета, читавих друштвених система и идеологија ове врсте, којима приступају залуђени и набеђени „верници“, претендују да пружају одговоре на сва могућа питања са намером да не оставе нити мало простора за сумњу и неизвесност, те могу бити врло сугестивног карактера и да их људско биће прихвата апсолутно са поверењем у њихову валидност.

¹⁰⁷ Ибид., стр. 40.

Најтеже јесте након освешћења и отрежњења када је неопходно лечити погубне нагомилане идеолошке фрустрације јер је у том случају, за свако људско биће потребно велико материјално-технолошко улагање и дужи временски период од неколико година за свесне случајеве. Међутим, када се ради о масовној појави и неосвешћеном народу, тада је неопходно да прође и неколико деценија уз велике жртве компетентних људи. Као што се моћне и масовне доктрине никада не изграђују преко ноћи, нити њихови узроци; немогуће је објективно очекивати да се разграде у кратком временском интервалу од пар година.¹⁰⁸ Очекивани успех се може остварити једино у појединачном случају, али опет уз огромна залагања других особа и несебичну помоћ, док процес ослобађања може бити изузетно болан и напоран, чак и за такве свесне људе.

Утопијске контрукције будућности су биле присутне у Еуропској мисли још од Платона, Мора, Кампанела, те је могуће да и комунистичка утопија вуче своје корене из ове традиције. Кроз изградњу утопијских конструкција, обећавало се народу стварање друштва у коме би сви појединци у будућности били срећни и поседовали виши економски стандард грађана. Али, још давно је Кант приметио да обећања овакве врсте говоре о ауторитарном карактеру таквих утопијских конструкција. Обећање колективне среће јесте у ствари, облик екстремног насиља над свешћу индивидуе. Између осталих и Попер¹⁰⁹, такође је изнео став да је највише зла човечанству начинила управо утопија у којој се обећава да ће сви људи бити подједнако срећни. Формирање друштва будућности у коме нестаје индивидуална личност, слобода мисли, говора и изражавања, у ствари претпоставља нужност која неминовно мора водити ка тоталитаризму, губитку сваке врсте хуманости, као и диктатури над широким грађанским масама.

У визији неких ауторитарних лидера, ово не мора нужно да потиче из рецидива или одјека комунистичке утопије; него да представља чисту карактеристику личности ауторитарних лидера. Сасвим је јасно да су ауторитарни лидери врло деструктивни и нарцисоидни, да натурају своје формуле визије будућности, да насилно моделују људе и креирају њихову судбину, чак и дужину живота и мале деце-те њихове аргументе да настоје да усреће народ, треба схватити као озбиљну фрустрацију и безочност ових лидера и њихових идеолошких предводника јер могу да доведу читав народ до пропасти и

¹⁰⁸ Де Беноа Алан: *Комунизам и нацизам; 25 огледа о тоталитаризму 20. века*; Укронија; Београд, 2007., стр. 34.

¹⁰⁹ Попер Р. Карл: *Претпоставке и побијања*; Издавачка књижарница Зорана Стојановића; Сремски Карловци-Нови Сад; 2002., стр. 506.

уништења. Остаци нацистичке идеологије јесу актуелни и данас у појединим националним идеологијама, које су изопачене управо као последице себичних коруптивних деловања. Буквално се потискују све хумане и људске вредности са намером да се у генске записе усаде мржња, егоизам, презир према другачијима и њихов прогон по сваку цену, те пуко материјалистичко деловање ради властите користи. Тако се рецимо, у појединим радикалним источним културама негирају и прогоне другачије религијске вредности, док се у појединим еуропским идеологијама негују остаци наслеђених вредности из историје. На основу тога, свака држава би морала дубоко да поради на изградњи и неговању властитих културно-идеолошких вредности друштва, које у негативним историјским околностима, могу дубоко да компромитују и обогаље општехумане вредности, које имају трајни карактер.

Највећи парадокс лежи у чињеници да су ови лидери дубоко убеђени у праведност својих поступака и зацртаних циљева или уопште не размишљају о геноцидним поступцима и злочинима над људима које чине. Осећај савести или кајања није изграђен код оваквих деструктивно-нарцисоидних личности. Њихово безумље иде толико далеко да они своје „апсолутне истине“ прокламују као Божије законе и циљеве, али сама чињеница да такве фрустриране особе настоје да моделују свет према својој утопијској визији без човекове сагласности и избора слободне воље, могу бити крајње погубне када се ради о масовној друштвеној појави.

Потреба да се побегне од властитог ега кроз моделовање широких маса и натурање својих неприкосновених ставова, представља и дубоку исконску потребу да ове проблематичне особе, избегавају да се суоче са рационалним чињеницама и стварноме свету, него верују у чудесна спасења како би задржали своју моћну владарску позицију у сенци. Тако натурена духовна беда у широким масама, нужно изазива осећање у народу да су управо они, једине жртве и обећани небески народ, те и поданици постају слепи и глуви за нека друкчија и рационална аргументована објашњења јер би тиме, били принуђени да се одрекну властитог колективног фрустрираног ега, али и јединог свог подсвесног идентитета који познају. Тиме се изазива у народу задовољство сопствене величине, подизања морала и веровања у сопствене вредности, без обзира на објективну заслепљујућу духовну беду и незнање. У очима ових људи сваки

појединац, група или народ који се разликују, постају потенцијални непријатељи.¹¹⁰

То у извесном смислу наличи нацистичкој и нарцисоидној идеологији и њеним друштвеним вредностима са презиром према припадницима других раса, вера, нација или идеолошке обојености. Јавља се критички став према другачијим особама испуњени бројним осудама и мржњом, чак и показивањем нетрпељивости на свакоме кораку. Зато су ове идеолошке доктрине ауторитарних покрета у великом раскораку са објективним светом. Душевна храна постаје вођење апсурдних расправа према другачијима од њих, нетолерантност и нетрпељивост према људима широке свести и високог морала.

С друге стране, било би необјективно да потенцирамо искључиво на психопатолошким елементима тоталитарних политичких доктрина јер су поједине врло често, утемељене и на рационалним друштвеним вредностима. Овде пре свега, мислимо на идеје једнакости и праведности друштва које су утемељене у комунистичкој визији сагледања друштвених односа. Проблем лежи у томе што се идеја једнакости погрешно интерпретира, што је и довело до губитка слободе грађана.¹¹¹

Други проблем јесте принцип апсолутне оданости вођи. Овакви негативни политички режими, који уз помоћ погубне идеологије, учвршћују власт, политички систем и друштво служе једино интересима владајућих државних елита са намером да сачувају своју моћ и друштвени престиж, као и противзаконито богаћење. Догматизам задовољава жељу за сигурносћу владајућих елита и постаје једина апсолутна истина.¹¹²

У таквом репресивном негативном идеолошком- политичком систему, сваки напредни интелектуалац широке свести, који указује на постојање корупције, нужно наилази на друштвене препреке, критике, осуде, бројне проблеме од стране власти која га или прогони, или одбија да учини позитивне кораке, што може да се протеже чак и на најтеже нечовечне поступке. Највећи проблем јесте што овакве ортодоксне и тоталитарне идеологије, могу да кроз власт судија, прикривају своје диктаторске начине владавине, са намером да се народ држи у стању застрашености и ропске потчињености.

¹¹⁰ Look at: Preston T./ Hrt P.: Understanding and evaluating bureaucratic politics: The nexus between political leaders and advisory systems; *Political Psychology*; 20; 1999.

¹¹¹ Види: Стјуарт Мил Џон: *О слободи*; Филип Вишњић; Београд; 1988.

¹¹² Види: Симеуновић Драган: *Политичко насиље*; Радничка штампа; Београд; 1990.

У самој идеји тоталитета лежи идентификација народа са владајућим покретом и идеолошким преференцијама њихових духовних вођа.¹¹³ Овоме трику прибегава сваки диктатор који настоји да иманентно оправда пред очима јавности своју неприкосновену владавину под паролом наводне заштите државно-националних интереса. У ствари, народ и грађани у таквоме друштву јесу послушни поданици, ментално изманипулисани, код којих је створен осећај да се морају повући у своју приватну сферу без утицаја на јавне интересе и коментаре, док се свако опозиционо размишљање путем медијске цензуре, строго ограничава. Сви ови чиниоци, неминовно затварају и простор било каквим конкретним друштвено-политичким реформама у Србији. Једино се наставља неометана владавина политичких, а затим и свих осталих државних елита.

Довољно је ући у просторије јавне администрације и уверити се свакодневно да грађани служе њима и њиховој доброј вољи.

Зато у тоталитарном систему постаје јако битна бирократија, пребацивање одговорности и надлежности са једне инстанце и институције на другу, које се опет проглашавају ненадлежнима.

Неспорно јесте да националсоцијалистичка теорија и пракса одбацују постулат о владавини права на рачун владајућих елита, а правосуђе постаје извршна воља политичких лидера. Зато се у постојећем друштвено-политичком систему у Републици Србији, може једино у речима политичара говорити о демократизацији, али практични услови за реформе друштва у политичкој пракси још увек нису објективно заживели.¹¹⁴

Једна од основних поставки демократизације јесте владавина и поштовање права и независности правосудног система, што у Србији у дугом емпиријском истраживању од јуна 2010.-01.07.2014. године, нисмо пронашли. Редовно су изузетак од закона, Устава и међународних конвенција били највиши државни актуелни функционери или њихови помоћници, као и корумпиране судије и јавни тужиоци. Јавни интерес, владавина права и поштовање људских права и слобода нису још ни отворили своја врата демократским правима грађана Србије. Обрачуни са неистомошљеницима оваквог негативног система се врши или корупцијом да ови опозициони критичари друштва добију високу функцију и

¹¹³ Нојман Франц: *Владавина права*; Филип Вишњић; Београд, 2002., стр. 314.

¹¹⁴ Види: Стојиљковић Зоран: *Речник демократије*; Грађанске иницијативе; Удружење грађана за демократско и цивилно образовање; Београд; 1998; Види: Стојиљковић Зоран: *Савремена држава*; Факултет политичких наука; Београд; 2008.

буду укључени у корупцију, или су друштвено, државно и на друге начине санкционисани и прогоњени, чак и изгнани из своје државе.¹¹⁵

Једна од најснажнијих фигура у савременој теорији политичког либерализма јесте Џудит Склар, која се с правом означава најзначајнијим теоретичарем „негативне политике“ и „негативних режима“. У аутобиографском трактату „A Life of Learning“¹¹⁶ излаже тезу о подели политичке теорије на две нормативно различите фамилије: традицијско поље које је заокупљено питањима како да се управља политичком моћи, као и друго: како да се избегну негативни учинци политичке власти, контрола, ограничавање и поробљавање човекове слободе. Скларова утврђује да је либерализам још увек редак подједнако у теорији и пракси и да пракса либералних режима још увек искључује велики део грађана. Са друге стране, начини за дубље спознавање поља политике јесу негативни принципи узурпације власти, нелегимитета рада, друштвене неправде и неслободе грађана, као и доминација владајућег режима.

Страх и јавна окрутност, односно насиље према грађанима окружује политичку стварност која је оснажена митовима и идеологијама, које оправдавају насиље према немоћним жртвама.

Разумевање либерализма страха као негативног политичког принципа, може у великој мери да помогне освешћивању једног друштва на које начине да изађе из мрака стања застрашености и упуту се ка истинском ослобађању и демократским реформама.¹¹⁷

Јасно је да владајуће политичке и правосудне елите у Србије још увек стоје чврсто у одбрани одређеног начина живота. Међутим, такав начин живота није позитиван и за остале слободне грађане Републике Србије, који заслужују да живе без пресија, медијских и пропагандних цензура, у држави где влада право, поштовање јавног интереса и свих других загарантованих људских права и слобода. Коруптивно понашање у државним органима одржава постојеће негативно стање и даље у животу.¹¹⁸

Џудит Склар се у обнови мотива негативне политике, ослања на политичку теорију Хобса, Монтескијеа, Монтења и Токвила. Становиште Џудит Склар је да

¹¹⁵ Вуковић Слободан: *Транзиција и корупција*; Институт друштвених наука; Београд; 2007.

¹¹⁶ Shklar Judit: *A Life of Learning*; u *Liberalism Without Illusion* (ed: B. Yack); University of Chicago Press; Chicago, 1996., str. 277.

¹¹⁷ Види: Подунавац Милан: *Поредок, конституционализам, демократија*; Политеа; Чигоја; Београд; 2006.

¹¹⁸ Види: Голубовић Загорка: *Куда иде постоктобарска Србија*; Службени гласник; Београд; 2006.

највећа опасност увек потиче од насилног и ирационалног понашања других људи, те сугерира упоредбу са Хобсовим разумевањем политике. Хобсова конструкција политичког поретка изведена је из идеје о нужности контроле и организовања егзистенцијалног страха који производи живот са другим људима. У темељу Хобсове контрукције поретка, јесте да једини рационални начин да заштитимо нашу индивидуалну сигурност и животе у успостави неограничене суверене моћи која је у стању да нас заштити од могућности насилне употребе других људи.¹¹⁹ Насупрот томе, Скларова сматра да огромна количина моћи и концентрације страха има за резултат увећавање насиља, страх и окрутности које хоће да се ограничи. Скларова сугерира да перпетуирање страха хобсијанског суверена, производи неконтролисане психолошке реакције, које парализирају разложно понашање људи и отвара простор за ирационално и насилно политичко понашање.

Из тог разлога, Скларова фаворизује Монтескијеа и скептицизам према моћи, бруталном и насилном свету, на рачун слободе других људи.

Други важан мотив који се у темељу негативне политике јавља, Скларова се ослања на Алексиса Токвила и идеју нелегитимне политичке моћи. Када се моћ злоупотребљава и манифестује се као репресија и узурпација, тада је ова моћ државних службеника нелегитимна.

У политичкој теорији постоји читав спектар идеја које означавају феномен негативних режима: тиранија, деспотија, бонапартизам, цезаризам, диктатура и тоталитаризам.

Тиранија и деспотија јесу настарији концепти и припадају грчкој политичкој култури. Тиранија је тип поретка који Грци везују за полис, док је деспотизам обележје азијских и варварских народа, прожето ропским и богобојажљивим духом (Херодот). Тиранија је типични изум грчке политичке културе. Тиранин је за Грке ознака за владара и тип режима у којем владар осваја власт силом. То је владавина појединца заснована на узурпацији власти, прожета страхом, дубоко приватизована и корумпирана. Тиранска владавина је у нескладу са вољом грађана и зато је по правилу, краткотрајна и јављају се насилне промене власти. Монтескије је уочио правилно јасну дистинкцију између тираније и деспотије.

¹¹⁹ Подунавац Милан: *Поредок, конституционализам, демократија*; Чигоја штампа; Београд; 2006., стр. 44.-47.

Деспотија је ознака неправне државе, засноване на самовољи и страху, и ознака за нелегитимни поредак, који не припада Еуропском политичком искуству.

Монтескије жели да укаже Еуропским владарима да их очекују велике недаће уколико примене деспотски тип владавине. Деспотија је ознака моралног разврата и понижавања њених поданика, те је владавина власти неограничена и незаконита. Енергетски принцип деспотије је принцип страха на коме се ова деспотска владавина одржава у животу.¹²⁰

Наиме, још давно је Франклин Рузвелт у свом говору од 06. јануара 1941. године изнео да „је **слобода од страха једна од основних људских слобода**“.¹²¹ То значи да друштва и нације оковани страхом нису способни за слободно одлучивање. Страх окива људску слободу и изазива терор панике у народу. Људско биће има увек страха од оног што је непознато, а са страховима се увек не жели суочити као рационално друштвено биће. Стање ткз. идеолошке параноје разара слабу државу у транзицији неговањем дифузије страха од других и непожељних, док страх рађа несигурност, насиље и државну изолацију. У таквим приликама се често неосновано и неоправдано, без јасних аргумената, помињу „западни ултиматуми и условљавања од стране Еуропске Уније која се постављају Републици Србији“.

Харизматско наслеђе и „енергетски принцип страха од непријатеља“, постаје тако окосница једног регресивног и наметнутог типа политичке интеграције друштва.

Када је државни систем вредности без идеја, које би надокнадиле рационалну и модерну формулу легитимитета; тада ову функцију преузима или национализам, или верски претензионизам.

Оба енергетска принципа јесу принципи негативитета јер у својој бити не садржавају ни идеју правде, нити идеју истине, нити друштвене толеранције и благостања грађана Србије. Испразне идеје наводног друштвеног благостања за грађане, замагљују видике и тада се уступа место разнородним идеолошким доктринама антирационализма, антилиберализма и антидемократизма. За ово упражњено место идеолошке рационализације поретка, због структурних органичености савременог друштва, много бољи кандидат политичке пропаганде постаје изражавање феномена наводног државног напретка и објашњења

¹²⁰ Ибид., стр. 46.-55.

¹²¹ Ибид., стр. 56.

грађанима „да се све ради у циљу заштите националних интереса и друштвеног прогреса.

Обликовањем посебне легуре тзв. патриотског монизма и наводних државних интереса поменуте друштвене вредности путем средстава јавног информисања, производе колективне емоције међу грађанима, док су за себе приграбили улогу неприкосновеног арбитра. Ово се увек показује као репресивна форма идеолошке контроле друштва.

Наиме, режим моћи који не поседује целовиту и општу теорију државе, мора законито да се ослања на најразличитије ирационалне формуле (народ, заједница, порекло, мит) који у крајњој линији служе као инструменти који прикривају сталну констелацију моћи и законито воде у форму политичког десубјективизирања људи.¹²²

Оваква схваћена идеолошка формула која служи као ослонац моћи државних органа, показује редовно у политичкој пракси да такве антирационалне доктрине (митске, религијске) не могу вечито да замене форме рационалне легитимности. Владајућа политичка елита у Србији није уочила на време формативне принципе на којима треба да почива режим њихове моћи у Србији и да по свим својим карактеристикама, они би требали да одговарају пред грађанима за своје поступке. Уместо тога, они представљају формативне принципе непоретка.

Владавина над цивилним друштвом у садашњим околностима у Србији се своди на привиду легитимности, институција и слободе. У својој бити, ова квазивладавина прикрива принципе пресија које врше државни органи и несигурности и страха у цивилном друштву. Токвил је полемишући са Монтескијеом тврдио да је тајна деспотије у корупцији, а не у страху. Он није негирао Монтескијеове наводе о страху као енергетском принципу, него је указао на нови тип деспотије у савременом грађанском друштву. Овај савремени тип деспотије се ослања мање на директну репресију, а више на форме манипулиране подршке. Корупција руши све политичке вредности и грађанске врлине (јавно мњење, част, мудрост, достојанство, храброст), она стабилност владавине и моћи ослања на новац и синекуре. Ствара се друштво разорених врлина¹²³ тиме што се

¹²² Подунавац Милан: *Поредок, конституционализам, демократија*; Чигоја штампа; Београд; 2006., стр. 78.

¹²³ Ибид., стр. 80.

корумпира најпре, политичка и правосудна власт, а затим држањем у стању потпуне послушности остале „поданике“ система.

Владајуће елите увек користе јавне говоре, који немају много везе са реалношћу. Тако за пљачку грађана, манипулације са грађанским врлинама и владавином права, они користе изразе као што су „владавина“, „борба против корупције и организованог криминала“ и бројне друге пропагандне карактеристике корумпираног језика. Тиме се пропаганда усмерава против духа народа, здравога разума и објективног логичког расуђивања. Нарочито томе доприноси „страх од непријатеља“, „условљавања Запада“ и бројне друге манипулативне технике, којима владајуће елите у Републици Србији, врло често оправдавају своју нелегитимност. Када се негује култура страха у једном друштву, тада се лакше разарају границе између јавног и приватног и успешније се може вршити над грађанима државна контрола. Нечињење потребних корака у реформама или одбијање правосуђа да се према свим државним органима односи једнако као и према грађанима; нужно производи ирационалност, несигурност, ауторитарност и друге негативне карактеристике који даље одржавају овакав режим страха и послушности слободних грађана.

У условима када се власти у Србији понашају ограничено, осиноно, надмено и неконтролисано-тада се основано може тврдити да се ради о недостацима у обликовању правосудних и политичких институција на одговарајући начин. Доказ овим тврдњама јесте на свакоме месту у државним институцијама где се бројни законски прописи наводе као неприкосновени и ослобађају државне органе одговорности, контроле и нечињења потребних радних активности у циљу реформе јавног интереса. Ови законски прописи врло често нарушавају не само Устав и бројне чланове Устава, на основу којих се гарантују грађанима Србије зајемчена људска права и слободе; него се свесно крше и ратификоване међународне конвенције на које се држава обавезала да мора испоштовати. Устав Републике Србије је званично ступио на снагу у току 2006. године, али се у политичко-грађанској и правосудној пракси не поштује у огромном броју случајева, нарочито у највишим државним институцијама, као што су поједина министарства (Министарство правде и државне управе, Министарство здравља, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике са којима смо врло често контактирали у емпиријским истраживањима). У условима заковане структуре режима моћи „старог наслеђеног режима“, нису изграђене нове идеолошке вредности друштва, нису едуковани државни службеници да раде у јавноме

интересу и нису извршене одговарајуће реформе у систему правосуђа. Посебно до изражаја доводи непрофесионалност и недовољна стручност судија и заменика јавних тужилаца, који зависно и пристрасно поступају, не проучавају пажљиво садржину предмета, успорено реагују када се многе причињене штете грађанима, више не могу исправити.

Наиме, унутар недовршене државе јавља се дуализам моћи као сукоб демократске легитимности и фасадне легалности. Процеси конституционализације моћи подразумевају да се успостављају и функционишу државне институције кроз конституирајућу улогу права, и да се одбаци децизионизам. Владајуће елите у Србији морају да схвате коначно након 14 година од петооктобарских промена да је једино право и правна држава услов легитимности државног поретка-а никако моћ државних органа над грађанима и јавним интересом, како се ради у Србији. Обнова и консолидација демократске легитимности је крајње неопходна, те правна држава може једино да осигура слободу грађана и демократски уређено модерно друштво.

Напетост између демократске легитимности и фасадне легалности се решава кроз формулу уставног патриотизма. При томе, треба имати на уму да је Република Србија, за разлику од стабилних демократски уређених друштава, још и данас, друштво дубоких конфликта у коме стратегија идентитета не даје оне учинке који су видљиви у добро уређеним друштвима.¹²⁴

У недостатку одговора на питања: „Шта утемељује савремену државу Србију?“ и „Које је претполитичко јединство њених припадника у моралним и универзалним принципима?“, национализам и православни претенционизам су преузели улогу да обликују осећаје колективног идентитета. На основу тога, могућност новог политичког поретка у Републици Србији у великој мери је условљено политичком вољом државних органа и друштва у целини, да правно потисну прошлост старог традиционалног режима чији се репови свугде протежу, на моралну рефлексију и критичко овладавање прошлошћу, а не посезање за митовима.

Поверење у политичке институције се не може повратити са неговањем старих идеолошких наслеђених вредности, уз дужно поштовање према религији и неговању хуманих вредности. Садржину уставног патриотизма би требали да чине оне друштвене вредности које за све грађане Србије имају непристрасно

¹²⁴ Види: Вучетић Слободан: *Демократија без доказа*; БИГЗ; Београд; 1991.

важење у односу на њихову партикуларну и националну традицију, једнакој слободи за све грађане без обзира на идеолошку обојеност, владавину права и независно правосуђе и свесне, ефикасне политичке руководиоце, чији би се учинци видели на делу, а не на обећавајућим речима. Ниски конституционални учинци демократије у досадашњем периоду нужно упућују да се универзални принципи и етички кодекси у једноме друштву, као што је поштовање људских права и слобода, не поштују довољно или никако када се ради о грађанском друштву, а не владајућим елитама државних моћних службеника.

2.4.-Узроци корупције

Након петооктобарских промена се одређени број аутора научно бавио истраживањем узрока корупције у Републици Србији. Тако је Вуковић Слободан¹²⁵ кроз анализу емпиријске грађе предузетника и анкета јавног мњења, покушао да стечена сазнања употреби за одговоре о стању српског друштва између 2001. године и 2006. године. Након пет година од успостављања демократских реформи друштва, дошао је до сазнања да су предузетници као први узрок корупције, навели кризу морала (49%), затим тежњу људи на власти да се обогате у кратком временском периоду као неодговорност политичке елите (46%); мале плате службеника запослених у државној администрацији (44%); неодговарајуће законодавство (39%); мешање личних интереса у службени посао (31%) и сл.¹²⁶ Између истраживања предузетника и јавног мњења, поменути аутор није нашао значајнијих одступања јер је морална криза друштва заузела прво место (52%); економска криза и сиромаштво (51%); непостојање правне државе (39,6%); неефикасно правосуђе (25,9%); политички систем (20,9%); законодавни систем (19 %) и сл.¹²⁷ Наиме, оба истраживања су показала да је кључни узрок корупције, на основу виђења јавног мњења, морална друштвена криза и одсуство владавине права. Приватни предузетници су разумљиво сматрали да су државни службеници вечито незадовољни својим платама, али је овај узрок корупције

¹²⁵ Вуковић Слободан: *Транзиција и корупција*; Институт друштвених наука; Рад; Београд; 2007. стр.17-32.

¹²⁶ Ибид., стр. 20-21.

¹²⁷ Ибид., стр. 22.

често пренаглашен јер је познато да су били често корумпирани управо они носиоци власти, који су већ имали висока новчана примања. Тако добит од корупције може да премаши и по неколико пута висину новчаних примања државног службеника. Исто тако, када се ради о намештању тендера за јавне набавке и слично; често ове корупционе афере нису никада биле ни процесуиране јер се радило о моћним државним органима.

На основу истраживања поменутог аутора, кључне узроке корупције у Републици Србији би требало тражити у следећим чињеницама:

1. Одсуство владавине права, управо због одсуства политичке воље у врховима политичких странака и извршне власти да прихвате правну државу као основни регулатор друштвених односа.

2. Неодговорно правосуђе и успорени правосудни процеси, који врло често иду на руку моћним државним органима.

3. Криза морала и поремећени систем друштвених вредности који су добили своје нове појавне облике у периоду транзиције, као и одсуство моралне осуде у највећем броју случајева када се ради о моћним вршиоцима власти.

4. Неодговорност политичке елите, која није свесна своје друштвене и историјске улоге у друштву и окупирана је најчешће властитим интересима. Ову политичку елиту често подупире и непрофесионална и неспособна државна бирократија, која се устоличила на власти управо захваљујући припадности политичкој странци или локалним политичким моћницима.

5. Недостатак политичке воље да се успоставе одговарајуће институције контроле, али и сукобљени интереси између политичких актера, који врло често у први план стављају личне интересе и амбиције изнад интереса државе и целокупног грађанског друштва.

6. Транзиција која подразумева прелазак из социјализма у капитализам и повлачи са собом приватизацију. Ове услове су вешто искористили одређени вршиоци власти да се убрзано обогате али су тиме отворили и врата организованом криминалу.

7. Низак ниво морала код већине чланова државне бирократије а поготово у правосудном систему да се не замере моћним државним органима. Методолошке анализе и значај емпиријских истраживања поменутог аутора остају изузетно значајни када се ради о анализи корупције у српском друштву.

Са друге стране, овде је потребно напоменути да је аутор навео и улогу спољних чинилаца као узрока корупције у српском друштву, као што су рецимо:

потпаљивање и потпомагање косовско –метохијске кризе од стране моћних држава Запада или разни притисци „условљавања“ од стране међународне заједнице- што сматрамо делимично некритичком анализом, јер се ово не односи на све моћне државе Запада.

Наиме, не постоје аргументовани научни докази који могу да потврде да су моћне државе Запада вршиле „потпаљивање и потпомагање косовско-метохијске кризе“, изузев да су настојале да успоставе мир и владавину права на Косову и Метохији. Исто тако, ове државе са Запада нису покушале „да ставе Србију под своју потпуну политичку, медијску и економску контролу“, нити су „успориле мукотрпну и дугу транзицију српског друштва“; али јесу настојале да омогуће приливе страних инвестиција и економски опоравак Србије, као и да помогну конституисање и демократску обнову постојећих институција државе а нарочито правосудног система.

Основни разлог овом некритичком приступу аутора када се ради о анализи спољних чинилаца узрока корупције, лежи управо у чињеници што није био упознат са значајем моћи пропагандне машинерије, путем средстава јавног информисања. Успостављање новог вредносног система друштва, његов морални опоравак и одбацивање заблуда, због своје дубине и ширине проблема, представљаће и најтежи изазов који ће се поставити пред српским друштвом- а то су неизбежне реформе у систему идеолошких преференција које представљају кључни стимуланс и покретач за акције. Истраживање дубљих узрока погубне идеологије и државне пропаганде на целокупно друштво и систем, захтеваће далеко више простора од методологије овог рада, да се изнесу аргументовано све чињенице, закључци и научне анализе. Ово је посебно значајно јер се на тај начин, може открити основна нит узрока и раширености корупције у Републици Србији, али и због чега се наводе компетентни аутори на поједине погрешне ставове и закључке.

Јасно је да се захваљујући моћној државној пропаганди могу врло често, да одговорност и кривицу пребацују на спољне факторе и на наводно „моћне државе са Запада које постављају вечите ултиматуме и условљавају“; док се истински одговорни кривци налазе у самој унутрашњости државе, али се никада не откривају као одговорна лица и државни органи. Република Србија се јавно у Уставу определила за еуропске, демократске вредности друштва, те је потпуно разумљиво да је и Еуропска Унија у највећој обавези и одговорности да надзире

коруптивно државно понашање и поштовање људских права и слобода у Републици Србији.

Коруптивно понашање отвара простор бројним државним службеницима да и даље без контроле државе, наставе са бројним незаконитим активностима, поготово када се ради о радњама организованог државног криминала, док се у јавности и пред грађанима, одговорност за корупцију пребацује на моћне државе са Запада. Најтеже је било државним органима да прихвате властиту одговорност и самокритичност јер би на тај начин били принуђени за реформе у корист целокупног српског друштва, али и да коначно зауставе властиту моћ без контроле.

Међутим, нико у држави није анализирао да ове моћне државе са Запада немају објективно великих интереса у Републици Србији јер могу да своје утицаје прошире било где у свету, или да долазе противно интересима друге моћне силе (Руске Федерације) која је по својим идеолошким преференцијама, далеко приснија са врховима политичке власти у Републици Србији. Ипак, данас је Република Србија више под утицајем Еуропских вредности друштва, пре свега Немачке и Француске.¹²⁸

Друго, поједине велике силе са Запада нису могле никако да учествују у разбијању бивше СФРЈ и заједничке државе; јер је ова држава и била створена по узору на мултиетнички, мултиконфесионални и мултикултурални савез држава по узору на САД. Зато би се пре могло очекивати да су поједине велике моћне државе са Запада радиле на очувању заједничке државе, а не на њеном разбијању, док су национализам и пропаганда чинили највећа злодела против човечности. Међутим, ни ове велике силе, нису биле у позицији да вечито чувају националне интересе Републике Србије, њену борбу против корупције, заштиту националних интереса, посебно људских права; због властитих страдања, географске удаљености, али и јасно израженим ставовима у Уставу Републике Србије која се определила за Еуропске демократске вредности друштва.

Без сумње, највећа штета настаје када се обмане научна јавност и критичка свест једног друштва јер се на такав начин, затварају врата и тражењу правих узрока корупције у једном друштву.¹²⁹

¹²⁸ Look at: Zelikow P./ Rice C.: *Germany Unified and Europe Transformed: A Study of Statecraft*; MA: Harvard University Press; Cambridge; 1995.

¹²⁹ Look at: Easton D.: *A System Analysis of Political Life*; J.Wiley and Sons; New York; 1965.

2.5.- Циљеви борбе против корупције

Циљеви борбе против корупције јесу владавина права у држави, независно правосуђе, поступање државне управе у циљу јавних интереса и у ефикасном сузбијању корупције, као и поштовање основних људских права и слобода.

Без правно уређене државе и поштовања закона, друштво још више тоне у коруптивне радње. Без независног и непристрасног правосуђа, не постоји заштита грађана против самовоље појединаца или саме државе. Када је правосуђе корумпирано у највећој мери, грађани остају без правне и организоване државне заштите. Корупција као велики друштвени проблем је посебно уочљива и злоћудна када се јавља у правосуђу.¹³⁰

Имајући у виду специфичности домаћег кривично-процесног система, кривични поступак се најефикасније може спречити у полицији. Сарадња правосуђа и полиције није довољно изражена у Србији у процесуирању кривичних дела и правосуђе често очекује да полиција прва поднесе кривичну пријаву. У поступку емпиријског истраживања смо у више наврата консултовали чак и председницу Првог основног суда на Новом Београду, али и Извршно одељење у коме се извршавају правноснажне судске пресуде. Препоручили смо да сарађују са органима Управе криминалистичке полиције при Министарству унутрашњих послова, али и међународним Еуропским полицијским органима ради добијања релевантних података од значаја за извршење. Међутим, правосудни органи су веома каснили када се ради о сарадњи и са Управом криминалистичке полиције и уместо да су неки проблем завршили по хитноме поступку, они су га пролонгирали месецима, чак и више од три године за извршење већ донете правноснажне пресуде. Утрошили су много времена на административне провере друге врсте, уместо да су проблем решавали у ходу и на основу ургентности ситуације. Управа криминалистичке полиције је остала немоћна да нешто конкретно подузима без налога и решења Суда. Потребно је изградити сасвим различиту правосудну културу у опхођењу да се чине искључиво потребе провере, а не маргинализоване, као и свест правосудних органа да је неопходна сарадња са полицијским органима када су у питању комплекснији случајеви.

¹³⁰ Види: Ђурић Живојин/ Јовашевић Драган/ Ракић Миле: *Корупција*; Институт за политичке студије; Београд, 2007.

Судије и тужиоци нерадо говоре о сузбијању корупције, без обзира што и административно пропуштање чињења правосудне радње или одлагање, представљају дело корупције јер иде на корист туженог и окривљеног лица. Да ли се радило о неодговорности правосудних органа када су у конкретном питању били укључени и поједини државни службеници, као што су то поједини социјални радници, као и њихови надређени при Министарству рада, запошљавања и социјалне политике, те недоумице надлежних судија да свесно пролонгирају правосудно извршење на штету владавине права, тешко је изнети једноставне анализе, с обзиром да су причињене огромне штете на рачун владавине права..

Ипак, евидентно је да корупција постоји у правосуђу у тешкој форми јер иде у прилог да се заштите моћни државни службеници, који су били повезани са корупцијом, као што је конкретно у случају помоћника министра социјалне политике. О култури давања и примања мита у виду новца или поклона, нисмо имали намеру да се бавимо јер смо били оријентисани искључиво на тешке злоупотребе службених овлашћења и злоупотребе законских прописа на корист корумпираних лица.

Пријаве на корупцију у правосудним органима се тешко прихватају у Србији и надређени их најчешће одбацују као неосноване, са аргументом „да се све радило по Закону“. Заштитник права грађана није надлежан да надгледа рад правосудних институција, док у Министарству правде и државне управе и Високом савету судства, ове случајеве нису хтели да узму у разматрање, него су их прослеђивали натраг у правосудну институцију на даље разматрање. Практично, грађанин Србије није правно заштићен и исход правосудног поступка овиси од тога да ли се ради о моћним државним лицима и органима, или малим обичним грађанима, који остају немоћни.

Дакле, циљеви борбе против корупције јесу независно и непристрасно правосуђе, као и поштовање владавине права сваког човека на правично суђење у правосудној пракси. Актуелно стање не доприноси нити мало решавању проблема и озбиљном супротстављању корупције у правосуђу, које би морало као надлежни орган да постане одлучан пример поштовања права.

Корупција представља најсигурнији начин девастације правосудног система. Када се мали грађанин нађе у сусрету са коруптивним ланцима у правосуђу и јавној управи, човек се осети беспомоћним у таквом корумпираном систему. Ово је честа садашња слика правосуђа у Србији. Циљеви борбе за стварање независног

правосуђа нису реализовани са изгласавањем новог Устава 2006. године, нити са реформом прерасподеле институција, те сада постоје рецимо у Београду, неколико Првих основних судова у улици Устаничка бр. 14, који се у новије време преселио у Булевар Николе Тесле, када се ради о парницама, даље: постоји и Први основни суд у Београду, у улици Булевар Михајла Пупина бр. 16, као и за кривичне случајеве што постоји Први основни суд у Београду, у улици Савска бр. 17-а и тд. Разлика између ових судова се дели према парничним, кривичним или породичним правосудним поступцима; али је ова чињеница често конфузна за обичне грађане. Последњим прерасподелама по судовима, ова ситуација је постала још компликованија јер се у једној згради налазе и по три суда.

Истинска реформа правосуђа није још започета у Србији, о чему говоре бројни подаци и захтеви да се искорени корупција, да се законски прописи не злоупотребљавају ради заштите моћних и других државних лица у процесу а на штету оштећених грађана, административно нечињење, одуговлачење поступка, неосновано одбијање притужби су постали свакодневна уобичајена пракса.

При томе се често наведени законски прописи у судским решењима и одлукама супротстављају директно основним људским правима¹³¹ и уставним начелима. Недовољна сарадња правосудних органа са полицијом иде на штету целокупног друштва и спутава реформе у држави. Јасно је да ова врло честа негативна појава у правосуђу, посебно лоше утиче на кредибилитет Републике Србије јер страни инвеститори и улагачи неће једноставно имати поверење у правни систем Србије, након медијских, обавештајних и дипломатских извештаја. Државе са великим процентом корупције у правосуђу имају лош рејтинг у међународној заједници и све ове чињенице доприносе и даљој економској стагнацији и културној изолацији државе Србије.

Циљеви борбе против корупције у Србији би се морали усмерити на развијање свести правосудних и тужилачких органа да је потребно да служе јавном интересу, а не најчешће у споровима искључиво моћним државним службеницима или органима, као и неажурност у поступању, а посебно пристрасност према одређеним лицима у спору..

Потребна је либерализација законског оквира, увођење прикривених иследника у много већој мери него што је то учињено до сада. Јавни службеници у државној управи поседују службена овлашћења да доносе одговарајуће одлуке,

¹³¹ Види: *Корупција и људска права: успостављање везе*; Фонд за отворено друштво; Београд; 2010.

које су резултат њиховог просуђивања околности. Ово њихово право на дискрецију као саставни део јавног овлашћења у раду државних служби, зависе од степена хијерархије датог службеника. Уколико се службеник налази на највишем ступњу државне управе, јасно се може очекивати и да су његове одлуке обухватније и од већег утицаја на друге подређене државне службенике.

У складу са правом на дискрецију, државни службеник настоји да одговори на новонасталу ситуацију на најадекватнији начин, али према свом виђењу проблема и властите процене, која мора бити непристрасна и у јавном интересу грађана Србије и државе. Право на ризик да државни службеник поступа погрешно је увек могућ. Ипак, уколико се има у виду да у поступању нису заступљени коруптивни мотиви и да се води рачуна о преузимању ризика на целу службу, тада се његова грешка приписује делимично институцији, а делимично њему самом. Неуспех државног службеника да реши тежак случај се проматра као неуспех целокупне институције пред очима јавности, док се питање о његовој одговорности на грешку поставља само унутар институције. Тако рецимо, службеник задужен за надзирање прања новца, а поступајући у складу са својим дискреционим овлашћењима, пропусти да спречи велики трансфер у иностранство, новца стеченог чињењем озбиљних кривичних дела¹³², кривица ће бити у јавности, приписана његовој служби, односно агенцији за борбу против прања новца, одговарајућој полицијској или другој владиној служби. У таквом случају, државни службеник ће одговорати кривично, прекршајно и дисциплински и мораће се тачно утврдити мера овлашћења његовог права на ризик.

Проблеми са правом на ризик се појављују у ситуацијама када је ниво овлашћења нарушен у систему јавне администрације и тада се ризик решава на основу политичких компромиса и договора. Велики проблем у Републици Србији јесте и подела кључних државних функција у институцијама између политичких странака, где се високе функције са највишим овлашћењима, додељују не на основу компетенције и стручности, него на основу страначке припадности¹³³. Зато не треба чудити чињеница да су најстручнији људи били одбачени у овоме политичком систему и принуђени да своју срећу и каријеру изграде преко граница Србије.

¹³² Види: Јелачић Миленко: Психолошки аспекти кривичних дела корупције и прања новца; *Наука, безбедност, полиција*; Полицијска академија; Београд; 1; 2003.

¹³³ Види: Павловић Вукашин/ Орловић Славиша: *Дилеме и изазови парламентаризма*; Факултет политичких наука и Конрад Аденауер Стифтунг; Београд; 2007.

Некомпетентни државни службеници на власти нису способни да правилно процене и доносе озбиљне закључке, те је и ризик поводом процене и одређених одлука, утолико већи и проблематичнији. Велики проблем у Србији јесте ниска друштвена свест и јавни интерес, али и систем просвете и образовања, који ствара неспособне људе да самостално доносе корисне закључке, док се превелика пажња обраћа на непотребне детаље, учење напамет и копирање других неодговарајућих идеолошких система. Доказ је и бројна литература, у којој се идентични феномени стално понављају и провлаче, на штету нових научних креација и стваралаштва, као и здраворазумског закључивања. У ситуацији када долази до поремећаја у интегритету јавне службе, као што се то тренутно догађа у Србији, постављају се питања о политичким утицајима на јавну администрацију и компетенцији државних органа, чиме долази и до рушења за процену јавних службеника.¹³⁴

У Србији је велики проблем што се послушност надређенима толико вреднује да се често поистовећује са лојалношћу према одређеној организацији.

Службеник сматра да таквим поступањем на штету јавнога интереса чини услуге надређенима и да ће остварити код својих шефова високи степен поверења. Послушност се сматра врлином по себи, као што у духовном животу цркве, верник се одриче сопствене воље да би служио предано својим уверењима.

Са друге стране, државна администрација има јасно дефинисане циљеве које жели да оствари, а то је јасно зацртана демократска политика у Уставу Републике Србије из 2006. године и опредељењу да се приближи Србија Еуропским вредностима и стандардима.

У законској регулативи нису јасно дефинисани примена дискреције државних службеника у поступцима одлучивања и обезбеђивања максималне предвидљивости у поступању државних институција. Неизвестан исход односа грађана са државним институцијама доводи до конфликта у друштву. Етички стандарди и поступање државних службеника према грађанима, који у Србији немају јасно изграђену свест да је потребно да активно буду укључени и да сарађују са државним институцијама у демократски уређеном друштву, нису изграђени.

Учешће грађана у институционалном животу и пријављивање кривичних и других дела корупције, борба за изградњу поштеног правосуђа и државне управе,

¹³⁴ Види: Васиљевић Владан А. : *Демократија на странпутицама*; Београдски круг; Београд; 1995.; види: Вучетић Слободан: *Демократија без доказа*; БИГЗ; Београд; 1991.

још нису пронашли свој пут до свести цивилног друштва али нити до свести надлежних државних органа, који се и даље пасивно односе према раду државних институција. Тако је рецимо, у правосудној пракси забележен само један случај пријављивања нелегитимног рада надлежних судија и незаконитих одлука које су донете, али на штету оштећене странке..

Без обзира на постојање правног лека на жалбу правосудне одлуке, оштећени грађани Србије добијају свега неколико дана права на жалбу под претњом да ће изгубити и ову могућност. Са друге стране, бесплатна правна помоћ при локалним општинама се често мора чекати и по месец дана за један тужбени захтев или предлог. То значи да грађани који нису материјално у могућности да сами финансирају адвоката, немају право на правично суђење или даље тужбене захтеве јер је у пракси немогуће да бесплатно добију на време одговарајућу писмену правну помоћ.

Јасно је да одговорне судије и тужиоци познају свој посао и да ће се увек ограђивати у својим нелегитимним поступањима, управо позивањем на одређене законске прописе, при чему чине кривично дело корупције када се злоупотребљавају законски прописи на штету јавнога интереса. Такође, у пракси смо имали прилике да се уверимо да се поједини правосудни поступци неоправдано пролонгирају са намером да правосудни случај застари након периода од пар година, на штету оштећених грађана, али и у корист одређених привилегованих појединаца или државних моћних политичких службеника.

Правосуђе у Републици Србији је још увек превише далеко да би се могло назвати независним и непристрасним, те ни реформе у претходних неколико година, нису оствариле никакве значајне конкретне и позитивне резултате.

Циљеви борбе против корупције јесу довођење правосудног система барем делимично под надзорну контролу других органа власти, као што је Заштитник права грађана, који тренутно не поседује законска овлашћења да надгледа њихов независтан рад.

Зато би по целокупно друштво било од огромне користи да ову значајну улогу преузме Агенција за борбу против корупције, у чијем одбору, раде најбољи познаваоци коруптивних деловања у друштву, као што су то професори са Факултета политичких наука у Београду: проф. др. Зоран Стојиљковић или проф. др. Чедомир Чупић. Ово је нарочито значајно из разлога што је објективна сарадња правосудних и тужилачких органа са полицијом, на веома ниском ступњу. Препоручује се извршној и законодавној власти да консултују Еуропске

организације (као што је Делегација ЕУ у Србији или ОЕБС)¹³⁵ ради добијања података о успешним резултатима из других земаља Еуропске Уније.

2.6.- Поштовање људских права као крајњи циљ борбе против корупције

Онога тренутка када у једној држави дође до грубог нарушавања основних људских права и слобода од стране државних органа, који се коруптивно понашају у односу на грађане; неминовно је да се нарушавају сва начела хуманости и да се чине злочини против човечности. При томе, подразумевамо основно људско право на живот и постојање, а не на рецимо кршење права на правично суђење. Ове најтеже злоупотребе људских права могу бити условљени управо масовном појавом корупције у државним органима.¹³⁶

Без сумње, најтежи злочини против човечности се врше у мирнодопским условима у једној држави. Одговорност надређеног лица или командна одговорност представља један од корисних инструмената да се утврди идентитет особа одговорних за чињење злочина против човечности. Институт одговорности је конципиран на општи начин и као такав се примењује подједнако за сва међународна кривична дела.

У односу на злочине против човечности, он може бити посебно значајан приликом конструисања општег контекста. Наиме, било која радња учињена од стране потчињеног, неће ослободити његовог претпостављеног кривичне одговорности ако је имао сазнања или је могао да зна да је тај потчињени државни службеник, има везе са извршењем таквих радњи а претпостављени као рецимо надлежни министар, пропустио је да подузме одређене радње и мере, да спречи кривична дела против човечности или да казни због тога извршиоце.¹³⁷

Надређено лице одговара за своје нечињење и пасивно понашање. Одговорност се своди на неспречавање, непредузимање потребних мера ка привођењу правди одговорних државних службеника, који чине геноцидне

¹³⁵ У поступцима емпиријског истраживања, посетили смо наведене институције десетине пута у Београду, али и у Сарајеву, како бисмо упоредили њихове активне учинке на просторима бивше СФРЈ.

¹³⁶ Look at: Evans D. Malcom/ Morgan Rod: *Preventing Torture; A Study of European Convention the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatmen or Punishment*; for Oxford University Press; New York; 1998.

¹³⁷ Види: Вучинић Оливера: *О заштити права*; Досије студио; Београд; 2010.

поступке. Злочини против човечности јесу типично колективно дело, које обухвата велики број извршилаца када се ради о жртвама државног насиља и тортура.

Сваки злочин против човечности је потребно и доказати да се радило о системском нападу на жртве грађане, да је политика била коруптивна и водила рачуна искључиво о интересима владајућих друштвених елита, да је постојао план и организација истребљења невиних жртви и друге нечовечне радње и поступке. На нивоу директних извршилаца је било најлакше утврдити одговорност, али је увек потребно време да би се конципирала и ткз. командна или државна одговорност за почињена недела.¹³⁸

Када је велики број државних службеника укључен у коруптивне радње, тада је најлакше и установити масовност размера коруптивног понашања у државним институцијама. Сама околност да надређени остаје пасиван, не реагује благовремено, него још и толерише овакво понашање државних службеника који чине злочине против недужних грађана, јасно се тумачи пред међународним судом као знак афирмације. Уколико би надређени у таквим околностима реаговао са тешким осудама и разбијањем мреже колективног коруптивног понашања, тада би се могло и тврдити да је дошло до спречавања злочина против човечности.

У оквиру војних, како унутрашњих, тако и међународних прописа, јасно је предвиђена обавеза надређеног над дисциплином подређених и над њиховим понашањем, у складу са свим правним правилима која га прописују. И док се у области хуманитарног права наводи регулатива Допунског протокола из 1977. у члану 86.,¹³⁹ прописа овакве категорије у области људских права нема. Тако се простом логиком долази до закључка: уколико нема прописане обавезе, онда је јасно да не може бити ни кршења обавезе.

Тако се намера често доводи у везу са мотивом, као рецимо да се протера грађанин једне државе у другу државу или да му се отежа максимално живот на свим пољима у његовој земљи. Мотив се тражи у намери дискриминисања одређених друштвених група.

Појам дискриминације нужно имплицира да је подузимање злочина против човечности увек извесно према другачије идеолошки обојеним грађанима. Ову

¹³⁸ Look at: Gomien Donna: *Short guide to the European Convention on Human Rights*; Council of Europe Publishing; Strasbourg; 2005.

¹³⁹ Шурлан Тијана: *Злочин против човечности у међународном кривичном праву*; Службени гласник; Београд; 2011., стр. 364.

сумњу су и потврдили државни органи Републике Србије у истраживачком међународном пројекту, који је трајао од 17.11.2006. године и протеже се до данашњег дана за Еуропске органе, иако је званично окончан 19. априла 2011. године. На основу овог пројекта се могу извући корисне препоруке за реформу државног сектора, унапређење људских права и борбу против корупције, које ћемо да изложимо у закључним разматрањима.

Када се помињу злочини против човечности, најпре се увек помиње чин убиства као негације живота. Најфундаменталније људско право јесте право човека да живи и да постоји.

Уколико било који државни орган или агенција свесно са намерама и у дугом временском интервалу, раде на кршењу основних људских права и слобода¹⁴⁰, тада се може одговорно тврдити да се под убиством подразумевају и ограничавање права грађанима да буду слободни и да су ментално и емоционално убијени. Такви грађани немају право на слободу мисли и самосталног одлучивања јер су једино принуђени да слепо извршавају наредбе својих налогодаваоца. Забрана смртне казне чак и гнусним починиоцима кривичних дела је забрањена у Србији, али су ипак, актуелни законски прописи о изрицању доживотних казни затвора и често без права на помиловање. Убиство може бити планирано и са директним радњама физичког извршења, али и са другим облицима настанка злочина против човечности као што су протеривање одређених лица из њихових домова, мучки прогони на разне перфидне начине, истребљење које укључује намерно подвргавање цивилног становништва најтежим животним условима као што су да остану без дома и постеље за спавање, подвргавање глађу и материјалној беди, забрани да се запосле или да се образују грађани који се дискриминишу и друге тешке међународне кривичне радње.

Депортација или присилно премештање становништва које ограничава слободу на избор места пребивалишта је у протеклом периоду, био врло чести поступак који је примењиван са намером да се уклоне непожељни грађани са одређеног дела територије. Присилним премештањем становништва или депортацијом својих грађана се директно вређа право на слободу кретања и избора места пребивалишта, дефинисаних у Универзалној декларацији о правима

¹⁴⁰ Look at: Council of Europe (2000) Recommendation R (2000) 11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on action against trafficking human beings for the purpose of sexual exploitations (19.March 2000.) and Explanatory Memorandum; Internet: http://cm.coe.int/ta/rec/2000/2000r_11.htm

човека(чл. 13, 14. и 15.) и у Међународном пакту о грађанским и политичким правима (чл. 12. и 13.).¹⁴¹ Ово истеривање становништва и присиљавање на пресељење, поготово када се ради о принудним претњама, представља грубо нарушавање основних човекових права на битисање и слободу избора.

Принуда подразумева и застрашивање од угњетавања, притвора, насиља, психолошког угњетавања, тровање и физичко истребљење, као што могу бити врло чести и узнемирујући позиви и нежељене посете, те бројни други психолошки притисци са намером да се принуди становништво да оствари вољу моћних државних службеника, као и њихових сарадника и извршитеља.

У наставку, незаконито затварање или други видови незаконитог лишавања слободе кретања, као што је то кућни притвор, постоје прописане бројне одредбе у Универзалној декларацији о правима човека (на пример: чл. 2, 9, 10, 11) и у Међународном пакту о грађанским и политичким правима (чл. 9, 10, 11.).¹⁴² Поред универзалног међународноправног регулисања, овим правом су се бавили и разрађивали су га и регионални правни акти посвећени људским правима. Тако је и у Уставу Републике Србије забрањено стављање људи у ропски положај и потчињеност или незаконито лишавања слободе грађана. Незаконито затварање грађана представља повреду права на слободу на основу међународног хуманитарног права и људских права. Затварање је данас устаљена радња извршења злочина против човечности. Мучење или државне тортуре јесу најдиректније оличење нехуманости и зверства.

На основу тога, раздвајање кршења основних људских права и слобода од стране одговорних државних службеника који прекорачују службена овлашћења или на најгоре могуће начине злоупотребавају имунитет свог службеног положаја треба раздвојити у правно-политичкој пракси од дејства имунитета државе као целине и највиших политичких и других функционера.

Наиме, свако пасивно држање, административно ћутање и нечињење пружају основе за закључке да се корупцијом понашање у држави толерише или чак, одобрава од стране власти. Дејство највиших норми у хијерархији међународноправних правила не може се никако елиминисати дејством нижих хијерархијских норми у једној држави, као што су правила о имунитетима. То се односи на злочине против човечности и на грубо нарушавање основних људских

¹⁴¹ Шурлан Тијана: *Злочин против човечности у међународном кривичном праву*; Службени гласник; Београд, 2011., стр. 311.

¹⁴² Шурлан Тијана: *Злочин против човечности у међународном кривичном праву*; Службени гласник; Београд; 2011., стр. 314.

права и слобода у једном друштву које се тог тренутка не налази у неким ратним или ванредним околностима да би могло да своје нелегитимне државне поступке, оправдава ванредним и ратним околностима.

На основу политичке праксе и емпиријских истраживања до данас, потврђено је да највиши политички функционери у Републици Србији нису свесно испоштовали основне конвенције о људским правима и слободама на које се држава обавезала у међународним уговорима.

III - Политички актери у борби против корупције

3.1. – Народна скупштина Републике Србије

Народна скупштина Републике Србије јесте највише представничко тело и носилац уставотворне и законодавне власти у Републици Србији. У надлежности Народне скупштине је да доноси и мења Устав, одлучује о промени граница, расписује републички референдум, потврђује међународне уговоре, одлучује о питањима ратног или ванредног стања у држави, надзире рад служби безбедности, доноси законе и друге опште акте, усваја стратегију одбране државе, даје претходну сагласност на статут аутономне покрајине, усваја развојне планове и државни буџет, даје амнестију за кривична дела и доноси друге најважније одлуке за државу.

У оквиру надлежности Народне скупштине јесте и да бира Владу и надзире рад највиших државних функционера, да бира и разрешава судије Уставног суда, бира председника Врховног касационог суда и све друге судије и јавне тужиоце, бира и надзире рад гувернера Народне банке, Заштитника права грађана и све друге државне функционере.

У саставу Народне скупштине се налази 250 народних посланика, који се бирају на непосредним изборима и тајним гласањем. Скупштина је конституисана потврђивањем мандата две трећине народних посланика. Право предлагања закона и других законских прописа и општих аката, има сваки народни посланик, Влада, скупштина аутономне покрајине или најмање 30.000 бирача. Заштитник грађана и Народна банка Србије имају право предлагања закона из своје надлежности.

Председник Републике је дужан да најкасније у року од 15 дана од дана изгласавања закона, односно најкасније у року од 7 дана ако је закон донет по хитном поступку, донесе указ о проглашењу закона или да закон, уз писмено образложење, врати Народној скупштини, на поновно одлучивање. Уколико се већином од укупног броја народних посланика, поново изгласа закон који је председник вратио на одлучивање, тада је председник Републике дужан да прогласи поновно изгласани закон. У случају да не донесе указ о проглашењу закона у Уставом предвиђеном року, указ доноси председник Народне скупштине.¹⁴³

То значи да управљачки утицај на све делове система у Републици Србији, остварује Народна скупштина. Непосредну контролу у домену националне безбедности, Народна скупштина Републике Србије остварује посредством Скупштинског одбора надлежног за безбедност. Председник Републике у својству врховног команданта, руководи Војском Србије, те суделује у свим другим питањима, која су од пресудног значаја за националну безбедност државе.

Народна скупштина Републике Србије представља највише законодавно тело у Републици Србији када се ради о успостављању демократских институција и тела, која би се активно укључила у категорички обрачун државе са организованим криминалом и борбу против корупције у свим сегментима државних органа. Из тог разлога, одговорност ове највише државне институције и народних посланика представљају почетни корак у сузбијању корупције и коруптивног понашања у држави и владавини права.¹⁴⁴ У Народној скупштини се образују: Одбор за уставна питања и законодавство, Одбор за правосуђе, државну управу и локалну самоуправу, Одбор за људска и мањинска права, Одбор за рад и социјална питања, Одбор за здравље и породицу, Одбор за права детета, Одбор за заштиту животне средине, Одбор за контролу служби безбедности, Одбор за одбрану и безбедност. Сви наведени Одбори јесу директно одговорни у случају да дође до злоупотреба службених положаја, коруптивних деловања из сфере њихове надлежности и грубога кршења људских права. Међутим, управо да би се спречиле ове злоупотребе из области корупције, образовани су горе поменути одбори при Народној скупштини Републике Србије. Резултати њиховог рада за

¹⁴³ Чл. 113. Устава; *Устав Републике Србије*; Савремена администрација; Београд, 2006., стр. 32.-39.

¹⁴⁴ Види: *Консолидација демократских установа у Србији после 2000.године*; Службени гласник; Београд, 2008.

јавно мњење биће познати у најскоријем временском интервалу након провера Еуропске комисије, на захтев цивилног грађанског друштва.

3.2. – Влада Републике Србије

Влада је носилац извршне власти у Републици Србији. У надлежности Владе Републике Србије је да утврђује и води политику, извршава законе и друге опште акте Народне скупштине, доноси уредбе и друге опште акте ради извршавања закона, да предлаже Народној скупштини законе и друге опште акте или да о њима даје своје мишљење, да усмерава и усклађује рад државне управе и врши надзор над њиховим радом, као и све друге државне послове утврђене Уставом и законом. У саставу Владе се налазе: председник Владе, потпредседник

Владе и министри. Чланови Владе не могу бити истовремено и посланици у Народној скупштини¹⁴⁵.

Влада Републике Србије управља радом сваког министарства и институција у домену националне безбедности. У складу са тим, министри: спољних послова, финансија, одбране, унутрашњих послова и директори обавештајно-безбедносних агенција, као и Агенције за ванредне ситуације; могу да подносе извештаје о постојећем стању не само Народној скупштини, него и Влади Републике Србије.

Остали министри и државни функционери подносе периодично по захтеву Владе Републике Србије или Народне скупштине, извештаје у складу са појединим захтевима, потребама или ванредним околностима. Државна управа је самостална, везана Уставом и законом, а за свој рад је одговорна Влади Републике Србије. Унутрашње уређење министарстава и других органа државне управе и организацију прописује Влада. Послове државне управе и број министарстава одређују се законом.¹⁴⁶

За разлику од осталих државних служби које су подређене Влади Републике Србије, судска власт је јединствена на територији Републике Србије, а судови су независни и самостални у своме раду. Судије и тужилаштва су одговорни једино да испоштују у својим одлукама и решењима, законе и друге опште акте, Устав и

¹⁴⁵ Видети :*Устав Републике Србије*; Сасвремена администрација; Београд, 2006., стр. 41.-46. о одговорности Владе, избору Владе, трајању мандата Владе, интерпелацији, гласању о поверењу или неповерењу Влади, оставци председника Владе, имунитету председника и чланова Владе.

¹⁴⁶ Види: *Закон о Влади*; Службени гласник; Београд; 2005.

општеприхваћена правила међународног права и потврђених међународних уговора.

3.3. – Савет за борбу против корупције

Савет за борбу против корупције је основан 2. октобра 2001. године Одлуком Владе Републике Србије („Службени гласник РС“; бр. 59/ 2001.) као стручно саветодавно тело Владе Републике Србије. У оснивању Савета и дефинисању његове улоге су кључну улогу имали премијер Зоран Ђинђић и министар финансија Божидар Ђелић. Господин Ђелић је био идејни креатор оснивања овога Савета са намером да се у периоду транзиције државе, устоличи независно државно тело и унапреди демократизација уређења политичких институција и друштва у целини.

Задатак Савета је био да сагледа активности у борби против корупције, да предлаже Влади Републике Србије, мере које треба предузети у циљу борбе против корупције и прати њихово спровођење, даје иницијативе за доношење прописа, аката и програма у овој области.

Чланови Савета су били одабрани из редова Владе, функционера који руководе посебним организацијама, домаћи и страни научници од знања и угледа¹⁴⁷. Избор угледних и моралних људи, независних личности за чланове Савета, као што је рецимо професор др. Чедомир Чупић, створио је почетне услове у Републици Србији, за ефикасну борбу против корупције, изграђивање односа према праведнијим друштвено-политичким односима управо на конкретним случајевима корупције у највишим врховима власти.

То је отворило почетне кораке у Србији да се започне са борбом против корупције у доменима где је корупција најопаснија по државу и грађанско друштво, те кршењима и злоупотребама правног система и службених положаја. Извесно је да ови угледни чланови Савета нису били дуго задовољни стручном и административно-техничком подршком коју су добијали од Владе, почев од питања просторија за рад, те других елемената подршке јер ни у врху политичке власти није била изграђена јасна свест о корисности успостављања институције

¹⁴⁷ Документ: Одлука о образовању Савета за борбу против корупције; 05 број 119-13649/ 2001; у Београду, 2. октобра 2001. године, потпредседник Александар Правдић; на основу члана 26. Закона о Влади Републике Србије; *Службени гласник РС*; бр. 5/91 и 45/93)

овакве врсте, те нису указали ни дужно поштовање према непристрасном раду и активностима ове институције.

Ситуацију је покушала да исправи Мисија Организације за Еуропску безбедност и сарадњу у Београду и да постане придружени члан Савета, са намером да помогне унапређењу демократски уређеног друштва у Републици Србији. Без обзира што је Мисија ОЕБС-а заслужила признање и захвалност за своја залагања ради поштеност демократски уређеног друштва у Србији и борбе за владавину права; њене придружене активности нису наишле на широку захвалност. Наиме, на одређеним страницама ¹⁴⁸ где се помиње улога и рад Савета за борбу против корупције, поједини аутори су некритички износили пристрасне анализе и неумесне коментаре на рачун рада појединих чланова Савета. На поменутим страницама када се говори о Савету, унижава се личност покојног премијера, госпође Верице Бараћ и других поштених људи који су свој живот положили за борбу против корупције у Републици Србији.

На плану борбе против корупције се могло много више учинити али то нису дозвољавали управо они државни политички органи који би тиме поткопали свој неприкосновени и недодирљиви положај и они јесу највише одговорни за наставак дубоке друштвено-економске и политичке кризе.¹⁴⁹

Из тог разлога, и намера овог рада, након дуго година емпиријских истраживања, управо се везује да се обелодане ови репресивни политички органи, који једино делују у корист властитих, а не јавних интереса, те да се укажу основни проблеми, који враћају државу уназад. Зато је и реформа правосудног система требала да буде далеко озбиљније извршена у политичкој пракси.

Савет се бавио и анализом нових законских прописа под утицајем ОЕБС-а са намером да се ефикасније спрече злоупотребе службених положаја, на чему заслужује похвале. Злоупотреба положаја судије или тужилаца јесте најопаснији облик корупције, који може задесити једно друштво јер држава почива пре свега на Уставу, законима и њиховој истинској примени у пракси. У нашем емпиријском истраживању након три године и бројних контаката са правосудним системом, институцијама и конкретним процесима, имали смо јасан увид да се закони у Републици Србији не примењују још увек подједнако на грађане и моћне

¹⁴⁸ Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вуковић Слободан/ Јовановић Јован/ Мијатовић Бошко/ Пауновић Марко: *Корупција у Србији пет година касније*; Центар за либерално демократске студије; Београд, 2007., стр. 167-184.

¹⁴⁹ Види: Гоати Владимир: *Партије и партијски систем Србије*; ОГИ Центар; Ниш; 2004.

државне службенике. Најтрагичнија јесте немоћ правосуђа када су у питању извршења правноснажних судских пресуда.

3.4. – Заштитник права грађана

Омбудсман значи повереник, заступник или заштитник грађана и изворно води из шведског порекла, где је уведен Уставом из 1809. године.¹⁵⁰ Суштина његових закона се састојала да утврди примену закона, контролише њихову правилну примену и да покреће одговарајуће поступке против државних службеника који не поступају одговарајуће. Успостављањем пре шест година ове демократске осмишљене институције у Републици Србији се сматрало да ће омбудсман да заштити грађане Србије од незаконитог, нелегитимног и неправичног рада државних институција. Закон о заштитнику грађана је усвојен и ступио је на снагу у септембру 2005. године.¹⁵¹ Заштитник грађана је предвиђен и чланом 138. Устава Републике Србије¹⁵².

У Уставу се наводи да је Заштитник грађана независан државни орган који штити права грађана и контролише рад државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и интереса Републике Србије, као и свих других државних органа којима су поверена јавна овлашћења. Са друге стране, Заштитник грађана не поседује овлашћење да контролише рад Народне скупштине, председника; Владу и правосудни систем. Актуелни Заштитник грађана Саша Јанковић и његови заменици и службеници одговарају за свој рад Народној скупштини. Посебно је потребно обратити пажњу на његову улогу да је надлежан да заштити људска права. Поред тога што заштитник грађана и његови заменици уживају посланички имунитет, исто тако је и Влада, односно надлежни скупштински одбор у обавези да размотри иницијативе омбудсмана, као и његове ванредне извештаје, у озбиљним ситуацијама.

Пре него што се грађани обрате омбудсману, дужни су да најпре, употребе сва правна средства која им стоје на располагању, али су изузетак и специфични случајеви када би подносиоцу захтева могла бити нанета ненадокнадива штета. Постоје ситуације у којима се грађани и неоправдано обраћају омбудсману као у

¹⁵⁰ Илић Горан П.: *Корупција: Основни појмови и механизми за борбу*; Правни факултет у Београду; Београд; 2007., стр. 216.

¹⁵¹ Закон о заштитнику грађана; „Службени гласник РС“; бр. 79/ 2005. и 54/ 2007.

¹⁵² *Устав Републике Србије*; Савремена администрација; Београд; 2006., стр. 47.

случајевима када предмет притужбе није у надлежности омбудсмана, неблаговременно подношење притужбе, занемаривање да се искористе сва правна средства, код анонимних пријава или недовољно наведених података. Државни орган против кога је притужба поднета, стоји у обавези да достави све тражене податке омбудсману, омогући слободан приступ својим службеним просторијама на увид, да отклоне неправилности у најкраћем могућем року, да се изјасне у року од 15-60 дана. Уколико омбудсман процени да недостаци нису отклоњени, тада је дужан да обавести Народну скупштину, Владу и јавност, као и да препоручи утврђивање одговорности одговорног функционера. Просторије омбудсмана се налазе у Београду, у улици Делиградска бр. 16. и могу се обратити сви грађани, који сматрају да су њихова основна људска права повређена услед незаконитог или неправедног поступања државних службеника и органа.

У поступку нашег емпиријског дела истраживања, када смо указивали на корупцију у домену правосуђа и социјалне политике, као и њених функционера, дошли смо до сазнања да је омбудсман ипак био завистан од појединих моћних државних органа, те да је пропустио на време да реагује на већ материјално доказане притужбе. На најтеже случајеве када је био дужан да реагује непристрасно и независно, омбудсман је пао на испиту зрелости демократије. Наиме, није желео да се замера моћним државним службеницима, на штету повређених грађана и људских права. Без обзира што је након тога, дошао до истинитих података и основано се може претпоставити да је настојао да исправи нелегитимне поступке, ова његова толеранција према незаконитом државном поступању и грубом кршењу људских права, остала је забележена као црна мрља да се касни деценијама успостављањем демократске институције ове врсте, а још даље за способним људима да се обрачунају са репресивним елементима друштва и коначно крену напред. Штета коју су претрпели недужни грађани се више није могла исправити. Зато је посебно значајно да се у хитним ситуацијама, које не налажу одлагање, реагује одмах на примерени начин. Међутим, бирократска свест је остала и даље веома присутна.

Без обзира на бројне тешкоће да се открије на време и докажу кривична дела корупције, односно у нашем истраживању злоупотребе службених овлашћења и прекорачења, омбудсман је имао на располагању могућност да се обрати одговорним службеним органима, али то није учинио..

У том смислу, институција заштитника грађана подразумева и сарадњу у борби против корупције са другим државним органима, као што су правосуђе или

полиција када се ради о грубом кршењу људских права. Овде треба узети у обзир и да се кривична одговорност правних лица може утврдити на основу Препоруке Р (88) 18 Комитета министара Савета Еуропе, којом су Владе држава чланица, позване да уреде питање кривичне одговорности правних лица за кривична дела учињена у вршењу њихових активности.

Поред тога, у Резолуцији (97) 24 Комитета министара о двадесет водећих принципа у борби против корупције, наглашена је потреба да се осигурају одговарајуће мере у циљу спречавања да правна лица буду употребљена као параван за дела корупције.¹⁵³ Најважнији међународни документи који се баве проблематиком борбе против корупције јесу: Кривичноправна конвенција о корупцији, усвојена 27. јануара 1999. године у Стразбуру¹⁵⁴ и Конвенција Уједињених Нација против корупције, која је усвојена у Њујорку 31. октобра 2003. године.¹⁵⁵

Одредбе ових конвенција упућују на коришћење специјалних истражних техника у циљу олакшањег прикупљања доказа везаних за кривична дела корупције, при чему је посебно наведена примена надзирање испоруке и других специјалних истражних техника као што су електронски надзор или друге врсте надзора и операције инфилтрације у државне органе. Одговарајућа пажња је посвећена и заштити сарадника правде, сведока, вештака и жртава, што подразумева физичку заштиту, прикривање података о идентитету, пребивалишту и сведочење путем телекомуникационе технологије (чл. 22 ККК и чл. 32. КПК).¹⁵⁶

Дакле, од држава потписница се очекује да предвиде неопходне мере за идентификовање, улажење у траг, замрзавање, заплону, конфискацију криминалне добити и имовине под изговором банкарске тајне, да осумњичени докажу законито порекло средстава наводно стеченим вршењем кривичних дела или друге имовине која подлеже конфискацији. Међународни документи уређују и питање одговорности правних лица за кривична дела корупције. У зависности од правних начела државе уговорнице, одговорност правних лица може бити кривична, грађанскоправна или управна (чл. 18 ККК и чл. 26 ст. 1 и 2 КПК).¹⁵⁷

¹⁵³ Илић Горан п.: *Корупција: Основни појмови и механизми за борбу*; Правни факултет у Београду; Београд, 2007., стр. 222.

¹⁵⁴ Закон о потврђивању Кривичноправне конвенције о корупцији; „Службени лист СРЈ-Међународни уговори“, бр. 2/ 02

¹⁵⁵ Закон о ратификацији Конвенције Уједињених Нација против корупције; „Службени лист СЦГ-Међународни уговори“, бр. 12/ 05.

¹⁵⁶ Илић Горан П.: *Корупција: Основни појмови и механизми за борбу*; Правни факултет у Београду; Београд, 2007., стр. 224.

¹⁵⁷ Ибид., стр. 224.

Доказна вредност материјала прикупљеног надзором и снимањем комуникација представља увек изузетну и временски ограничену меру коју наређује Суд, када се докази не могу прикупити на други начин.

Законско уређење ове специјалне истражне технике, према схватању Еуропског суда за људска права, подразумева одређивање круга лица, према којима се ова техника може применити, као и према природи кривичних дела која пружају објективне основе за такве сумње, временске границе трајања надзора и снимања, услова за сачињавање записника о забележеним комуникацијама, начину њихове контроле и разлога за брисање и уништавање снимака које могу да почине коруптивни органи.

Ово допушта и српски Законик о кривичном поступку у чл. 232, ст.1 тач.3¹⁵⁸ да се ова истражна техника може користити у расветљавању кривичних дела корупције. Ипак, домаћи прописи нису у довољној мери усклађени са релевантним међународним документима, одређена питања кривичних дела још увек нису законски уређена и закони се не примењују на одговарајући начин.

Државне институције се успостављају ради заштите и остваривања јавног интереса. У том смислу, институција Заштитника грађана је осмишљена да заштити грађане Србије од институција које заступају партикуларне интересе, а посебно оне државне организације које грубо нарушавају основна људска права и слободе грађана. Чак и у Уставу Републике Србије је велика пажња посвећена људским и мањинским правима, забрани дискриминације, неоправданог држања лица у ропском положају, самохраних родитеља и деце, праву на рехабилитацију и надокнаду штете и бројне друге чланове који гарантују грађанима Србије да су сви једнаки и равноправни грађани.

Из тог разлога, свака врста дискриминације у јавној управи да се заштите корумпирани државни органи на штету грађана и људских права, указује на незаконити и нелегитимни рад ове институције. Без сумње, када се ради о Заштитнику грађана, овакав пропуст се може најмање толерисати јер је он постављен управо да служи јавноме интересу. Не треба занемарити ни чланове Устава који јемче грађанима Србије слободу кретања, право на држављанство, неповредивост стана и друге погодности. Такође, у Републици Србији је неопходно испитати електронски надзор на царинама јер се поред незаконите и кријумчарене робе, могу често илегално пребацити страни држављани или

¹⁵⁸ Ибид., стр. 224.

дозволити трговина белим робљем. О илегалном уласку страног држављанина преко границе на аеродрому „Никола Тесла“ у Београду, добили смо податке од начелнице Оперативног одељења пограничне полиције¹⁵⁹ да нису упознати били са потерницом, што указује на сумњу у оне државне органе који врше контролу надзора на царини.

3.5. – Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности

Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја је усвојен у новембру 2004. године. Пресудни мотиви за доношење овог закона су били демократизација ширег грађанског друштва, већа контрола рада државних органа и приближавање препорукама Савета Еуропе о приступу јавним документима. Управо је цивилно грађанско друштво представљало иницијатора у припреми овог закона и успостављања функције повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности. Центар за унапређење правних студија из Београда је припремио модел закона, који је послужио као правна подлога да Влада у јулу 2003. године усвоји поменути закон, али је због распуштања скупштине било одложено усвајање овог закона до новембра 2004. године.

Међутим, кључну улогу у унапређењу демократског друштва Републике Србије су одиграле Коалиције невладиних организација за слободу приступа информацијама, основане на иницијативу Фонда за отворено друштво.¹⁶⁰

Пре свега, поменути закон дефинише појмове информације од јавног значаја и органа јавне власти, утврђује оправдани интерес јавности да добије на увид тражене податке, као и да се упозна са ограничењима права на приступ овом типу информација. На основу поменутог закона је установљена институција Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, која одређује тачно његове надлежности и службена овлашћења у којим случајевима може да помогне грађанима у добијању тражених података. То значи да се може сваки грађанин обратити органу јавне власти, који поседује информацију од јавног значаја или руковаоцу података који обрађује податке о личности човека.

¹⁵⁹ Дана, 09. марта 2013. године, од 18-21 сат.

¹⁶⁰ Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вуковић Слободан/ Јовановић Јован/ Мијатовић Бошко/ Пауновић Марко: *Корупција у Србији пет година касније*; Центар за либерално-демократске студије; Београд, 2007.године; стр. 152.

Тако рецимо, грађанин Републике Србије жели да добије податке које о њему и његовој личности уназад неколико година, обрађују државне безбедносне агенције(као БИА), те се може обратити у надлежно одељење при Министарству унутрашњих послова Републике Србије, са Захтевом да добије на одређене начине (препорученом поштом, електронском поштом) тражене податке. Препоручује се да претходно прибави образац управо од повереника за информације од јавног значаја и да Захтев преда лично у писарници Министарства унутрашњих послова са потписом или да пошаље електронским путем..

У таквим приликама, надлежно одељење које се бави електронском контролом при Министарству унутрашњих послова, мора да добије на увид расположиве евиденције, које су потхрањене у бази података. У случају да њихов одговор закасни или затаји, грађанин се може у таквом случају, обратити поверенику за информације, на чију иницијативу ће добити тражене податке. У складу са опредељем Републике Србије ка Еуропским демократским вредностима, на такав начин се може демократски контролисати и од стране Савета Европе истинско унапређење демократског друштва у Србији и поштовање људских и мањинских права и слобода. Са друге стране, добија се јасна слика о раду државних органа у Републици Србији и унапређењу грађанског друштва да добије на увид значајне податке о обрађивачу његове личности, начину обраде података и стварања његовог тајног досијеа у коликој мери је објективан.

Институција повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности је квалитетно осмишљена али је јасно да стоји пред великим искушењима. Деценијама су ови подаци били недоступни грађанима и неће бити ни мало једноставно да заживе у политичкој пракси преко ноћи. Ипак, потребно је бити оптимиста јер се тиме, и личне слободе човека, доводе озбиљно у питање. У таквим ситуацијама, једино од политичке воље актуелне власти зависи да ли ће успоставити одговарајућу контролу над радом државних службеника.

Закон прописује и новчану казну у случају да орган власти неоправдано ускрати или ограничи права на приступ информацијама од јавног значаја, а то може бити рецимо загађење животне средине човека, као што је даљински систем снабдевања електричном енергијом, гасоводом, водоснабдевањем, мрежама телекомуникација и слично. Дакле често се може радити о кршењу основног човековог људског права на живот и на здравље.¹⁶¹ Тражилац информације од

¹⁶¹ Види: Радојковић Мирољуб: *Савремени информационо-комуникациони системи*; Завод за издавање уџбеника; Београд; 1984.

јавног значаја не мора да наведе разлоге Захтева у поступку пред органом јавне власти. Међутим, орган јавне власти је у обавези да проследи примљени Захтев поверенику за информације од јавног значаја у случају када нађе да се документ који садржи тражену информацију не налази у његовом поседу. Закон дефинише и правила о поступању повереника за информације од јавног значаја у овом случају или када се ради о ткз. ћутању администрације. Повереник има могућност да самостално спроводи истрагу, закон садржи и одредбе о правној снази, односно обавезности решења и закључака које је повереник за информације од јавног значаја донео, као и одредбе о правном леку против његових одлука. Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности мора имати независан положај као што се ради о случајевима независности правосуђа. У поменутом примеру се може јасно закључити да је Закон о полицији добио сужен обим слободе приступа информацијама, али је зато Закон о тајним подацима још увек непостојећи у пракси.

Дакле, ни грађани, ни медији, нити невладине организације у Републици Србији још увек немају слободу приступа информацијама. Узроци овој пракси јесу бројни: државни службеници не познају законске прописе у довољној мери и често се позивају на оне прописе који стоје у супротности Уставу, произвољно тумачење законских одредби, масовна неодговорност државних службеника, често административно ћутање и непоштовање грађана и њихових права, Министарство културе не врши одговарајући надзор над применом Закона и друге отежавајуће околности.

Посебно отежавајућа околност је чињеница што се поверенику за информације од јавног значаја не могу поднети жалбе на решења највиших државних органа као што су рецимо Народна скупштина, Влада, Уставни суд и други највиши државни органи.

На основу примера институције повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности се може закључити да кључни проблем у борби против корупције лежи у недостатку политичке воље. Влада у Републици Србији је коалиционог карактера што значи да унутрашња стабилност Владе зависи у великој мери од равнотеже унутар коалиције странки.¹⁶² Тако рецимо потпредседник Владе може да страхује када се ради о откривању афера код коалиционих партнера јер би то довело до нестабилности саме Владе. Коалиционе

¹⁶² Види: *Демократија у политичким странкама Србије*; Фредерицк Еберт Стифтунг; Београд; 2006.

Владе су врло често у политичкој пракси исказале нестабилност и немају солидну основу за енергичну борбу против корупције.

Следећи проблем настаје у разликовању основних норми на којима почивају принцип приступа информација од јавног значаја и право заштите личних података. Принцип да се сваком грађанину омогући приступ информацијама од јавног значаја, значи да буду доступни подаци којима располажу о свом раду органи јавне власти, организације са јавним овлашћењем и оне које се финансирају из буџета Републике Србије. То би значило да сваки грађанин може да затражи у наведеном претходном примеру у Захтеву, информације о обрађивачима његовог „тајног досијеа“, односно о надлежним и одговорним државним службеницима. Са друге стране, право заштите личних података подразумева да сваки грађанин добије податке о својој личности на увид, да буде активно укључен у обраду од почетка до краја, у смислу да омогући приступ информацијама али не и да надзире целокупан проток информација.

Први приступ када се ради о информисању од јавног значаја јесте усмерен на уређивање односа поводом свих личних података. Други приступ везан за заштиту података о личности јесте да грађанин буде заштићен чак и од обрађивача његовог предмета, уколико то грађанин не напише изјаву да је сагласан да буде заштићен од одређене организације или државне (међународне) институције, у складу са његовим проценама, слободној вољи и људским правима.

Наиме, слободно демократско друштво јасно подразумева да сваки грађанин у таквом друштву може да изабере самостално одређену организацију, која ће на најбољи могући начин да заштити његова основна људска права и слободе, али и да јасно захтева забрану приступа оним органима који могу да наруше његова људска права.

Разлика између поменута два принципа се налази у томе што приступ информацијама од јавног значаја мора имати јавни карактер, као што су рецимо јавно легитимисање државних службеника; док се код заштите података о личности могу ослободити јавног мњења и налазити се заштићени од очију јавности, поготово када се ради о грубим кршењима људских права и слобода.

Обрађивач личних информација има много више обавеза и одговорности, док субјект личног података и заштите обраде података о личности има већа права и овлашћења. Ова два различита круга се секу у ономе делу у коме лични подаци субјекта података могу да представљају информације од јавног значаја. Исто

тако, другачије се могу дефинисати њихова законска права и обавезе, јер су први подложни јавној контроли свога рада у процесу прикупљања информација.

У случају да тужилачки и правосудни органи закључе да се ради о кршењу права на приватност, право на углед или противно вољи субјекта заштите личних података да се омогући приступ информацијама од јавног значаја, тада органи власти неће омогућити тражиоцу на приступ информацијама од јавног значаја. Овде је значајно поменути да мора постојати потписана сагласност лица о пристанку, или у случају да се ради о личности или појави од интереса за јавност, о носиоцу државне или политичке функције, те ако се ради о службеном лицу које је својим понашањем дало повода за тражење такве информације.¹⁶³

То значи, право на слободан приступ информацијама од јавног значаја и право заштите тајности података могу да се сукобе. Зато је потребно да се инсистира да се оба интереса изразе што је више могуће, али ни орган власти неће у таквим тренуцима да омогући тражиоцу да оствари приступ информацијама од јавног значаја јер би тиме наступиле одавање службене тајне пре него што се утврде тешке правне последице. Главни извор права приступа информацијама од јавног значаја је Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја од 2004. године.

У пракси се врло често користи неадекватни израз „заштита података“ јер се овде не ради о заштити података, него о заштити саме личности и података о њој. Овај израз би требало допунити речју „садржином“ јер се садржина личних података чува од недозвољене употребе личних података, која подразумева да не постоји писмена сагласност и пристанак одређеног лица на кога се лични подаци односе, без јасно наведеног законског основа.¹⁶⁴ Јасно је да ови законски основи не могу важити када се ради о рецимо терористичким нападима на мирно дипломатско представништво, на разарање цивила и друге незаконите и нелегитимне радње.

Са треће стране, обезбеђење података значи превентивно обезбеђивање података и носача података од доступности података неовлашћеним лицима, као и обезбеђење интегритета података и носача података од недопуштених утицаја неовлашћених лица и незаконитих поступака, од читања, копирања, уништења, крађе података, брисања, измене и других противправних радњи.

¹⁶³ Члан 14. Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја, „Службени гласник Е.С.“; број 120 /2004.

¹⁶⁴ Закон о заштити података о личности; „Службени лист СРЈ“; бр. 24/ 1998., 26/ 1998., чл.4, чл. 5.

Правни поредак налаже да се предузму мере очувања недоступности података и њихових носилаца, контрола њиховим просторијама, њихово чување, обезбеђивање њихових личних контаката и све друге неопходне мере. Конвенција Савета Еуропе 108. налаже да се предузме одговарајуће мере обезбеђења личних података, потхрањених у аутоматизоване збирке података, против случајног или неовлашћеног уништења, случајног губитка, неовлашћеног приступа или измене података, као и неовлашћеног упознавања (чл. 7). Препорука Еуропске Уније 95/144¹⁶⁵ о заједничким критеријумима за оцену безбедности система информационе технике (ИТСЕЦ) предвиђа и стварање међународног система узајамног признавања сертификата безбедности информационих система (ткз. одитинг система заштите података), што значи да се незадовољни тражитељ приступа информацијама од јавног значаја, може на крају обратити и надлежним Еуропским организацијама за добијање релевантих података, у случају да то откажу државни органи Републике Србије¹⁶⁶, нарочито када се ради о кривичним истражним радњама и поступцима.

3.6. – Агенција за борбу против корупције

Кључну новост у институционално-нормативном, антикоруптивном оквиру је представљало доношење Закона којим се формира Агенција за борбу против корупције, у октобру 2008. године. Ова агенција је пројектована као независан орган одговоран Народној скупштини Републике Србије.

На предлог Административног одбора, Владе, председника Републике, Социјално-економског савета, Врховног касационог суда, Државне ревизорске институције, Адвокатске коморе и заједничких предлога медијских удружења, Заштитника грађана и Повереника за информације од јавног значаја је Народна скупштина одабрала девет чланова Одбора Агенције за борбу против корупције.

Одбор Агенције бира директора, одлучује као другостепени орган по жалбама на одлуке директора, усваја извештај о раду и предлаже буџетска

¹⁶⁵ Шаркић Н./ Прља Д./ Дамњановић К./ Марић В./ Живковић В./ Водинелић В./ Мрвић-Петровић Н.: *Право информационих технологија*; Правни факултет Универзитета „Унион“ у Београду; Службени гласник; Београд; 2007., стр. 191.

¹⁶⁶ Уредба о мерама заштите података и информација у информационом систему савезних органа и организација; „Службени лист СРЈ“; број 23/2000, чл. 6, став 1, став 2, чл.14, чл.16., чл. 17.,

средства за рад Агенције. Директор руководи радом Агенције, доноси одлуке о повреди закона и изриче мере, припрема извештаје и планове, доноси општа и посебна акта, одлучује о обавезама и одговорностима запослених у Агенцији. Актуелни шеф Одбора агенције јесте проф. др. Зоран Стојиљковић.

У надлежности Агенције спада и надзирање спровођења Стратегије и Акционог плана за борбу против корупције, преузимање послова од Републичког одбора за решавање о сукобу интереса, вођења регистра политичких функционера и њихове имовине као и контроле извештаја и завршних рачуна странака и изборних кампања.

Агенција координира и бројне активности попут увођења планова интегритета, пружања стручне помоћи у борби против корупције, покреће иницијативе за доношење и измену антикорупцијских прописа и међународно сарађује у овој области.

Званично са радом је започето 1. јануара 2010. године. Агенција у почетку још није поседовала довољно ефикасна овлашћења да изриче мере упозорења политичким функционерима и да јавно објављује препоруке за њихова разрешења. Међутим, у протеклом периоду је започела и са поменутих препорукама када се ради о разрешењу појединих функционера због коруптивног деловања. Ипак, са друге стране, треба имати на уму да непријављивање имовине или давање лажних података о имовини јесте кривично дело са запрећеном казном од 6 месеци до 5 година затвора и губитка обављања јавне функције у периоду од 10 година¹⁶⁷. Међутим, не постоје законски прописи који би отворили све службене податке за надзорна контролна државна тела и агенције, као што је то у случају Агенције за борбу против корупције.

Много је теже проверити особе које се баве организованим криминалом, као што је то рецимо, грађевинска мафија, када се идентитети истинских власника читавих нелегално изграђених стамбених објеката (поједини се продају и у више наврата) или се граде без употребне дозволе, објективно не могу открити јер су фиктивни наводни власници потплаћени или застрашени.

Пред Агенцијом за борбу против корупције стоје врло тешки изазови када ће морати да у великој мери предложи нове законске прописе и консултује бројне стручњаке, док би актуелно политичко руководство требало да се прилагоди изазовима савременог друштва. Наиме, најлакше је владати из сенке

¹⁶⁷ Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа; Београд, 2013., стр. 98.-99.

организованог криминала и економских тајкуна када се други заваде (политичари и грађанско друштво) кроз друштвене, економске и моралне кризе, које се подржавају са намером да се скрене пажња са неких других активности, као што су то органозоване криминалне групе. Корупција онда прикривено цвета у таквом друштвеном окружењу док се ломе копља једино на појединим друштвеним слојевима, као што је то актуелно политичко руководство.

Влада није прихватила амандман да се обавеза пријављивања имовине прошири и на пунолетну децу функционера.¹⁶⁸ Овде треба напоменути и да су бројни државни службеници, који често носе званично титулу „инспектори“, отварали члановима своје породице разне трговинске радње, уметничке галерије, кладионице и друге објекте, те су они најчешће изузети од државних објективних дажбина.

Након осам месеци рада Агенције за борбу против корупције, дошло је до измена Закона о Агенцији за борбу против корупције. Чини се да је основна намера законодавца била да доношењем Закона о изменама и допунама Закона о Агенцији за борбу против корупције, управо легализује вршење великог броја функција неколико хиљада „непосредно изабраних лица“, односно да очува привилегије политичког сталежа. У образложењу Владиног предлога измена и допуна закона се истиче потреба да се прецизирају, у циљу наводне прецизније примене, одредбе које се односе на прописивање поступка за престанак функције у случају када функционер обавља две јавне функције, као и одредбе које се односе на обављање другог посла за време вршења јавне функције, пренос управљачких права за време обављања и заснивања пословне сарадње након престанка обављања јавне функције.

Заштита узбуњивача, односно особе која јавно указује на корупцију је регулисана у Закону о државним службеницима, у Закону о слободном приступу информацијама од јавног значаја и Закону о Агенцији за борбу против корупције, али су одредбе у вези са тим правним документима недоречене и неделотворне у пракси. Званично би такве особе морале бити заштићене од стране Агенције за борбу против корупције од мобинга и шиканирања, као и одмазде утицајних службених лица¹⁶⁹.

У оквиру законских одредби које одређују њена овлашћења и одговорности, Агенција за борбу против корупције има право непосредног и неометаног

¹⁶⁸ Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа, Београд, 2013., стр. 100.

¹⁶⁹ Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа, Београд, 2013., стр. 101.

приступа књиговодственој евиденцији и документацији, као и финансијским извештајима политичких субјеката, те може и да ангажује одређене стручњаке и институције. Политички субјекти су дужни да воде евиденцију о прилозима, поклонима и пруженим услугама без надокнаде, као и да подносе Агенцији годишњи финансијски извештај, уз претходно прибављено мишљење овлашћеног ревизора лиценцираног у складу са прописима о рачуноводству и ревизији, до 15. априла текуће године за претходну годину.¹⁷⁰ Када се ради изборној кампањи, политички функционери су дужни да поднесу извештај о трошковима изборне кампање, у року од 30 дана од дана објављивања коначних резултата избора. На захтев Агенције су дужни и други органи аутономне покрајине, локалне самоуправе и јединице локалне самоуправе, банке, као и правна и физичка лица која су помагала у услугама или новчаним прилозима изборне активности да доставе све податке.

Агенција за борбу против корупције у поступку утврђивања одређених неправилности политичког субјекта, најпре изриче меру упозорења. Уколико у поступку контроле, политички субјект уклони недостатке који се могу отклонити, тада ни Агенција неће бити принуђена да након истека рока, подноси захтев за покретање прекршајног поступка.

Поред мера упозорења и прекршајних мера, законом су предвиђене и кривичне санкције. На основу тог овлашћења, у септембру 2011. године, усвојен је Правилник о евиденцијама прилога и имовине, годишњем финансијском извештају, извештају о трошковима изборне кампање, као и четири врсте образаца: Годишњи финансијски извештај, Извештај о трошковима изборне кампање, Евиденција о прилозима и Евиденција о имовини. Поред кривичне и прекршајне санкције, која се изриче у случају да се утврди кривична или прекршајна одговорност због повреде овог закона, политичком субјекту се изриче и административна мера губитка права на средства из јавних извора за наредну годину, у односу на годину у којој је правоснажно осуђен. Износ средстава на које се губи право зависи од тежине извршеног дела и степена утврђене одговорности, а може се кретати од 10% до 100% износа средстава. Надлежност за изрицање ове мере је поверена Агенцији за борбу против корупције. Смисао ове мере јесте да се спречи злоупотреба средстава из јавног извора и да се истовремено утиче на ефикасност поступка.¹⁷¹

¹⁷⁰ Ибид., стр. 107.

¹⁷¹ Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа; Београд, 2013., стр. 109.

Кључне препоруке Агенције за борбу против корупције у области јавних финансија јесу: да се обезбеде делотворне примене Стратегије развоја јавних набавки у Републици Србији и Закона о јавним набавкама и његових начела; да се успоставе механизми за оцену целисходности потреба буџетских корисника при планирању државног буџета; да се обезбеди доследно спровођење Закона о буџету у смислу објављивања предлога буџета и завршних рачуна; да се обезбеде одговарајући услови за рад Државној ревизорској институцији и унапреди систем успостављања интерних ревизора¹⁷².

3.7. – Актери антикоруптивне стратегије

Улога цивилног грађанског друштва у борби против корупције је у Републици Србији занемарљива. Са друге стране, актуелне идеолошке вредности друштва да се успешност једне особе мери са њеним друштвеним статусом и позицијом у друштву а моралне вредности изједначавају са материјалним, доприноси у највећој могућој мери и узроцима појаве масовне корупције још међу омладином.

Пре свега, у српском друштву још увек доминирају „сналажљиви“ (страначки припадници, познанства и блиске пријатељске везе, куповина појединих радних места) а не знање, стручност, професионалност и одговорност. Са друге стране, велича се материјални престиж док се у потпуности занемарује духовна беда и етички кодекси.

Владајућа идеологија српског друштва јесте погубна по целокупан систем, а посебно на феномен корупције. Образовни систем је утемељен врло често на тежњи да се стекне жељена диплома, а много мање на практичном знању од кога би цело друштво имало користи. Често се у томе злоупотребљавају и савремена средства информационих технологија: од основне школе када се не чита прописана лектира него се садржина укратко скида са интернета-до бубица које користе студенти приликом полагања испита и мобилних телефона.¹⁷³

Када постоје искривљене вредности у коренима једног друштва, односно од породице, средстава јавног информисања и владајуће пропаганде под цензуром државних органа; остаје просто немогуће да се друштво и држава промене у

¹⁷² Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа; Београд, 2013. стр. 60.

¹⁷³ Види: Лојд Џон: *Шта медији раде нашој политици*; Самиздат Б92; Београд; 2008.

својим ставовима према корупцији јер се вечито бирају путеви којима се лакше иде и није потребно крчити растиње, уз мало напора. Такве формиране особе нису у стању да касније на високим државним положајима сnose и велике одговорности јер не поседују велике моралне, одговорне и стручне капацитете. Увек ће одабрати линију мањег отпора, односно пребациће своју надлежност и одговорност на сродну или другу државну институцију, агенцију, одељење у оквиру агенције или чак свога колегу. Самокритичност јесте непостојећа у таквим условима, али зато доминира критичност према другима без јасних аргумената.¹⁷⁴ Ово би у најкраћим цртама насликало савремену ситуацију унутар једне државне институције, са намером да можемо да утврдимо услове где би требали деловати актери антикоруптивне стратегије.¹⁷⁵

Објективно посматрано, спровођење Акционог плана за борбу против корупције је недопустиво успорено. Значајнијег напретка у истрази и процесуирању предмета у вези са корупцијом је релативно мали. Држава Србија још није дорасла објективним реформама да се суочи са корупцијом јер је и свест одговорних државних институција још увек на нивоу затворене државе, ауторитарног режима и посткомунистичке идеологије.¹⁷⁶

Укупан друштвени контекст и одговорни државни службеници још увек су једино заокупљени властитим интересима, односно интересима владајућих државних елита или службеника, док је у потпуности занемарена грађанска свест, морал, јавни интерес и владавина права. Јасно је да се ни једна идеологија не може одбацити и ишчезнути преко ноћи али је може преобликовати и позитивно усмерити у одређеним сферама висока морална свест, поштовање уставних начела и обавезујућих међународних конвенција. Међутим, код великог броја државних службеника је запажена изразито фрустрирајућа и параноична свест да ће изгубити властите друштвене и државне позиције, или материјални положај уколико отворено проговоре о злоупотребама службених овлашћења моћника.

Свеукупна слика јесте: низак антикорупцијски активизам на нивоу целокупног друштва а не само државе, низак ниво санкционисања коруптивних деловања или чак правосудних органа да одбаце и истражне радње и поступке, одсуство стимулација државне управе да охрабри борбу против корупције и да

¹⁷⁴ Види: Лефевр Анри: *Антисистем-Прилог критици технократизма*; Радничка штампа; Београд; 1973.

¹⁷⁵ Види: Норберто Бобио: *Будућност демократије*; Филип Вишњић; Београд; 1988.

¹⁷⁶ Look at: Neumann Franc: *The Democratic and Authoritarian State*; A Free Press Glenoee; New York; 1957.

заштити оне државне службенике и грађане који пријављују случајеве корупције, несистематични приступи антикоруптивним активностима као што је пребацивање својих надлежности на друга државна тела и органе, велика очекивања једино од антикорупцијских тела, која не располажу са великим капацитетима.

Тако је рецимо, заштитник грађана у новембру 2012. године имао у разматрању преко 6.000 предмета притужби грађана, док је његових заменика било у врло ограниченом броју¹⁷⁷.

Такође, грађани или одређена државна тела могу да очекују од Агенције за борбу против корупције да приводе правди одговорне државне службенике-али је ово у надлежности тужилаштва, правосудних органа и полиције. Одговорни професори и чланови Агенције за борбу против корупције постоје да указују на корупцију, да даље усмеравају борбу против корупције на свим државним нивоима, да предлажу нове и допуне постојећих законских прописа везаних за коруптивна деловања-али не могу играти улогу дежурних тужилаца, судија и полицијских службеника.

Овде треба напоменути да је направљена недоследност у успостављању надлежности појединих државних органа и институција, па је тако рецимо, БИА преузела одређене полицијске надлежности, које би требала да извршава једино Служба за борбу против организованог криминала, односно надлежна Управа криминалистичке полиције.

Државна бирократија није показала спремност за позитивне промене, цивилно грађанско друштво није довољно упућено у своја грађанска и политичка права и слободе, што је последица цензуре погубне пропаганде путем средстава јавног информисања.¹⁷⁸

Са друге стране, може да нас охрабрује сагласност око потребе да се изгради Нова национална стратегија за борбу против корупције за период од 2012. до 2016. године. Основни препознати кључни проблеми јесу: чињеница да постоје непотребне процедуре за одлучивање органа јавне власти уместо да се ефикасно реагује у критичним ситуацијама, непостојање јасно утврђених критеријума и прописаних процедура за доношење одлука које би ограничиле дискрециона овлашћења органа јавне власти, недовољна транспарентност органа рада јавне

¹⁷⁷ У сврху емпиријских истраживања смо ову државну институцију посетили више десетина пута у периоду од октобра 2012. године до маја 2013. године, као и друге државне институције.

¹⁷⁸ Види: Чомски Ноам: *Контрола медија, спектакуларна достигнућа пропаганде*; Рубикон_Нови Сад; Беокига_Београд; 2009.

власти; непостојање или непримењивање делотворних механизма контроле над радом органа јавне власти, непостојање или непримењивање прихватања одговорности одређених органа јавне власти за свој рад, као и одсуство последица које би они сносили због кршења прописаних обавеза или неизвршења обавеза као што је случај у правосуђу када се одбијају подузети истражне и тужилачке радње; недовољно функционални систем санкционисања коруптивног понашања; недовољно развијени механизми превенције корупције. Побројани ризици се у највећој мери односе на лошу државну управу, на основу анализа Агенције за борбу против корупције, која је до ових израде планова интегритета, дошла у сарадњи са 109 представника репрезентативних институција¹⁷⁹.

Једну од кључних, стратешких активности усмерених на редукцију корупције чини свакако формулисање и реализовање планова интегритета унутар свих државних институција, али пре свега, оних институција које су кључни носиоци јавне власти. План интегритета представља превентивну антикорупцијску меру. То је документ који настаје као резултат самопроцене изложености институције ризицима за настанак и развој корупције. Циљ доношења плана интегритета јесте јачање интегритета институције, подразумева индивидуалну честитост, професионалност и етичке кодексе запослених у државним службама.

Јачање интегритета институције доприноси да се спрече ризици да се злоупотребе јавна овлашћења супротно сврхама због којих су установљена што доприноси побољшању квалитета рада институције а тиме и повећава поверење јавности у њихов рад.¹⁸⁰ Корупцију и злоупотребе службених овлашћења је врло једноставно препознати када одређене државне институције делују тајновито и затворено, те јавност али често и друге државне надзорне институције, немају објективног увида у њихове делатности.

Крајњи циљ успостављања система друштвеног интегритета јесте да се корупција учини високоризичном делатношћу уз малу добит (материјалну или моралну сатисфакцију), односно да се пресече одмах у старту када започиње коруптивно деловање.

Наиме, заједничке области без којих нити једна институција не би могла да функционише јесу: управљање институцијом (то су :директор, његови саветници и помоћници), финансије (јавна средства из државног буџета и тајне које се

¹⁷⁹ Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа; Београд, 2013., стр. 79., <http://www.slobodnaevropa.org/>

¹⁸⁰ <http://www.undp.org.rs/>

тешко откривају и процесуирају), службена документација и забелешке (потхрањени у базама података на различитим нивоима), оспособљени стручни кадрови јер од њихових процена и извештаја зависе и значајне политичке одлуке, контролни органи и механизми, јавне набавке за потребе државне институције које би морале бити контролисане.

Успешна борба на сузбијању корупције јесте могућа тек онда уколико постоји раширена свест о њеним разорним ефектима, јасна и делатна политичка, правосудна и полицијска воља, одговарајући нормативно-институционални оквир и јединствена и кохерентна антикоруптивна стратегија, укључујући и мониторинг и евалуацију од стране независних тела.

Треба имати у виду да је антикоруптивно законодавство изазвало велику пажњу народних посланика, али и интересовање домаће и међународне јавности. Даље, без обзира на препоруке ГРЕКА и Еуропске комисије, уместо доношења нових законских антикоруптивних регулатива, приступило се разради, преправкама или дорадама већ усвојених законских пројеката, који нису показали у пракси ефикасност.

Успут се настојало да се копира Еуропски дизајн али су занемарене домаће реалне могућности да не постоје стручни људи и тимови да спроведу у пракси ове контролне и надзорне механизме. При томе се велика пажња посветила уређењу дизајнирања институција и позиционираних норматива, а много мање средствима и људима који ће ове реформе извести (имајући у виду њихову стручност) и резултатима рада.

Стиче се утисак да је ово урађено без јаке политичке воље и истинске жеље да се сузбије корупција у свим државним институцијама, што је потврдило и наше емпиријско истраживање. Без сумње, у изборној политичкој кампањи је постојала снажна реторика са изборним обећањима да ће се актуелни политичари обрачунати са корупцијом и организованим криминалом, али су учинци у пракси врло скромни, у поређењу колико се троши средстава из државног буџета.¹⁸¹ Зато се може закључити да се нити једна политичка странка у Републици Србији не сматра објективно одговорном за проблем корупције, нити се у њиховим програмима не разрађују довољно конкретни кораци, нити методе сузбијања корупције.

¹⁸¹ Види: Гоати Владимир/ Ненадић Немања/ Јовановић Предраг: *Финансирање председничке изборне кампање 2004. у Србији*; Транспарентност Србија; Београд; 2004.

IV - Правосудни систем у борби против корупције у Републици Србији

У нашем раду смо се определили да положај правосудних институција посматрамо пре свега, из угла у којима се у оваквим системима дешавају случајеви корупције, имајући у виду да поштено успостављено правосуђе утиче у највећој могућој мери на сузбијање свих осталих коруптивних деловања у држави и друштву.

У Уставу Републике Србије у члану 18. се јасно може закључити да се држава у својим уставним начелима, определила за вођење демократске политике, на основу које међународне организације надгледају и надзиру спровођење људских и мањинских права и слобода у Републици Србији.¹⁸²

Однос између правосудног система и корупције се може посматрати на два начина: значају и улози правосуђа у борби против корупције и раширености корупције у самом правосудном систему. Између поверења у правосуђе и раширености корупције у српском друштву, те поверења у правосуђе и корупције у њему, постоји позитивна корелација.

Правосуђе је без сумње, кључна карика у сузбијању корупције у савременом друштву Републике Србије и зато је неопходно да грађани имају поверења у легитимитет рада правосудних институција. Правосудни систем у свакоме друштву јесте чувар владајућих друштвених вредности и одржава правни поредак државе. Нужан услов је да судови поседују ауторитет који је условљен непристрасним, независним и легитимним радом чланова правосудног система.

На правосудни систем се не би смело вршити притисак у његовом раду и одлукама, нити дозволити било које врсте злоупотреба. Једино на такав начин може правосуђе да задржи ауторитет међу члановима шире друштвене заједнице и евентуално поверење у његов непристрасан рад.

Зато је основни услов у једном демократски уређеном друштву да чланови правосудног система остану имуни на спољне притиске као што су политички, економски, медијски када се ради о доношењу одлука. Унутрашњи фактори могу исто тако, да угрозе независан рад правосудних одлука када се ради о

¹⁸² Види: Јончић Владан: Људска права и Устав Републике Србије из 2006. године; тематски зборник радова: *Устав Републике Србије из 2006.-Неки елементи новог политичког система*; Институт за политичке студије „Трећи миленијум“; Београд; 2007.

несагласности у правним прописима¹⁸³ али и самог рада правосудне управе, односно од чињења и нечињења судова.

Када су у питању одговарајући законски прописи, запажено је у емпиријским истраживањима да су се често у тужилаштву позивали на поједине законске прописе који ослобађају друштвене одговорности рада правосуђа када се радило о подизању оптужнице против моћних државних функционера и органа, са намером да се тиме сачува властити положај у правосудном систему. Ове незаконите тужилачке одлуке су често стајале у директној противуречности са члановима Устава Републике Србије из 2006. године,¹⁸⁴ али и ратификованим међународним конвенцијама од стране Републике Србије, као што је рецимо, Еуропска конвенција о људским правима и слободама.

Са друге стране, управо захваљујући навођењу ових законских прописа који директно ослобађају тужилачке и судске компоненете да подузму одговарајуће одлучне кораке, долазило је и до нелегитимног рада у систему правосуђа да се нису подузимали истражни поступци и радње у случајевима када је то заиста било неопходно. Ови незаконити поступци у раду правосудног система у савременом друштву у Републици Србији би се могли образложити традиционалним друштвеним вредностима, поимању морала и тумачењу владавине права која није једнака за широке грађанске слојеве у оној мери, која важи за моћне друштвене елите. Тако се рецимо, никада нису подузели правосудни поступци против моћних политичких слојева друштва са наводним образложењима да не поседују довољна сазнања о кривичним радњама или да не постоје одговарајући наведени докази.

Тиме је правосуђе у пракси доказало да је условљено општом друштвеном климом, политичким притисцима и радом других друштвених институција.¹⁸⁵ Јасно је да се ауторитет правосудног система огледа у независном раду у односу на политичке и друге притиске.

Међутим, у Републици Србији су последња наша емпиријска истраживања у току 2010., 2011., 2012., 2013. и 2014. године; показала да је правосудни систем

¹⁸³ Види: Мајић Миодраг: *Примена међународног кривичног права у националним правним системима*; Службени гласник; Београд; 2009.

¹⁸⁴ Види: Петровић Драган: *Политички систем у савременој Србији*; тематски зборник радова: *Устав Републике Србије из 2006. – Неки елементи новог политичког система*; Институт за политичке студије „Трећи миленијум“; Београд; 2007.

¹⁸⁵ Види: Васовић Вучина: *Савремене демократије*; том 2: Службени гласник; Београд; 2012.

задржао све одлике транзиционог и посткомунистичког наслеђа када се налазио у подређеном положају.¹⁸⁶

Други проблем се односи на одуговлачење или на неизвршавање правноснажних судских одлука. Судски извршитељи остају врло често немоћни да правноснажне судске пресуде спроведу у дело. Овде узроке треба потражити у изостанку ефикасног апарата принуде извршења, корупције, политичких и других притисака, лоша организација рада у правосуђу и други чиниоци.¹⁸⁷ Један од основних проблема у правосудном систему Републике Србије јесте да се толерише кршење објављених закона, које се може јасно сагледати у непредузимању тужилачких и правосудних истражних радњи и поступака када се ради рецимо о државним органима из домена социјалне политике, избегавању процесуирања, благим изреченим законским санкцијама за починиоце кривичних дела, те на крају и неизвршавања на време правноснажних судских пресуда. Одговорност за ове тешке пропусте се не може приписати једино правосудном систему, него и свим другим гранама власти. Тако се често демонстрира утеривање законских пореза према честитим грађанима, али се пропушта санкционисање грађевинске мафије која гради без дозволе и урбанистичког плана читаве стамбене објекте, који се тек накнадно легализују. Јасно је да се иза ових стамбених објеката крију моћни тајкуни, државни функционери и службеници и они који су у блиској вези са властима. На такав начин се оштећује масовно републички буџет јер порезе избегавају да плаћају управо они који су извукли највеће материјалне користи. Овакви поремећени друштвени односи у Републици Србији имају као крајњи циљ најчешће феномен пребацивања одговорности са једне државне институције на другу институцију, са изговором да нису надлежне.¹⁸⁸

Тако се догодило у нашим емпиријским истраживањима везаним за права и надлежност инвалида у Србији, да је Министарство правде и државне управе одбило захтев да се предложи нови и олакшавајући законски прописи везани за права инвалида у Народној скупштини Републике Србије. Том приликом смо добили одговор од господина Војкана Симића, помоћника надлежног министра Николе Селаковића, да је предмет пребачен у Министарство здравља као надлежне институције.

¹⁸⁶ Види: Антонић Слободан: *Нација у струјама прошлости*; Чигоја штампа; Београд; 2003.

¹⁸⁷ Види: Вуковић Слободан: *Право, морал и корупција*; Филип Вишњић; Београд; 2005.

¹⁸⁸ Види: Вуковић Слободан: *Транзиција и корупција*; Институт друштвених наука; Београд; 2007.

Након месец дана, стигао је одговор из Министарства здравља од помоћнице министра Дубравке Шарановић –Рацић,¹⁸⁹ која се позвала на одредбе Закона о здравственој заштити („Службени гласник РС“; број 107/ 05, 72/ 09-исправка, 88 /10, 99/ 10, 57/ 11) и на одредбе Закона о здравственом осигурању („Службени гласник РС“; број 107/ 05, 109/ 05-исправка и 57/ 11) да нису надлежни да обезбеде неговатељице за најтеже оболеле особе у Републици Србији јер „Закон о здравственој заштити, којим се уређује систем и организација рада здравствене заштите, не предвиђа постојање неговатељица у склопу пружања здравствене заштите“. То значи да су најтеже оболеле особе у Републици Србији препуштене на милост и материјалну ситуираност њихових старатеља. Такође, то значи да старатељи који нису материјално обезбеђени, морају да заједно са хендикепираним лицем које негују 24 сата да се налазе годинама у кућноме притвору-чиме се директно крше не само права особа са хендикепом, него и основна људска права и слободе¹⁹⁰ лица која их негују. У поменутом случају се може јасно закључити незаконито позивање на одређене законске прописе, који се директно суротстављају Уставу и потписаним међународним конвенцијама о правима и слободама људског бића.¹⁹¹

У наставку документа се проблем пребацује на надлежност система социјалне заштите, али и јасно непознавање законских прописа поменуте помоћнице министра здравља. Наиме, у документу се јасно види њена тврдња да „неговатељице постоје у систему социјалне заштите“, што се односи на особе старије доби, али не и на млађа лица са тешким инвалидитетом. Ова лица добијају туђу негу и помоћ у систему социјалне заштите, која не могу покрити објективно ангажовање ни једну седмицу дана када би се платиле одговарајуће неговатељице за негу ових особа. На основу тога се може јасно утврдити да су особе са тешким инвалидитетом у Републици Србији осуђене индиректно на истребљење и да подлежу тешким кршењима основних људских права на живот. У наставку проучавања права најтеже оболелих особа у Републици Србији, обратили смо се и помоћнику министра рада, запошљавања и социјалне политике, господину Владимиру Пешићу да нам лично документује одговором. На основу поменутог

¹⁸⁹ Република Србија; Министарство здравља; Београд; документ бр. 072-00-1307 / 2012-07 од 28. септембра 2012. године;

¹⁹⁰ Види: пауновић Милан/ Кривокапић Борис/ Крстић Ивана: *Међународна људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду; Београд; 2010.

¹⁹¹ Look at: Крстић Ивана/ Јовановић Миодраг: *Human Rights Today; 60th Years of the Universal Declaration*; Eleven International Publishing; 2009.

документа¹⁹² се може закључити да у Сектору за заштиту особа са инвалидитетом нису били упућени, нити су схватили њихову историјску улогу да се заложе за предлог нових законских прописа и тиме да олакшају тежак живот инвалида у Републици Србији, међу којима има и много деце вишеструко ометене у развоју. Поменути помоћник министра се позвао на Закон о социјалној заштити („Службени гласник РС“, бр. 24/ 11 од 04.04.2011 године) да се у „члану 92.утврђује право на додатак за помоћ и негу другог лица“ и навођење у наставку степена телесног оштећења због којег одређено лице има право на овај вид материјалне заштите. На основу овог документа се може јасно закључити да нити у овом министарству нису чак ни пажљиво прочитали наш јасно наведени писмени захтев, који се односио на апеле да се заложе за предлагање нових законских прописа, на основу којих би се барем делимично испоштовала људска права особа са инвалидитетом на живот. Поменути помоћник министра нас је упутио на нижу инстанцу под њиховом надлежношћу за добијање релевантних информација, а то су центри за социјални рад, које смо већ претходно детаљно проучили, и свесни да локални центри за социјални рад никако не могу бити надлежни за предлагање нових закона и кориговање постојећих прописа који дискриминишу инвалиде и лица са посебним потребама.

На крају пута смо контактирали и заштитника права грађана, који контролише рад министарстава и под надлежношћу је Народне скупштине Републике Србије. Обратили смо се писменим захтевима више од двадесетак пута али нисмо никада добили одговор. Међутим, већ у јануару 2013. године су изгласани нови оштрији законски прописи када се ради о добијању ортопедских помагала и још компликованијих процедура него што су биле раније. Такође, уведена је и обавезна партиципација за плаћање појединих лекова особа са инвалидитетом у јануару 2013. године, као што је рецимо лек „лоразепам“, који користе и особе оболеле од епилепсије..

Овде имамо јасну слику пребацивања одговорности са једне институције на другу институцију. Такође, надлежни помоћници министара су показали недовољно знање, стручност и схватање одговорности за своју високу функцију. У поремећеним друштвеним односима који владају у систему државних институција у Републици Србији се не могу очекивати у скорој будућности да ће бити

¹⁹² Република Србија; Министарство рада, запошљавања и социјалне политике; Сектор за заштиту особа са инвалидитетом; Београд; Ул. Немањина бр. 22-26; *Документ број: 570-01-00182/ 2012-15* од 19. 11. 2012. године.

испоштована основна људска права на живот и слободу, а посебно особа са инвалидитетом. Тако рецимо, у Словенији су мајке које се брину о свом детету са хендикепом, добиле право на државну пензију, док у Републици Србији су осуђене на кућни притвор у случају да немају висока новчана примања да плате одговарајућу негу за своју тешко оболелу децу. Познато је да један од основних предуслова за улазак у Еуропску Унију јесте поштовање права инвалида и особа са посебним потребама, док су у Републици Србији чак и законским прописима, али и друштвеном небригом, ове особе вишеструко дискриминисане.¹⁹³

Тако се често догађа да извршна власт пребацује своју одговорност на правосуђе да обави за њу постављени задатак, иако су надлежни други државни органи. Притисак на правосудне органе јесте и јавно коментарисање политичке власти на одређене правосудне одлуке.

Поред тога, притисци на правосудни систем се врше и прочишћавањем судства и његовим прилагођавањем новом идеолошком концепту, односно претњи лустрацијом. Ове претње лустрацијом су дошле до изражаја управо са ткз. реформом правосуђа за време владавине бивше министарке правде Снежане Маловић. Отпуштени су многи професионални и високоморални тужитељи и судије јер су били неподобни владајућој гарнитури. Већина отпуштених судија и тужилаца су били демократски оријентисани и радили су непристрасно.¹⁹⁴

Поједини аутори се често позивају на притиске од стране политичке власти када се ради о претњи лустрацијом. Дакле, лустрације су претворене у одстрел страначких неистомишљеника и независних напредних умова.¹⁹⁵

Тако се може поуздано тврдити да се у Републици Србији под притиском државних органа као политичари, и одређених лојалних и подобних и грађана у споровима, доносе пристрасне правосудне и тужилачке одлуке у највећем броју случајева. У следећем кораку ово утиче и на остале видове власти: законодавну и извршну власт. Друго, политизација одређених правосудних процеса као што су рецимо суђења у Хагу, утичу на дестабилизацију државе и друштва, те још више продубљују расцепе у самом српском друштву. Велики проблем у правосудном

¹⁹³ Види: Рид Карен: *Европска конвенција о људским правима* (књига 1., књига 2.); Београдски центар за људска права; Београд; 2007.

¹⁹⁴ Look at: Rose-Ackerman S.: *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*; Cambridge University Press; Cambridge; 1999.

¹⁹⁵ На основу десетине поступака истражених у Првом основном јавном тужилаштву у Београду; Специјалном тужилаштву за организовани криминал; Првом основном суду у Београду, Вишем суду у Београду, Уставном суду Републике Србије у периоду јун 2010., мај 2011., јун 2011., март 2012., април 2012., мај 2012., октобар 2012., новембар 2012., децембар 2012., јануар 2013. године. Такође, неколико пута, посетили смо и Друштво судија Србије.

систему које се морало са демократским променама друштва изборити да ради независно јесте ефикасан рад тужилаштва које, постаје често моћна полука извршне власти.¹⁹⁶

Корупција у правосуђу разара правни и политички поредак државе. Може се манифестовати на различите начине: одуговлачењу или убрзању одређених процеса, одбацивању тужбе у тужилаштву против моћних државних функционера, кршењем процедуре у судском поступку и изрицање непримерене благе казне, застаривање предмета и на разне друге начине у правосудној пракси када најчешће окривљени бивају непримерено законски санкционисани, као што је условно изрицање затворске казне.¹⁹⁷

На основу истраживања појединих аутора у првој деценији овог века, може се закључити да је корупција у правосудним органима укорењена услед унутрашњих несагласности у праву, притисака политичке и извршне власти, медија и других на правосуђе. У претходним истраживањима се више водило рачуна о давању мита или поткупљивости правосудних личности а мање о истраживању злоупотреба тужилачког и судијског службеног положаја услед страха да се не замери моћним политичким државним органима. Током наших емпиријских истраживања смо добили целовиту слику о страху правосудних органа да подуму правосудне радње и поступке због евентуалног губљења властите позиције на рачун владавине права и независног правосуђа.

Дакле, **најшире схваћени појам корупције у правосудном систему јесте у чињењу или нечињењу процесуирања одређених кривичних дела.** Често се доносе неправилне тужилачке или правосудне одлуке или се пропуштају доношење одлука које су морале бити донете у претходном периоду услед тежине и ургенције случаја.

У ширем смислу се корупција у правосуђу односи и на неизвршавање правноснажне судске пресуде или њено неоправдано одлагање због судских вештака или сведока. Имајући у виду поменуте чињенице, актери корупције у правосуђу могу бити : судије, тужиоци, адвокати, судски вештаци, судски тумачи и друга службена лица запослена у правосудним институцијама, али и корумпирани или лажни сведоци. Велики проблем јесте чињеница што је право судије на грешку, једна од гаранција независности правосуђа; док са друге стране,

¹⁹⁶ Види: *Процеси демократизације у земљама транзиције*; Институт друштвених наука; Београд; 2000.

¹⁹⁷ Види: Крећа Миленко: *Апсолутно обавезне норме у међународном јавном праву*; Научна књига; Београд; 1989.

може представљати параван за грешке иза којих стоји корупција.¹⁹⁸ Без одобрења Народне скупштине Републике Србије, нити један судија не може бити притворен, нити позван на одговорност приликом доношења судске незаконите одлуке. Управо због тога се кривична дела корупције у правосуђу тешко процесуирају, поготово када се ради о злоупотреби службеног положаја. Кривична одговорност се најчешће утврђивала давањем новчаног мита, а непознати су случајеви кривичног гоњења судија и тужилаца када се радило о тешким злоупотребама њихових службених овлашћења. Држава би морала да много поради на одговарајућој надзорној контроли и откривању корупције у правосуђу. Контролни надзор од стране ЕУ би требао да постоји, имајући у виду да се Република Србија у Уставу, определила за „Европске демократске вредности друштва“.

Зато је висока морална свест и професионалност осталих државних органа од непроцењиве важности за сузбијање корупције у правосуђу и систему државне управе.¹⁹⁹ Поједностављено речено: доноси се често пристрасне правосудне одлуке, али пожељне за државу, политичку елиту и друге подобне личности.

4.1. – Министарство правде и државне управе

Министарство правде и државне управе јесте политичка институција која надзире и организује рад правосудног система. У том смислу, Министарство правде и државне управе би требало да сноси одговорност за сваки успех или неуспех у правосудном систему, а посебно када се ради о спровођењу зацртаних правосудних реформи, поштовању закона, Устава и обавезујућих међународних уговора и ратификованих конвенција.

Из тог разлога, национална стратегија за одговарајуће спровођење у пракси ових реформи и уговора, као и поштовања владавине права, подразумева да Министарство правде и државне управе иницира ревизију законодавног система, успостави нове институције и ојача постојеће.

¹⁹⁸ Види: Кривокапић Борис: Најважнији механизми непосредног остваривања права човека и њихово коришћење од стране појединаца у универзалним и у Европској конвенцији о правима човека; *Страни правни живот*; 1/1990, стр. 5.-33.

¹⁹⁹ Види: Вуковић Слободан: *Право, морал и корупција*; Филип Вишњић; Београд; 2005.

Посебан проблем представљају нестручни и неспособни кадрови на одговарајућим радним местима, као и недовољно развијена административна свест да треба да служе јавном интересу а не интересима моћних и владајућих државних елита. Овај избор кадрова је у потпуности занемарен, као и едуковање државне гламазне и у већини случајева, неефикасне бирократије.²⁰⁰

Доношење Закона о организованом криминалу је само први корак формалне природе.²⁰¹ Ипак, чињеница стоји да су у досадашњем периоду истражене релативно маргинализоване групе организованог криминала, те да није учињено много на сузбијању организованог криминала и корупције у свим сегментима друштвено-политичког живота.²⁰² Креирање националне стратегије за борбу против организованог криминала и тероризма, подразумева и поштовање људских права и слобода, као и изградње одговарајућих демократских институција које у Републици Србији за сада, још не постоје.²⁰³

У члану 123. Устава Републике Србије стоји да је Влада Републике Србије овлашћена да утврђује и води политику.²⁰⁴ Поред Устава, законски основ за доношење стратегије националне безбедности и борбе против корупције, представља и одредба члана 45. Закона о Влади, према којој Влада Републике Србије утврђује стање из области надлежности Републике Србије и мере које треба предузети за њен развој.²⁰⁵

Као успостављене стабилне компоненте тог система би чинило одговарајуће законодавство, валидни Ресор државне безбедности и целокупан стабилан, те правилно организован државни апарат, регулаторна тела и надзорни органи, међународна сарадња, као и механизми за откривање и процесуирање кривичних дела корупције, прања новца, расипања државног буџета у тајне сврхе, подстрека или чак, сарадње са организованим криминалним групама, финансирање одређених државних активности без контроле надзорних институција као што је Министарство правде и државне управе.

Несумњиво да у великој мери за досадашње стање у држави јесте директно одговорно Министарство правде и државне управе, које није иницирало изразу

²⁰⁰ Види: Китаровић Игор: *Систем државне управе, управни поступак и управни спор*; Службени гласник; Београд; 2008.

²⁰¹ Види: Закон о организацији надлежности државних органа за борбу против организованог криминала; *Службени гласник Републике Србије*; бр.42/ 2002.

²⁰² Види: Игњатовић Ђорђе: *Криминолошко наслеђе*; Службени гласник; Београд; 2006.

²⁰³ Види: Марковић Божић: *Начела демократије*; Драганић; Београд; 1998.

²⁰⁴ Види: *Устав Републике Србије*; Савремена администрација; Београд; 2006., стр. 41.

²⁰⁵ Види: *Закон о Влади*; Службени гласник; Београд; 2005., стр. 43.

бројних законских прописа и одредби, нити је ревидирало застареле законе и усагласило у складу са међународним стандардима, нити је пратило примену извршења прописа, чланова Устава, нити је барем један пут, реаговало на наша бројна указивања да се свесно крше обавезујуће међународне конвенције, као што је рецимо, Еуропска конвенција о људским правима и слободама.

Наиме, помоћници министра правде и државне управе су потпуно неупућени у потписане међународне уговоре или су једноставно незаинтересовани за јавни интерес грађана. Тако је рецимо, помоћник актуелног министра Николе Селаковића, господин Пешић, уместо да детаљно проучи кршење људских права и слобода, као и непоштовање Устава, једноставно је узео предмет и проследио је у друго министарство које је само делимично надлежно, јер није дорастао да се суочи са најмањим тешкоћама у реформи правосудног система. Зато би за саветнике и помоћнике требало бирати стручне и способне људе, који су дорасли свим тешкоћама у периоду транзиције.²⁰⁶

Исто тако, реформа правосудног система коју је започела бивша поставка на челу са Снежаном Маловић, није остварила објективне резултате с обзиром да су отпуштени бројни квалитетни и искусни кадрови из судова и тужилаштва (као противници политичког режима), а доведени су нови у великој мери, врло нестручни људи у јавно тужилаштво.²⁰⁷

Из тог разлога, највећи број правосудних предмета је са неуспехом одрађено у јавном тужилаштву и судовима, који апсолутно неефикасно и корупционо обављају послове од јавног значаја и никоме нису до сада, одговарали за своје поступке. Чињеница јесте да је јавно тужилаштво самостални државни орган, чија је надлежност утврђена Уставом Републике Србије из 2006. године и Законом о јавном тужилаштву. У Републици Србији до 2010. године су постојали: Републичко јавно тужилаштво, окружна јавна тужилаштва и општинска јавна тужилаштва. Након реформе правосудног система су спроведене 2010. године да Јавно тужилаштво Републике Србије чине: Републичко јавно тужилаштво, апелациона јавна тужилаштва, виша јавна тужилаштва и јавна тужилаштва специјалне надлежности. У Републичком јавном тужилаштву су формиране групе за праћење и консултације по предметима привредног криминала, где спада

²⁰⁶ Види: *Корупција и људска права: успостављање везе*; Фонд за отворено друштво; Београд; 2010.

²⁰⁷ Види: *Корупција*; Правни факултет; Београд; 2007.

кривично дело прања новца, али до данашњег дана, није извршена одговарајућа ефикасна специјализација за прање новца или финансирање тероризма.

За поступање у предметима кривичног дела организованог криминала на територији Републике Србије је надлежно Посебно одељење Вишег јавног тужилаштва у Београду за сузбијање организованог криминала, познатог у јавности као „Специјално тужилаштво за организовани криминал“, које се налази у Београду у Устаничкој улици.²⁰⁸ У одређеним случајевима када су биле у питању подизање оптужница за корупцију и тешке злоупотребе службених положаја појединих припадника државних органа, Специјално тужилаштво је контактирало са Управом криминалистичке полиције и надлежним министарством.²⁰⁹

Измењена улога јавног тужиоца по новом Закону о кривичном поступку, подразумева и веће учешће у прикупљању доказа и вођењу кривичног поступка. Ово захтева додатну кадровску и материјану оспособљеност.²¹⁰ До сада је неефикасан рад ишао у великој мери на руку управо организованим криминалним активностима и заштити извршилаца кривичних радњи. На основу тога, била је неопходна и политичка воља, као и тежња правосудних органа за примену закона за одговарајућим реформама и тежњи ка демократски утврђеним стандардима, како би се ефектно реализовала борба против корупције и организованог криминала.

4.2. – Улога Уставног суда у поштовању људских права и слобода

Уставни суд Републике Србије јесте самосталан и независан државни орган, који штити уставност и законитост, као и људска и мањинска права и слободе. Одлуке Уставног суда су коначне, извршне и општеобавезујуће.

²⁰⁸ У поступку емпиријског истраживања смо посетили више десетина пута ову институцију и контактирали смо са заменицима специјалног тужиоца Миљка Радисављевића.

²⁰⁹ Look at: Kešetović Želimir: *Attempt to Reform Ministry of Interior-essence and form*, in: *Security Sector Reform in Serbia- achievements and prospects*; Centre for Civil-Military Relations; Belgrade; 2008.

²¹⁰ Види: Закон о кривичном поступку Републике Србије; *Службени гласник Републике Србије*, бр. 46/ 2006., Закон о кривичном поступку Републике Србије; *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/2005, бр. 88/ 2005.; Закон о кривичном поступку Републике Србије; *Службени гласник Републике Србије*, бр. 107/ 2005.

У надлежности Уставног суда Републике Србије јесте да одлучује о сагласности закона и других општих аката са Уставом, општеприхваћеним правилима међународног права и потврђеним међународним уговорима.²¹¹

Чланови Уставног суда утврђују да ли су потврђени међународни уговори у сагласности са Уставом и другим општим актима, као и сагласности статута и општих аката аутономних покрајина, јединица локалне самоуправе, организација, политичких странака, удружења грађана и тд. То би значило да Уставни суд решава сукобе надлежности између судова и других поменутих напред државних органа, одлучује о изборним споровима, одлучује о забрани рада политичке странке, синдиката и удружења грађана.

Уставни суд поступа на основу предлога државних органа, организација, иницијатива грађана или самостално одлучује да покрене одређени поступак.

Предлог Уставном суду Републике Србије за утврђивање оцене уставности и законитости претходног правосудног поступка, захтев за утврђивање кршења људских права и слобода, захтев за надокнаду материјалне или нематеријалне штете и бројне друге представке; подносе се непосредно у писарници Уставног суда²¹². У случају да се шаље путем поште, тада се дан предаје пошти, сматра као дан предаје Уставном суду.

У претходном поступку се учесници припремају да прикупе сва потребна обавештења, документацију и друге значајне доказне материјале. За покретање поступка пред Уставним судом, неопходно је предати оригинал последње одбијајуће пресуде Вишег суда, Апелационог суда или на основу тужилачке одлуке, али се може извршити и препис документа у правосудној институцији.

Од изузетног значаја јесте да су претходно исцрпљена сва друга правна средства и лекови, те је Уставни суд преостао као последња правна инстанца да одлучи о одређеном правном спору.

Дакле, Уставни суд мора бити надлежан за одлучивање, односно да се утврди озбиљно нарушавање основних људских права и слобода као што је рецимо право на правично суђење.²¹³ Даље, потребно је да представка буде

²¹¹ Види: *Закон о поступку пред Уставним судом и правном дејству његових одлука: Пословник о раду Уставног суда Републике Србије; Одлука о организацији Уставног суда Републике Србије; Службени гласник; Београд; 2001.*

²¹² Уставни суд се налазио у Београду, ул. Немањина бр. 24., данас се налази близу зграде Народне скупштине у Београду, у улици Булевар краља Александра.

²¹³ Види: Јончић Владан: *Људска права и Устав Републике Србије из 2006. године; тематски зборник радова: Устав Републике Србије из 2006.-Неки елементи новог политичког система; Институт за политичке студије „Трећи миленијум“; Београд; 2007.*

предата у одређеном временском року од последње одбијајуће правосудне одлуке. Предлог за оцењивање уставности и законитости општег акта садржи: назив општег акта, ознаку одредбе, назив и број службеног гласника у коме је објављен, разлоге на којима се предлог заснива, као и друге податке од значаја за оцену уставности и законитости. Када Уставни суд оцени да постоје основи за покретање поступка поводом иницијативе, поступак пред Уставним судом се покреће решењем.

Поступак одлучивања о сукобу надлежности између судова и других органа, могу покренути органи у спору или Републички јавни тужилац. Такође, Уставни суд одлучује и о забрани рада политичке странке или организације на основу предлога Владе, Републичког јавног тужиоца или органа надлежног за упис у регистар политичких странака и организација. Поступак одлучивања о изборним споровима који нису у надлежности судова или других државних органа, може поднети сваки бирач, кандидат за председника Републике, посланика, одборника и тд. У поступку оцењивања уставности и законитости, пре доношења коначне одлуке, Уставни суд одржава јавну расправу када оцени да је то потребно и у случајевима сложених уставно-правних питања. Уколико оцени да је у току поступка предмет са доказима довољно разјашњен, тада може да одлучи и без одржавања јавне расправе.

На јавну расправу се позивају представници органа и организација и сви учесници у поступку, али могу бити позвани и научни и јавни радници ради давања мишљења и објашњења у поступку. Тако рецимо, када се ради о појединачном предлогу грађана, секретар Уставног суда²¹⁴ одговара да ли је представка прихваћена. У случају одбијања апликације, грађани могу у одређеном временском року да поднесу Уставну жалбу.

Уставна жалба се може изјавити против појединачних аката и одбијајућих одлука и решења. Исто тако, Уставна жалба се може изјавити и против радњи државних органа или организација којима су поверена јавна овлашћења, а којима се повређују или ускраћују људска или мањинска права и слободе зајемчене Уставом, ако су исцрпљена или нису предвиђена друга правна средства за њихову заштиту.²¹⁵ Одлуке Уставног суда је дужан да поштује и извршава сваки државни орган и организација.

²¹⁴ Актуелни секретар Уставног суда Републике Србије је Радован Безбрадица.

²¹⁵ Чл. 170. Устава; *Устав Републике Србије*; Савремена администрација; Београд; 2006., стр. 58.

О начинима извршења одлука Уставног суда, уређује се законом. У случају потребе, извршење одлуке Уставног суда обезбедиће Влада. Влада Републике Србије може непосредно или преко надлежног органа државне управе да извршава одлуку Уставног суда. Државни органи или друга правна лица која не изврше одлуку Уставног суда, казниће се за кривично дело новчаном казном или казном затвора до шест месеци. На основу тога, сви државни органи и организације су дужни да доставе Уставном суду све податке и обавештења, као и потребну документацију од значаја за вођење поступка и одлучивање.²¹⁶

Уставни суд чини 15 судија, који се бирају и именују на девет година. Судије Уставног суда уживају имунитет као народни посланици. Одлуке се доносе у Уставном суду већином гласова свих судија. Уређење и поступак пред Уставним судом и правно дејство његових одлука, уређују се законом.

Пре свега, предлог Уставном суду мора бити разумљив и потпун да садржи све неопходне податке за вођење поступка или у случајевима када постоје недостаци, предлагач добија рок од 15 дана да унесе исправке. Када постоји више предлога (иницијатива) за оцену уставности и законитости, Уставни суд по правилу, спаја све предмете и по њима, води јединствени поступак и доноси једну одлуку. Међутим, без обзира на спајање различитих оспорених аката у један предмет, пожељно је да иницијатор (предлагач) самостално раздвоји оспорене опште акте на основу различитих правних питања.

Уставни суд одређује судију известиоца, обрађивача предмета кога према распореду, одреди секретар суда према броју примљених предмета. У случајевима када реферат није водио судија известилац, него обрађивач предмета, тада поменуто службено лице припрема, потписује и доставља реферат председнику Уставног суда. Поступак за оцењивање уставности и законитости општег акта покреће се предлогом овлашћеног предлагача или решењем о покретању поступка.²¹⁷ Поступак може поднети председник Уставног суда, судије или радна тела. За јавну расправу се припрема реферат који се доставља учесницима у поступку и другим лицима која су позвана на јавну расправу.

У току поступка, пре коначног одлучивања, Уставни суд може да организује консултативне састанке по питањима од интереса за остваривање уставности и законитости у одређеном предмету и за одлучивање Уставног суда. О току

²¹⁶ Чл. 65. и чл. 66. Казнене одредбе; *Закон о поступку пред Уставним судом и правном дејству његових одлука*; Службени гласник; Београд, 2001., стр. 21.-22-

²¹⁷ Чл. 11. Покретање и вођење поступка; *Пословник о раду Уставног суда Републике Србије*; Службени гласник; Београд, стр. 28.

консултативног састанка, обрађивач предмета саставља белешку, а по потреби води се и стенограм. Консултативним састанцима руководи председник Уставног суда. Тако Уставни суд може наложити обуставу извршења појединачног акта или радње државних органа, која је предузета на основу општег акта, чија се уставност, односно законитост оцењује.

Ради разјашњења ствари у предмету, Уставни суд може одржати припремну седницу. У раду припремне седнице учествује и секретар Уставног суда, обрађивач предмета, а по потреби и други радници Службе Уставног суда.

Извршавање одлука Уставног суда се уступа Влади Републике Србије да предузме одговарајуће мере ради обезбеђења извршења одлука и о томе обавештава подносиоца захтева. Такође, Уставни суд може указати Влади Републике Србије на проблеме у извршавању одлуке Суда.

Имајући у виду на независтан и самостални положај који ужива Уставни суд Републике Србије; с правом се може и очекивати његова највиша улога у заштити поштовања људских и мањинских права и слобода. Управо из разлога заштите уставности и уговорених међународних правних конвенција о правима човека; Уставни суд би морао да заштити свако грубо нарушавање основних људских права и слобода: од људског права на живот и слободу-све до права на правично суђење. То значи да је функција и организација Уставног суда Републике Србије правилно осмишљена и успостављена.

Међутим, када се ради о процесуираним случајевима у пракси Уставног суда, добили смо податке да су поједине иницијативе грађане са основаним доказима о незаконитом раду државних органа и организација, биле неосновано одбијене од стране секретара Уставног суда, а касније након употребе правног лека и Уставне жалбе, предмети су били стављени на одлагање правосудног поступка јер се радило о моћним државним политичким функционерима.²¹⁸

Из тог разлога, још увек се не може тврдити да је Уставни суд потпуно независна и самостална државна институција и да још увек делује под притисцима других грана власти. Овде се ради о непрофесионалности надлежних службеника Уставног суда, али не и о лошој организацији и уређењу Уставног суда. Без сумње, избор независног и едукованог правосудног кадра би могао да помогне да Уставни суд постане врховно правосудно непристрасно тело у смислу

²¹⁸ Види: Јовановић Милан: Уставни инжењеринг и нови Устав; Едиција свеске (бр.18): *Устав Србије- критичка анализа*; Београдски форум за свет равноправних; Београд; 2007.

заштите нарушених људских права и слобода грађана и успостављања владавине права у држави.

4.3. – Улога судова у борби против корупције

Основни задатак судова јесте да оствари у пракси принципе уставности и законитости, те да заштити појединачна права и интересе грађана. Тиме се јача поверење у правни систем државе и друштвени морал. Из тог разлога, **независно деловање судова и правосудних одлука је одлучујуће када треба одредити степен борбе против корупције у друштву.**

Неопходно је да судије делују независно како би уверили грађане да је корупција кривично дело и да повлачи законске санкције.

На основу тога се може закључити да би корупција у суду представљала најопаснији облик корупције јер би разорила највиталније функције државе и њене управе. У ситуацијама када судије доносе неправилне одлуке под притиском других државних органа, или не провере лажне изјаве сведока или судског вештака, узимају у обзир мишљење јавног тужиоца када ублажи тежину једног кривичног дела на штету оштећене странке у спору; сви поменути чиниоци указују на стандардне облике модела корупције у суду и при доношењу незаконитих правосудних одлука.

У наставку се запажа често и модел индиректне корупције у суду када надлежни судија доноси пожељну одлуку, а мотив је индиректна корист судије као рецимо, виши положај у правосудној хијерархији или неке друге друштвене привилегије. Овде се најчешће ради о утицају других органа власти, државној управи или политичкој елити.²¹⁹ Дакле, давање новчаног мита није једини облик корупције који се јавља у судовима, него се врло често своди на злоупотребу судијске функције да се донесу неодговарајуће правосудне одлуке. Када су оштећени грађани у таквим споровима, увек се може реално очекивати да управо они постану оштећене странке у спору јер се њихове притужбе на рад државних органа масовно одбијају као неосноване. Велики број судија се онда руководи да доноси пресуде у интересу управљача државом, а не у интересу Закона и Устава Републике Србије. Код упорних случајева, такви предмети се пребацују на

²¹⁹ Види: Роуз-Акерман Сузан: *Корупција и власт*; Службени гласник; Београд; 2007.

надлежност другог судије или на вишу правосудну инстанцу као одговорну и надлежну, јер се желе ослободити притиска да суде једино на основу Закона.

Корупција као таква системска појава у судовима у Републици Србији, нужно захтева и да се успостави национална системска стратегија искорењивања ове појаве.²²⁰ Судије у Републици Србији делују у највећем проценту престрашено да би се суочили са моћним државним политичким органима, те редовно манифестују страх да ће изгубити стечене позиције у случају да се супротставе државним елитама. Тако неимовинска корист јесте свака привилегија, друштвени положај, напредовање у каријери судије на друштвеној лествици, статусна позиција и свака друга неновчана добит. Проблем је што корупција није транспарентна, већ дискретна, без сведока и других доказа. Зато је корупцију и тешко доказати у судовима. Често на корупцију у суду може да упути додељивање одређеног судског предмета другоме судији, упућивање судије у друго одељење или у други суд, образовање специјалног већа у одређеном предмету, убрзавање или одуговлачење судског поступка и бројне друге правосудне радње. На основу истраживања, основна жаришта корупције у судству јесу: привредни судови, истрага, извршење судских одлука и ублажавање казне. Привредни судови решавају привредне и статусне спорове, воде регистар и спроводе стечај привредних субјеката. У таквим предметима се врло често сукобљавају интереси разних центара моћи, те је и доношење судских одлука у таквим случајевима било отежано. Често се овде уплићу интереси државе, која жели да заштити интересе својих партнера у полулегалним и нелегалним пословима. У предметима који се односе на притвор, истрага је мета корупције јер суд тада делује у спрези са полицијом, тужилаштвом, адвокатуром, затворима и др. Последња прилика за корумпирање суда јесте извршни поступак, односно када изостане извршење правноснажне судске пресуде. У таквим случајевима се најчешће злоупотребљавају лекарска уверења или дискрециона овлашћења судија. У судовима могу бити коруптивни актери и судски вештаци. Поједини судски вештаци су радили на основу наручених извештаја и приватних вештачења, чиме се потврдио још један врло чести облик корупције у правосуђу. Запослени административни службеници у судовима могу такође, да наместе редослед завођења предмета или да доставе одређеном судији поједине предмете на основу личних познанстава или друге користи. Имајући у виду да се свака правосудна

²²⁰ Види: Јовашевић Драган: *Кривична дела корупције*; Службени гласник; Београд; 2009.

институција електронски надзире као значајна државна установа под заштитом, требало би оформити контролне службе у МУП-у Републике Србије, које би редовно прегледале све снимљене електронске материјале у току радног дана и евидентирати сваку врсту злоупотребе у правосуђу. На тај начин би се могла знатно умањити злоупотреба у систему тужилаштва, судова и запослених у државној управи.

Судови се могу против корупције најбоље одбранити својом независношћу од других грана власти.²²¹ Ова димензија независног правосуђа подразумева: независност суда као државне институције и независност судија као личности. Правосудна институција мора бити независна према извршној и законодавној власти и другим државним органима и организацијама. Независне судије би морали да доносе непристрасне одлуке једино на основу Закона, Устава и међународних уговора.²²² Држава предуго толерише слободне процене судија на основу њиховог сопственог тумачења закона, притиске који се врше на судије приликом доношења одлука, што се односи и на индиректне притиске као што су страх да се не замере моћним државним органима, политичким функционерима. Тиме судије директно подржавају наставак политичке диктатуре и контроле у држави, на штету владавине права и независног правосуђа.²²³

Током емпиријских истраживања смо утврдили да се доминантни узрок пристрасним судским одлукама, налазио у феномену панике и страха правосудних личности да не изгубе властите друштвене позиције. Тако се директно избегавало да судије сарађују са Управом криминалистичке полиције, чак и у случајевима када је предмет спора захтевао одређене материјалне доказе.

Кодекси судијске етике су видно нарушени у систему правосуђа и доношења објективних правосудних одлука, решења и закључака. Зато правосуђе исказује све одлике класне припадности каква је карактеристична за партијску, али не и демократску државу и друштво. Поразна је чињеница да су карактери судија у Републици Србији на ниском нивоу под притиском друштвених вредности, и да немају јаку личност да би могли да се успешно одупиру свим утицајима и притисцима, нити да су у стању да доносе поштене правосудне одлуке

²²¹ Види: *Корупција*; Центар за менаџмент; Београд; 2005.

²²² Види: Крећа Миленко: *Апсолутно обавезне норме у међународном јавном праву*; Научна књига; Београд; 1989.

²²³ Види: Антонић Драгомир/ Бабовић Будимир/ Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вацић Зоран/ Вуковић Слободан/ Ивошевић Зоран/ Кавран Драгољуб/ Мијатовић Бошко/ Стојановић Божо/ Хибер Драгор: *Корупција у Србији*; Центар за либерално-демократске студије; Београд; 2001.

карактеристичне за савремено уређено демократско друштво.²²⁴ Докази постоје на свим странама у правосуђу: у начину избора судија и челника судова где одлучујућу улогу има законодавна власт, скупштина и њена изборна тела; у начину финансирања да се финансирају из општег буџета што подупиरे њихову зависност, наводна усавршавања судија која се објективно не манифестују у правосудној пракси са усавршеним знањем и моралном свешћу, политички критеријуми при одабиру судијских звања, при чему су бирани у пракси за највиша судска звања особе без правосудног искуства, као што је рецимо бивша министарка правде и државне управе Снежана Маловић, председник Уставног суда Србије(2001. године) је био економиста али не и правник и бројни други примери из правосудне праксе. Приликом реформи правосуђа је дошло до раздвајања апелационе и касационе улоге највишег суда, али је Врховни касациони суд изгубио практично улогу касације и процесуирање предмета, чак и извршења правноснажних судских пресуда, предуго траје.

Тако је Врховни касациони суд задржао више одлике да контролише рад правосудне институције на нижој хијерархијској лествици, него да лично интервенише у правосудним поступцима.

Апелациони суд има задатак да процесуира случајеве на жалбе правноснажних судских пресуда на нижим судским инстанцама.²²⁵ Зато се судство може бранити од корупције уколико успостави рад својих институција на организованији и ефикаснији начин и ако Апелациони суд преузме целокупну другостепену надлежност, што опет зависи од проходности првостепене судске надлежности, која се може одуговлачити и неколико година.

Реформа правосудног система у протеклом периоду је показала резултате да нису одстрањени из правосудног и тужилачког кадра они што су злоупотребили своју правосудну и тужилачку функцију, него су управо доведени нестручни правници који нису у стању да гарантују успешно обављање правосудне функције. То су доказали у највећем броју правосудних и тужилачких поступака и процеса, који су били редовно наклоњени интересима других органа законодавне и извршне власти на штету владавине права и независног правосуђа.

Поред тога, бројне невладине организације из Еуропске Уније су настојале да помогну у реформи правосуђа у Републици Србији, конкретним саветима за

²²⁴ Види: Арон Ремон: *Демократија и тоталитаризам*; Издавачка књижарница „Зорана Стојановића“; Сремски Карловци; 1997.

²²⁵ Види: Лилић Стеван: *Управно право; Управно процесно право*; Правни факултет Универзитета у Београду; Београд; 2010.

државе у транзицији, али и материјалним донацијама разне врсте, као што је технолошка опремљеност судова у одговарајућим рачунарима и другој опреми. На основу чл. 18. Устава Републике Србије се јасно закључује да постоји пракса међународних институција која надзире спровођење људских права у Републици Србији“, што се односи и на увиде у правосудне поступке са јединственом повезаном рачунарском мрежом. Сви ови критеријуми биће од пресудног значаја када се буде доносила одлука о примању Републике Србије у чланство ЕУ. Међутим, правосудни органи као да не маре за кредибилитет Републике Србије на спољнополитичком плану и настављају са својом пристрасном и зависном правосудном политиком.

4.4. – Специјално тужилаштво за организовани криминал

Специјално тужилаштво за организовани криминал има најтежи професионални задатак у правосуђу јер организовани криминал, корупција, злоупотреба службених положаја и мито, представљају посебно озбиљан проблем у земљама у развоју као што је Република Србија јер могу да поремете развој целокупног друштва. Ови злочини се организују веома брижљиво и зато се тешко откривају и још теже процесуирају јер се ради врло често о организованим државним криминалним удружењима.²²⁶ Криминал у „белим рукавицама“ или криминал „белог оковратника“ јесте криминал који врше припадници владајућих и пословних кругова, користећи своје везе, моћ и утицај у друштву и своје функције у државним институцијама. Извршиоци ове врсте криминала се често служе фалсификовањем пословне документације, лажним приказивањем потрошених средстава из државног буџета, фиктивним и нетачним извештајима са пословних путовања, давања новца наводним сарадницима и лажним рачунима, који се могу користити и у личне сврхе јер имају широка овлашћења а минималну контролу рада. У таквим околностима се праће велике количине новца свакодневно обавља, док се паралелно ућуткују политичари, руководиоци у државној администрацији, полицији и правосуђу тиме што добијају високе и одговорне функције које и њима доносе материјалне користи и друштвену моћ. Криминал „белог оковратника“ наноси друштву и држави моралну али и огромну материјалну штету. Корумпирани државни органи се повезују са функционерима

²²⁶ Look at: Albanese Jay S.: The Causes of organized crime; *Journal of Contemporary Criminal Justice*; Thousand Oaks; No.4/ 2000; p.p.409.-423.

задуженим за примену закона и њиховим подмићивањем да уживају све државне привилегије, спречавају сопствено откривање а истовремено уживају политичку и правосудну заштиту.²²⁷

Зато је за борбу против ове врсте организованог криминала, веома значајан рад независног и непристрасног Специјалног тужилаштва за организовани криминал.²²⁸

У другу категорију починилаца кривичних дела корупције спадају особе које су по својим психофизичким особинама личности нестабилног карактера и врло лако подлежу искушењима сваке врсте. Уколико се на време не отргну, ове личности упадају временом у мрежу агресивних манипулатора који прекорачују свако службено овлашћење и поигравају се не само са службеним положајима, него и са људским умовима и животима. Након упадања у такву мрежу се врло тешко извлачи назад, али је најтежа ситуација када са собом ове особе повлаче и друге чланове заједнице. Постепено постају незајажљиви, безобзирни, бескрупулозни, као и потпуно неосетљиви на друге људе и њихове потребе јер изгубе сваку врсту савести и морала²²⁹.

На овом месту је потребно раздвојити две категорије ових особа. У прву категорију се могу убројати они државни службеници који располажу са државним новцем и имовином без адекватне контроле. Тако се може често догодити да ови људи играју улогу великих кавалера у неком друштву или међу појединим особама, да плаћају рачуне, нуде различита обећања са намером да приволе људе на сарадњу и бројне друге активности у смислу изнуде. Такви људи сматрају да се новцем може све купити, али и врло често њихов једини мотив постаје новац и моћ. Поштени државни органи остају врло често немоћни да дознају за ове незаконите активности, а још теже вољни да утроше силно време на прикупљање доказа и друга значајна обавештења о незаконитом поступању и коруптивним делатностима. Насупрот напред поменутој категорији коруптивног

²²⁷ Види: Грубач М.: Организовани криминал у Србији као појава новијег времена, у: *Против организованог криминала у Србији- од постојећег законодавства до свеобухватног предлога реформе*; Досије; Београд; 2008.

²²⁸ У правосудној пракси смо затекли заменике специјалног тужиоца за организовани криминал, који нису одмах реаговали да испитају кривична дела организованог криминала док нису добили политичку и полицијску подршку, без обзира на постојање међународне сарадње на овом плану. Зато је за борбу ове врсте криминала значајно ангажовање широке јавности, као и предузимање разних друштвених и административних мера, као и изрицање оштрих казни затвора.

²²⁹ Види: Арент Хана: *Извори тоталитаризма*; Феминистичка издавачка кућа; Београд; 2006.; види: Арент Хана: *О слободи и ауторитету*; Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“; Зрењанин; 1995.

понашања државних службеника која су за процесуирање у Специјалном тужилаштву за организовани криминалитет, постоји и она ситнија категорија коруптивног понашања државних лица у случајевима недостатка свести и осећања друштвене дисциплине да остваре неко своје право које није објективно, засновано на закону.²³⁰

Међутим, потребно је напоменути да у оба случаја категорије коруптивног понашања службених лица, субјекти кривичног дела корупције у смислу прекорачења службених положаја и датих овлашћења, свесно злоупотребљавају поверење које им је дато за вршење и законито обављање службених радњи, као и чињеницу да свесно крше законе и друге прописе, те на такав начин чине једну или више незаконитих радњи које спадају у области коруптивног понашања државних лица. Исто тако, непријављивање одговорних службених лица која врше надзор рада и контролу државних службеника а упознати су са злоупотребама службених овлашћења, спадају у кривична дела корупције. Мотиви злоупотреба службених положаја јесу да прибаве корист другим лицима да би остали на својим радним местима и уживали државне привилегије.²³¹ Дакле, нечињење службене радње и непријављивање кривичних дела коруптивног понашања, представљају саучесништво у кривичним делима чињења корупције.

Када се ради о правосудним и политичким државним органима који су објективно и благовремено упозорени на кривична дела злоупотреба службених положаја а не чине да спрече даља деловања, нити да казне починиоце кривичних дела незаконитог поступања-тада се грађани Републике Србије могу обратити Савету Еуропе и поднети тужбу против коруптивног понашања државних органа јер се таквим понашањем крши не само јавни интерес, него и сва друга грађанска, политичка и људска права и слободе у једној демократски успостављеној заједници.

У теорији кривичног права²³² се злоупотреба службеног положаја сматра кривичним делом када се врши у намери да се себи или неком другом лицу, прибави каква корист, односно да се нанесе штета другоме као што је грађанин.²³³

²³⁰ Види: Бараћ Верица: *Корупција, власт, држава*; Савет за борбу против корупције; Београд; 2011.; види: Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа; Београд; 2013.

²³¹ Види: Вуковић Слободан: *Право, морал и корупција*; Филип Вишњић; Београд; 2005.

²³² Види: Јовић Миодраг/ Јовановић Љубиша: *Кривично право*; Виша школа унутрашњих послова; Београд; 2004.

²³³ Јелачић Миленко: *Корупција-друштвено-правни аспекти и методи супротстављања*; Министарство унутрашњих послова Републике Србије; Београд; 1996., стр. 193.; види: Јелачић Миленко: *Корупција*; Министарство унутрашњих послова Републике Србије; Београд; 1996.

Тако се у државним органима, често могу вршити кривична дела корупције у смислу фиктивних уговора о делу, фалсификовањима путних трошкова, фиктивним заснивањем радних односа, одобравањем нереалних провизија у разним облицима склапања уговора, издавањем гарантних писама, ангажовањем одређених лица у својству спољних сарадника, стручних саветника, лажирати наводну исплату ауторских права и пројеката непостојећим консултантима, вршењем разних услуга од корисника уз симболичну наплату док највећи део новца прибављају себи, продајом робе по цени која је нижа од стварне као што је заплењена роба на царини и требало би да буде уништена али је тајним каналима прослеђена ситним шверцерима и бројне друге незаконите радње које могу да подузимају државни службеници. Такође, у јавности није обелодањен идентитет особа које граде читаве стамбене објекте без дозволе за градњу и продају станове грађанима Србије, као и начине на које дознају за одређене повољне локације.

Са друге стране, не треба занемарити ни наводне агенције за потражњу станова које нуде у огласима већ издате или непостојеће станове по примамљивој цени, уз претходну наплату одређене провизије од грађана. Након извесног времена, ове агенције се преселе на другу локацију и често промене назив наводне фирме. Ово се ради и са бројним адвокатским канцеларијама које врше експресну судску наплату код осигурања приликом саобраћајних и других несрећа и врло често већ наредног дана након несреће нуде грађанима своје услуге, што значи да поседују везе у полицији или имају приступа умреженом систему рачунара рада полиције. Провизије за ове услуге коштају у просеку 10%. Посебно велики профит остварују агенције за наплату дугова или лажирано упадање у туђе станове, које претходно у дослуху са криминалним лицима често и окупирају, а затим нуде грађанима своје услуге, док је полиција немоћна да то изврши без судског налога, односно предлога за усељење.

То значи да је актуелна ситуација у коруптивном понашању бројних државних службеника још увек на врло високом нивоу јер не постоји позитивна правосудна и политичка воља да се на одговарајуће начине контролише рад одређених државних органа и приватних агенција. Најчешће су правосудни и тужилачки органи застрашени да се супротставе коруптивном понашању на штету јавног интереса и грађана Србије.

У сваком случају, Специјално тужилаштво за организовани криминал има широка овлашћења да увидима у пословне документације и евиденције корисника државних средстава, прибави поуздане податке и обавештења, а нарочито

проналажење и одузимање материјалних доказа и трагова кривичних дела. Увидом у прегледе списка (докумената) на радном месту корумпираних државних службеника који вешто у дугогодишњем периоду манипулишу на својим радним положајима, има за циљ да се спречи уништавање релевантних доказа и њихово очување за процесуирање кривичних поступака када тужилац за организовани криминал затражи на увид. Посебно су значајна документа која су службена лица покушала да кривотворе али нису успели услед нестручних кадрова, неуредног и несавесног рада, непостојању перманентне контроле. Преглед списка омогућава утврђивање круга свих службених лица која су учествовала у злоупотребама службених положаја и прекорачења овлашћења, као и свих лица у чијем је интересу ова одлука донета. Зато не треба пропустити ни истраживање шифрованих записа, картица у нотесима и календарима, роковницима, на папирима, забележених телефонских бројева и адреса мејлованих корисника.²³⁴

Треба напоменути да документа која су подобна да послуже за разобличавање корупционаша није увек лако пронаћи. Они путују по разним жалбеним инстанцама, налазе се у прашњавој архиви где су стављени, а неки списи се после одређеног времена уништавају према постојећим прописима. Не треба заборавити да је довољно намерно стављање списка у неки стари спис. То се зове затурање списка, а мање је опасно од његовог уништења, иако се и то догађа.²³⁵

Специјално тужилаштво за организовани криминал мора да издвоји оно што је од значаја за разјашњавање сваког конкретног случаја, као и да се упозна, барем у основи, са природом и начином пословања одређеног службеног лица, његовог радног места, дометима његовог рада. Зато треба познавати унутрашњу организацију и функционисање одређене установе, одговарајуће законске прописе и акте којима су регулисана ова питања. Поред тога, најтеже је пронаћи особе које познају домен њиховог рада да би могли да утврде у чему се састоје прекорачења службених овлашћења и њихове злоупотребе у раду. Након упознавања корисних информација од особа које су упућене у њихов рад као што су научна и друга консултантска лица, специјални тужиоци могу да приступе истражним поступцима и прибављању одговарајућих доказних материјала. Ово подразумева да су и одређени полицијски органи при Министарству унутрашњих

²³⁴ Види: Јелачић Миленко: Психолошки аспекти кривичних дела корупције и прања новца; *Наука, безбедност, полиција*; Полицијска академија; Београд; 1; 2003.

²³⁵ Јелачић Миленко: *Корупција- друштвено-правни аспекти и методи супротстављања*; Министарство унутрашњих послова Републике Србије; Београд, 1996., стр. 204.

послова претходно били упознати са делокругом рада прекорачења службених положаја одређених државних лица и криминалних група. Тако се рецимо, увидом у евиденцијама одређених правних лица, може поуздано утврдити да ли су осумњиченима или члановима њихових породица, односно посредницима и пријатељима, вршене исплате „хonorара“, „накнаде путних и других трошкова“, пружане „наводне услуге“ и друге незаконите службене радње.²³⁶

Примена оперативно-технолошких средстава омогућава да се у сложеним случајевима разоткрију незаконите државне радње и документује инкриминисана делатност. То подразумева праћење службених лица у дужем временском периоду од неколико година, претресање стана, радног места, радне документације и друге процесне радње са намером да би специјални тужиоци за организовани криминал могли да прикупе одговарајуће доказне материјале.

Искуство је показало да у савременим условима, специјални тужиоци за организовани криминал треба да прикупљају доказе и помоћу сарадње са другим државним органима при Министарству унутрашњих послова,²³⁷ али и релевантним међународним институцијама и организацијама, које већ успешно деценијама, раде управо на разбијању организованог криминала и државне корупције.

4.5. – Јавно тужилаштво

У поређењу са другим организованим правосудним органима у систему, тужилаштво је уређено строго хијерархијски. Заменици јавног тужиоца одговарају за свој рад главном тужитељу, као што је сада актуелан Љубивоје Ђорђевић у Првом основном јавном тужилаштву у Београду. Посматрано са правног аспекта, јавно тужилаштво је самостални државни орган и у казнено-правним стварима се појављује као орган кривичног гоњења кажњивих дела.²³⁸ Тужиоци имају широка овлашћења и могу да делују у истражном поступку заједно са истражним судијом и полицијом.

²³⁶ Види: Милошевић М.: *Организација и функционисање полиције у кривичном поступку*; Драслар партнер; Београд; 2005.

²³⁷ Види: Соколовић Ранко: *Полиција и кривични поступак- супротстављање организованом криминалу*; Завод за уџбенике; Београд; 2006.

²³⁸ Види о кажњивим делима: Стојановић Зоран: *Кривични законик*; Службени гласник; Београд; 2007.; види: Симић Илија: *Кривични законик*; Службени гласник; Београд; 2007.

Тужилац има могућности да предложи или укине притвор починиоца кривичног дела, покреће иницијативу, изводи доказе, одлучује о подизању оптужнице, улаже правне лекове, жали се на решења и сл. При томе је везан само Уставом и законом, из чега произилази да поседује широка дискрециона овлашћења.

Овлашћења тужиоца јесу да може да покрене ванредно правно средство против правноснажних судских одлука уколико сматра да је повређен закон или међународни уговор.²³⁹ У пракси најчешће странке покрећу иницијативу када су незадовољне одлуком у правноснажно окончаном поступку.²⁴⁰

На основу тога, тужилац је у стању да значајно утиче на исход судских поступака, на основу процене о тежини кривичног дела.²⁴¹ Зато је улога тужилаштва изузетно значајна за рад поштеност правосуђа и борбу против корупције у друштву. Тужилац се налази редовно на размеђи између права, државне политике и полиције. Само хијерархијско уређење тужилаштва упућује на прву брану против корупције јер се незадовољна странка може обратити даље главном тужитељу или Вишем јавном тужилаштву. Са друге стране, управо тужилаштво може постати значајан субјект корупцијског деловања у правосуђу јер поседује широка дискрециона овлашћења. Тужилац може да уложи ванредни правни лек, да исходује одлагање извршења правноснажне и извршне судске одлуке до окончања одлуке по ванредном правном леку. Пракса у тужилаштву потврђује ову чињеницу да када поступак прође све инстанце, као и могућност тужиоца да подигне захтев за заштиту законитости; управо када започне поступак извршења, појављује се тужилац и одлаже извршење на озбиљан рок. Овакво одлагање извршења пресуде може значајно да угрози интересе друге странке и отвара простор манипулацијама и корупцији у тужилаштву. Међутим, корупцију у тужилаштву је најтеже доказати јер је поступање тужиоца увек покривено поступцима истражног судије, полиције, хијерархијским односима, широким овлашћењима тужиоца у процени чињеничног и правног материјала.

Поред тога, јавни тужитељи имају право да од полиције или других државних органа захтевају списе, изјаве, обавештења, али најчешће очекују у

²³⁹ Look at: Anderson M.: *Policing the World: Interpol and the Politics of International Police Cooperation*; Oxford University Press; Oxford; 1989.

²⁴⁰ Види: Закон о кривичном поступку Републике Србије; *Службени гласник Републике Србије*; бр. 46/ 2006; бр. 85/ 2005; бр. 88/ 2005.; 107/ 2005.

²⁴¹ Види: Бановић Божидар: *Кривично процесно право*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Службени гласник; Београд; 2008.

практи, иницијативу да прва полиција подузме кривичне пријаве. Треће, тужилаштво нема довољно ефикасне начине да полицију и друге државне органе обавезе на ефикасно обављање радњи у откривању кривичних дела, нити употребљава у довољној мери сва правна средства која има на располагању.

Најчешће смо у пракси дошли до сазнања да заменици јавног тужиоца нису у стању да се одупиру корупцији када се ради о покретању кривичног поступка против моћних државних политичких органа док се они налазе на власти. У таквим случајевима када су имали на располагању материјалне доказе и могућности за покретање кривичног поступка или истражних радњи, редовно су захтевали управо од тужених државних органа да доставе своје изјаве и евентуално тумачење. После тога, такве предмете, у којима би се процесуирали моћни и утицајни државни органи и службеници, као што су то помоћници министра или социјални радници, заменици јавног тужиоца су проследили у Више јавно тужилаштво на даље разматрање. Главни тужилац Љубивоје Ђорђевић, у Првом основном јавном тужилаштву у Београду, у ул. Савска бр. 17-а; надлежан и одговоран за рад својих заменика, у десетак писмених поднесака је одговорио на један и није чак ни пажљиво проучио предмет, него је утврдио „да је подређени заменик јавног тужиоца радио по Закону“. Овде се може јасно закључити формална контрола рада главног тужиоца, који за поступке и одлуке својих заменика, не жели ни да узме у разматрање. Широка дискрециона овлашћења заменика јавног тужиоца и постојање формалне контроле њиховог рада су довели до корупције у тужилаштву када се ради о подузимању кривичних поступака против најтежих злоупотреба службених положаја.

Сваки тужилачки поступак против моћних државних функционера је увек одбијен без јасно наведених законских основа и аргумената на рачун владавине права. У Вишем јавном тужилаштву се један предмет процесуира једнако дуго као у Првом основном јавном тужилаштву од два месеца до годину дана, док се ургентни тужилачки поступци за насиље у породици, врло често пролонгирају и до две године.²⁴² Тужитељи у Вишем јавном тужилаштву у Београду су остали немоћни да се одупру утицајним друштвеним групама, људима на положају који су диктирали тужилачке одлуке. Парадокс је када се један исти предмет процесуира чак два и више пута у Вишем јавном тужилаштву. У таквим ситуацијама једино преостаје оштећеној странци да настави правосудни поступак

²⁴² Види: Чејовић Бора/ Кулић Мирко: *Кривично право*; Еселоге; Београд; 2011.

у Вишем суду у Београду код истражног судије, што објективно сваки правосудни предмет одуговлачи чак и више година.²⁴³

Емпиријска истраживања су показала да постоји својеврсна политичка зависност тужилаштва. Тако се поједина кривична дела гоне у једном периоду, док се у другом не процесуирају; или поједине кривичне радње се квалификују на два и више различитих начина у зависности од политичке потребе и актуелне ситуације.²⁴⁴

Из тог разлога, коруптивно понашање рада тужилаштва има за последицу двоструку штету по државу и друштво. Са једне стране, злоупотреба службеног положаја тужилачких органа руинира правосудни систем као витални елемент државне власти. Са друге стране, доводи се у питање легитимитет рада целокупног правосудног система када се узимају у заштиту моћни државни органи и тужиоци не желе да против истих, покрећу кривичне поступке, на штету слободног грађанског и демократског друштва и владавине права. Актуелна истраживања доказују да се тужилаштво налази под контролом политичких органа, да доноси одлуке врло често, на основу пристрасности јер се не жели замерати другим вршиоцима власти и тиме довести у питање и властиту професионалну позицију. У таквим околностима су грађани само поданици државе, односно средство за обављање важних државних послова и тужилаштво служи једино заштити интереса моћне политичке елите у друштву. У протекле четири године је пракса показала да су јавни тужиоци неосновано одбијали сваки предмет који би могао евентуално да угрози интересе значајних државних службеника, као што су то помоћници министра, при чему су се позивали најчешће на законске прописе, који директно противурече Уставу и међународним уговорима.²⁴⁵

Постоје бројни аргументи за закључак да су кључни разлози појаве корупције у тужилашству везани за несавршеност правног система, кризе државних институција, ерозије моралних друштвених вредности, социјалне кризе

²⁴³ Види: Ристић Вукашин Д.: *Закон о парничном поступку*; Савремена администрација; Београд; 2003.

²⁴⁴ Поред истраживања на репрезентативним узорцима у Првом основном јавном тужилаштву у Београду и у Вишем јавном тужилаштву у Београду, ул. Савска бр. 17а, такође, били смо врло често у писменим препискама и у личним сусретима са надлежним Министарством правде и државне управе, Високим саветом судства и Врховним касационим судом у Београду, ул. Немањина бр.9.

²⁴⁵ Види: Аврамов Смиља/ Крећа Миленко: *Међународно јавно право*; Савремена администрација; Београд; 1996.

али и апсолутне зависности тужилаштва од стране политичке елите.²⁴⁶ Посебно је поражавајућа чињеница што се тужиоци редовно позивају једино на одређене законске прописе, који врло често нису у сагласности са начелима Устава, нити су усклађени са обавезујућим међународним конвенцијама²⁴⁷, као што су то: Конвенција Уједињених Нација против корупције, усвојена у Њујорку, 31. октобра 2003., Универзална декларација о правима човека, Међународни пакт о грађанским и политичким правима и друге.

V – Улога система безбедности у борби против корупције

Систем националне безбедности Републике Србије представља правно засновану целину надлежних државних органа, организација, институција, као и свеобухватности њихових активности у циљу заштите националних интереса постојећег уставног државног поретка.²⁴⁸ У овој систему се одвијају нормативно уређени односи чије се надлежности у великом броју случајева преплићу и не прецизирају. Управљање националним системом безбедности остварују институције законодавне, извршне и судске власти.²⁴⁹

Управљачки утицај на све делове система безбедности остварује Народна скупштина Републике Србије. Народна скупштина доноси и друга правна акта, врши контролу рада Владе, институција и функционера у складу са постојећим Уставом Републике Србије. Непосредну контролу у домену националне безбедности се остварује преко Скупштинског одбора надлежног за безбедност. Председник Републике Србије у својству врховног команданта руководи Војском Србије, те суделује у свим другим питањима која су од значаја за националну безбедност.²⁵⁰

²⁴⁶ Види: Вуковић Слободан: *Право, морал и корупција*; Филип Вишњић; Београд; 2005.

²⁴⁷ Види: Кривокапић Борис: Најважнији механизми непосредног остваривања права човека и њихово коришћење од стране појединаца у универзалним и у Европској конвенцији о правима човека; *Страни правни живот*; 1/ 1990., стр. 5.-33; види: Кривокапић Борис: Уједињене Нације и заштита мањина; *Страни правни живот*; 2-3/ 2003; стр. 53.-99.

²⁴⁸ Види: Стајић Љубомир: *Основи система безбедности- са основама истраживања безбедносних појава*; Правни факултет у Новом Саду; Нови Сад; 2010.

²⁴⁹ Види: Милошевић Милан: *Систем државне безбедности*; ; Полицијска академија; Београд; 2001.

²⁵⁰ Види: Ковач М.: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности- теоријске основе*; Свет књиге; Београд; 2003.

Влада Републике Србије руководи министарствима и институцијама у домену националне безбедности. У складу са тим, министри спољних послова, финансија, унутрашњих послова, директори обавештајно-безбедносних агенција, као и Агенције за ванредне ситуације-подносе извештаје о стању безбедности Народној скупштини и Влади Републике Србије (Одбору за безбедност и унутрашње послове).²⁵¹

У таквом уређеном систему националне безбедности државе, Савет за националну безбедност координира рад свих делова система националне безбедности.²⁵²

5.1. – Савет за националну безбедност

Савет за националну безбедност поседује овлашћење да надзире рад свих државних институција које доприносе заштити националних интереса из области безбедности. Тако су судови, тужилаштва и целокупан правосудни систем у функцији да доприносе својим радом националној безбедности кроз судску контролу рада одговорних институција и функционера, имајући у виду да је правосуђе независно и једино мора бити подложно владавини права и поштовању Устава и обавезујућих уговорених међународних конвенција.²⁵³ Са друге стране, у правосудној пракси се врло често срећу формалистички приступи у смислу уређења тужилачких и судских представки (јер не постоје одређени обрасци као што то постоји апликација у Еуропском суду за људска права),²⁵⁴ стављање акцената на форму а најмање на садржину и срж проблема да се закони врло често злоупотребљавају у циљу заштите моћних државних органа и организација.

Систем правосуђа тиме подржава коруптивна деловања али још нико није због тога казнено санкционисан јер Савет за националну безбедност јесте главно тело које координира радом система националне безбедности, што представља недоследност у уређењу државног система и одговорности, али и непостојању

²⁵¹ Види: *Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године*; Службени гласник; Београд; 2008.

²⁵² Види: Савић Андреја/ Стајић Љубомир: *Основи цивилне безбедности*; Факултет за правне и пословне студије; Нови Сад; 2006.

²⁵³ Види: Крећа Миленко: *Апсолутно обавезне норме у међународном јавном праву*; Научна књига; Београд; 1989.

²⁵⁴ Види: Пауновић Милан/ Царић Славољуб: *Европски суд за људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд; 2006.

бројних домаћих законских регулатива да се тачно утврде надлежности и одговорности рада сваког органа власти.²⁵⁵

Пре свега, треба напоменути да је обавештајно-безбедносни систем, који је формиран на темељима постојећих служби бивше Савезне Републике Југославије и дограђиван посебно у 2002. години, али и касније, показао да не може бити врло често ефикасан, чак и у условима заштите унутрашње безбедности Републике Србије. У новим условима и савременим светским околностима, овакав обавештајно-безбедносни систем тешко да може да одговори захтевима на спољнополитичком плану одбране Републике Србије од тероризма²⁵⁶ када ни у унутрашњих домаћим околностима, није био у стању да заустави бројну корупцију управо тамо где никако не би смела да постоји,²⁵⁷ односно у државним органима.²⁵⁸

Основне карактеристике овога система безбедности јесте прекобројно присутно особље, које није стручно оспособљено да се избори са корупцијом у унутрашњем праву и обавезујућим међународним уговорима, разједињеност што се очитује често и у сасвим супротстављеним обавештајним подацима између различитих агенција, застарелост технологија²⁵⁹ и друге отежавајуће околности, као што је то неуређен систем друштвених вредности.²⁶⁰

5.2. – Министарство унутрашњих послова Републике Србије

У оквиру Министарства унутрашњих послова Републике Србије делују бројне службе и одељења, која врше паралелене задатке и чије се надлежности врло често преплићу. Постојање паралелних служби умањује успехе јединствености али повећава трошкове државног буџета, док рецимо не постоје довољна средства за социјално угрожене грађане или за инвалиде јер је потребно

²⁵⁵ Види: Подунавац Милан: *Поредок, конституционализам, демократија*; Политеа; Чигоја; Београд; 2006.; види: *Политичке институције и демократија*; Факултет политичких наука; Београд; 2006.

²⁵⁶ Look at. *National Security Adviser Sees Cyberterrorist Threat*; Associated Press AP; March 16, 2001.; <http://ap.org/newspapers/index.html>

²⁵⁷ Види: Закон о организацији надлежности државних органа за борбу против организованог криминала; *Службени гласник Републике Србије*; бр. 42/ 2002.

²⁵⁸ Види: Голубовић Загорка: *Куда иде постоктобарска Србија*; Службени гласник; Београд; 2006.

²⁵⁹ Види: Јанковић Сретко: Средства информисања и тешки облици криминала; *Тешки облици криминала/ 6. семинар права*; Будва; 2004.; стр. 473.-484.

²⁶⁰ Види: Игњатовић Ђорђе: *Криминолошко наслеђе*; Службени гласник; Београд; 2006.

исплатити гломазну државну бирократију. Уместо да се створио квалитетан и професионални кадар, те одстранила масовна корумпираност, за потребе ових државних одељења и служби су још усвојена већа материјална средства из буџета Републике Србије. У наставку се излажу основне смернице овога разумевања и надлежности појединих служби и одељења при Министарству унутрашњих послова. Без сумње, овде не можемо уврстити и одговорне полицијске службе, које су задужене за одржавање јавног поретка, реда и сигурности-него подразумевамо бројне службе задужене за надзор²⁶¹ и контролу целе територије Републике Србије, односно оне државне службенике који своја радна места проводе у ефикасном надзору²⁶² и контроли рада државних институција и борби против корупције.²⁶³

5.3. – Служба за борбу против организованог криминала

Служба за борбу против организованог криминала јесте организациона јединица Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Управе криминалистичке полиције.²⁶⁴

Током десетак година свога постојања, у неколико наврата је долазило до промене структуре и организације. Међутим, основна мисија да се ова служба супротстави организованом криминалу у Републици Србији се није променила.²⁶⁵

У том смислу се нарочито ставља акценат на њихову сарадњу са сродним полицијским службама других држава и њихових искустава у борби против корупције.²⁶⁶ Кроз донације и подршку међународних организација и страних полиција, СБПОК редовно својим припадницима омогућава савремену стручну

²⁶¹ Види: Инђић Триво: *Технологија и културни идентитет*; Службени гласник; Београд; 2009.

²⁶² Види: Родић Бошко: *Интеракција јавних рачунарских мрежа и рачунарских мрежа специјалних институција*; Војнотехничка академија; Београд; 2001.; види: Родић Бошко/ Ђорђевић Горан: *Да ли сте сигурни да сте безбедни*; Продуктивност АД; Београд; 2004.

²⁶³ Види: Радојковић Мирољуб: *Савремени информационо-комуникациони системи*; Завод за издавање уџбеника; Београд; 1984.

²⁶⁴ Адреса Службе за борбу против организованог криминала гласи: СБПОК; ул. Булевар Михајла Пупина бр. 2; 11000 Београд, односно електронска пошта се може упутити на адресу: sbpok@mup.gov.rs

²⁶⁵ Look at: Кешетовић Желимир: *Attempt to Reform Ministry of Interior-essence and form*; in: *Security Sector Reform in Serbia- achievements and prospects*; Centre for Civil-Military Relations; Belgrade; 2008.

²⁶⁶ Look at: Paoli L./ Fijnaut C.: *Organized crime in Europe: concepts, patterns, and control policies the European Union and beyond*; in: Springer; Dordrecht; 2004.

обуку у борби против организованог криминала, као што је рецимо, упознавање са свим дoметима савремених информaциoних технологија и ефикасној борби против корупције.

Захваљујући специјализованим јединицама СБПОК-а, могу се запазити сви могући облици организованог модерног криминала као што су то: трговина људима и људским органима, кријумчарење наркотицима, илегалне миграције, кријумчарење оружја и експлозива, међународно кријумчарење украдених моторних возила, отмице, изнуде, уцене са елементима организованог криминала, прање новца, корупција, фалсификовање новчаница, преваре са платним картицама, високотехнолошки криминал (кривична дела у вези са злоупотребом рачунарских система, злоупотреба и кршења права интелектуалне својине, дечја порнографија).

Кључни моменат у борби против организованог криминала је био након усвајања Конвенције Уједињених Нација о транснaциoналном организованом криминалу са допунским протоколима.²⁶⁷ Овај правно обaвезујући документ је поставио и оквире конкретних механизма борбе против организованог криминала и покренуо конкретне акције на светском нивоу.

Резултат је био и формирање специјализованих државних правосудних и полицијских органа у борби против организованог криминала.²⁶⁸ Управа за борбу против организованог криминала је успостављена 1. октобра 2001. године.

Управа за борбу против организованог криминала је у своме изворном саставу имала и међународну подршку у оперативним одељењима за истраге у

²⁶⁷ Види: Конвенција Уједињених Нација против транснaциoналног организованог криминала, са додатним амандманима, у: Милошевић Милан: *Организовани криминал-збирка прописа са уводним објашњењима и напоменама*; Службени лист Србије и Црне Горе; Београд; 2003.; стр. 43.-108.

²⁶⁸ Види: Специјални државни органи за сузбијање организованог криминала; у Милошевић Милан: *Организовани криминал*; Службени лист Србије и Црне Горе; Београд; 2003., стр.20.-24.“Служба за сузбијање организованог криминала ће по природи ствари сарађивати са осталим организационим јединицама Министарства унутрашњих послова, али и са другим службама у Србији и Црној Гори којима је у надлежност стављено откривање, праћење, документовање, спречавање, сузбијање и пресецање делатности организација и лица усмерених на вршење организованог криминала. Конкретније, реч је о Безбедносно-информативној агенцији и Војној служби безбедности. Наиме, Законом о Безбедносно-информативној агенцији(члан 12) прописано је да припадници те агенције могу вршити овлашћења органа унутрашњих послова (тј.полиције) у предузимању радњи откривања, праћења, документовања, спречавања, сузбијања и пресецања делатности организација и лица усмерених на вршење организованог криминала и других, у том члану наведених кривичних дела. На другој страни, Војна служба безбедности, према члану 8. Закона о службама безбедности СРЈ, надлежна је да, поред других кривичних дела из надлежности војних судова, открива, истражује и документује најтежа кривична дела са елементима организованог криминала“.(стр. 22.)

областима финансијског криминала и свих видова класичног организованог криминала, као и јединице логистичке подршке у истрагама као што је оперативна аналитика, полицијске опсервације, прикупљање обавештајних података, асистенције у операцијама хапшења високог ризика и бројне друге активности.

Првобитно је ова Управа била издвојена од Ресора јавне безбедности (данашња Дирекција полиције) док је начелник Управе био директно одговоран министру унутрашњих послова.

У децембру 2005. године је Управа за борбу против организованог криминала припојена Управи криминалистичке полиције, именована у Службу за борбу против организованог криминала, задржавши само оперативне истражне јединице, док су логистичке службе издвојене и стављене у функцију Управе криминалистичке полиције.

Праћењем кретања и развоја криминала, препознате су и нове тенденције, услед чега су током времена у Служби за борбу против организованог криминала и формиране и посебне нове организационе јединице: Одељење за борбу против високотехнолошког криминала (2007. године) и Јединица за финансијске истраге (2009. године).

Дакле, на врху организације се налази Дирекција полиције и Управа криминалистичке полиције.

Даље, следи Служба за борбу против организованог криминала, која је веома повезана са пословима међународне сарадње. У ту сврху су осмишљена и конституисана и следећа одељења: Одељење за сузбијање организованог финансијског криминала, Одељење за сузбијање организованог општег криминала, Одељење за сузбијање кријумчарења наркотика, Одељење за борбу против високотехнолошког криминала, Одељење за стално дежурство и телекомуникације, Јединица за финансијске истраге.

Служба за борбу против организованог криминала се у своме раду мора ослањати на Законе о надлежности и организацији државних органа у борби против организованог криминала и корупције, Закон о полицији, Закон о кривичном поступку Републике Србије, Кривичном законiku, Закону о одузимању имовине проистекле из кривичних дела. Када се ради о међународним законима, поред поменуте Конвенције Уједињених Нација о транснационалном организованом криминалу, значајни су и додатни протоколи као што су: Протокол о спречавању и кажњавању трговине људима, посебно женама и децом, Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом, Протокол против

незаконите производње и трговине ватреним оружјем, њиховим деловима и муницијом, Конвенција о узајамној помоћи у кривичним питањима са допунским протоколима, посебно Другим додатним протоколом, Конвенција Савета Еуропе о прању, тражењу и конфискацији прихода од криминала и о финансирању тероризма, Конвенција Уједињених Нација против корупције, Кривично-правна конвенција Савета Еуропе о корупцији, Конвенција Уједињених Нација о опојним дрогама, Конвенција Уједињених Нација о психотропним супстанцама као што су **изазивање стања измењене свести злоупотребом савремених технологија**, Конвенција Савета Еуропе о високотехнолошком криминалу, пропагирање на интернету и злоупотребом **средстава јавног информисања кривична дела расизма, изазивања ксенофобије у цивилном грађанском друштву**, Конвенција Савета Еуропе о борби против трговине људима и друге незаконите активности из области организованог државног криминала.

На основу тога, Служба за борбу против организованог криминала је требала одавно у пракси да много чешће, блиско сарађује са Тужилаштвом за организовани криминал и Посебним одељењем за организовани криминал Вишег суда у Београду. Наиме, свака информација од државних органа је захтевала специјалне истражне методе²⁶⁹ (посебне мере инфилтрације у криминалну средину), употребе прикривених иследника, контролисане испоруке, криминалистичко-обавештајне анализе у својим истрагама, паралелене истраге кроз сарадњу са другим државама, формирање заједничких истражних тимова како би се могли јасно идентификовати коруптивни елементи.²⁷⁰

Посебно је значајно да се сарађује и са сродним страним полицијским службама: Интерполом, Европолом, СЕЛЕК-ом и полицијским официрима за везу при амбасадама постављеним у Републици Србији из ЕУ, са ОЕБС-ом и др²⁷¹.

5.4. – Управа криминалистичке полиције

²⁶⁹ Види: Зарић М./ Милошевић М.: Надзор над комуникацијама; у: *Три деценије школовања и обуке професионалаца* (зборник радова); Београд, ВШУП; 2003; стр. 86.-93.

²⁷⁰ Игњатовић Ђорђе: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд, 2008.

²⁷¹ У том смислу, током емпиријских истраживања, обратили смо се више пута писмено и на адресе: contact@securitycouncilrep.org, aimember@aiusa.org, usawa@unhcr.org, rbec.directorate@undp.org, comments@all.gov.com, europol@afp.gov.eu, као и бројним другим демократским институцијама и организацијама, од којих смо поједине посетили лично, као ОЕБС, ЕУПМ, Међународна агенција за атомску енергију и др.

Управа криминалистичке полиције је одговорна за откривање и сузбијање свих видова организованог криминала али и у сузбијању осталих облика криминалних активности.

Ова служба при Министарству унутрашњих послова Републике Србије планира и организује координацију рада служби, спроводи обавештајне и контраобавештајне послове, примењује оперативно-технолошке и тактичке мере на расветљавању и документовању свих кривичних дела корупције и свих облика манифестације организованог криминала у друштву и држави.

Из тог разлога, у саставу Управе криминалистичке полиције се налазе и бројна одељења: Одељење за оперативну аналитику, Одељење за праћење и истраживање појава тероризма, Одсек за контраобавештајне послове, Одељење за опсервацију и документовање, Групу за послове криминалистичке психологије и полиграфска испитивања, Одељење за међународну полицијску сарадњу, Службу за борбу против организованог криминала, Службу за сузбијање криминала, Службу за откривање ратних злочина, Службу за специјалне истражне методе, Службу за криминалистичко-обавештајне послове и прикривене иследнике, Национални криминалистичко-технички центар.

У оквиру научних анализа, овде је неопходно да се зауставимо на занимљивој подели састава Управе криминалистичке полиције јер се ради о сестринским службама које би требале да међусобно сарађују у области сузбијања организованог криминала.

Наиме, на основу поменутог састава одељења Управе криминалистичке полиције при Министарству унутрашњих послова Републике Србије, може се јасно закључити да су поједина одељења Управе криминалистичке полиције, истовремено и одељења која се баве обавештајно-безбедносним пословима од значаја за националну безбедност²⁷² али и практичну контролу рада служби безбедности Републике Србије²⁷³, што значи да имају увида у сваки облик коруптивног деловања у области злоупотреба савремених информационих технологија јер се баве и конкретним оперативно-технолошким мерама и методама у практичном смислу.²⁷⁴

²⁷² Види: Кековић Зоран: *Системи безбедности*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Београд; 2009.

²⁷³ Види: Мијалковски Милан: *Обавештајне и безбедносне службе*; Службени гласник; Универзитет у Београду; Београд; 2009.

²⁷⁴ Види: Милошевић Новак/ Милојевић Саша: *Основи методологије безбедносних наука*; Полицијска академија; Београд; 2001.

Са друге стране, чисто полицијска одељења су задужена за извршење ових мера и метода,²⁷⁵ те су и њихова обавештајна сазнања производ информација које добијају од својих сестринских служби. Зато се у чисто полицијска одељења могу уврстити рецимо високи полицијски саветници у седишту Управе криминалистичке полиције, одељења која практично истражују сумњиве криминалне делатности класичним полицијским методама као што су психологија и полиграфска испитивања, Служба за сузбијање организованог криминала, Одељење за међународну полицијску сарадњу, Одељење које истражује појаву тероризма у класичном и теоријском смислу без опсервација и употребе оперативно-технолошких мера.

Са друге стране, налазе се одељења која имају увид у комплетан електронски оптички и аудио надзор свих државних служби и институција и комплетне територије Републике Србије, што значи да поседују и огромну моћ у својим рукама. Зато је за државу било јако битно да овде буду постављени високоморални, одговорни и професионални људи, како би могли да благовремено спрече манифестације сваког облика организованог криминала или коруптивног деловања у смислу давања мита, злоупотреба службеног положаја или прекорачења службених и професионалних овлашћења и надлежности.²⁷⁶ Они су у практичном смислу задужени не само за највише националне интересе и циљеве, него и за комплетну успешну политику и владавину права²⁷⁷ коју заступа Република Србија. У наставку можемо једино да укратко представимо ове поједине врло одговорне службе при Министарству унутрашњих послова, које поседују изузетно велике одговорности²⁷⁸ у истој мери колико и рецимо Савет за националну безбедност или Одбор за одбрану и безбедност.

Наиме, управо на овакав начин што су у Управи криминалистичке полиције измешане сестринске службе (полицијске и безбедносне) направљена је огромна конфузија не само у организацији система Министарства унутрашњих послова Републике Србије, него још горе, постало је до сада, немогуће да се утврди једноставно одговорност надлежних државних органа и безбедносних агенција, што је ишло у прилог и даљој корупцији, као и манифестацији најтежих облика

²⁷⁵ Види: Милетић Слободан: *Полицијско право*; Полицијска академија; Београд; 2003.

²⁷⁶ Види: Ракић Миле/ Јовашевић Драган: *Изазови демократије: Безбедносно-политички и правни аспекти*; Институт за политичке студије; Београд; 2011.

²⁷⁷ Види: Нојман Франц: *Владавина права*; Филип Вишњић; Београд; 2002.

²⁷⁸ Види: Илић П. Горан: *Корупција: основни појмови и механизми за борбу*; Правни факултет Универзитета у Београду; Београд, 2007.

организованог криминала.²⁷⁹ Тиме се и полицијска одељења налазе на великом губитку у моралноме смислу јер се врло често бројне коруптивне радње неоправдано приписују полицијским органима.²⁸⁰

5.5. – Служба за специјалне истражне методе

Ова служба при Министарству унутрашњих послова Републике Србије је успостављена пре десетак година. Надлежни службеници у овоме одељењу прикупљају, обрађују, анализирају и чувају податке које добијају од државних органа и од грађана. У пракси се баве широким спектром информација и података, како би изнели стручне процене у вези са конкретним сумњивим организацијама и особама, када су они осумњичени за угрожавање уставног и политичког поретка Републике Србије. У вези са детаљно обарађеним подацима о лицима и организацијама, врше се процене на основу којих даље државни органи предузимају одређене кораке. То значи да морају бити извршене детаљне провере у вези са свим активностима за које постоји сумња да би могле да угрозе или наруше постојећи систем друштвених вредности и политички поредак.

Такође, и одељења као што су Одељење за стално дежурство и телекомуникације могу битно утицати на целокупан политичко-уставни и грађански поредак јер контролишу средства јавних комуникација као што су телефонске и интернет везе или средства јавног информисања као што су радио и Тв пријемници.²⁸¹ У том смислу, Одсек за контраобавештајне послове може имати велике користи управо кроз цензуру и емитовање одређених медија са намером да се дезинформише страни непријатељ, или страни агенти и новинари. Поменућемо још једну занимљиву службу при Министарству унутрашњих послова Републике Србије која се бави не само обавештајним пословима, него и прикривеним иследницима у ситуацијама када је неопходно да се јасно идентификују одговорна лица која су починила кривична дела корупције из области организованог криминала²⁸² или најтеже злочине против човечности када

²⁷⁹ Види: Игњатовић Ђорђе: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд; 2008.

²⁸⁰ Види: Јовашевић Драган: *Кривична дела корупције*; Службени гласник; Београд; 2009.

²⁸¹ Види: Ђурић Живојин/ Суботић Драган: *Медији, јавно мњење и политика*; Едиција: Примењена политикологија; књига 5; Институт за политичке студије; Београд; 2009.

²⁸² Види: Манојловић Драган: *Криминалистичка аналитика*; Факултет безбедности Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд; 2008.

се ради о најгрубљим кршењима обавезујућих међународних конвенција, као што је то рецимо, Еуропска конвенција о људским правима и слободама.²⁸³

На овом месту је потребно напоменути да су ове службе и одељења у прошлости, врло често деловали као продужене руке и оруђе у борби са политичким противницима над којима су вршени и политички притисци од стране владајуће политичке власти.²⁸⁴

Актуелни министар има тежак задатак и одговорност, он је надлежан за уређење унутарње организације и систематизацију радних места, која захтевају посебна знања и способности за поједина радна места.²⁸⁵ Такође, министар би требао да утврђује права и обавезе запослених под његовом надлежношћу, пренос овлашћења, правила понашања у овим службама и одељењима, висину њихових плата и осталих материјалних накнада за разне активности као што су службена путовања, стимулативно награђивање, методологију за извршавање специјалних послова, рокове одређених активности рада које су се показале бесконачним, те сличне послове из његове надлежности.

Ипак, за разлику од других институција и државних службеника, ове службе и одељења су у обавези да на време доставе, у законском року, министру тражене информације. Врло често се дешавало због обима и тежине посла да су њихови извештаји били закаснили.²⁸⁶

Из тог разлога, национална стратегија је морала до сада, да иницира ревизију законодавства, да успостави нове институције и ојача постојеће,²⁸⁷ да постави стручне, способне и моралне особе на одговарајућа радна места-али то није учињено. Доношење закона о организованом криминалу је само први корак формалне природе. Чињеница је да су у досадашњем периоду истражене само релативно маргиналне групе и појединци организованог криминала, али није

²⁸³ Види: Кривокапић Борис: Најважнији механизми непосредног остваривања права човека и њихово коришћење од стране појединаца у универзалним и у Еуропској конвенцији о правима човека; *Страни правни живот*; 1/ 1990; стр. 5.- 33.

²⁸⁴ Види: Кривокапић Владимир: *Криминалистичка тактика*; ВШУП; Београд-Земун; 1990.

²⁸⁵ Види: Ђорђевић Снежана: *Анализе јавних политика*; Факултет политичких наука; Чигоја штампа; Београд; 2009.

²⁸⁶ Види: Цветковић Владимир Н.: *Реконструкција институција: Годину дана транзиције у Србији*; Институт за филозофију и друштвену теорију; Београд; 2002.

²⁸⁷ Види: Ђорђевић Јован: *Идеје и институције*; Радничка штампа; Београд; 1972.; види: *Политичке институције и демократија*; Факултет политичких наука; Београд; 2006.

учињено конкретно ништа на сузбијању организованог државног криминала и корупције у свим сферама друштвено-политичког живота.²⁸⁸

Доказ јесте чињеница што креирање националне стратегије за борбу против организованог криминала и корупције, подразумева и очување људских, мањинских, грађанских и политичких права и слобода. При томе под мањинским правима подразумевамо не само националне и верске мањине,²⁸⁹ него и другачије идеолошки обојене мањине, односно људе са другачијих идеолошким преференцијама од оних које пропaгирају у владајућој идеологији система националних и друштвених вредности, под условом да они не нарушавају Устав и зајемчена грађанска права, као и да не уносе дестабилизацију у државни систем Републике Србије²⁹⁰. Овде се ради о толеранцији система вредности и поштовања људских права и слобода у демократски уређеном друштву. Еуропска Унија је врло често настојала да пропaгира властите вредности, као што су етички кодекси у јавној служби. Јасно је да ће требати деценије да се овај ментални склоп и идеолошки „вирус“ (стандарди) очисте да би држава Србија кренула ка истинским реформама и демократизацији али ће бити потребни и изузетно професионални стручњаци да би се држави и друштву помогло.²⁹¹ У таквој идеолошкој ситуацији система друштвених вредности је сасвим логично да су се појавили и корупција, толеранција на злоупотребе службених положаја, високи неморал и непрофесионализам. Међутим, ово нити једног корумпираног државног службеника не ослобађа од одговорности јер су свесно прихватили своје професионалне одговорности и службена овлашћења.²⁹² Међутим, систем националне безбедности и његов ефикасан рад је условљен постојећим законским прописима.

²⁸⁸ Види: Грубач М.: Организовани криминал у Србији као појава новијег времена; у: *Против организованог криминала у Србији – од постојећег законодавства до свеобухватног предлога реформе*; Досије; Београд; 2008.

²⁸⁹ Види: Кривокапић Борис: Новији билатерални уговори закључени на тлу Еуропе, од значаја за заштиту етничких мањина; *Страни правни живот*; 13/ 2009.; види: Кривокапић Борис: Уједињене Нације и заштита мањина; *Страни правни живот*; 2-3/ 2003; стр. 53.-99.

²⁹⁰ Види: Марковић Божидар: *Начела демократије*; Драганић; Београд; 1998.

²⁹¹ Види: Матић Милан: *Либерализам, популизам и демократија*; Институт за политичке студије; Београд; 2002.

²⁹² Види: Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вуковић Слободан/ Јовановић Јован/ Мијатовић Бошко/ Пауновић Марко: *Корупција у Србији пет година касније*; Центар за либерално-демократске студије; Београд; 2007.

У члану 123. Устава Републике Србије јасно се наводи да је Влада овлашћена да утврђује и води политику.²⁹³ Поготово што при Народној скупштини постоје бројни Одбори и надзорна тела као што је рецимо, Одбор за контролу служби безбедности или Одбор за уставна питања и законодавство. Велики неуспех лежи и на Министарству правде и државне управе што није иницирало израду бројних законских прописа и одредби, те ревидирало застареле законе, усагласило у складу са међународним стандардима²⁹⁴, те пратило примену извршења прописа. Реформа правосудног система када су у питању тужилаштва и судови је у потпуности затајила јер су отпуштени поједини квалитетни кадрови из судова и тужилаштава (као противници политичког режима).²⁹⁵ У пракси нисмо пронашли нити задовољавајућу сарадњу Специјалног тужилаштва за организовани криминал са Управом криминалистичке полиције.

5.6. – Министарство одбране

Министарство одбране представља кључну карику у сфери билатералне дипломатије, као и у одржавању пријатељских и мирољубивих односа са другим државама. У том смислу, Министарство одбране јесте изузетно значајан државни орган у систему безбедности који би могао у блиској будућности да одигра одлучујућу улогу у борби против корупције у читавом државном систему.

Имајући у виду да Министарство одбране води рачуна не само о интересима националне безбедности Републике Србије, него и о угледу политичког кредибилитета државе, јасно је да решавање проблема опште политичке природе између Републике Србије и других држава, мора да подразумева и уважавање суверенитета других држава у складу са поштовањем међународних стандарда и мера. У овај домен спадају и усаглашавање ставова и размене мишљења, док у појединим случајевима и утврђивање заједничког приступа у решавању неког међудржавног проблема, који би били од интереса за целокупну међународну заједницу.²⁹⁶ Тако је врло често и значајно питање билатералних односа између

²⁹³ *Устав Републике Србије*; Савремена администрација; Београд; 2006.; стр. Стр.41.

²⁹⁴ Види: Мајић Миодраг: *Примена међународног кривичног права у националним правним системима*; Службени гласник; Београд; 2009.

²⁹⁵ Види: Ракић-Водинелић Весна/ Кнежевић-Бојовић Ана/ Рељановић Марио: *Реформа правосуђа у Србији 2008.-2012.*; Правни факултет Универзитета „Унион“; Службени гласник; Београд; 2012.

²⁹⁶ Види: Вукадиновић Радован: *Теорије међународних односа. Теорије спољне политике*; Универзитет Црне Горе; Факултет политичких наука; Подгорица; 2009.

држава и сфера привредне сарадње, домени информација и штампе, као и развијање културних а не само војних односа.²⁹⁷

Изузев поменутих области, значајна сарадња између држава се често може успоставити и на војноме плану. Међутим, треба имати на уму да је војна дипломатија врло често производ економске, научне, политичке, демографске, техничке и војне моћи држава савременог света, те се без војне дипломатије не могу замислити успешни међународни односи. То се може односити на војну сарадњу, унапређење односа међу армијама, размену искустава, школовање кадрова, организацију јединица, војних команди и установа, извођење заједничких вежби и маневара, вођење заједничких мировних мисија или ратних операција и слично.

С друге стране, војна дипломатија обухвата и прикупљање података о оружаним снагама земље домаћина²⁹⁸. Савремени обим бројних задатака и озбиљност функције је превазишао класичну војну дипломатију која је била оличена у лику војног аташеа при амбасадама и проширила делокруг послова и на бројне офицере разних профила и стручњака, способних за обављање најделикатнијих послова. Највиша институција војне дипломатије јесте сачињена од министра одбране и његових најближих сарадника и помоћника, начелника Генералштаба, начелника видова и родова и другог састава војних представника из највишег војног врха једне државе. Војно руководство на дипломатском плану организује бројне активности облика сарадње у циљу заштите и одбране интереса Републике Србије. Војна дипломатија на врху представља активни чинилац политике Републике Србије. Начини на који ће се одвијати билатерална сарадња са одређеним државама, зависе у великој мери од политичких фактора, војног окружења и прилика, привреде, посебно обавештајних података о одређеним државама које поседују и других значајних чинилаца.²⁹⁹

За безбедност Републике Србије и успешнији развој система националне безбедности од великог значаја чини поседовање сопствених војно-дипломатских представника у државама, које су од интереса за безбедност Републике Србије, као и од пружања гостопримства иностраним војно-дипломатским представницима у Србији. Захваљујући присуству страних војних изасланика и

²⁹⁷ Види: Димитријевић Војин/ Стојановић Радослав: *Међународни односи*; Службени лист; Београд; 1996.

²⁹⁸ Драгаш Орхан: *Савремена обавештајно-безбедносна заједница*; Рад; Београд, 2009., стр.444

²⁹⁹ Види: Стајић Љубомир/ Мијалковић Саша/ Станаревић Светлана: *Безбедносна култура*; Драганић; Београд; 2004.

одржавању билатералних односа сарадње, Република Србија може да промовише своје ставове, погледе и опредељења по питању политике одбране, опште безбедности и да допринесе бржем учлањивању у колективне системе, као и јачању и развоју Војске Републике Србије. Зато је по овоме питању потребно бити крајње прагматичан и поћи од чињенице да је време тајновитости прошло, те да слободне ствари као што су то врло често и обавештајни подаци, не треба проглашавати тајнама у сфери масовних комуникација, имајући у виду да је на глобалном светском плану, цео свет повезан у јединствени информациони технолошки систем и да нису толико значајни обавештајни подаци у савремено доба, колико су значајни високоморални назови и идеологија безбедносних структура јер од тога зависе начини на које ће се ови обавештајни подаци третирали, тумачити и употребљавати.³⁰⁰ Наиме, када се ради о високим моралним стандардима и етичким кодексима понашања државних службеника као што је случај у високоразвијеним државама, тада је најважнија чињеница да се зауставе ратне операције у свету и унутрашња државна насиља³⁰¹, поготово када се ради о ауторитарним режимима као што је још увек случај у Сирији и спрече страдања недужних цивила. Пре петнаестак година у већини армија у Централној Европи, контрола наоружања је била строго чувана тајна. У Републици Србији се ови подаци објављују један пут годишње као службени материјали, без обзира на чињеницу што је Република Србија укључена у међудржавне споразуме, те је ове службене податке немогуће сакрити. Све ово јесте знак да су правци међусобних односа и контаката са другим државама попримили сасвим другачији карактер и садржину, у поређењу са периодом пре неких двадесетак година. Без обзира што још увек владају предрасуде у вези са промовисањем пројекта „Партнерство за мир“, те да поједини репресивни државни елементи који желе Србију вратити уназад, виде негативности у овоме пројекту, неспорно је да је ово процес који је попримио опште размере у границама Европе.³⁰² Безбедност једне државе се очитује у њеној способности да пронађе најпозитивније чиниоце који би могли да побољшају миран и безбедан живот њених грађана у савремено доба развијених информационих технологија које се одликује нарастајућим опасностима организованог криминала, терористичких деловања и масовном појавом

³⁰⁰ Види: Супек Руди: *Друштвене предрасуде*; Радничка штампа; Београд; 1973.

³⁰¹ Look at: Almond G.A./ Flanagan S./ Mundt R.: *Crisis, Choice and Change: Historical studies of political development*; Little Brown; Boston; 1973.

³⁰² Види: Тадић Милан: *Основи међународне пропаганде*; Бина; Београд; 2002.

корупције у смислу незаконитог богаћења и злоупотреба службених положаја у државним службама.³⁰³

Непраћење догађаја на овоме плану, намерна изолација државе и стављање у зависност сарадње са државама које не поседују кредибилитет на међународном плану; повлачи век уназад и целокупно цивилно грађанско друштво ка декаденцији друштвено-политичког поретка³⁰⁴. Разлог због чега се ово ради у репресивним системима као што су то рецимо у Сирији или Ирану је једноставно закључити. Усмеравањем пажње јавнога мњења ка хушачкој пропаганди и сејању мржње против међународне заједнице, скреће се пажња да се ови репресивни државни органи и данас одржавају на власти, да се незаконито богате и врше пљачку државне имовине и обмањују сопствени народ јер их објективно, нико не контролише.³⁰⁵ Зато би Република Србија морала бити веома опрезна када се ради о њеним дипломатским контактима са међународном заједницом. Наиме, не треба много да би се корумпирани поједини државни органи и завели на сасвим погрешну страну. Историја је показала до сада како је материјално опљачкан и ментално изманипулисан народ Србије, певао на мостовима са намером да заштити бескрупулозни режим свог лидера, тиме што је народ добио осећај сопствене духовне вредности и националног идентитета, али на погрешне начине. Манипулација са мозговима у бившем политичком режиму је отишла толико далеко да су резултати тога били јасно видљиви и у политичким одлукама, што се и погубно одразило на кредибилитет Републике Србије, али и на овај напаћени народ.³⁰⁶

Политика интереса подразумева вођење мудре политике у циљу спречавања узрока, а не лечења последица. Зато ће бити потребно много времена и напора да се све пропуштено на овоме плану надокнади.³⁰⁷ А безбедност Републике Србије подразумева пре свега, унутарњу стабилност државе, што значи владавину права, искорењивање корупције, свако пресецање организованог државног криминала, ефикасан рад државних институција, поштовање грађанских и људских права и слобода, те спољнополитичком дипломатијом и сарадњом у свим областима.³⁰⁸

³⁰³ Види: Фатић Александар/ Бановић Божић: *Друштвени аспекти организованог криминала*; Институт за међународну политику и привреду; Београд; 2011.

³⁰⁴ Види: Васиљевић Владан А.: *Демократија на странпутицама*; Београдски круг; Београд; 1995.

³⁰⁵ Види: Димитријевић Војин: *Страхове влада- оглед о људским правима и државном терору*; Рад; Београд; 1985.

³⁰⁶ Види: Диверже Морис: *Демократија без народа*; Рад; Београд; 1968.

³⁰⁷ Види: Лабус Мирољуб: *Недовршени послови*; Службени гласник; Београд; 2006.

³⁰⁸ Look at: March J./ Olsen J.: The Institutionalism: Organizational Factors in political Life; *American Political Science Review*; 78; 1984.

Међутим, уколико се и даље буду свесно и намерно игнорисале ове чињенице, онда би то евентуално указало да се још увек у Републици Србији тежи једино очувању благостања руководећих властодржаца у политици -док са друге стране повлачи патње и страдање већинског дела становништва Републике Србије.³⁰⁹

Међународна сарадња у области одбране и војне сарадње је регулисана чланом 22. и чланом 23. Закона о одбрани и Војсци Србије. У Министарству одбране се води евиденција потврђених међународних уговора из области одбране и војне сарадње, у складу са упутством које доноси министар одбране. Када је реч о дипломатској функцији у области одбране и Војске Србије, ово врше изасланства одбране. Министар одбране је надлежан за постављање и разрешавање дужности изасланика, као и за уређивање услова и поступака за избор, организацију рада изасланика, одбране, начина финансирања и активности у иностранству³¹⁰, што значи да је одговоран и за војне службе безбедности које делују изван Републике Србије.

5.7. – Војна полиција

Послове сузбијања организованог криминала, одржавање војног реда и дисциплине, обезбеђивање најзначајнијих војних објеката и физичког интегритета значајних функционера, наоружања, регулисање и контролу војног путног саобраћаја; као и активности противтерористичке заштите у Министарству одбране и Војсци Србије-обавља војна полиција. Међутим, надлежности из области електронског надзора рада војне полиције и највиших функционера, обављају надлежне војне службе безбедности у сарадњи са одговорним службама за електронски надзор при Министарству унутрашњих послова Републике Србије. Дакле, службе безбедности јесу прве које објективно, имају приступа свим расположивим информацијама, као што су то злоупотребе службених овлашћења под њиховом надлежношћу и надзором, неправилности и недоследности у раду државних службеника и у сузбијању кривичних дела коруптивних деловања. Влада Републике Србије уређује овлашћења везана за службена лица Војне полиције, издавање, коришћење и уништавање посебне службене легитимације и значке овлашћених службених лица Војне полиције на предлог министра одбране.

³⁰⁹ Види: Дармановић Срђан: *Изобличена демократија*; Борба; Београд; 1993.

³¹⁰ *Закони о одбрани и Војсци Србије*; Службени гласник; Београд, 2008., стр. 27.

Овлашћена службена лица Војне полиције поседују посебне службене легитимације и значке, те су дужни да покажу у вршењу службених дужности с обзиром да је у досадашњој пракси у одређеним случајевима, долазило до неовлашћених прекорачења службених овлашћења запослених, као и до преплитања надлежности са припадницима полиције из Министарства унутрашњих послова.

Војна полиција може да примењује службена овлашћења према цивилима у случају да су се цивилна лица нашла у контакту са запосленима при Министарству одбране при извршењу кривичног дела. Такође, надлежност Војне полиције јесте да реагује у рејону војних објеката или распореда војних јединица безбедносних подцентара у вршењу прекорачења службених овлашћења или на јавном месту када пружа помоћ полицији у обезбеђивању одређених личности или праћењу сумњивих цивилних објеката. Исто тако, војна полиција може да регулише војни путни саобраћај на копну, води и у ваздуху у условима ванредног и ратног стања, али то не може чинити и у мирнодопским условима према цивилима. Уколико војна полиција одлучи да задржи цивилно лице, тада је дужна да о томе извести најближи орган полиције и да преда задржано цивилно лице на даљи поступак, али га не може противправно задржавати на наредбу виших руководиоца или политичких функционера. Дакле, војна полиција се може ангажовати у пружању помоћи органима унутрашњих послова (полиције) у ванредном стању и у мирнодопским условима, али под условом да је добила одобрење министра одбране. Која лица се могу сматрати овлашћеним службеним лицима Војне полиције може одредити једино министар одбране на предлог начелника Генералштаба, али никако самостално на основу наређења нижих чинова. Несумњиво да су у досадашњем раду евидентирана прекорачења и без одобрења са врха, те је спровођење криминалистичке обраде према запосленима у Министарству одбране и припадницима војних служби безбедности, за које постоје основи сумње да су у вези са службом обављали кривична дела корупције, гони се по службеној дужности осим ако то није Законом другачије одређено³¹¹. При обављању послова из става 4, члана 53. Закона о одбрани и Војсци Србије, овлашћена службена лица Војне полиције имају обавезе и

³¹¹ *Закон о одбрани и Војсци Србије*; Службени гласник; Београд; 2008. , стр. 70.

овлашћења у складу са Законом којим се уређује кривични поступак³¹², Законом којим се уређује полиција³¹³ и прописима донетим на основу тог Закона.

5.8. – Одбор за одбрану и безбедност

Одбор за одбрану и безбедност скупштине Србије је састављен од сталних чланова, као што су то: председник Одбора за одбрану и безбедност (Душан Бајатовић), заменик председника (Мирослав Петковић) и секретара (Милан Чуљковић.)

Поред ових сталних чланова Одбора, састанцима присуствују и сарадници као што су: министар унутрашњих послова, министар одбране, начелник Генералштаба Војске Србије (генерал Милоје Милетић), директори БИА, ВБА (Светко Ковач), заступник директора ВОА (Драган Владисављевић), директор полиције (Милорад Вељовић) и поједини посланици Народне скупштине Републике Србије.

У оквиру свог делокруга рада, Одбор за одбрану и унутрашње послове прати рад Владе и других органа и тела, разматра извештаје органа, организација и тела која се подносе.

Из редова својих чланова, Одбор може да образује и подбор, а председник Одбора да образује посебну радну групу у случају компликованих случајева из области заштите националне безбедности.

Подбор и радна група обављају послове за потребе Одбора и не могу иступати самостално, изузев уколико Одбор то не одреди другачије. Привремена радна тела јесу Анкетни одбори и разне комисије. Привремено радно тело може се образовати ради сагледавања стања у одређеној области са намером да се утврде чињенице о појединим појавама или догађајима. Састав и задатак привременог радног тела се одређује одлуком Народне скупштине.

Одбор за одбрану и унутрашње послове може да организује јавна саслушања ради прибављања одређених информација, односно стручних мишљења о предлогу акта који се налази тренутно у скупштинској процедури, разјашњења

³¹² Види: Стојановић Зоран: *Кривични законик*; Службени гласник; Београд; 2007.; види: Срдић Милутин/ Прентовић Мирјана: *Процесни закони Републике Србије*; Службени гласник; Београд; 2010.

³¹³ Милетић Слободан: *Закон о полицији*; Службени гласник; Београд; 2010.

појединих решења из предложеног или важећег акта, питања из надлежности овога Одбора, праћења спровођења примене закона и друге значајне послове.

Тако је рецимо, Одбор за одбрану и безбедност на својим седницама у протеклом периоду разматрао законе о изменама и допунама закона о безбедности саобраћаја на путевима, закон о ванредним ситуацијама, о полицији, о сарадњи са другим државама из области одбране, о пребивалишту и боравишту грађана, предлагао националну стратегију Заштите спасавања у ванредним ситуацијама, одбрани јужне српске покрајине Косова и Метохије, кодексе о поступању и безбедности информација, предаје и прихвата лица чији је боравак у Републици Србији нелегалан као што су то често особе из Ирана или Авганистана, погранични саобраћај и друге значајне послове из области националне безбедности.

Постоји и посебан Одбор при Народној скупштини, који је надлежан за контролу рада служби безбедности, а на чијем челу руководи Момир Стојановић.

VI – Последице корупције у државном систему Републике Србије

6. 1. – Злоупотреба службених положаја и мито

Многе државе су на највишем државном нивоу дефинисале своју стратегију у борби против корупције. Без сумње да мали број откривених кривичних дела не може да прикаже реално стање у злоупотребама службених положаја, прекорачења службених овлашћења и давања и узимања мита.

То се посебно односи на ове видове корупционих активности где су умешани поједини представници власти. Корупционе активности у смислу злоупотребе информација, кршења правила о економским везама, злоупотреби лицитација и слично; изузетно је тешко да се докажу услед неодговарајућих контролних механизма и непостојања одговарајућих надзора. У том смислу, формирање Агенције за борбу против корупције у Републици Србији представља значајан корак у правцу ових демократских реформи.

Сузбијање корупције једино преко постављених кривичних закона није довољно да се држава и друштво супротставе успешно овом друштвеном феномену. Претерано потенцирање само полицијских органа, судова и тужилаштва постаје контрапродуктивно јер се на такав начин може сматрати да

корупција није проблем целокупног друштва и да није потребно да се формира управни, радни и грађански надзор. Нарочито је потребно да се посвети пажња проблемима злоупотребе службених положаја високих државних руководилаца за које су везани велики корупционашки скандали. Међутим, на овом плану не постоје озбиљни политички кораци, нити је неки функционер често толико савестан да на своју иницијативу, одбије одређену државну функцију или се одрекне добровољно постојећег моћног положаја.³¹⁴ Несумњиво да су примарни мотиви код ових функционера материјални интереси или мотиви владавине моћи, а не јавни интерес грађана да је потребно ради државних интереса да се учине озбиљни кораци ради стварања демократски слободног, безбедног, некорумпираног и економски стабилног друштва.³¹⁵

Пре свега, под појмом корупције подразумевамо незаконито поступање државних органа, правосудних и других државних институција и агенција, као и осталих субјеката на власти. Осим тога, у корупцију спадају и активност злоупотребе службених положаја, конкретно у правосуђу доношење судских и тужилачких одлука које заступају само интересе појединаца или моћника на штету грађана што је чест случај у правосудном систему Републике Србије, те се узимају у заштиту одређени моћни појединци, органи, агенције или државне институције које су незаконито поступале. Злоупотреба службених положаја се може проширити и на стицање разних видова приватне материјалне користи или на учвршћивање већ постојеће службене фотеље.³¹⁶

На основу бројних проучених докумената у правосудном систему Републике Србије, може се реално потврдити да је корупција постала озбиљан државни проблем, јер обичан грађанин тиме губи поверење у ауторитет државе, њених институција и правосудних органа. Корупција озбиљно нарушава и морал и углед једне државе, па се може сматрати кривичним елементом.³¹⁷

Узроке корупције у правосудном систему као што је јавно тужилаштво и огроман број његових заменика; треба потражити у њиховим идеолошким друштвеним вредностима које заступају наслеђене из прошлости да јавни

³¹⁴ Види: Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа; Београд; 2013.

³¹⁵ Види: Беговић Борис: *Економска анализа корупције*; Центар за либерално-демократске студије; Београд; 2000.

³¹⁶ Види: Антонић Драгомир/ Бабовић Будимир/ Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вацић Зоран/ Вуковић Слоободан/ Ивошевић Зоран/ Кавран Драгољуб/ Мијатовић Бошко/ Стојановић Божо/ Хибер Драгор: *Корупција у Србији*; Центар за либерално-демократске студије; Београд; 2001.

³¹⁷ Види: Изазови Еуропских интеграција; *Часопис за право и економију Еуропских интеграција*; бр. 16; тема броја: Изазови борбе против системске корупције у Србији; Службени гласник; Београд; 2011.

службеници треба да заступају само интересе моћних функционера и институција које припадају држави и државним органима; али да не треба да служе на законите начине грађанима, што се врло често демонстрира у правосудним решењима у основним и вишим судовима у Републици Србији.

Овде се ради о класичном респекту и одређеној врсти страха од надређених државних органа као што су рецимо политички моћници; док овакво размишљање и дефиниција не важе за грађане који у пракси нису једнаки сви пред законом; чак су и неоправдано оштећени-што јасно доказује да је правосуђе у Србији неизграђено још увек и зависно је од других органа власти, те подлеже коруптивном понашању уместо да служи изградњи правне државе и демократски слободног уређеног друштва. Правосуђе представља велику кочницу у развоју других реформи друштва јер уколико су корумпирани правосудни органи у Републици Србији, тада се не може много више ни очекивати од других органа власти.

Институционализована корупција правосудних органа, појединих министарстава као што су Министарство правде и државне управе, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике и друга; тако постаје систематичан однос успостављања трајних веза, које разменом нематеријалне добити успешно незаконито уживају државне повластице на рачун обесправљених грађана Републике Србије.

Без обзира што је почетни импулс за корупцију, често жеља да се стекне предност над конкуренцијом, те тако и да одређени тужилац или судија добије позитивне државне поене, у највећем броју случајева је ово злоупотреба правосудних процеса због личне користи и очувања властите фотеље. Такве корумпиране правосудне личности у највећем броју доказано до сада, немају морала и стида што и њих, и њихов рад, надзиру други демократски уређени и поштени органи и агенције из развијеног друштва. Аутор ових редова се добровољно прикључио овом пројекту истраживања корупције у правосудним органима под сталним надзором демократски развијених организација за људска права како би се доказало и у пракси незаконито правосудно поступање у Републици Србији а ради унапређења правосудног система Србије. Показало се да интереси правосудних личности у највећем проценту када доносе судске одлуке и решења јесу уски и ограничени на државне моћнике и личне интересе.

Зато је друштвена опасност и угрожавање правног система државе управо у чињеници да корупционашко понашање спречава легалне државне функције и

поступања према обичним грађанима као да се ради о негативном или диктаторском политичком режиму, што представља погубно наслеђе идеолошких друштвених вредности из доба Милошевића. Правосудни систем у Србији није дорастао демократски уређеном и поштенom друштву да ради у интересу свих грађана и да буде независно и једнако према свима³¹⁸. Најболније јесте чињеница што законе крше и злоупотребљавају законе, управо правосудне личности а нису због свог поступања санкционисане како би требало да буде у нормалном реформисаном уређеном друштвеном систему.

Ова корупциона размена између званичних институција ће трајати све дотле док више страна из ове корупције извлаче корист, док ће грађани који захтевају елементарна људска права да трпе тешке последице.³¹⁹

Уколико се политички избори добијају одређеним видовима корупције,³²⁰ тада ће и вршење функције парламента и извршне власти трпети озбиљне последице јер је сврха корупције да се поједине одлуке промене или поједини закони од користи за све грађане (као рецимо за инвалиде) не донесу уопште јер би се тиме ометала једна од страна која учествује у корупционој размени и добија бројне привилегије. Убацивање корупције на кључна државна места ствара несумњиву штету јер због пристрасности и фаворизовања једних особа на рачун других, уноси се и дестабилизација у политички систем. Неупућеност парламента се одражава и на живот свих грађана Републике Србије. Посланици у скупштини би морали да доносе најисправније одлуке за државу и њене грађане без обзира на изражавање различитих ставова и да скупштина постане место политичких договора а не место нестабилности. Уколико је корупцијом мотивисаном личних и уским интересима спречено да се донесу мудре и корисне одлуке или законске прописе за све грађане Србије, тада се ради о одлучивању у корист корумпиране стране чиме се врло често могу и озбиљно нарушити бројна грађанска и људска права загарантована Уставом и обавезујућим међународним конвенцијама., на које се држава ратификацијама обавезала да мора испоштовати.³²¹ Тиме свака одлука навођена корупцијом, чак и незаконито судско решење, могу да изазову озбиљну политичку нестабилност која убрзава и стварање озбиљнијих проблема.

³¹⁸ Види: Аврамов Смиља/ Крећа Миленко: *Међународно јавно право*; Савремена администрација; Београд; 1996.

³¹⁹ Look at: Pope Jeremy: *Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System*; TI Source Book; 2000.

³²⁰ Look at: Pinto-Duschinski M.: *Financing politics: A Global View*; in: *Journal of Democracy*; Volume 13; 2002.

³²¹ Види: Михајлов Средоје: *Паре из посланичке клупе*; Лео коммерце; Београд; 2007.

Највећи проблем у функционисању система корупције, као и политичког система у целини, лежи у чињеници што политику воде недовољно стручни људи као што су поједини државни саветници, страначки постављени припадници, који нису довољно образовани и стручни али не желе чак нити да ангажују компетентне стручњаке из дате области.³²² Када се ради о правосудном систему, овде је реч о тужилачким или судским одлукама и решењима које се доносе у корист моћника са најчешћим провидним образложењем да су жалбе грађана „нејасно изложене, неразумљиве или наводно без доказа“, при чему ове судије свесно крше законе и загарантовано Уставно право да сви у Србији имају једнако право на правично суђење. Моћници, односно пријатељи моћника, остају недодирљиви за ова суђења и одговорност пред законом.

6.2. – Организоване криминалне групе

Свака држава као један од најважнијих приоритета да би заштитила виталне интересе друштва од неоружаних облика угрожавања, узима сузбијање организованог криминала и формирање нових институција у тој ефикасној борби.³²³

Ово долази посебно до изражаја у условима када су носиоци угрожавајућих делатности, изузев појединих приватних лица, укључена и службена лица јер тада проблеми се често и не узимају у разматрање, а најмање у решавање. Значи, ради се о особама којима је држава поверила задатак да чувају и оснажују виталне вредности друштва (то могу бити и поједини тужитељи или судије који не подузимају правне поступке против криминалних моћника), док су поједина службена лица изневерила не само своју професију, него и поверење државних органа који су их поставили на ове позиције и друштва у целини. Нарочито је овакво њихово понашање невидљиве моћи у дужем временском периоду опасно јер нарушава не само интересе грађана, него и компромитује систем државних вредности пред светом.³²⁴ У случају да је политичка елита неспособна да ефикасно стане на пут оваквом организованом деловању и реагује тек након

³²² Види: Теофиловић Небојша/ Куљача Рајко: *Лице и наличје политичке корупције*; Лог; Београд; 2008.

³²³ Види: Цветковић Владимир Н.: *Реконструкција институција: Годину дана транзиције у Србији*; Институт за филозофију и друштвену теорију; Београд; 2002.

³²⁴ Види: *Циљеви и путеви друштава у транзицији*; Институт друштвених наука; Београд; 1996.

међународних интервенција када се готово ништа више не може исправити, тада организовани криминалци и корумпиране државне личности још више крче себи путеве незаконитог деловања, односно умишљају да је њихова моћ недодирљива и да никада неће никоме да полажу рачуне за своја противправна деловања³²⁵.

Услови који погодују овим појавама се налазе врло често у слабирм и још незавршеним у изградњи, државним институцијама, у недовољно развијеном систему вредности наслеђеном из прошлости када се ћутало на криминално деловање или се није ништа подузимало, у неспособности полиције да документује штетне домете јер не постоји оформљена криминалистичко-обавештајна служба која би одмах у зачетку спречавала оваква незаконита деловања на пријаву грађана Србије. Из тог разлога, у наставку ће бити више речи и о прекој потреби да се формира једна оваква специјализована демократска институција у Републици Србији. Јасно је да у најтрагичније државне поступке спада правосудни систем када не примењује одговарајуће противмере у погледу деловања организованог криминала, које се не може ограничити једино на деловање и улогу специјалног тужиоца за организовани криминал, него и на све остале правосудне органе од основног јавног тужилаштва до Уставног суда. Проблем је огроман јер је у нашим истраживањима јасно забележено да су правосудни органи деловали незаинтересовано и пристрасно, да су чак и одлуке својих колега у нижим правосудним инстанцама држали веродостојним и нису доводили у питање њихова решења у погледу незаконитих одлука. Тиме је показано да је правосуђе у Републици Србији далеко иза демократски развијеног света, а најмање у погледу независности и непристрасности од других органа власти и усмерено једино својој истинској сврси- која подразумева заштиту закона, грађана Србије, Устава и обавезујућих међународних конвенција које је држава потписала да ће испоштовати у свом унутрашњем правном деловању. Уместо тога, врло често се дешавају апсурди да се поједини законски прописи међу судијама стављају као примарни и одлучујући у поређењу са поштовањем уставних начела и загарантованих људских права. Под чијим утицајем се налазе правосудни органи у Републици Србији није тешко закључити, а то је традиционална идеологија двадесетог века када се морало робовати једино држави, моћницима и слепом послушношћу како би се задржали властити интереси и службене позиције, чиме се компромитује не само правосуђе у целини

³²⁵ Види: Фатић Александар/ Бановић Божидар: *Друштвени аспекти организованог криминала*; Институт за међународну политику и привреду; Београд; 2011.

пред међународним посматрачима који су врло јасно упознати са свим дешавањима, него и подстичу неометани наставак организованог државног криминалног деловања појединих службених лица што представља опасност за сваку правну државу јер се нарушава основни правни систем вредности.

Зато је улога правосуђа у Републици Србији против организованог криминалног деловања појединих државних колективитета и службених лица, још увек сасвим супротна од правно зацртане визије једне уређене модерне државе. Јасно је да је неопходна едукација нормативних системских вредности код правосудних лица како би се начинио позитиван системски напредак у правцу демократских реформи, у поређењу са постојећим застарелим вредносним системом.³²⁶

Неразвијена свест код правосудних органа да својим деловањима не штете само правноме систему, него и грађанима Србије са таквим понашањима у заиста дугом временском периоду у поређењу када се држава определила за демократски развој друштва, представља кочницу и даљем развоју друштва у целини.³²⁷ Тада то постаје и међународни проблем јер се толеришу незаконите активности према грађанима, подржава организовано криминално деловање, чиме се угрожава и политичка стабилност и привредни развој друштва јер онда ни западне земље нису вољне да се много ангажују и сарађују са државом где делује овакво правосуђе.

Ескалација организованог криминала у многим областима друштвеног живота, нужно изазива и нарушавање правног система државе, непоштовању или неизвршавању Устава, те максималном угрожавању привредних и политичких институција. Политичке институције у таквим условима фактички само фигурирају као носиоци извршне руководеће и законодавне власти. Основни проблем се налази у непознавању државних актера и носилаца политичке власти у дефинисању и препознавању организованог криминала и њених актера. Тако се често дешава да се под појмом организованог криминала идентификују бројни појавни облици организованог криминала (корупција, трговина дрогом, трговина људима, прање новца, шверц аутомобила, кријумчарење оружја и слично) док је организовани криминал много шире од тога.

Организовани криминал представља трајни криминални подухват који се рационално обавља ради профита од нелегалних активности. Трајно постојање

³²⁶ Види: Васовић Вучина: *Савремене демократије*; том 2; Службени гласник; Београд; 2012.

³²⁷ Види: Вуковић Слободан: *Право, морал и корупција*; Филип Вишњић; Београд; 2005.

организованог криминала одражава се коришћењем силе, претњи, контролом монопола и корумпирањем на разне начине јавних званичника³²⁸ од обезбеђивања одређене позиције у друштву до директног примања мита.

Организована криминална група представља организацију која рационално функционише ради остваривања профита уз коришћење силе, бројних претњи, потребом за корупцијом да би се очувао имунитет од примене права.³²⁹ У структури криминалних група се налазе одређени број особа, које између себе остварују врло блиске друштвене интеракције на хијерархиској лествици и у пословним структурама. Њихово удруживање може да траје у краћем или вишегодишњем временском периоду.³³⁰ Међусобни односи су организовани на основу поделе рада у зависности од функција које обављају. Позиције у хијерархији и функцији поделе специјалности деловања су условљени на основу породичних или пријатељских веза, пословних односа и позиције друштвене моћи. Примењује се насиље над особама које се њима супротстављају, указују на њихова деловања и тада се служе од метода застрашивања до тихих бруталних ликвидација. Имају огроман утицај на масовне медије, политику, јавну управу, правосудне органе и привреду. Подразумева се сталност чланства и очување монопола на територијалној основи, односно на монополу у одређеној криминалној делатности. Из тог разлога, њихови идеолошки принципи развијају неповерење према елементима који долазе из тог круга; било да се ради о особама, групама, органима, институцијама, који би могли да спрече њихове активности унутар државе, било да се ради о наднационалним организацијама.³³¹

Свака врста конкуренције и надметања се редовно блокира уз помоћ корупције или насилним методама. Противнику се најчешће нуди висок друштвени положај или материјална корист. Уколико противник одбије да буде подмићен, тада може да буде санкционисан, незаконито и неовлашћено стављен у одређену врсту државне изолације или кућног притвора, обележен негативно у друштвеном смислу (незапослен или губитак посла), приватно прогоњен (чак и његова деца да буду животно угрожена), или убијен. С обзиром на чињеницу да ове криминалне организације поседују високо професионалну технологију и

³²⁸ Albanese Jay S.: The Causes of organized crime; *Journal of Contemporary Criminal Justice*; Thousand Oaks; No. 4/ 2000., p.p.409.- 423.

³²⁹ Ибид., стр. 414.

³³⁰ Види: Бошковић Мићо: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд; 1998.

³³¹ Види: Грубач М. : *Организовани криминал у Србији као појава новијег времена, у : Против организованог криминала у Србији – од постојећег законодавства до свеобухватног предлога реформе*; Досије; Београд; 2008.

деликвентне тактике, несумњиво да оне дуго могу да и даље просперирају на тржишту и да неометано делују јер у држави не постоје одговарајуће снаге реда које би зауставиле њихова проотивправна деловања. Због тога, ове организације по сваку цену, настоје да спрече развој државних институција као што је успостављање посебне специјализоване службе при Управи криминалистичке полиције која би се бавила предистражним радњама и сакупљањем доказа против њих, и настојаће да одрже постојеће стање у држави непромењено.

То значи да у основи идеје организованог криминала лежи свако онемогућавање примене права, што нужно укључује корупцију појединаца и група из структура моћи (извршна, судска власт).³³² Зато се може основано тврдити да суштински доктринарни проблем дефинисања организованог криминала јесте у кривичноправном, а не само у криминолошком смислу,³³³ те је сарадња правосудних и полицијских органа неопходан услов за разоткривање активности организованих криминалаца.

У позитивној друштвеној и политичкој клими у којој се одговорно примењују одговарајуће законске норме кривичног законодавства, организоване криминалне групе немају услове да непогрешиво региструју рупе у законодавству ради криминалног деловања.³³⁴ Међутим, када се ради о земљама у развоју, тада надлежни државни органи и правосудне институције нису способне да се суоче са изазовима деловања организованог криминала и подлежу корупцији ради заштите уско властитих интереса. Тада се пажња усмерава на поједине маргинализоване групе или поједине богате моћнике који су се замерили власти, док кључни актери организованог криминала остају недодирљиви.³³⁵

У развијеним државним системима се велика пажња посвећује изградњи стратегије националне безбедности против организованог криминала. У Србији још није рашчишћена дилема чак ни одређења самог појма организованог криминала. Организовани криминал подразумева да изузев институције саучесништва као рецимо када правосудни органи не желе да истражују против

³³² Симовић Хибер И.: Правни оквир феномена организованог криминала; *Зборник радова*; Факултет безбедности; Београд; 2007., стр. 118.

³³³ Мијалковски Милан: *Тероризам и организовани криминал*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Београд; 2010, стр. 120.

³³⁴ Види: Грубач М.: Организовани криминал у Србији као појава новијег времена; у: *Против организованог криминала у Србији- од постојећег законодавства до свеобухватног предлога реформе*; Досије; Београд; 2008.

³³⁵ Види: Фатић Александар: *Криминал и друштвена контрола у Источној Еуропи*; Институт за међународну политику и привреду; Београд; 1997.

државних моћника, постоји и веза са носиоцима државне власти³³⁶. Јасно је да делатности организованог криминала угрожавају националну економију, стварају осећај несигурности код појединаца и због тога утичу на опште стање нације и грађана. Сваки договор за вршење дела, којима се крше кривични закони са проституцијом, коцкањем, подмићивањем правосудних службеника и слично; спадају у активности организованог криминала. Кривична дела се врше планирано и организовано ради стицања материјалне и имовинске користи, те се за ућуткивање противника користе често и насилне оперативне методе као што су то испирање мозга или контрола личности уместо класичне ликвидације противника да не би криминални органи изазвали сумње у своје делатности. Такође, ове криминалне групе и организације могу да подстичу и одређене терористичке активности управо методама контроле личности и систематског навођења на извршиоце терористичких дела како би сакрили свој идентитет и стварне циљеве.

Јасно је да извршиоци терористичких дела морају да одговарају за своје гнусне злочине у којима често страдају недужни цивили и уништавају се значајни материјални објекти. Са друге стране, трагично је што не постоје на међународном плану такве правосудне институције које би радиле искључиво на откривању најтежих злочина против човечности уз помоћ злоупотребе савремених информационих технологија када се навођени терористи или организовани криминалци наводе, усмеравају и плански на разноразне начине „обучавају“ на уништење недужних цивила, који се врло често у неразвијеним друштвеним системима дискриминишу на основу идеолошке обојености одређеном систему друштвених вредности, као што је то рецимо, слободоумно и развијено тумачење друштвеног система у једном демократски уређеном друштву.³³⁷ Наиме, пракса је доказала да се често највећи злочини против човечности чине управо због дикриминације идеолошке обојености од стране тоталитарних и ауторитарних система. Тако је и напад 11. септембра представљао сасвим извесно-напад на одређене развијене системске вредности једног демократски уређеног и правног друштва. У стратегији националне безбедности највећег броја држава у савременом свету се организоване криминалне групе третирају као један од најопаснијих неоружаних облика угрожавања националне и

³³⁶ Маринковић Д.: Организовани криминалитет-изазов кривичном законодавству; *Безбедност*, МУП Републике Србије, Београд, број 2, 2004., стр. 194.

³³⁷ Види: Хабермас Ј.: Грађанска непослушност- тест за демократску правну државу; *Гледишта*; 10-12; 1989.

правне безбедности једног поретка. У Републици Србији се након убиства премијера 12. марта 2003. године почело да се обраћа пажња на појаву организованог криминала, те је и Министарство унутрашњих послова дана 29.04.2003. године поднело кривичну пријаву против 45 чланова Земунског клана у Окружном државном тужилаштву у Београду³³⁸. Дефинисање организованог криминала као безбедносног проблема је од 2002. године доживело велики број промена, али још увек није усвојен општеприхваћени појам, који би требали да следе државни органи Србије и овде постоје бројна размимоилажења. Зато је долазило до занемарљиво малог броја хапшења јер се и данас ограничава на ситније криминалне групе изван закона реда, а не на озбиљне друштвене феномене организованог криминала.

Настојаћемо у овоме раду да укажемо на ове проблеме и изнесемо нашу дефиницију организованог криминала у закључним разматрањима како би помогли узапређењу државног система Републике Србије, а посебно Управи криминалистичке полиције у њеном практичном раду.

У овој друштвеној институцији при Министарству унутрашњих послова Републике Србије научно процењујемо да постоје велики потенцијали за изградњу једне модерне криминалистичко-обавештајне агенције која би радила на предистражним поступцима организованог државног криминала, након одговарајуће обуке и технолошке опремљености. Ова Управа криминалистичке полиције и њени обучени делови би могли у будућности да понесу најзначајнију улогу у борби против корупције и организованог државног криминала уколико делују у потпуности независно и непристрасно од политичког руководства.

Из тог разлога, као и формалног слеђења прописа Закона о кривичном поступку,³³⁹ те избегавања свеобухватне анализе самог организованог криминала и његових актера, дошло је до малог броја ухапшених особа, а организовани криминал је наставио да се развија и даље. Провере имовинског стања јесу формалне али су моћни елементи остали недодирљиви за надзор и контролу против корупције.

Исто тако, један део опљачканог државног новца се слио изван граница Србије, док је остатак често уложен у некретнине на име чланова породице или пријатеља када се ради о великим „инвеститорима“. Инфлација је изазвала и већи

³³⁸ Недељковић М./ Васић Т.: Приказ активности по акцији “Сабља”; *Безбедност*; МУП Р.Србије; Београд; 2003., број 3, стр. 298.

³³⁹ Види: Мрвић-Петровић Наташа: *Кривично право- општи део*; Службени гласник; Београд; 2009.

раст цена што је погодило искључиво широке слојеве грађана, који су и до сада, тешко живели. На намештеним тендерима су продата бројна државна предузећа, док су грађани добили ситне новчане компензације у виду акције и тиме су ућуткани. Држава Србија је опљачкана а нико не сноси одговорност, изузев неколико приватних појединаца који су се замерили руководећим кадровима.

Управо зато је појам организованог криминала потребно сагледати у много обухватнијим размерама од неколико маргинализованих групација.³⁴⁰ Без сумње да то неће одговарати надлежним политичким и правосудним органима који би желели да тријумфују и величају успехе у обрачуна са криминалом и наводном реформом правосуђа. Ипак, досадашње чињенице су показале ружну објективну стварност каква у ствари јесте.³⁴¹ Тако се у члану 21. новог Закона о кривичном поступку Р.Србије из 2006. године се појам организованог криминала, односи на деловање три или више лица ради стицања добити или моћи, затим да су активности криминалне организације планиране и вршене у дужем временском интервалу, да постоји унутар криминалних организација систем унутарње контроле рада и дисциплине чланова, да ове планове често обављају и изван државних граница, те да у вршењу таквих активности примењују методе застрашивања противника или најтеже облике насиља, да користе пословне и привредне структуре за ове активности, да се користи незаконито прање новца, постоји утицај на политичку власт, средства јавног информисања, законодавну, извршну и судску власт, или на друге значајне друштвене и економске чиниоце.³⁴²

Република Србија је у 2003. години потписала Конвенцију ОУН против транснационалног организованог криминала, са додатним Протоколом о сузбијању и кажњавању трговине људима, а посебно женама и децом. Међутим, у пракси се овај Протокол не поштује често, те се дешавало да нас погранична полиција на аеродрому „Никола Тесла“ у Београду, сваки пут упутила да се обратимо локалној полицији при општини становања³⁴³, која опет није уопште нити упућена да је надлежна за ове задатке, нити обучена да их извршава. Оваквим неодговорним понашањем и немарном организацијом рада, грубо се

³⁴⁰ Види: Игњатовић Ђорђе: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд; 2008.

³⁴¹ Види: Игњатовић Ђорђе: *Криминолошко наслеђе*; Службени гласник; Београд; 2006.

³⁴² Види: Закон о организацији надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала; *Службени гласник Р.Србије*; број 42/2002, 27/2003., 39/2003., 67/2003., 29/2004., 45/2005.; Закон о кривичном поступку; *Службени лист СРЈ*; број 70/ 2001; *Службени гласник Р.Србије*; број 58/2004., 85/2005., 115/2005; Кривични законик; *Службени гласник Р.Србије*; број 58/2004., 85/2005., 88/2005, 107/2005.

³⁴³ Радило се о трговини деце.

крши и Протокол против кријумчарења миграната ваздухом, копном и морем јер су се и овде разишли ставови локалне полиције са пограничном полицијом, те смо се уверили да је особа која је ушла илегално у Србији, боравила неометано месецима, чак је и сваки час прелазила државну границу. Тиме је доказано да се толерише организовани криминал јер су законске регулативе и обавезујући међународни протоколи остали непознати да се одговарајуће и примењују при органима Министарства унутрашњих послова.

Несумњиво да су изузетно опасне по виталне вредности државе организоване криминалне организације чији су чланови службена лица која раде за државу. Тада постоји велика могућност да овакве криминалне организације успоставе „државу у малом“ у којој би имале знатан утицај на целокупан систем политичке, извршне, правосудне и полицијске власти-а то је недопустиво у уређеном демократском друштвеном систему. Република Србија се у члану 1. Устава определила за демократске вредности друштва, што јасно указује да су реформе неопходне у пракси, а не само у написаном Уставу.³⁴⁴

Пре свега, јасно је да су чланови организованих криминалних организација врло тајанствени, да не делују јавно и отворено са својим циљевима, често ризикују и сопствену стабилност у циљу свог опстанка и одржавања постојећег стања да остане непромењено, те могу да буду и врло насилни ако им се нађе неки идеолошки противник на путу, често се инфилтрирају у систем политичке или правосудне власти како би деловали на посланике, судије, тужиоце, полицију, државну управу а себи обезбедели имунитет и наставак својих криминалних деловања док свесно уништавају државу и њене грађане. Корумпирање политичке власти подразумева и њихово ћутање, односно административно нечињење одговарајућих корака против ових криминалних група и организација, понекад због задржавања властитог државног положаја и материјалних привилегија, а понекад услед стања застрашености као да се ради још увек о неком диктаторском режиму без права на слободу мисли, јавног изражавања и слободног демократског наступа. Делимично је овоме допринело и неоткривање убиства појединих новинара да се државни органи држе у стању страха и корупције. Међутим, тамо где организовани криминалци надјачају државу, неминовно мора да уследи дестабилизација готово свих области друштвеног живота.³⁴⁵ Чињеница остаје да

³⁴⁴ Види: Димитријевић Војин: *Страховлада - оглед о људским правима и државном терору*; ; Рад; Београд; 1985.

³⁴⁵ Look at: Paoli L./ Fijnaut C.: *Organized crime in Europe: concepts, patterns, and control policies the European Union and beyond*, in: Springer; Dordrecht, 2004.

се политичка елита у Србији, правосудни и полицијски органи нису бавили озбиљније проблематиком организованих криминалних група, изузев маргиналних случајева које су бомбастичном реториком представљали у медијима.

6.3. – Манифестације облика организованог криминала

Манифестације деловања организованих криминалних група против Републике Србије потребно је сагледати кроз безбедносне изазове, који се постављају пред национални систем безбедности, ефикасан и некорумпиран правосудни систем, имајући у виду да су у организовани криминал укључени и вансистемске структуре које коруптивним деловањима на државне органе, наносе огромну штету виталним државним интересима.

Тек након прецизне идентификације постојећих ризика, претњи и коруптивних изазова; може да се приступи утврђивању објеката и субјеката опасности. Уколико се правилно не успоставе теоријски оквири и стандарди које вредности и интересе државе, угрожавају организоване криминалне групе, као и не утврде актери криминалних делатности, тада се не могу нити ваљано усмерити и организовати било какве мере супротстављања овим криминалним делатностима. С обзиром на свеобухватности организованог криминала, који може да буде изражен у једној области друштвеног живота, на одређеној територији, али исто тако и да показује експанзије у својим облицима деловања и просторној димензији; немогуће је генерализовати жртву опасности уколико се не приступи идентификацији појединачно сваког вида организованог криминала.

Пре свега, организовани криминал би се требао регистровати на основу преовлађујуће делатности одређеног организованог криминалног колективитета. Тако у групације начина извршења организованог криминала спадају: криминал белих крагн (који се може испољити у политичким структурама, корпорацијама и сличним субјектима), организовани економски корпорацијски организовани криминал, војни организовани криминал, организовани криминал моћника на власти, организовани нарко-криминал, организовани криминал трговине оружјем, муниције, накита, културно-историјских добара, организовани криминал у вези са радиоактивним материјалима, фалсификовањем новца, трговина украдених моторних возила, трговина белим робљем, организована проституција,

организовани криминал у вези са коцкањем, рекетом, корупцијом, организовани криминал у вези финансијског социјалног осигурања и преваре у осигурању, инфилтрирање у легални бизнис као грађевинарство, лажна банкротства, обављање прљавих послова за државу, корупција носилаца јавних функција, трговина људским органима, бебама, појава лажних азиланата и сличне манифестације организованих криминалних група.³⁴⁶

Даље, треба имати у виду штетне последице које би могле да настану на објекту безбедности.³⁴⁷ Успешноост и ефикасност организованих криминалних група, односно обим штетних последица на објекту безбедности, зависе од тога у коликој мери су организоване криминалне групе инфилтриране у систему политичке власти и броја службених лица, који су укључени у нарушавање виталних вредности државе. Другим речима, поједина службена лица легално и званично штите виталне вредности државе, док илегално нарушавају све системске вредности друштва. Организоване криминалне групе се служе корупцијом како би сви који могу својим положајем моћи, радним местом, припомогли да се одрже послови организованих криминалних колективитета, њене унутарње структуре, организација, трајност, делотворност, постојаност.³⁴⁸

Потреба да се корумпирају утицајне личности представља саставни део функционисања организованих криминалних група. Влада мишљење да се једном сједињено везивно ткиво на основу корупције никада не прекида, јер носиоци криминалне делатности ово раде изузетно вешто, не остављају трагове којима би компромитовали поткупљено лице. Корупција је нужна за опстанак организоване криминалне организације јер најефикасније штити ниво профита и рада организације. Захваљујући савременим технолошким достигнућима, организоване криминалне групе се инфилтрирају у само језгро државне администрације, а све у циљу да заштите сопствену организацију. Зато је потребно јасно направити разлику између појединих на изглед идентичних делатности које обављају организоване криминалне групе. Тако на пример, кријумчарење људи подразумева жељу да илегални емигрант пређе државну границу, док жртва

³⁴⁶ Стајић Љубомир: *Основи безбедности*; ФЦО и ИК “Драганић”; Београд, 2005., стр. 175.-176.; Ангелски Методија: У борби против организован криминала потребан је организованији научно-стручни приступ; *Погледи*; Полицијска академија; Београд, 2, 2003, стр. 137., Бошковић Мићо: *Организовани криминалитет*, први део, Полицијска академија; Београд, 1998., стр. 21.-112., Игњатовић Ђорђе: *Организовани криминалитет*; Други део; Полицијска академија; Београд, 1998., стр. 69.-92.

³⁴⁷ Види: Мијалковски Милан: *Тероризам и организовани криминал*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Београд, 2010.

³⁴⁸ Види: Игњатовић Ђорђе: *Организовани криминалитет*; полицијска академија; Београд, 2008.

трговине људима нема такву могућност и овисна је о своме власнику. Прокријумчарени људи су слободни када пређу државну границу и добију азил. Жртве трговине људима су зависне од принуде њиховог господара, његове експлоатације унутар граница или изван државних граница, жртва има статус жртве кривичног дела јер су јој угрожена основна људска права и слободе, а кривац није држава, него одређене криминалне организације надлежне за трговину људима или људским органима. Жртву може често да представља и прогоњено политички или идеолошки противник одређеног системског режима када је осматрано чак и изван територија државне границе на страној територији без обзира што се такво лице често приказује као наводно заштићено од стране корумпираних државних органа и његових криминалних удружења.³⁴⁹ Ово подразумева да се у оквиру организованих криминалних група често примењује насиље и застрашивање као вишеслојне делатности са намером да жртва остане у покорности. Применом насилних метода, чланови организоване криминалне групе делују двојако. С једне стране, они таквим поступцима демонстрирају личну моћ унутар организације. С друге стране, они шаљу на тај начин и индиректну поруку грађанима и државним органима да њихова моћ може да погоди било кога уколико буде представљао препреку за остваривање циљева организације, што им омогућава одговарајућу заштиту и наставак незаконитих активности. Истраживања показују да се примена насиља претходно добро проучавају, студиозно обрађују и након тога организују.³⁵⁰ На такав начин се не оставља простор државним органима да брзо делују када се ради о криминалистичким истрагама. Често се и Управа криминалистичке полиције онемогућава да ефикасно делује на откривању тешких коруптивних деловања и најгрубљим кршењима загарантованих уставних и међународних људских права и слобода. Велики проблем у Републици Србији постоји што у Управи криминалистичке полиције није започето са изградњом структура које би радиле на едукацији и оспособљавању обавештајаца регрутета и криминалистичких обавештајаца за рад на изградњи обавештајне мреже и препознавању и разоткривању појава у криминалном миљеу, него је то препуштено службама безбедности. У свету постоје организације као што су Интерпол, Еуропеан Унион, Полице Мисион и друге, које се баве и обавештајним откривањем криминалних

³⁴⁹ Види: Мијалковић Саша: *Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната*; Службени гласник; Београд; 2009.

³⁵⁰ Види: Манојловић Драган: *Криминалистичка аналитика*; Факултет безбедности Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд; 2008.

делатности и разоткривању организованих криминалних група-док у Републици Србији су ове обавештајно-полицијске активности занемарене и нису предложене у реформама система националне безбедности и ефикасне борбе против корупције. Тиме је учињена и велика неправда према грађанима Републике Србије али и знатно умањена могућност да се икада разоткрију тешка кривична дела организованог криминала и грубог кршења основних људских права и слобода.³⁵¹

Без сумње, едукација оваквих државних службеника у полицији би знатно допринела ефикасној борби против организованог криминалитета и националним државним интересима али у Србији још нико није подузео овакве иницијативе у реформама Управе криминалистичке полиције. Мудра политика одређених полицијских саветника и њихових начелника би могла у даљој будућности да омогући ове реформе и допринесе стабилности државе у смислу сузбијања и разбијања организованих криминалних колективитета. У том смислу, неопходно је успоставити и теоријске основе система идеолошких вредности и циљева за које се вреди изборити, те неговати безбедносну културу у правилном смеру развоја демократских вредности по којима сви грађани Републике Србије заслужују да уживају загарантована људска права и слободе без страха од организованих криминалних колективитета.

Одлагање формирања и изградње обавештајних мрежа против криминалних миљеа, представља и назадак у развоју једног друштва и државе. Зато се у овом раду и постављају бројне препоруке у развоју што ефикаснијег државног система, предлагању законских реформи и успостављању нових неопходних институција у оквиру државе као што је обавештајно-криминалистичка служба у оквиру Управе криминалистичке полиције. Сврха овог рада јесте да све теоријске идеје буду и реализоване у практичним реформама друштва Србије ради бољег и мирнијег живота и интереса свих грађана. У таквој систему би морали сви грађани да буду изједначени и заштићени не само по националним, верским, расним и другим загарантованим уставним правима-него и на основу идеолошке опредељености одређеном систему вредности, под условом да такав систем вредности не нарушава основне националне интересе државе. То значи, никаква дискриминација на основу опредељености одређеном систему и идеолошкој обојености не би смела да буде дозвољена.

³⁵¹ Evans D. Malcom/ Morgan Rod: *Preveting Torture; A Study of European Convenction the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatmen or Punishment*; for Oxford University Press; New York; 1998.

Имајући у виду да носиоци организованих криминалних колективитета врло добро и студиозно планирају, организују и чине насиље и криминалне делатности-често се затвара простор државним органима да брзо делују у криминалистичким истрагама. То доприноси и непостојање обавештајно-криминалистичке службе која би радила на предистражним поступцима откривања и превенцији ових криминалних радњи.

У зависности од околности окружења и циљева који се желе постићи, насиље може да буде испољено на разне начине: тихом ликвидацијом лица која указују на корупцију или на друге начине представљају сметњу њиховом криминалном раду, али и отвореном бруталношћу које се коси са Уставом и свим зајемченим међународним људским правима од ометања таквих особа да добију одговарајуће запослење, лечење, да реше стамбени проблем, до ликвидације чак и чланова њихове најближе породице. Оба насилна метода имају врло снажног утицаја на чланове ових криминалних организација, али и на грађане, државне службенике и остала упућена лица у том ланцу откривања коруптивне државне мреже. Организоване криминалне групе се користе посебним језиком, имају посебна правила и методе, властиту историју и традицију, специфичне обичаје и навике деловања, специјализоване методе и начине деловања и одбране својих заштићених интереса. Унутар таквих криминалних група се захтева строга дисциплина, лојалност, ћутање, оданост, припрема и међусобно поверење које искључује неприпаднике ових криминалних удружења.³⁵²

У том смислу, супротстављање организованим криминалним удружењима у Републици Србији, захтевало би и нову архитектуру уређења система безбедности³⁵³ и некорумпирано и незаstraшено правосуђе, нове технолошке аспекте и нове законске регулативе у смислу спречавања злоупотреба високих технологија, промену структуре државних организација и надлежности, методе рада извршилаца законодавног система, увођење интегрисаног управљања пословима заштите грађана и сузбијања коруптивног деловања.³⁵⁴

Ефикасан надзор над криминалним радњама организованих криминалних колективитета подразумева неколико кључних параметара:

³⁵² Види: Бошковић Мићо: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд; 1998.

³⁵³ Види: Милошевић Милан: *Систем државне безбедности*; Полицијска академија; Београд; 2001.

³⁵⁴ Види: Закон о организацији надлежности државних органа за борбу против организованог криминала; *Службени гласник Републике Србије*; бр. 42/ 2002.

1.-Пре свега, постоје знатне методолошке препреке имплементацији ефикасног система да се надзиру организоване криминалне групе у Србији. Прикупљање података отежава у знатној мери наводни проблем тајности и приступ подацима што се често може злоупотребити. 2.) Дешава се често да је одређени степен података већ застарео или закаснео због недовољне организације и синхронизације у раду, преплитању надлежности између државних органа јер нису успостављени јасни критеријуми нечије надлежности, превеликом утрошку активности на мање значајне информације што може бити и намерно навођено да се поштени државни органи доведу у заблуду. 3.) Организоване криминалне групе могу да испољавају различити карактер у зависности од одређених околности. 4.) Испитивања су показала да је ефикасан антикоруптивни систем немогуће инсталирати у условима економске неразвијености, необразованости или лошој писмености државних службеника. Сви покушаји такве врсте се на крају завршавају аутократским облицима владавине, доминацијом корумпираних особа, а не надлежних политичких извршних, законодавних и правосудних органа и полиције, као главних извршилаца борбе против корупције у смислу откривања и привођења актера криминалних делатности.³⁵⁵ Криминалистичка полиција је неоправдано занемарена у Србији и улагање у њене оперативно-технолошке могућности, што је морало бити до сада, реализовано ради демократски уређеног друштвеног система.

Треба имати у виду да карактер политичког система зависи од више фактора, а један од кључних чинилаца јесте економска структура друштва. Политички систем државе јесте управо она спона која повезује власти једне државе са одређеним друштвеним сферама. То подразумева не само политичку елиту и читаву структуру власти и институција,³⁵⁶ него и снаге које носе и креирају политику.³⁵⁷

6.4. – Проблематика феномена прања новца

³⁵⁵ Водинелић Владимир: Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита; *Безбедност*; број 1/ 1992., Београд; 1992.; Конвенција ОУН против организованог транснационалног криминала; *Службени гласник Б. и Х.*, број 3, стр. 51, од 27. марта 2002.

³⁵⁶ Види: Ђорђевић Јован: *Идеје и институције*; Радничка штампа; Београд; 1972.

³⁵⁷ Види: *Циљеви и путеви друштава у транзицији*; Институт друштвених наука; Београд, 1996.

Прање новца представља још увек ново и контроверзно питање које са собом повлачи низ других кривичних дела, која би могла евентуално да угрозе и велики део државног поретка. Поред инкриминације у важећем Кривичном законiku Републике Србије, у групи кривичних дела против привреде, остаје још много отворених питања која захтевају одговоре.³⁵⁸

У пракси друштвено-политичког система државе, феномен прања новца има много ширу лепезу негативних утицаја на друштвене токове у целини, а не једино на привреду и финансије, како се често погрешно тумачи.³⁵⁹

Наиме, занемарује се мотив криминалних група које врше прање новца јер је њихова основна сврха да тиме прикрију извршење других кривичних дела и начина на који су дошли до толике количине новца да су принуђени да га ставе у привид законски стечене имовине.

Ово незаконито стицање имовине, ствара код припадника криминалних група, још већу похлепу да стекну још више имовине, те се њихова кривична дела настављају без прекида. Да би ово остварили, припадници криминалних удружења иницирају често да прошире своју моћ и власт, како у привреди, тако и у сфери политичког одлучивања.³⁶⁰ Временом се ово манифестује кроз улазак у политичке токове да се изгради формални утицај на актуелне друштвене токове.³⁶¹ како се у пракси показало, прање новца је по својој природи деривативан облик криминалитета.

Пре свега, не постоји кривично дело прања новца, а да пре тога није извршено неко друго кривично дело, које је условило стицање имовинске користи. У јавности се веома често мешају ова два појма, односно кривично дело стицања противправне имовинске користи и кривично дело прања новца.³⁶² Међутим, једно кривично дело повлачи и условљава друго поменуто кривично дело, што није никако под ознаком једнакости.

Тако уколико директори државних предузећа путем фиктивних уговора са самосталним консултантима, који се никада не изврше у стварности, овај новац од плаћања фиктивних услуга заврши на приватним рачунима директора. Често је на

³⁵⁸ Види: Хрустић Хасиб: Облици пословања у земљама пореског раја; *Привреда и право*; Удружење правника у привреди Србије; Досије; Београд; 2008.

³⁵⁹ Види: *Привредни криминал и корупција*; Институт за криминолошка и социолошка истраживања; Београд; 2001.

³⁶⁰ Look at: Pinto-Duschinski M.: Financing polities: A Global View, in: *Journal of Democracy*; Volume 13; 2002.

³⁶¹ Сандић Коста: *Финансирање тероризма путем прања новца*; Удружење „Наука и друштво Србије“; Београд; 2011., стр. 493

³⁶² Види: Збирка прописа о спречавању прања новца; *ЈП Службени лист СРЈ*; Београд; 2002.

име износа провизије, умањена крајња сума. Последњи циљ јесте да се извуче новац из државног предузећа-што представља стицање противправне имовинске користи.

Са друге стране, када исти тај новац стечен на незаконити начин, директор употреби за куповину предузећа које има пословне проблеме, и то учини на име свог блиског сарадника, пријатеља или члана шире породице-тада се ради о школском примеру феномена прања новца. Класичан пример у Србији јесу грађевински инвеститори који често улажу своју незакониту имовину у изградњу станова, те уложен капитал и троструко увећавају. То мора са собом да повлачи и корупцију код локалних општинских и правосудних органа. Украден новац је завршио у рукама моћног властодршца и корумпираних државних службеника, а није завршио код радника предузећа који су га поштено зарадили, него се овим људима често није уплаћивао ни радни стаж. Анализа целог тока извршења указује да је извршен читав низ кривичних дела: фалсификовање исправа, утаја пореза, давање и примање мита.³⁶³ Познато је да често инвеститори у Србији тек након изградње стамбених објеката и продаје станова, добијају дозволе за градњу и легализацију објеката.

Постоје и државни корумпирани службеници са мањим апетитом који су стекли противправну имовинску корист, те они не увећавају овај новац, него купују искључиво луксузне стамбене јединице, које користе и чланови њихове фамилије или издају у закуп за високу ренту. У досадашњој пракси није било подигнутих оптужница против ових власника неколико стамбених луксузних јединица које нису наследили, нити зарадили на поштен начин. Поједини функционери су изграђене станове продавали и већем броју власника или нису никада завршени. Извршилац кривичног дела који је стекао противправну имовинску корист, а затим је извршио кривично дело прања тог украденог новца, требао би да буде оптужен и процесуиран на основу извршења два различита кривична дела, а не само једног кривичног дела. При томе, овакве станове би требало да се одузму као кривични предмет прања државног новца и да се употребе ови станови за државне потребе. Држава би у локалном законодавству требала да омогући да за процесуирање кривичног дела прања новца, претходно постоји пресуда за кривично дело стицања противправне имовинске користи. Поједине државе су овај проблем разрешиле тако што су у текст инкриминације,

³⁶³ Игњатовић Ђорђе: *Криминолошко наслеђе*; Службени гласник; Београд, 2006.

унеле одредбу такве садржине. Правосудни систем у Србији је ово препустио судским органима да разреши. С обзиром да терет доказивања кривичног поступка лежи једино у рукама тужиоца, он би морао да у оваквим околностима, да без осуђујуће пресуде за кривично дело стицања противправнеимовинске користи, убеди суд да је ово кривично дело извршено јер оптужени није могао да на законит начин стекне предметну имовину коју је након тога сакрио у легалне токове. Овакав приступ би у прелазној фази изградње Закона, могао да буде врло делотворан.

У почетку сагледавања и регулисања проблематике прања новца, у оквиру међународне заједнице, у одредбама садржаним у Бечкој конвенцији, било је ограничено инкриминисање предикатних дела искључиво на кривична дела трговине наркотицима. Током наредних година, дошло се до закључка да би предикатна дела за прање новца, требало да се односе и на преваре, киднаповање, крађе, те друга кривична дела. У пракси многих земаља се по овом питању, поставио приступ на основу кога се „предикатна кривична дела, која условљавају потребу за прањем прљавих прихода, сврставају у пет категорија: трговину дрогом, криминал плавог оковратника, криминал белог оковратника, подмићивање и корупција, као и тероризам“.³⁶⁴ У својих четрдесет препорука за борбу против прања новца, ФАТФ је инкорпорирао техничке и правне дефиниције прања новца, које су утврђене конвенцијама из Беча и Палерма, као и листе од двадесет утврђених категорија кривичних дела, која морају да се укључе на списак предикатних кривичних дела у односу на спречавање прања новца.

У односу на организовање и спровођење терористичких активности, ФАТФ је временом, у оквиру својих стандарда и препорука, наметнуо и обавезу да свака држава у оквиру свог законодавства, изврши криминализацију финансирања тероризма, терористичких аката и организација, те да утврди ове кривичне активности као предикатна кривична дела прања новца.

У кривичном законодавству Р. Србије је предвиђено да се свако лице санкционише за прање новца, које изврши конверзију или пренос имовине, уколико се зна да таква имовина потиче од кривичног дела, а у намери да се прикрије или лажно прикаже њено незаконито порекло имовине или да се прикажу лажне чињенице о имовини проистекле од кривичног дела. Санкције се односе и на оне који држе или користе имовину за коју знају да је потекла од

³⁶⁴ Reuter P./ Truman M.E.: *Chasing Dirty Money: The Fight Against Money Laundering*; Institute for International Economics; Washington D.C.; U.S.; jun 2005., str. 4

кривичног дела. Довољно је доказати да је код починиоца кривичног дела приликом вршења кривичног дела прања новца, постојала свест о чињеници да се ради о противправној имовинској користи као што је то рецимо, пореска утаја или трговина дрогом. Делотворне мере ефикасног процесуирања кривичног дела прања новца, као и изрицање законом предвиђене санкције, зависи од успостављене сарадње у оквиру три битна државна сектора: законодавног, институционалног и практичног. Уколико при разматрању овог односа, свесно дође до занемаривања ширег оквира који садржи основне постулате и институције државе и друштва, као што је то подела власти, независно правосуђе, транспарентност у раду, ефикасна и некорумпирана администрација; тада сигурно неће бити реализовани никакви резултати. Дешава се да подсистеми државе на први поглед, функционишу нормално, али када не постоји воља носилаца политичке власти да се ова проблематика много озбиљније размотри, тада се не могу ни очекивати ефикасни резултати рада. Креатори закона би морали да се налазе удаљени од утицаја било које гране власти и да ове законске одредбе које пишу, прилагоде интересима правно уређене државе и поштеност грађанског демократског друштва.

Теоретичари политике и правног система би морали да препознају постојеће проблеме, те да онда саопште и укажу надлежним државним органима. Међутим, у Р. Србији не постоји развијена државна свест да се ови креатори политике и закона, поштено третирају и да се усвоје њихове препоруке ради јавног интереса. Друштвена свест се налази на ниском ступњу на коме сваки државни службеник и властодржац једино се грчевито бори да задржи постојећу функцију и да јавност убеди у своје наводно ефикасно деловање, док конкретних резултата нема. Потребу да се предложе нови закони и узнатреди овај друштвени систем, није показало у нашим бројним истраживањима у пракси, нити једно актуелно министарство у Србији. Сви државни службеници на положајима су чекали да дође неко други из света да им предложи да ово ураде, док наше предлоге као рецимо, за унапређење права инвалида у Србији, нису ни покушали да предложе Народној скупштини, док су на предлог омбудсмана, одбили у Одбору за борачка и социјална питања везано за децу вишеструко ометену у развоју у Р. Србији. Неосетљивост и изразити антихуманизам никада не воде друштво у напредак јер је одлика једног демократског друштва да се инвалиди третирају као пуноправни чланови друштва, што у Србији још и данас, није случај. То је био мали пример да се у Србији, могу врло отежано предлагати нови законски прописи јер не постоји

развијена друштвена свест, што код проблематике феномена прања новца, може једино да продуби проблем организованог криминалитета у Р. Србији.

У то смислу, посебно јесу релевантне злоупотребе кривичних дела против привреде и привредног система државе.³⁶⁵ Јасно је да у актуелним временима интеграције и глобализације, како криминала, тако и борбе против криминала; све законске прописе је потребно да се прилагоде у оквирима међународних стандарда, а не само унутрашњих критеријума, што у Србији није урађено.³⁶⁶ Чак се пропустило да се утврди да ли су домаћи прописи проблематични, односно разлог за неефикасну, слабу или чак никакву сарадњу, између државних и међународних институција. У стручној јавности влада мишљење да законодавство само по себи, односно његов кривичноправни систем, не би требао да представља сметњу у било којој држави да успостави стручну сарадњу ради интереса државе и њених грађана. Питање сарадње је посебно значајно у систему децентрализованог третирања прања новца и његових различитих превентивних аспеката. У системима где постоје специјализоване институције које се баве питањем прања новца, као рецимо, ФОС-ФИУ, интегрисана је у институције откривања и гоњења извршилаца ових кривичних дела прања новца. У Р. Србији је успостављена Управа за спречавање прања новца, али и необучена полиција, тужилаштво и судови-услед непостојања синхронизације у вршењу стручних обука, велика кашњења у поступцима нужне специјализације тужилаштва и судова за поједине облике криминала, као што је то прање новца или финансирање тероризма, те онда не постоји могућност да се ефикасно међусобно сарађује на државном плану. Тако се временом наметнуло због неусаглашене политике кривичног гоњења, нестручно уређене државне организације, али и истовремене значајне стручне Управе за спречавање прања новца (која у много чему превазилази капацитете и компетенције тужилаштва и полиције) кривичном гоњењу прања новца. Међутим, претходно је било потребно да се утврде основаности сумње до одређеног степена, што подразумева предистражне тужилачке и полицијске поступке. Уместо тога, одмах се покренуо софистицирани систем праћења и анализе сумњивих трансакција кроз једну или више фаза. При томе, на једној страни се ангажују финансијске установе, док се на другој страни, игнорише полиција са својим делотворним методама откривања

³⁶⁵ Види: Ејкерман Роуз Сјузан: *Корупција и власт-узроци, последице и реформа*; Службени гласник; Београд; 2007.

³⁶⁶ Види: Мајић Миодраг: *Примена међународног кривичног права у националним правним системима*; Службени гласник; Београд; 2009.

кривичних дела. Тужилаштво остаје пасивни субјекат када се ради о приступу добијања података од банке, приступу компјутерским системима, међународној сарадњи и постају само продужене руке државне управе.

Евидентно је да је ситуација због лоше организације државних институција и њених надлежности рада у Србији, постала крајње проблематична, док нико од политичких властодржаца не показује вољу да правилно уреди државну управу. Тужилаштво би морало да на суду докаже порекло новца, незаконите трансакције и имовину која потиче од кривичних дела.³⁶⁷ Међутим, чак се нити доказима за претходно кривично дело стицања противправне имовинске користи која претходи кривичноме делу прања новца-не придаје посебна пажња, што указује на тешке пропусте у раду тужилаштва у Србији.

У пракси се дешава редовно да пресуда надлежног суда гласи да не постоје довољни докази за предикатно кривично дело, јер не постоји оформљена за такве сврхе Криминалистичко-обавештајна агенција, која би тужилаштву доставила одговарајуће доказе. У таквим условима ће починилац који сазна да се против њега води кривична истрага због прања новца, урадити све радње како би прикрио доказе о предикатном кривичном делу. У томе му на руку иде могућност да докази нису правовремено прикупљени на одговарајући начин јер је тужилаштво технолошки немоћно за такве радње. Прање новца представља веома опасну криминалну делатност с високим степеном друштвене опасности, те се ово кривично дело тешко открива и доказује на суду.³⁶⁸ Појављује се као директна последица неефикасног функционисања институција друштвено-политичког система. У циљу остваривања напретка на овом плану је усвојена и Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма од стране Владе Р. Србије дана 25.09.2008. године³⁶⁹. Ово представља позитиван теоријски корак у узапређењу борбе против прања новца и финансирања тероризма на државном плану. Међутим, теоријски оквир није довољан јер није правилно уређен систем рада, надлежности и организације државних институција које би међусобно сарађивале када се ради о феномену прања новца. Током 2006. и 2007. године је одржано више серија стручних семинара у оквиру борбе против економског криминала, али се пропустило направити ефикасан план у пракси да

³⁶⁷ Косановић Срећко: *Недозвољена трговина*; Службени гласник; Београд; 2010.

³⁶⁸ Збирка прописа о спречавању прања новца; *ЈП Службени лист СРЈ*; Београд; 2002.

³⁶⁹ Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма; Управа за спречавање прања новца Р. Србије; стр. 22.-23.; *Службени гласник Р. Србије*; број 89/2008, од 1. октобра 2008.

се ови пројекти реализују. Такође, преостало је и да се имплементирају одредбе базиране на примени принципа контроле ризика када се ради о спречавању финансирања тероризма.³⁷⁰

6.5. – Трговина људима, људским органима и подвођење на проституцију

Узимање талаца представља један од најтежих облика организованог криминала и врло често се обавља у сарадњи са државним службеницима у клептократским друштвима, који на такав начин стичу додатне профите. Трговина људима подразумева не само телесну злоупотребу, него и достојанство и углед личности. Тиме људско биће постаје роб других особа и живи у ропској потчињености. Његовом вољом и животом управљају његови властодршци. Они поседују моћ да тргују са његовим телесним, менталним и емоционалним идентитетом према својим нахођењима, док заробљено људско биће нема избор слободне воље и одлучивања.³⁷¹ Врло често се у земљама у транзицији и државама са јаком економском кризом наводе младе особе на проституцију или на продају људских органа. Канали којима се врши трговина људима и дистрибуција људским органима су врло често сложени и организационо уређени да сваки члан поседује одређене задатке, док се материјална добит дели у зависности од улоге и статуса трговца људима и подводача. У Републици Србији активно делује невладина организација „Астра“, коју смо у периоду емпиријских истраживања неколико пута контактирали. Наиме, у току 2007. године, први пут смо контактирали чланове ове невладине организације, који су настојали да спрече трговину децом преко границе у сарадњи са полицијским органима. Међутим, полицијски органи у улици Љермонтова у Београду су сматрали да се надлежност за трговину људима налази искључиво у рукама пограничне полиције. У контакту са Управом пограничне полиције смо у више наврата и касније³⁷², добијали одговоре да је надлежна и одговорна локална полицијска станица да поднесе

³⁷⁰ Види: Сандић Коста: *Финансирање тероризма путем прања новца*; Удружење „Наука и друштво Србије“; Београд; 2011.

³⁷¹ Бановић Божидар: Трговина људима и заштита људских права; *Наука, безбедност, полиција*; Полицијска академија; Београд; 1, 2003., стр. 73.-83.

³⁷² У периоду децембра 2008. године, августа 2011. године и 09. марта 2013. године –када се идентична ситуација понављала по истоме принципу изговора државних органа да је надлежан управо онај други државни орган (локална и погранична полиција).

кривичну пријаву у случају илегалног уласка у Републику Србију, као и да је потребна судска забрана за нелегално пребацивање малолетних особа из Републике Србије. Изузев потпуно неуређених полицијских надлежности, поменути полицијски органи нису умели да нам пруже одговор на које начине могу спречити нелегално пребацивање малолетних особа, у случају када особа поседује двоструко држављанство, или носи изнад себе моћне утицајне везе. Поготово када се ради о злоупотребама службених положаја и недодирљивих државних службеника, као што су то рецимо, Органи старатељства, при локалним центрима за социјални рад.

То значи да се може јасно извести закључак да нису адекватно конципирани службени задаци и институционалне одговорности између државних органа Републике Србије када се ради о трговини људима и ова чињеница иде на руку трговцима људима, манипулаторима и доноси профит одређеним државним корумпираним структурама. Корупцију у овоме државном сектору још нити један државни политички орган у Србији није до сада настојао да испита и провери злоупотребе службених положаја. Јасно је да не постоје нити различита тела и агенције за борбу против корупције, које би обављале државне задатке контроле у одређеном сектору државне службе. У Министарству унутрашњих послова Републике Србије постоје службе које врше контролу царине, али не постоје одговарајућа надзорна тела, која би контролисала њихов рад.

Политичко руководство је одговорно у оноликој мери колико запоставља уређење организације и надлежности државне управе, као и истинско спровођење поштовања људских права и слобода у политичкој пракси. У томе се види и степен успешних реформи и демократизације друштва. Корумпиране односе, те спрега политичке и друге власти у Србији се гради у губљењу поштења према грађанима, владавини права, поузданости и стабилности Владе и насиља према грађанима јер су у таквом контексту и политичари подмићени разним привилегијама. Мада су овакве мреже уобичајене у свим локалним владама, мале елите могу да контролишу чак и сасвим велике заједнице.³⁷³ Када је подмићивање широко прихваћено у држави и међу државним елитама, тада постоји и мања

³⁷³ Били смо сведоци незаконите државне трговине малолетним дететом у периоду фебруар-март 2015. године, у коју су били чак уплетени и поједини правосудни органи. У таквим ситуацијама, надлежно Министарство правде и државне управе би морало у сарадњи са колегама из Министарства унутрашњих послова и Вишим јавним тужилаштвом, да реагује ургентно. Међутим, управо је већ раније информисано Министарство правде и државне управе учинило кривична дела корупције у смислу административног нечињења јер није благовремено реаговало, иако су били упозорени у кабинету министра Николе Селаковића.

веродостојна примена закона и владавине права. У таквој ситуацији, чак и тужитељи, и судије служе интересима моћних државних елита, што је потврђено у правосудној пракси у више наврата у Србији од јуна 2010. до данашњих дана. Тако је корупција постала симптом базичног рентијерског карактера државе. У потпуно корумпираном свету, непоштени државни агенти не желе да троше своје време на законске погодности јер ће монополистички добици бити присвојени од стране јавних званичника на нивоу имплементације. Јавни званичници ће увек у таквом систему да користе државу и своју државну функцију да би извукли користи од приватних особа, фирми и грађана Србије³⁷⁴.

6.6. – Нарко-криминал и носиоци организованих криминалних група

Конвенција УН против илегалног промета опојних дрога и психоактивних супстанци усвојена је 1988. године, а 1990. године је усвојена Конвенција Савета Еуропе о прању новца, истрази, одузимању и конфискацији прихода стечених од организованог криминала. Бечка конвенција позива државе да криминализују прање новца од продаје дроге. Еуропска Унија је 1991. године издала директиву која обавезује државе чланице да од финансијских система захтевају контролу прања новца добијеног од организованог криминала као што је промет опојних психоактивних супстанци. Главно међународно тело ангажовано на текућим напорима за контролу прања новца јесте Специјално одељење за финансијску акцију (Financial Action Tas Force) успостављено 1989. године. Оно има представнике из земаља ОЕЦД, Хонконга, Сингапура, држава Залива и Еуропске Комисије. Оно је донело 40 препорука за одговарајуће противмере, укључујући и забрану анонимних рачуна. Последњих година је донесено више од 50 нових закона против прања новца.

САД су донеле широко засновани закон 1986. године, након чега су њихов пример следиле Канада и Мексико. Еуропске државе су у почетку биле фокусиране само на прање новца које се тиче трговине дрогом, али су се касније придружиле напорима САД-а да се забрани свако прање новца повезано са бројним прекршајима, као што су подмићивање и корупција.³⁷⁵ Сви поменути

³⁷⁴ Види: Стојиљковић Зоран: *Србија у лавиринтима транзиције*; Службени гласник; Београд; 2011.

³⁷⁵ Роуз-Ејкерман Сјузан: *Корупција и власт: узроци, последице и реформа*; Службени гласник; Београд, 2007., стр. 199.-200.

напори су усмерени на захтев да финансијске државне институције морају да имају увида у илегално порекло средстава да би национална банка могла да одбрани порекло средстава. У држави као што је Република Србија, када се корупција комбинује са организованим државним криминалом и групама на власти које имају моћ-тешко је очекивати да политичко руководство учини конкретне напоре у борби без сарадње са међународним организацијама. Масовност илегалног пословања организованих група у власти и одговорност Владе Републике Србије да поседује снажну политичку вољу да се томе супротстави је веома тешко без искуства актуелним политичарима. Комбинација обуке и правне реформе јесу почетни кораци али нису довољни када је економија Србије слаба и неконкурентна.³⁷⁶ Једно од решења би било промовисање уласка страних компанија са доста капитала, које би уз помоћ Владе и примену закона, могли да конкуришу државним агенцијама у којима доминирају криминалци.³⁷⁷ Тиме би се значајно смањио опсег организованог криминала јер би отворени режим сарадње са Владом, могао да заустави нелегалну трговину и профит од организованог криминала и корупције, док би криминалне активности државних службеника постала ризичне за обављање криминалних радњи. Контрола међународног криминалног понашања је важна јер само кривичноправни прилазак корупцији није довољан да реши нагомилане постојеће проблеме у држави.³⁷⁸ Тако је рецимо, ради одговарајуће обуке и контроле рада државних безбедносних агенција на територији Босне и Херцеговине, деловала независна Еуропска агенција ЕУПМ (European Union Police Mission) до јуна 2012. године када су успешно спроведене почетне реформе. Ограничавање прања новца, нелегални пренос наркотика и контрола илегалног пословања-нужно захтевају међународну правну помоћ и сарадњу.³⁷⁹ Међутим, ни ови напори неће имати велики утицај на ниво корупције уколико поједини делови државних органа наставе да неометано и без истинске политичке контроле и даље контролишу државу: политичко руководство, правосудне органе и грађане Републике Србије.

Из тог разлога, указује се прека потреба да се прошири дефинија везана за појам носилаца организованих криминалних група. Потенцирање на чињеници

³⁷⁶ Види: Сојиљковић Зоран: *Улога синдиката у транзицији*; Центар за проучавање алтернатива; Београд; 1999.

³⁷⁷ Види: Милошевић Зоран: *Куповина државе*; Институт за политичке студије; Београд; 2008.

³⁷⁸ Види: *Систем и корупција*; Институт друштвених наука; Београд; 2000.

³⁷⁹ Види: Шаховић Милан: *Међународно право у међународним односима- Друга половина 20. века*; Службени гласник; Београд; 2008.

да су организоване криминалне групе једино они чланови са друге стране закона, знатно умањује и ефикасност борбе против организованог криминалитета, између осталог и нарко-криминала.

Одређивање броја чланова једног криминалног удружења представља изражену тешкоћу за државне органе и институције, које су надлежне за заштиту виталних вредности друштва. Искуства ове врсте могу да варирају од једне до друге државе, али је запажено да за делатности организованих криминалних група не постоје државне границе.³⁸⁰ Управо су ови разлози и условили да се успостави сарадња између држава за борбу против организованих криминалних удружења, која се данас остварује институционално у многим регионима попут Интерпола. На хијерархиској лествици организованих криминалних група се налазе најмање два, али и више степена скале организовања и деловања. Према резултатима истраживања Центра за међународну превенцију криминала ОУН, који се односе на транснационалне организоване криминалне групе у Еуроци, постоји пет типова структуре: стандардни, регионални, групни, језгровити и умрежени.³⁸¹ Начин који може да евидентира обележје одређене криминалне групе, зависи од размештености чланова организованог криминалног удружења, као и вршења кривичних дела.

а.) У том смислу је стандардна организована криминална група окарактерисана до неколико десетина чланова са јасном изграђеном хијерархијском скалом од три до четири нивоа организације и деловања рада. Унутар оваквих група важе строга правила понашања и прецизна подела задатака. Евидентни јесу потенцирање националних осећања патриотизма; као и тежња да се корумпирају службена лица. Подељени су на мање локације и подцентре који обезбеђују логичку подршку.

б.) Организоване криминалне групе које делују регионално, поседују огроман број не само чланове групе, него и мрежу сарадника. Домен њихових активности јесу разноврсна кривична дела од прања новца до трговине оружјем, па је примена насилних метода веома изражена у њиховом деловању. У великој мери је изражен етнички и социјални аспект који повезује чланове групе. Овде је врх пирамиде изузетно доминантан и може да суспендује било коју локалну и

³⁸⁰ Види: Бошковић Мићо: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд; 1998.

³⁸¹ Конвенција ОУН против транснационалног организованог криминала; усвојена 2000. године у Палерму; *Службени лист СРЈ-Међународни уговори*; бр. 6, од 27.06.2001.

аутономну делатност. Евидентна је свеобухватност организације на свим нивоима, као и на постојање врховног вође клана.

ц.) Групне организоване криминалне групе поседују надзорни орган, који управља групама стандардног типа и јављају се у случају поделе рејона тржишта. Настоји се избегавање сукоба и неговање добросуседских односа. Ове организације представљају неку врсту управа надлежних за мање локације криминалних подцентара.

д.) Организоване криминалне групе које делују језгровито су повезане са врховним саветодавним телом и функционишу на нивоу веза које имају у структурама службених лица из државног апарата (као што је рецимо, „Земунски клан“ био повезан са појединим члановима из БИА-е, јавним тужилаштвом, полицијом, судством, пронационално и са радикално оријентисаним политичким странкама, начелницима безбедносних служби као ВБА, командом ЈСО).

е.) Мрежне организоване криминалне групе делују под командом вођа кланова по подељеним регионима и огранцима, али су сви функционално умрежени и усаглашени у активностима, попут растурања опојних дрога.

Мрежна структура подразумева стварање читавог низа структурних веза између различитих криминалних организација, при чему се стварају паралелни центри моћи, где не постоји ни једнакост, него би се наметнуо као доминантан систем, те долази до поделе тржишта и одвајања дела профита за корупцију државних власти, са циљем стицања имунитета од кривичне одговорности.³⁸²

Сва злочиначка лица која се налазе у организованим криминалним удружењима јесу мотивисана снажном жељом за моћи и владањем над поданицима, али и жељом да стекну завидну противправну имовинску корист из својих деловања. У складу са организацијом, ова удружења могу да буду: мешовита која чине приватна и службена лица; вансистемска која чине искључиво приватна лица, као и системска у којима су чланови искључиво службена лица која злоупотребљавају свој службени положај.³⁸³ У Републици Србији преовлађују организоване криминалне групе мешовитог типа, које чине приватна лица (бизнисмени, власници ресторана, коцкарница, кабареа, хотела, залагаоница,

³⁸² Бошковић Мићо: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд, 1998., стр. 53., Кривокапић В.: *Тероризам као облик организованог криминалитета и мере супростављања; Безбедност*, број 5/ 2002., стр. 41.

³⁸³ Види: Мијалковски Милан: *Тероризам и организовани криминал*; Факултет безбедности; Београд, 2010., стр. 139., Стајић Љубомир: *Основи безбедности*; Драганић, ФЦО; Београд, 2005., стр. 169.-175; Игњатовић Ђорђе: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд, 1998., стр. 60.

салона за флипере и слично) и службена лица (чланови локалних политичких органа, законодавних тела, чланови надзорних одбора, поједини саветници и друга службена лица).

6.7. – Појава тероризма и подривања државног поретка

Држава која није способна да реализује властите политичке циљеве на легитиман и законит начин, као и свесна своје немоћи да проблеме реши путем војне интервенције, може да се у појединим ситуацијама определи за друге видове насиља, као што су демонстрирање терора или серијске терористичке активности. У такву сврху, при највишим државним органима се успоставља посебна структурна организација, која зависи од намене задатка који треба да изврши против друге државе. Могу се ангажовати службена или приватна лица, која имају држављанство земље наручиоца терористичке активности, држављани земље против које се подузимају насилна средства или држављани трећих земаља. Посебно је значајно у коликој мери је одређено лице или група која изводи терористички напад, спремна да прихвати одговорност за почињене нападачке активности. Директно ангажовање властитих држављана повлачи бројне ризике да држава наручилац буде откривена и тиме принуђена да прихвати одговорност за извођење терористичке акције. Индиректно на посредан начин је ангажовање страних држављана за извођење одређених терористичких акција, далеко мање ризично да се избегне одговорност у случају откривања актера.

Тако се не може тврдити да је 11. септембра наручилац овог гнусног злочина била искључиво екстремна верско-политичка организација Ал-Каида, али остаје чињеница да је иста представљала главног планера, организатора и извршиоца овог тешког терористичког напада у којима су настрадали бројни недужни цивили. То је могла бити у позадини и друга држава или тајна организација, која није хтела да преузме одговорност али је на одређене начине, ову одговорност извршења проследила већ познатој терористичкој организацији. У том смислу се врло често користе и разне друге манипулативне технике као што су верска и политичка пропаганда³⁸⁴ или испирање мозга.³⁸⁵ Без обзира на све, главни

³⁸⁴ Види: Славујевић Зоран: *Библијска концепција пропаганде*; Радничка штампа/ Институт друштвених наука; Београд; 1993.

³⁸⁵ Ронин Роман: *Обавештајни рад*; Службени гласник; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Београд; 2009.; стр. 136.-139.

обележени извршилац овог крајње гнусног чина, јесте именована терористичка организација са свим њеним мрежама и ћелијама широм света.

Јасно је да још увек ни у савременом свету нису јасно регулисане одговорности извора и главних одговорних за тешке злочине против човечности и извршилаца који могу бити често навођене марионете. Познате су бројне технике испирања ума код терориста са намером да буду обучени и за најтеже злочине и акције, а иза којих могу да стоје извори који никада не буду откривени од очију јавности. Често се такви злочинци иза којих могу да стоје и владине организације и агенције, приказују као недужни или чак цинично саосећајни да изјављују саучешће породицама настрадалих. Пропаганда јесте изузетно средство да се такве моћне скупине прикажу као недужне и неодговорне за тешке злочине у којима страдају многи недужни људи.³⁸⁶ Ове скупине су најчешће мотивисане материјалним циљевима или жељом за афирмацијом моћи када се ради о неразвијеном идеолошком систему, као и друштвених поредака на путу ка демократски уређеном друштву и држави.

Врбовање терориста који изводе крајње нападе на циљеве може бити отворено и скривено без обостране сагласности и договора, са намером да се никада не открије истинска одговорност извора терористичког напада.

Планирање, организовање, руковођење, усмеравање терористичких акција; али и посебно да се покрију до последњег тренутка извршиоци напада како би остали невидљиви, подразумева да су ове специјалне групе за неконвенционално ратовање дошле из самих врхова власти једне државе,³⁸⁷ да су чланови специјалног тима најчешће особе из министарства за унутрашње послове или одбрану државе, као и њихове службе безбедности јер моћну савремену информациону технологију која покрива терористе, не могу да поседују неки терористи на црном тржишту без знања одређене државе.

Након свих подузетих активности, последњи проблем остаје да се одреди и лоцира место напада, обезбеђује се брзо удаљавање нападача или још боље самоубилачки напади, које често негују у својој идеологији исламски радикалисти³⁸⁸. Таквим особама је довољно да се једно време моћно идеолошки обуче да својим наводним жртвовањем, чине добро исламској Умми и да умисле да извршавају Божије заповеди-док су у ствари, слепи поданици много моћнијег

³⁸⁶ Види о пропаганди: Славујевић Зоран: *Библија и пропаганда*; Службени гласник; Београд; 2006.

³⁸⁷ Види: Симеуновић Драган: *Политичко насиље*; Радничка штампа; Београд; 1990.

³⁸⁸ Види: Мијалковски Милан: *Тероризам и организовани криминал*; Факултет безбедности Универзитета у Београду; Београд; 2010.

идеолошког система. Испирање ума се врло често користи и код других облика извршења злочина како се не би могли идентификовати налогодаваоци и елиминисали политички и други безбедносни противници.

Након извршења злочина се изграђује и демонстрира пропагандно-медијски и дипломатско-политички план да се наводно саосећа са државом која је нападнута.

Посредно деловање терористичке акције подразумева студиозно анализирање свих циљева напада у земљи жртви, а затим се врло умешно и подмукло планира да се одговорност за мучке нападе, пребаци на другу страну, при чему држава-жртва може да учини погрешне кораке са намером да се одбрани од следећег напада и да буде увучена у рат. Планери и организатори терористичких напада јесу безобзирно упорни у својој самовољи, искључивости, често се користе и другим методама као што су изазивање економских криза и након тога стављање државе у потчињени положај, те са таквим наступима успевају да са себе отклоне сваку врсту сумње да су уопште умешани у нападе на цивилне и материјалне објекте, чак се често приказују као пријатељски настројени добротвори. Врхунски цинизам наступа када држава подстрекач или саучесник терористичких активности, јавно осуђује испољено физичко насиље терориста, не помињући при томе етничку припадност.

Дешава се да њихове улоге у суделовању злочина буду документоване и да ови докази буду предочени надлежним регионалним организацијама и ОУН-у, али држава која је изворни носилац тероризма, упорно и увек одбија да призна своју умешаност и да поред свих могућих доказа, даље наставља дрско да набеђује да говори истину. Овде се ради о систему вредности где су искључени свака врста хуманизма, човечности, праведности и морала, те се не треба зачудити уколико се у будућности докажу и бројна друга њихова нечовечна поступања према цивилима, чак и према деци, женама и најтежим болесницима.³⁸⁹

Држава која представља комплетан мозак планирања, организовања и извођења терористичких акција, може врло често да ангажује своје земљаке емигранте које су претходно обучавале специјалне службе за извођење терористичких напада. Исто тако, може да регрутује и плаћенике, али и да без икаквих материјалних средстава и договора, усмери одговарајуће особе да се прихвате ових акција путем оперативно-технолошких мера дириговања ума. Сва

³⁸⁹ Види: Крећа Миленко: *Апсолутно обавезне норме у међународном јавном праву*; Научна књига; Београд, 1989.

ова средства принуде би требала да постигну жељене резултате по планере терористичких акција. Међутим, уколико терористичка акција крене у нежељеном правцу да би спасили свој план, терористички органи се не устручавају и на крајње неразумне потезе против државе жртве, као што је извођење оружане агресије. Уобичајена процедура је да званичници државе из које је проистекла терористичка активност дају разне изјаве и саопштења, интервјуе у вези са конфликтом у оквиру нападнуте државе објекта, те да путем топло-хладних метода врше разноразне притиске на становништво, како би изнудили неприхватљиве уступке у корист организатора терористичког напада. Тиме се често настоји да се изврши притисак на руководство нападнуте државе да прихвати наводно мирно решавање кризе или да се подстакне да уђе у одређене ратове са трећим државама, уз наводно изигравање мирног посредника између других држава и сакупљања политичких поена у корист своје државе.³⁹⁰ Тајни притисци на једну државу служе истовремено као охрабрење терористима да и даље настављају своје активности.

Терористичке организације се разликују од организованих криминалних група на основу преданости одређеној идеологији и остваривању идеолошких системских циљева. Међутим, између ове две групације, постоје и бројне заједничке карактеристике. За организоване криминалне групе постоје циљеви да сачувају своје стечене позиције, положај и имовинска корист стечена на незаконите начине. За терористичке актере такође важе одређене заједничке особине као што су: подмуклост, безобзирност, тајновитост, бруталност, висока организованост, строги професионализам, систематичност у вршењу злочина, процене да минимално ризикују а максимално добијају, те се може тврдити да су природно једни на друге упућени. Многи модели у пракси су доказали да постоји честа повезаност између актера терористичких акција и организованих криминалаца, те формирања технолошко обучених састава који су истовремено терористички и криминогени. Многи терористички и криминогени елементи јесу једноставно упаковани у државну заставу иза које се сакривају када постоји опасност да буду раскринкани или ухапшени.³⁹¹ Зато је потребно да државни органи у Републици Србији умеју да утврде разлике између друштвеног система који је погођен криминалом и оног политичког система који се заснива на организованом криминалу и извођењу терористичких акција. Уколико су ова два

³⁹⁰ Види: Чомски Ноам: *Хегемонија или опстанак*; Рубикон; Нови Сад; 2007.

³⁹¹ Види: Кривокапић Владимир: *Криминалистичка тактика*; ВШУП; Београд-Земун; 1990.

система међусобно условљена или повезана, тада је узалудно да се говори о демократским реформама и уређености правне државе.³⁹²

Понекад није лако да се сагледају објективне чињенице када се ради о друштву које је бомбардовано са пласирањем нетачних медијских информација.³⁹³ Владајући државни органи, односно они који надзиру овај систем као информационо повезан са будућом чланицом Еуропске Уније, требали би да знају да се толики број државних пропуста не може више оправдати због наводног непознавања већ давно доказаних истина. Чим је неко прихватио одређену функцију да обавља, то значи да је одговоран за огроман број пропуста који су нанети држави Србији и њеним напаћеним грађанима.

Најпре, јасно јесте да су циљеви терористичких актера увек били политичке природе, док су циљеви криминалних актера били да стекну још већу имовинску корист. Успостављањем корелације између ових актера, њиховим пуким бележењем и доцнијим промовисањем доказа, представља одобравање вршења злочина против човечности и грубог нарушавања свих грађанских, политичких и људских права већ деценијама а без конкретних резултата и остварених правичних циљева у јавноме интересу, у складу са Уставом и наводно загарантованим међународним конвенцијама. Уколико актери терористичких акција, брутално и јавно употребљавају физичко насиље, брутално истребљивање слободних умова у политичке сврхе, јавно то саопштавају и јавно извршавају, не постоје више никаква оправдања на административно државно и друго нечињење јер то може да представља и најпогубнији доказ корупције у једној држави када се чине најгори злочини против људи. Назадни умови могу увек своје незаконито деловање да образлажу да је наводно изнуђено, да су принуђени да врше масакре над цивилима, да разарају виталне и независне објекте ради државних интереса без обзира да ли се они већ налазе на листи међународно заштићених споменика, да незаконито упадају у ове објекте и да нарушавају њихов опстанак што оправдавају са наводним посвећеним системским вредностима без обзира што не поседују никакво потписано законско овлашћење за ове активности, као што је рецимо активност дипломатије у међудржавним споразумима на заштити културних споменика.³⁹⁴

³⁹² Види: Чомски Ноам: *Неуспеле државе*; Рубикон-Нови Сад; Беокига-Београд; 2010.

³⁹³ Види: Чомски Ноам: *Контрола медија. Спектакуларна достигнућа пропаганде*; Рубикон-Нови Сад; Беокига-Београд; 2009.

³⁹⁴ Види: Чомски Ноам: *Интервенције*; Рубикон-Нови Сад; Беокига-Београд; 2009.

Изучавање идеологије која влада у одређеним системима или групама организованог криминала и терористичким мрежама и ћелијама, јесте од посебне важности да би се разумела њихова деловања, мотиви и интереси, учиниле превентивне мере и спрече бројне криминалне опасности. Најтеже је разумети идеологије терористичких удружења која се крију иза појединих застава јер она не показују јавно своје циљеве или политичке амбиције у жељи за проширењем власти и доминацијом. Преданост једноме систему идеологије подразумева и јасно заступање ових вредности у свакој прилици и на свакоме месту, а посебно се испољава у државној администрацији³⁹⁵. Јасно је да је утицај Еуропских западних и демократских вредности у Србији и запажа се најчешће међу приватницима или у јавним службама на шалтерима, а најмање у правосудном систему или политичком руководству. То се јасно види кроз законе који се одбијају предложити и усвојити на штету људских права, деце, инвалида и друго-док су закони о заштити моћних политичких и правосудних позиција давно утврђени. Такође, не постоји државни орган или институција који би умели да санкционишу незаконито правосудно или политичко понашање против Устава и обавезујућих међународних конвенција.

У таквим околностима се не може још увек помислити на постојање владавине права с обзиром да се сваки покушај некорумпираних људи да раскринкају ово незаконито понашање редовно у Србији завршава са неуспехом, политичким државним прогоном, недобијањем запослења, отежавањем свих корака које направи такво лице („дувач у пиштаљку“) да буде онемогућено да укаже на корупцију, чак и под претњом државног терора.³⁹⁶

Посебна обележја политичке моћи могу да прерасту и у терористичке акције са намером да се сакрију незаконите радње или још више прошире стечене државне позиције, а средства за ова насилна деловања се често извршавају илегалним радњама.

Познато је да организовани криминални актери набављају и контролишу набавку оружја, муниције, наркотика и сл., те да су економски врло моћни да финансирају и одређене терористичке групе док су технолошки заштићени. Најчешће се ова лица руководе проценом да ће изазивањем физичког насиља на терену да избришу и елиминишу своје противнике који указују на њихове

³⁹⁵ Види: Чомски Ноам: *Контролисана демократија*; ЦИД; Подгорица; 1999.

³⁹⁶ Види детаљно о терору, у: Симеуновић Драган: *Теорија политике*; Наука и друштво; Београд; 2002. и Симеуновић Драган: *Феноменологија насиља*; Наука и друштво; Београд; 2005.

активности, и да неће онда више постојати опасност и препреке да наставе са својим активностима. При томе, често занемарују чињеницу да делују пред очима јавности, као и њихови надзорни органи који не спречавају годинама ове активности. Бројне чињенице и докази указују на то да између терористичких и криминогених актера јача савезништво на многим релацијама. Терористички и криминални актери сматрају да за своје злочине неће никада никоме полагати рачуне, нити да ће бити заустављена њихова ескалација злочина на рачун владавине права. Међутим, све израженије савезништво између ових групација би могло да озбиљно угрози мир и безбедност у свету, као и да пољуља стабилност одређених држава у случају да се овако још даље настави.³⁹⁷

Несумњиво да јачању оваквих криминалних и терористичких организација, доприносе у највећој мери, државе које одбијају да јавно оквалификују актере ових незаконитих делатности и препуштају немарно да то неко други уместо њих учини, што представља већ корупцију на међународном нивоу.³⁹⁸

У блиској прошлости у Републици Србији су већ организоване криминалне групе и организације са терористичким деловањем, јасно забележене и биће за врло кратко време и искорењене у потпуности. Међутим, када се ради о томе да се успостави и одговарајућа поштена и хуманистичка идеологија, која би у људима развијала поштење, високу свест о моралу и борби против корупције, тада ће бити потребне деценије да се ово учини јер не постоји развијена свест у друштву о таквој потреби, чак ни у врху политичке власти, него се једино жури за стицањем личне каријере и друштвене позиције а занемарује се интерес свих грађана Републике Србије. Доказ јесте што се чак и тема везана за актуелну идеологију у Србији, сматра занемарљивом у поређењу са другим економским питањима без обзира што наше мисли и идеје, односно постојећи систем вредности, формирају остала наша деловања и активности. Материјализма и личног егоизма је тешко људском бићу да се ослободи и да постане осећајно за друге људе-невољнике што је одлика хуманистичких идеологија, као што је доминирајућа идеологија у Сједињеним Државама која се најчешће залаже за афирмацију и борбу за људска права и слободе, да сви људи постану изједначени по свим основама. Међутим, и ова идеологија је занемарила моћну политичку пропаганду, на своју штету већ деценијама и дозволила је да буде врло често, неоправдано критикована и сасвим

³⁹⁷ Look at: www.FBI.gov/publications/terror/terror2000-2012.htm; www.interpol.com

³⁹⁸ Look at: www.europol.eu.int

супротно представљена од стране непријатељских усмерених држава. Наше критике на недовољно улагање у политичку пропаганду САД-а су се показале оправданим и врло често их медији на Балкану, представљају сасвим супротно. Били смо уназад четири године у позицији да истражујемо све одлике ове идеологије, њеног подсистема и истинских хуманих начела.³⁹⁹

Република Србија се и званично у Уставу определила за Еуропске демократске вредности, без обзира што је утицај ЕУ изражен у државној администрацији одавно и да се приближи Еуропским демократским вредностима.⁴⁰⁰

Несумњиво да је изузетно тешко да се сагледају објективне чињенице када је идеологија једног друштвеног система у највећој могућој мери већ искривљена у менталном смислу деценијама и када се у национални ген усади мржња, неповерење и бруталност према хуманистичким идеологијама, које се несебично залажу за то да сви људи на свету постану изједначени на основу расе, нације, религије, идеологије и других друштвених вредности. Као што је једној честитој жени и мајци тешко да направи разлике међу својом децом и постаје болећива и сажаљива подједнако према сваком свом детету, тако је и одлика једне хуманистичке идеологије да врло често делује на своју штету, да се жртвује неоправдано и за оне репресивне идеологије које то нису заслужиле што може да представља у савременом свету погубно деловање за интересе властитог народа како би се помогло другима. Савремени свет још увек није ментално дорастао да схвати деловање изразито хуманистичких идеологија и још увек је заступљено једнообразно сагледање уских националних и себичних интереса на рачун других народа и припадника других идеолошких система. Ово је један од главних разлога бројним оружаном сукобима у савременом свету али и тешким страдањима недужних људи.⁴⁰¹

Идеологија у Републици Србији јесте изразито са византијским наслеђем, православним идеолошким вредностима, које би требало наставити да се негују и не одрицати се своје традиције. То се доказује и у актуелним политичким и привредним сарадњама са моћним православним државама. Ипак, у државној администрацији се не могу неговати религијске вредности друштва, него конкретна политичка понашања, везана за државну управу, а посебно правосудног

³⁹⁹ Look at. www.amnesty.org/en/death-penalty/abolitionist-and-retentionist-countries;

⁴⁰⁰ Look at: Held David: *Models of Democracy*; Polity Press; Cambridge; 1988.

⁴⁰¹ Види: Ракић Миле/ Јовашевић Драган: *Насиље и демократија*; Институт за политичке студије; Београд; 2009.

система. Овде је морао да превлада Еуропски утицај, ако се узме у обзир политичко и Уставно опредељење Републике Србије да се декларисала за „Еуропске демократске вредности друштва.“ Са друге стране, не може се занемарити и Отоманско историјско наслеђе, као и све јаче економске везе са појединим исламским држава, али и културна сарадња коју оне негују у Републици Србији, а посебно од распада бивше Југославије.⁴⁰²

То значи да ће и друштвене вредности везане за феномен корупције да се постепено промене у свести људи. Прихватањем одговарајуће функције се подразумева да сваки државни орган сноси у потпуности одговорност за властити народ, али и за сваку врсту пропуста које наносе огромне штете држави и друштву.⁴⁰³

Најпре, јасно је да су циљеви терористичких актера политичке природе, док су циљеви криминалних актера много ужи и односе се на стицање материјалне користи. Успостављање корелације између ових актера представља тајно удруживање више особа, које су вољне да систематски обављају кривична дела против виталних вредности државе. Актери терористичких акција употребљавају физичко насиље и бруталне активности.⁴⁰⁴ Они своје противзаконито деловање образлажу да је изнуђено, да су принуђени да врше масакре недужних цивила и разарање виталних објеката ради наводне заштите „виших“ циљева, који подразумевају посвећеност одређеним системским вредностима. Уколико су ове системске вредности назадне и репресивне по развој друштвене свести и грубо нарушавају зајемчена Уставом и међународним конвенцијама основна људска права и слободе; тада је сасвим јасно да је идеологија већ осуђена на пропаст и да за собом повлачи и страдања недужних цивила. Зато је од посебне важности да се изучи идеологија која је карактеристична за сваку групацију терористичког колективитета јер понекад и саме нијансе, могу да представљају пресудни утицај. Назадне идеологије увек касне чак и деценијама за нормалним развојем друштва и најчешће постоје само у сновима терориста. Ипак, без обзира на све ово, такви терористи могу да учине огромне штете свакој држави и њеним грађанима и зато је неопходно да буду на време разоткривени и стављени у одређену врсту

⁴⁰² Аутор је четири године од 2010-2014. године активно проучавао утицаје различитих идеологија на системске вредности у Републици Србији, те на које све начине делују на корупцију. То је захтевало да готово свакога радног дана интервјуише поједине државне службенике у политичким и правосудним институцијама.

⁴⁰³ Види: Протић Стојан: *Срби и демократија*; Просвета; Ниш; 1998.

⁴⁰⁴ Види: Гафиновић Радослав: *Тероризам у политичкој и правној науци*; Еуро-Гиунти; Београд, 2010.

изолације док се не прикупе докази за њихово објективно притварање. Предузимање превентивних мера постаје нужност савременог света како би се благовремено спречили будући терористички акти. Најопасније јесу терористичке групације које се сакривају унутар појединих државних система и испод државних застава чије боје и грб издају одмах на почетку свог стваралаштва и деловања. Наиме, када људско биће изда оно основно људско и хумано у себи као што је самилост и осећања за друге људе, тада је сасвим јасно да је оваква особа врло деструктивна за друге недужне људе и да мора бити заустављена на време. Уколико не буде на време откривена и отме се контроли, тада постаје врло опасна чак и за своју најближу околину у свакодневном контакту, попут болесника са тешким поремећеним менталним стањем.⁴⁰⁵

Насупрот терористичким актерима, организоване криминалне групе не износе јавно своје циљеве, нити показују јавно своје политичке амбиције. Ипак, целокупна њихова делатност јесте вишеструко испреплетена са политиком, па уколико није на време онемогућена њихова делатност, тада организовани криминалци постају доминантни и неопипљиви, а њихово понашање скреће у тежак терор над цивилним становништвом. Организовани криминални актери врло често корумпирају службена лица, а посебно политичаре,⁴⁰⁶ који својом противзаконитом делатношћу или службеним нечињењем и административним ћутањем, наносе огромну штету демократским реформама државе и друштву⁴⁰⁷. Најчешће се ове чињенице откривају са великим закашњењем, чак и од стране сталне надзорне контроле Еуропске Уније када је у питању делатност и активност државних елита, те када су начињене такве штете да ће требати деценије да се исправе погубне последице њиховог немарног деловања у условима када свако моћно државно лице ради једино ради властитих уских интереса са намером да профитира у каријери и службеном положају на штету развоја државе и њених грађана.⁴⁰⁸ Последице ткз. паралелне власти и надзорне контроле у свакој држави у транзицији, представљају врхунац крајњег циља који су организовани криминални колективитети реализовали са намером да идеолошки заведу чак и оне политичаре који су раније били некорумпирани. Тада и ови политичари постају незаинтересовани да се реално сукобе против корупције

⁴⁰⁵ Види: Робинсон Вилијам И.: *Подстицање полиархије*; Албатрос Плус; Београд; 2012.

⁴⁰⁶ Види: Манојловић Драган: *Криминалистичка аналитика*; Факултет безбедности Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд; 2008.

⁴⁰⁷ Види: Сартори Ђовани: *Демократија-шта је то?*; ЦИД; Подгорица; 2001.

⁴⁰⁸ Види: Ролс Џон: *Право народа*; Александрија Пресс; Београд; 2003.

у државним органима или агенцијама и остају на маргини утицаја при чему су једино задовољни властитим напретком у каријери док борба против корупције тапка без објективног напретка.⁴⁰⁹ У таквим околностима се не може ни помислити да постоји владавина права о којој се говори с обзиром да се сваки покушај обрачуна од стране некорумпираних грађана редовно завршава неуспехом али и ћутањем државне администрације. Корумпирани политичари и други утицајни људи који би могли да стану енергично на пут овој државној корупцији остају застрашени или наводно слепи да сагледају реалне чињенице. Након остваривања материјалне добити и стицања високих државних функција моћи, наводни актери борбе против корупције постају ограничени на властите уске интересе и на испразне приче у јавности.⁴¹⁰

Познато је да надлежни организовани криминални актери и данас, поседују под својом контролом и одређене набавке оружја, муниције, наркотика и друго, да су способни да под својом контролом уређују и делују на целокупан систем, па и да организују илегално одређене терористичке делатности против других држава као што су били напади на стране амбасаде у Београду, под паролом наводних незадовољних „уличних демонстраната“, што представља јевтини параван за много обиљнија државна деловања. Најчешћа процена ових криминалних и терористичких актера јесте да ће изазивањем физичког насиља на одређеном терену да буду избрисани или да се запрети тајно њиховим противницима, те да неће више да постоје препреке њиховом незаконитом деловању, јачању и ширењу криминалних активности. Бројне чињенице јасно указују на то да између терористичких и криминалних актера, јача савезништво на многим релацијама.⁴¹¹

Треба имати на уму чињеницу да ови носиоци кривичних дела чине противуставне радње, да то чине свесно, са подмуклом намером и предумишљајем, да се врло рационално организују, да користе сва државна средства и буџет, да изигравају владавину права и стварају међу обичним светом осећање бесправне државе, да злоупотребљавају своје службене положаје ради стицања материјалне користи, злоупотребе грађана, обрачуна са противницима, те очувању властитих криминалних позиција. Политичка зрелост државног

⁴⁰⁹ Види: Бараћ Верица: *Корупција, власт, држава*; Савет за борбу против корупције; Београд; 2011.

⁴¹⁰ Види: Беговић Борис/ Васовић Мирјана/Вуковић Слободан/Јовановић Јован/Мијатовић Бошко/Пауновић Марко: *Корупција у Србији пет година касније*; Центар за либерално-демократске студије; Београд, 2007.

⁴¹¹ Види: Бановић Божидар: *Кривично процесно право*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Службени гласник; Београд; 2008.

руководства и актера борбе против корупције је морала до сада да промовише и вољност институција да функционишу са чврстим опредељењем у корист грађана државе, а не ради опстанка државне администрације. Поједини државни органи су чак одбијали да признају постојање било каквих калкулација одређених криминалних колективитета који делују против грађана Србије, на штету људских права и слобода, здравља и живота људи, те су и одбијене поједине међународне сарадње у области борбе против организованог криминала јер су одређени криминални колективитети настојали да задрже по сваку цену властите позиције и да застрашују политичко руководство.⁴¹² Јасно је да у Србији постоји изражена немоћ законодавне и извршне политичке власти да се избори са тешким проблемима корупције и да су до сада, урађени тек почетни кораци али више у теоријском смислу, него у објективној политичкој пракси.⁴¹³

Пре свега, борба против корупције у државним органима Републике Србије, али и борба против тероризма и деловања оегаанизованих криминалних група; требала би да се прошири и на полицију у смислу набавке технолошке опреме коју поседују службе безбедности и обуке одговарајућих полицијских кадрова за ове послове оперативно-технолошких мера и метода. Пракса је показала да врло често у државама у транзицији, исти кадрови рукују истом опремом за различите сврхе, како за сврхе класичног обавештајног рада, тако и за сврхе криминалистичког и терористичког обавештајног рада што омета извођење правилних информација и закључака.⁴¹⁴

Пре свега, ову опрему и обуку кадрова би требало да се обезбеди у Управи криминалистичке полиције како би могли да се успешно супроставе свим претњама по реформе демократског друштва и владавине права.

Тиме би се избегнула и опасност да се у рукама неке политичке личности нађу информације добијене криминалистичко-обавештајним радом. Док један председник државе треба да има све информације у вези са претњама од тероризма, потпуно је неприхватљиво да он располаже информацијама о пресретању комуникација због сумње на организовани криминал заједно са неселективним информацијама о јавним и политичким личностима. Такве информације не смеју бити доступне нити једној политичкој личности.

⁴¹² Види: Вуковић Слободан: *Право, морал и корупција*; Филип Вишњић; Београд; 2005.

⁴¹³ Види: Јовашевић Драган: *Кривична дела корупције*; Службени гласник; Београд; 2009.

⁴¹⁴ Види: Соколовић Ранко: *Полиција и кривични поступак-супротстављање организованом криминалу*; Завод за уџбенике; Београд; 2006.

Аутономија система за борбу против криминала, укључујући и организовани криминал, у односу на политички слој управљача у друштву од кључног је значаја. У томе се и састоји основна разлика у употреби информација добијених класичним обавештајним радом од оних информација које се добијају криминалистичким обавештајним радом.

Криминалистички обавештајни рад, технички обично истоветан класичном обавештајном раду, за разлику од њега, мора бити тајан у односу на највиши политички врх једног друштва јер би у том случају могао одређени политичар да злоупотреби обавештајни материјал у кривичноправном процесу.

У развијеним земљама је однос политичке структуре и полицијске професије регулисан по општим правилима која уређују статус јавне администрације у политичком систему.⁴¹⁵ На челу сваког министарства, па тако и Министарства унутрашњих послова, стоје једна или две особе које су политички именоване, укључујући обично самог министра и евентуално државног секретара или помоћника министра. Између министра који обично није стручан за полицијски посао, нити упознат са начином деловања полиције и професионалних полицајаца, постоји хијерархија која је врло условна. Министар доноси одлуке из домена општих питања, обезбеђује финансијске и материјалне услове за рад полиције, бави се кључним кадровским и материјалним управљачким одлукама, учествује у формулисању опште стратегије рада министарства, али он, у демократском друштву, нема никаква овлашћења да делује као налогодавац према полицији у оперативном деловању.

Другим речима, министар нема право да се меша у тешкоће полицијских истрага (код нас би то био преткривични поступак), да издаје налоге за поступање или непоступање по неком питању, па чак ни да има детаљан увид у стање неког предмета. Укратко, министар није овлашћен да приступа предметима и да се њима на било који начин бави. Једино се тако, обезбеђује да сваки полицијски службеник, по унутрашњој хијерархији, буде одговоран за поступање по предметима из свог домена овлашћења и рада. Уз поштовање овог принципа, могућно је и да се заштити обавештајни материјал прикупљен криминалистичким обавештајним радом од политичке злоупотребе, али и од увида политичких личности.

⁴¹⁵ Look at: www.police.si/en.doc; www.interpol.com

У недовољно развијеним земљама, министар унутрашњих послова има овлашћења да делује као налогодавац полицији, да издаје налог да се нека особа ухапси или да ургира да буде ослобођена, да се на такав начин делује на правосудни поступак-што је апсурд за сваку државу која се јавно у своме Уставу, декларише да се определила за демократске принципе развоја друштва.

На иницијативу Европола је 1996. године одржан први експертски састанак о криминалистичко-обавештајним изворима, са визијом приступања свеобухватном развоју правних (унутрашњих и међународних), криминалистичких и других правила потребних за успешно функционисање криминалистичко-обавештајних извора у криминалном миљеу. Циљеви овог састанка су били усмерени на повећање свести чланица земаља о потреби развоја овог института за контролу криминала у међународним размерама, да се развију неопходне методе за вођење и рад сваке чланице, да се размењују информације између држава као што су регрутовање, коришћење и исплата, завршавање прљавог новца на црном тржишту, размена осетљивих информација о криминалним делатностима у оквиру повезане информационе мреже и друго. Тако је већ до 2000. године постигнут Споразум о размени криминалистичко-обавештајних информација, формирање базе података и еуропског система за кодификацију и основних правила за њихово постизање. Тако је и успостављена дефиниција о значењу појма криминалистичко-обавештајног извора, која гласи: „Криминалистичко-обавештајни извор јесте лице према коме се делује са поверљивошћу и које преноси информације и пружа помоћ надлежним државним органима“.⁴¹⁶ Овде је физичко и обавештајно лице одређено као средство за побољшање размене криминалистичко-обавештајних информација између држава, односно између органа тих држава на контроли и сузбијању криминалних делатности које собом доноси организовани криминал. Охрабрени са постигнутим резултатима, чланови истраживачког пројекта су усмерили истраживање у следећим правцима: ка развоју начела и процедура (основних стандарда) за прикупљање података од стране криминалистичких извора, за изградњу модела за обуку руководиоца под окриљем Европола, као и модела за јединствено обезбеђење извора. То је разлог што се у већем броју Еуропских земаља приступило доношењу законских правила у области криминалистичких обавештајних извора, било да се ради о људском или техничком извору, који

⁴¹⁶ Look at: www.europol.eu.int

треба да доведу до одговарајућих начела и процедура у избору, припреми, ангажовању, вођењу и обезбеђењу извора.⁴¹⁷

Прихватањем традиционалне методике рада у Републици Србији и након демократских реформи, спречено је да се развије толико потребан систем криминалистичко-обавештајних делатности, односно да се формира криминалистичко-обавештајна служба, извори и мрежа у криминалном миљеу.

Уместо тога, прихваћена је обавештајна методика рада служби безбедности које су радиле у двадесетом веку, као што је Служба државне безбедности. Међутим, традиционална методика рада двадесетог века никако не може да иде у корак са демократским развојем друштва, нити може да буде прихваћена као мера квалитета за изградњу криминалистичко-обавештајних структура.⁴¹⁸

Овде се не сме поистоветити обавештајна аналитичка делатност, оперативна аналитичка делатност и криминалистичко-обавештајни рад. Даље, мора да се разуме државна потреба да се развију и други институти за прикупљање сазнања из криминалног миљеа, да се службена лица заложе у јавноме интересу свих грађана Србије и да се изборе за демократске и поштене реформе, а не да се држе устаљених наслеђених системских вредности из прошлога века, већ сервираних обавештајних информација и бројних постојећих државних нелегалних сарадника јер се тиме неоправдано расипа државни буџет, слива незаконито у туђе џепове на штету државе Републике Србије а корупција се и даље неометано наставља.

Главни водећи службеник криминалистичко-обавештајне службе не подразумева да носи и два шешира, односно да буде и главни обавештајни саветник председника државе и да не прима службене директиве од Савета за националну безбедност. У стручној пракси се мора ставити знак неједнакости између циљева, мера и операција које изводе обавештајци служби безбедности и криминалистички обавештајци јер би ови други, морали да контролишу унутрашњу структуру рада и системску борбу против корупције у свим сегментима државе како би се спречило криминално деловање, што подразумева врло честу међународну сарадњу на разоткривању свих кривичних дела. То јесте и основни предуслов за изградњу кредибилитета Републике Србије и њен углед у свету.

⁴¹⁷ Фатић Александар: Криминалистичко-обавештајни рад и традиција грађанских и људских права, у: *Друштвени аспекти организованог криминала*, Институт за међународну политику и привреду; Београд; 2011., стр. 25.-32.

⁴¹⁸ Look at: Andesron M.: *Policing the World: Interpol and the Politics of International Police Cooperation*; Oxford University Press; Oxford, 1989.

Изградња криминалистичко-обавештајне методологије би морала да обухвата сам зачетак настајања криминалних делатности и да сузбија криминалне делатности још у самој зачетку настајања, па и у смислу заштите људских права и слобода свих грађана Србије. Тако би полицијске структуре у криминалном миљеу могле да неометано прикупљају доказе коруптивних деловања и да то докажу пред тужилачким и судским органима. Тиме се увећава моћ и вредност сазнања у контроли, сузбијању и доказивању криминалних делатности, и омогућавају перспективе за изградњу далеко стабилнијег система безбедности за грађане и заштиту људских права и слобода.

Полиција може на такав начин да у свакоме тренутку надгледа појаве у криминалном миљеу путем прикривених операција, чиме се гради и способност да благовремено делује и спречи бројне друге незаконите радње од уличних нереда, пљачки, убистава, намерно изазваних несрећа и слично. Ово на локалном плану би се могло касније реализовати док је тренутно примарни план да се државне полицијске институције, енергично супротставе најтежим облицима организованог криминала и евентуалне појаве тероризма, у смислу огромних штета које се могу нанети држави.

VII – Значај идеологије на систем владајућих елита

7.1. – Кључна обележја политичког система Републике Србије

Имајући у виду на огромне остатке социјалистичког друштвеног уређења, може се тврдити да су владајуће елите у Републици Србији носиоци управљачких положаја у друштву, способне да се максимално користе ресурсима које контролишу, да доминирају целокупним друштвом, користе сва расположива средства моћи, односно инструменте којима се обезбеђује вршење државне власти (полиција, војска и др.), свесно стварају и шире прихватљиве митове и стереотипе чији је циљ рационализација њихове моћи и власти, каналишу проток информација и диктирају друштвене вредности посредством масовних медија, образовног система и других облика јавног деловања.

Према мишљењу Хане Арендт, једно од најпоузданијих правила тоталитарног облика државне владавине јесте реална моћ државног апарата, која

одговара степену његове тајновитости, уколико је већи ниво моћи владајућих елита.⁴¹⁹

Терор се допуњава огромном пропагандом као средством легитимисања политичке власти, али и као средство да се манипулише са масама. Пре свега, терор на појединца и друштво производи увек осећање страха, а страх ствара осећај несигурности и друштвене неукорењености индивидуе, што ствара идеалне услове за успешну манипулацију људским жељама и потребама.⁴²⁰ Спрега пропаганде и терора је логична веза с обзиром да је терору потребно обезбедити легитимитет путем пропаганде.

За Мусолинијеву владавину се може тврдити да је користио терор како би контролисао становништво и широке масе. Овде се ради о употреби терора, централизацији и тајновитости власти, јачању извршне власти на рачун законодавне власти, те гушењу парламентаризма као трајни продукт уређености друштва.⁴²¹ За разлику од поменутог, у савременом грађанском друштву је употреба државног насиља, гушење опозиционих снага, ограничавање демократских слобода недопустиво. Организација, методи и циљеви деловања владајућих елита су формиран и доношени након распада заједничке државе и након грађанског рата на просторима бивше СФРЈ, управо са разлогом да се елиминишу противници таквог система. Оно што је остало наслеђено пре избијања грађанског рата јесу одређени системи вредности карактеристични искључиво за подручје Републике Србије.

Из тог разлога, системи идеолошких вредности у тоталитарно уређеном друштву јесу посебно сложени и вишедимензионални али су неоправдано занемарени у земљама у транзицији, јер се ради о различитим друштвеним интересима одређених слојева, класа и групација. Пре свега, не постоје свесни идеолози и креатори социоидеолошке реформе и политике у овим државама, **нити се траже узроци корупције, него се покушавају једино лечити последице**, а то не може бити ефектно док се не сасеку коренови. Зато и долази до гушења демократских слобода⁴²², нарушавања грађанских политичких и људских права, као и до злоупотреба правосудног система.

⁴¹⁹ Види: Арент Хана: *Извори тоталитаризма*; Феминистичка издавачка кућа; Београд; 2006.

⁴²⁰ Види: Симеуновић Драган: *Феноменологија насиља*; Наука и друштво; Београд; 2005.

⁴²¹ Кековић Зоран: *Системи безбедности*; Факултет безбедности Универзитета у Београду; Београд; 2009., стр. 245

⁴²² Савић Андреја/ Делић М./Бајагић М.; *Безбедност света*; Полицијска академија; Београд, 2002.

Уколико је државна управа немоћна, неефикасна и не поседује одговарајућа сазнања, тада и поред постојања централне политичке Владе, не може вршити нити једну корисну функцију за друштво и државу, него се вечито саплиће у зачараном кругу пребацивања надлежности и одговорности на друге инстанце. Неефикасност система се може објаснити неспособношћу власти да врши законодавну и извршну руководећу функцију. У таквим условима, постоји опасност да функцију владавине преузму организоване криминалне групације, лидери паравојних јединица, побуњеничке и скривене групе који се намећу као алтернатива за пружање јавних услуга. Без обзира што такве групе пружају одређене степене заштите и безбедности, мада врло често на непоуздан начин, они могу још дубље да подрију државни легитимитет и да погоршају постојеће стање у друштву. За такве ситуације је мало вероватноће да се испоштују правосудни органи, нити да се акције које се предузимају буду одобрене од стране суда. Када дође до слабљења државног система, често следе унутарњи сукоби међу политичарима.⁴²³

Разумљиво је да владајуће елите вечито настоје да одбране постојећи поглед на свет и поредак ствари у друштвено-политичком систему-али пропуштају често важну чињеницу да се реформе не могу и не смеју заустављати у савременом свету, као и да је свака затворена, тоталитарна и полицијска држава, морала на крају да доживи губитак јер је вршила тероре и пресије над грађанским друштвом. Као што ништа није вечито позиционирано, тако нити је колективни дух друштвене свести остајао нетакнут временом. У Републици Србији се могу очекивати позитивни ефекти већ након неколико деценија уколико се сада започне са овим променама друштвене свести.

Промене друштвене свести могу једино довести државу и њене грађане у позитивне реформе јер није довољно организовати и уредити институције. У тим институцијама државе раде људи са изграђеним друштвеним особинама и одговорностима. У случају да се нагласак ставља и даље на задржавање постојећег друштеног стања, тада се не може ни очекивати велики напредак у борби против корупције.

Овде је јасно да средства јавног информисања представљају моћно средство државне пропаганде и да се неће емитовати корисницима, поједине информације које би могле да наруше постојеће системе вредности, као што су то рецимо,

⁴²³ Види: Подунавац Милан: *Политички легитимитет*; Рад; Београд; 1988.

одређене чињенице које би могле да наруше постојећи устаљени поредак. Тако се слобода говора и мишљења у Републици Србији још увек јако цензурише од стране државних власти и људи врло често, немају права да изграде властите ставове и чују различита мишљења. Бројне ставове грађани усвајају управо путем средстава јавног информисања.⁴²⁴

Зато је код креатора политике јако важно да умеју препознати туђе сугестивне утицаје од својих властитих који се доносе на основу знања, стручности и здравога разума.

Већина креатора политике на Балкану не препознају ове разлике док се њихове одлуке односе на милионе људи за које су одговорни, а посебно од када се владајућа елита изјаснила да настоји увести Републику Србију у чланство Еуропске Уније, те се сваки њихов политички корак од тог тренутка прати са будном пажњом.⁴²⁵

Верујемо да ће овај рад имати значаја и у друштвеном смислу да дође до значајних креатора политике, којима би помогло да препознају тешке проблеме које носе у себи јер би тиме могли и да преокрену реформе у држави у позитивном смеру. Из тог разлога смо користили крајње једноставан и разумљив језик, са директним приступом и без сувишних теоријских излагања док смо акценат ставили на аргументоване примере из праксе свакодневне стварности и нашег истраживачког емпиријског рада правосудног система Републике Србије.⁴²⁶

Наиме, владајуће елите настоје да очувају и одбране постојећи поглед на свет и поредак ствари у друштвено-политичком систему али се овај колективни дух друштвене свести огледа у претпоставци да је боље живети са митовима и постојећим стањем, него да се подуму конкретне реформе у држави. Овде се ради и о страху да се са радикалним реформама не изгубе стечене друштвене позиције и властити уски интереси на штету грађана Републике Србије. Конзервативно поимање друштвене свести може понекад имати и позитивне учинке као што су то: неговање традиционалне културе, изградње осећања дужности и емотивне повезаности чланова друштва, солидарност између институција, поштовање ауторитета и поретка, развијање верских вредности и поштовање цркве. Уз

⁴²⁴ Види: Америчка адвокатска комора (Ц. Вебсти, уредник); Међународни водич за борбу против компјутерског криминала, *Продуктивност*; Београд; 2004.

⁴²⁵ Види: *Демократија и мултикултуралност у Југоисточној Еуропи*; Центар за истраживање етничититета; Београд; 2003.

⁴²⁶ Види: Антић Чедомир: *Независна Србија*; Еволута; Београд; 2006.

наглашено залагање за такве вредности, обично долази и одбрана извесних облика друштвеног живота и политичких институција. Чак се може тврдити да овај конзерватизам представља на одређени начин контраконцепт идеологије либерализма. Философску основу конзерватизма и његових обележја чини отпор рационалистичком поимању свеобухватне критике традиције и апологије слободног избора, те слободоумног сагледавања постојеће стварности и друштвених феномена. На основу конзервативног схватања, власт не може да дели правду јер се право налази у постојећим моралним друштвеним нормама, а ове моралне норме не настају поступком рационалног одлучивања, него спонтано кроз историју и постојеће изграђене друштвене односе.⁴²⁷ Ово позивање на моралне норме пружа заједници одређени колективистички дух заједништва због чега је често националистички обојен⁴²⁸. Из тог разлога, конзерватизам брани постојећи друштвено-политички поредак и патријархалну структуру угрожену развојним тенденцијама подстакнутим деловањем либералистички оријентисаних друштвених снага које заговарају тржишну доминацију приватне својине. Специфичан поглед на свет код обележја конзервативног схватања света се огледа у идеји да су друштво и држава настали као „Божије“⁴²⁹, а да је њихов ауторитет настао из простог постојања и трајања националне и верске душе. По оваквом схватању света, власт је настала од Бога, па и онај коме се поверава функционерска дужност мора да буде ојачан вером, религијом и традицијом, што се јасно види у примеру домаћих политичара, појединих бивших комуниста који данас савесно присуствују црквеним службама⁴³⁰. Изузев цркве, велику улогу у изградњи актуелне идеологије системских вредности представља и традиционални фолклор и музика која одсликава дух народа. Након распада велике заједничке државе народа и народности, осећа се велики утицај оријенталних култура на тлу Републике Србије. Томе су у великој мери допринели и бројни културни центри формирани посебно у Београду од 1991. године. Неговање православља и хуманих верских вредности је стављено у други план. Православни утицај је више формални у присуствовању верских обредима и окупљањима, него што је задојио дух народа. Утицај оријенталних култура је

⁴²⁷ Види: Жубринић Д.: *Марксизам и теорија класа*; Школска књига; Загреб; 1976.

⁴²⁸ Глигоров Владимир: *Конзерватизам, одредница у : Лексикон темељних појмова политике*; Школска књига; Загреб; 1990., стр. 33

⁴²⁹ У верској терминологији се подразумева да је Бог онај који је свемогућ и зна што носи у себи свако људско биће.

⁴³⁰ Види: Ђентиле Емилио: *Религије политике*; Библиотека XX века; Београд; 2009.

изузетно моћан, али и Еуропских духовних вредности. Историја и традиција се посматрају само кроз славну прошлост, али се та прошлост не везује за категорију времена, него за територију на којој се одсликава вечна супстанца живота. Зато су и слобода, и рад појединца у овој систему, оивичени у служби нације и државе, те се не може допустити да креативне особе „изопаче“ самовољно своју слободу.⁴³¹ Тенденција јесте да се појединац утопи у целину и колективитет заједнице при чему се обично „награђује“ одређеним друштвеним статусом како би био заокупљен друштвено корисним радом и занемарио креативне и напредне потенцијале, да једино буде посвећен томе да васкрну тековине славне прошлости, да се славе херојска дела и јубилеји, обожавају митови и некритички наводно, негују тековине традиционалних вредности. Тиме се и злоупотребљава религија у политичке сврхе, док је православље конципирано на изразито хуманистичким идеалима самилости за свако људско биће. Злоупотреба религије и овакво тумачење света не може пружити поверење у људске способности и активности да се политички систем унапреди на савремени и рационални начин, него да се непрекидно прилагођава већ устаљеноим нормама. Легитимација стоји у ауторитету и елитама, а не у вољи грађанског сталежа⁴³². Индикатори конзервативне свести су били присутни и у некадашњем југословенском друштву (и код појединих делова елита), али је недопустиво да су се задржали данас у Републици Србији, да се негују и одржавају у савременом политичком систему.

Основна обележја овакве друштвене свести се манифестују: кроз одсуство напредне визије будућности друштва, одсуству реалног програма изласка из кризе, подређивању општељудских и социјалних интереса према искључиво националним интересима државе, оријентацији на одбрану тековина традиције, задржавање неефикасног рада институција, непоштовање Устава, пренаглашено трагање за потенцијалним „непријатељима“⁴³³ система што прераста у тешку менталну параноју. Тиме се акценат поставља на одбрану властитих позиција елита уместо да се трага за објективним проблемима у друштву. Домет могућих друштвених промена је крајње ограниченог карактера јер су политичке елите спремне на пребацивање целокупног терета кризе на леђа цивилног грађанског сталежа, на ограничавање и грубо нарушавање основних људских права и слобода. Код владајућих елита постоји видљива очигледна дискрепанција између

⁴³¹ Види: *Демократија и националне мањине*; Центар за истраживање етничититета; Београд; 2002.

⁴³² Тадић Љубомир: *Наука о политици*; Рад; Београд; 1988., стр. 353.-381.

⁴³³ Марковић Михаило: Конзервативна мисао у свету и код нас; *Гледишта* 9-10/1987., стр. 14

декларативне либерално-демократске реторике и актуелне праксе.⁴³⁴ Званични државни функционери и владајући органи државе се декларишу да теже модернизацијским вредностима иако су све њихове политичке акције према сопственом народу обликоване са идејама националног партикуларизма, неспремности на било какву врсту дијалога и толеранцију, постављањем услова грађанима за које чак и неупућени посматрачи могу схватити да су немогући, те апсолутним игнорисањем ставова и потреба цивилног друштва у односу са државним органима и политичко-правосудним институцијама, које егзистирају попут бића за себе и ради себе самих. У таквим друштвеним околностима је парадоксално да се полемише о било каквим обележјима демократизације, друштвених реформи и назнакама модернизације⁴³⁵. Борба против корупције се огледа у хапшењу неколико моћних тајкуна, док се објективно протеже масовно у државним институцијама и правосудном систему.

7.2. – Идеологија друштвене свести владајућих елит

У претходном излагању смо већ истакли да би највећу промену требало извршити на пољу изградње сасвим другачијих идеолошких вредности друштва. Актуелна и досадашња идеологија је једино омогућила политичким елитама у Републици Србији да вечито оправдавају свој опстанак на власти уз непоштовање владавине права и масовну толеранцију коруптивних односа у државној управи, на штету свих грађана Републике Србије.

За почетак се може препоручити да се у Републици Србији изгради један нови модеран поглед на свет који би се супротставио превазиђеним актуелним структурама.⁴³⁶ Актуелне идеје које се пласирају на свакоме кораку свакодневног живота у Србији, друштвених институција (правосудних, посебно образовних, здравствених, културних, војних и других), у средствима масовних комуникација који допиру до свих домаћинстава у Србији, указују на крајњи циљ друштвеног развоја и обезбеђује оправдања за акције које предузимају владајуће елите у друштву.⁴³⁷ Без сумње, оваква идеологија јесте прихватљива у социјалистичком друштву са комунистичком партијом на власти јер марксизам представља врло

⁴³⁴ Види: Васиљевић Владан А.: *Демократија на странпутицама*; Београдски круг; Београд; 1995.

⁴³⁵ Види: Васовић Вучина: *Демократија и политика*; Радничка штампа; Београд; 1973.

⁴³⁶ Види: Ђорђевић Јован: *Идеје и институције*; Радничка штампа; Београд; 1972.

⁴³⁷ Антонић Слободан: *Нација у струјама прошлости*; Чигоја штампа, Београд, 2003.

ефикасну стратешку идеологију.⁴³⁸ Међутим, када се оваква идеологија наставља у држави која се пред међународном јавношћу декларише да тежи ка новом демократски уређеном друштву и Еуропском моделу система, тада и њихове политичке реакције делују врло парадоксално и изазивају неповерење у демократски уређеним земљама.⁴³⁹ Изградња нових системских друштвених вредности би омогућила не само ефикасну борбу против корупције, него би коначно испоштовала и обавезујуће међународне конвенције, које се масовно крше управо у државним институцијама Републике Србије.⁴⁴⁰ С обзиром да поменута стратешка идеологија свесно инклинира ка идеологији ограниченог дејства, тада се може и тврдити да представља формулацију конкретних политичких интереса у једном временски краћем интервалу од наводних започетих демократских промена уназад тринаест година, те је оваква идеологија подложна ревизији и променама.⁴⁴¹

Јасно је да свака власт оправдава своје стечене позиције одређеном идеологијом, која се мора заснивати на неким моралним или правним принципима, односно одређеном политичком формулом, те се појмови који се не слажу са чињеницама оправдавају као рационални.⁴⁴² Категорија политичког мита који се везује за Косово представља најопштију политичку симболику. На такав начин се само обавезују хуманитарни међународни органи да су дужни помагати док политички мит има за циљ заштиту политичког поретка и друштва али не може циркулисати у нестабилноме друштву. У том погледу и идеологија формулише интересе владајућих елита које заступа као универзалне, чиме ради на перфидне начине на убеђивању целокупног друштва са намером да га моделује⁴⁴³ према властитим критеријумима. Проблем јесте што се ради управо о „незавршеној“ идеологији под веома супротним вредностима и утицајима. Идеологија би требала представљати „учитеља“ једном друштву у изградњи друштвених системских вредности. За почетак би се могле усвојити основне

⁴³⁸ Види: Жубринић Д.: *Марксизам и теорија класа*; Школска књига; Загреб; 1976.

⁴³⁹ Види: Васовић Вучина: *Савремене демократије*; том 2.; Службени гласник; Београд; 2012.

⁴⁴⁰ Види: Крећа Миленко: *Апсолутно обавезне норме у међународном јавном праву*; Научна књига; Београд; 1989.

⁴⁴¹ Миладиновић Слободан: *Елите распада*; Службени гласник; Београд; 2009., стр. 55.

⁴⁴² Look at: Kitschelt Herbert: *Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies-Therecital Proposition*; in: *Party Politics*; Vol 1; No.4; Thousand; London; Sage Publications; New Delhi; 1995.

⁴⁴³ Метода моделовања се обилато користи да се на одређене начине обликују људи и њихови ставови, изграде системи вредности, уграде одређене емоције као што су стање безнадежности, страха, патриотизма или друге вредности..Види о методи моделовања, у : Милосављевић Славомир/ Радосављевић Иван: *Основи методологије политичких наука*; Службени гласник; Београд; 2003.

хумане вредности, као што су то биле на пример, великих православних учитеља, али и да се религија не поистовећује са националним осећањима.

Зато би се политички мит и идеологија могли повезати са пласирањем идеја једнога друштва. Са друге стране, политичка елита се ослања више на другу категорију која представља политичку доктрину. Наиме, политичка доктрина јесте део политичког мита, који формулише очекивања и захтеве у вези са односима моћи и друштвеном праксом.

Садржај политичке доктрине је више одређен њеном политичком функцијом него материјом чији садржај описује. Политичка доктрина се везује за државну и философију државних органа Владе. Када се ради о политичкој формули, тада би се она могла везати за основне јавне друштвене законе и правосудни систем. На основу политичке доктрине коју чине претпоставке, политичка формула постоји да разрађује специфичне и мање значајне конкретне облике моћи, које су садржане у политичкој доктрини. Интерпретацију политичке формуле одређују они који држе моћ у својим рукама, а политичка моћ се изражава углавном кроз идентификације, захтеве и надања моћника.⁴⁴⁴

Критичко уважавање другачијих ставова се не толерише у оваквом виђењу погледа на свет, једино се дешавало до сада да су овакве особе биле прогоњене, незаконито санкционисане на разноразне начине.⁴⁴⁵

Праве и модерне идеологије се повлаче у илегалу а на снази опстаје једино и даље догматска идеологија, која нема потребу да се са неким такмичи јер се елиминисање друкчијих погледа на свет не може толерисати. Елементи друштва у транзицији се огледају и у бирократском напредовању на елитне положаје без довољно знања и стручности. Личне способности и морални назори, високо образовање и одговорност падају у воду под налетима чланова политичких партија⁴⁴⁶ и миљеника режима.⁴⁴⁷ Годинама под надзором ЕУ се и даље негују ове вредности у Србији.

Овако јавно декларисане институционално префериране вредности указују на све елементе недемократичности у политичком систему вредности. Лични

⁴⁴⁴ Миладиновић Слободан: *Елите распада*; Службени гласник; Београд, 2009.; стр. 56..

⁴⁴⁵ Види: Арент Хана: *О слободи и ауторитету*; Градска народна библиотека "Жарко Зрењанин"; Зрењанин; 1995.

⁴⁴⁶ Look at: Maiwaring Scott: *Party Systems in the Third Way*; in: Diamond; Larry and Plattner; F. March (eds); *The Global Divergence of Democracies*; The John Hopkins University Press; Baltimore and London; 2001.

⁴⁴⁷ Печујлић М.: Критика теоријске мисли о структури социјалистичког друштва; *Социјализам*; број 11, Београд, 1967; Печујлић М.: Теоријски оквир за проучавање класних промена у социјализму; *Социологија* 1-2; вол.VIII; Београд, 1966.

успех у друштву у Републици Србији је и даље, у потпуности овисан од идентификације појединца с одређеном циљном групом или политичком странком⁴⁴⁸, као што су и сви намештени јавни конкурси за запошљавање. С обзиром на постојеће стање друштвене интеграције, владајуће елите су принуђене да стварају или живе у митовима који продубљују друштвену инстанцу јер не могу друкчије опстати на основу искључиво световних вредности које су формирали у друштву. Тако се сугерира несрећним грађанима да се кривци налазе негде са друге стране јер се држава налази у тешкој економској кризи, иако владајуће државне структуре не осећају ове тешкоће јер профитирају и даље. Ово јесте карактеристика репресивног друштвеног уређења у коме је владајућа партија на власти (данас коалиција или делови коалиције) стављала ван снаге све законе и остале политичке субјекте грађанског друштва под своју контролу, те тиме себи обезбеђивала константно политичку и економску моћ.⁴⁴⁹ У данашњим условима се парче колача пружа и другим политичким странкама како се не би побуниле против постојећег стања.⁴⁵⁰ Елите репресивног друштва јесу хијерархиски организоване групе у којима се дистанца не гради само око привилегованих појединаца и група, него и око институција које представљају зборно место окупљања ових елита као што су то највиши државни и партијски органи. Напредне идеологије се повлаче у илегалу или доживљавају репресивне прогоне и државни терор; са намером да се постојеће стање што дуже задржи. Тако освојену власт, владајуће елите настоје да што пре стабилизују и институционализују док демократски успостављене институције за контролу корупције, остају немоћне да нешто конкретно подухвату против тога. Критеријуми по којима се људи разврставају на елите и масе, моћ и располагање са другим људима, постаје важније за оне који владају. Тиме владајућа мањина свог микросистема се може поделити на различите фракције, које могу водити борбу за превласт, најчешће недоступне суду јавности.

Дипломе високошколских установа су стицане преко ноћи за потребе владајућих обука владајућих структура, који су постајали експерти у одређеним областима, као што су то и поједини политички саветници. У недостатку модернизације јер такво друштво не може ни водити напред државу, слабљење

⁴⁴⁸ Види: Васовић Вучина/ Гоати Владимир: *Избори и изборни системи*; Радничка штампa; Београд; 1993.

⁴⁴⁹ Види: Гоати Владимир/ Ненадић Немања/ Јовановић Предраг: *Финансирање председничке изборне кампање 2004. у Србији*; Транспарентност Србија; Београд; 2004.

⁴⁵⁰ Види: Гоати Владимир: *Партије и партијски систем Србије*; ОГИ Центар; Ниш; 2004.

националног дохотка и материјална криза грађана се траже у светској економској кризи.⁴⁵¹ Дакле, као што нити у једној социјалистичкој држави владајуће елите нису показале управљачку компетентност, тако ни у Републици Србији, надлежни државни органи нису резултирали са побољшањем животног положаја већине чланова друштва или изласком из кризе; него су насупрот томе, још више продубили и погоршали положај грађанског друштва..

7.3. – Политичка пропаганда и системи вредности у Републици Србији

У стручној литератури се феномен „пропаганда“ различито тумачи и дефинише. Поред дефиниције појма „пропаганде“ за који се треба правилно одредити, неопходно је и утврдити њене системске вредности, циљеве, правила и технике деловања како бисмо могли да утврдимо на које начине је доминирала владајућа идеологија у Републици Србији.

Пропаганда води порекло из латинског језика и означава „ширење, распрострањавање“.⁴⁵² У почетку се реч пропаганда користила у своме изворном значењу, а примењивала се на сваку организацију која је основана да пропагира неку доктрину, али је временом проширила своје значење да упуту на саму доктрину и технике у ширењу доктрине.

Покушај дефинисања пропаганде је потекао од стране бројних аутора, од којих можемо да наведемо неколико карактеристичних дефиниција. Тако је Харолд Ласвел у делу „Теорија политичке пропаганде“ 1927 године, навео да се под пропагандом „подразумева управљање колективним ставовима манипулацијом значајним симболима, а што је посебно изражено у посткомунистичким државама. Путем средстава масовних комуникација се делује на целокупан друштвени систем који има за циљ да убеди људе да задобију или одржавају политичку моћ када се ради о политичкој пропаганди, ратно-војној пропаганди да створе себи савезнике или послушнике преко економске сарадње ,

⁴⁵¹ Петрановић Б.: Модернизација у условима национално нестабилног друштва; у: Латинка Перовић(ур); *Србија у модернизацијским процесима XX века*; Институт за новију историју Србије; Београд, 1994.

⁴⁵² Види опширно о пропаганди, у : Тадић Милан: *Основи међународне пропаганде*; Бина; Београд; 2002.

религијске пропаганде⁴⁵³ јер често делује на системске вредности једног друштва као што је наводно буђење националног поноса, изражени патриотизам и верске преференције и слично-јер то указује јасно на бег од објективне стварности на основу деловања на емоције људи. Зато и Оливер Томсон описује пропаганду као „манипулацију медијима ради друштвене контроле“. Слично мишљење подржавају и други бројни научни аутори, па тако по Емилу Влајкију је „пропаганда смишљено ширење идеја кроз конкретне акције од стране појединаца, група и институција наизглед без грубе силе. Војин Димитријевић и Радослав Стојановић сматрају да је пропаганда“ сваки системски напор да се мање или веће групе људи придобију за одређене ставове који одговарају субјекту пропаганде“⁴⁵⁴.

Никола Рот сматра да је пропаганда „форма комуникације којом се жели постићи промена у понашању онога на кога се утиче пропагандом, саопштавањем одређених идеја, мишљења и ставова, као и настојања да се људи придобију за њихове ставове и уверења“⁴⁵⁵, што је врло значајно када се настоји остварити политичка подршка или доминација на одређену државу, врло често ради економских интереса, као што су продаја оружја одређеним владама за одбрану од наводних побуњеника и друго.

Зато је за Ђуру Шушњића пропаганда представља „један од облика манипулације ради остварења политичког интереса“⁴⁵⁶.

Дакле, убеђивање као вид манипулације може да се јавља у мањим размерама, унутар једне државе на систем политичких и правосудних елита, али и на системске вредности друштва.⁴⁵⁷

Пре свега, убеђивање из поменутих области социјалног, културног, религијског и другог домена живота, спада у политичку или економску доминацију и усмерено је на понашање прималаца порука да се потчине овим вредностима. Тиме се ствара временом и одређена обликована вредносна свест, која се даље шири без обзира што се ради о манипулацији над масама.⁴⁵⁸ Ово би се могло условно подвести и под категорију индоктринације одређеном систему вредности и развоју друштвене свести једног народа.

⁴⁵³ Види: Славујевић Зоран: *Библија и пропаганда*; Службени гласник; Београд; 2006.

⁴⁵⁴ Тадић Милан: *Основи међународне пропаганде*; БИНА; Београд; 2002., стр. 16.

⁴⁵⁵ Ибид., стр. 16.

⁴⁵⁶ Ибид., стр. 17.

⁴⁵⁷ Види: Барсамиан Дејвид/ Чомски Ноам: *Пропаганда и јавно мњење*; Рубикон; Нови Сад; 2004.

⁴⁵⁸ Види: Хенис В. *Политика и практична филозофија*; Нолит; Београд; 1982.

Ово јасно указује да је неопходно да се направи разлика између вредносно исправне пропаганде која у својим исказима садржи истину; као и оне пропаганде која једино има за циљ да тежи обмани и превари. Намере пропагандисте није увек лако да се препознају и докажу њихове намере. Овде би можда био користан полазни критеријум да се утврди њихова тежња ка степену доминације **јер слободна демократија неће никада да контролише појединце и колективе, да утиче на њихове одлуке или да ограничава њихов слободан избор доношења одређених политичких одлука ради интереса државе и друштва или ограничити слободу медија.**⁴⁵⁹ Поштена демократија стоји најчешће у сенци и стидљиво помаже док ловорике сакупљају незаслужено други, а то јесте основна грешка слободне демократије што је врло болећива и толерантна према тешким манипулантима.

Код већине америчких аутора је пропаганда супротан појам од образовања. Често само образовање и интересовања појединаца или одређених група, захтевају и одређена научна теоријска и емпиријска сазнања, што не допушта да се кроз филтер информација доставе и одређене пропагандне вредности у смислу манипулације људске свести јер би се тиме нарушила слобода мисли и критичког вредновања демократије. Поштовање различитих ставова, јесте нужан услов демократије што подразумева слободу мисли, говора и писаног изражавања без притисака на свест и манипулацију других људи.

Научно сазнање мора бити увек на предмету проверавања, чак и више пута да би се утврдила тачност сазнања.

У америчкој терминологији се често појам пропаганде везује за индоктринацију. Индоктринација јесте системски поступак којим се шири идеологија одређене друштвене групе, најчешће путем образованог система. Циљ индоктринације је да вредносни систем и ставови, као и општи погледи на друштвене односе, акционе идеологије буду прихваћени.

Из тог разлога, индоктринација је нераскидиво везана за идеологију, која представља облик вредносне свести, која израста из човекове парцијалне позиције и тежи да ову позицију оправда и наметне као једини облик човековог бића. Управо се преко индоктринације може идеологија једне групе да наметне целом друштву. То се најлакше постиже образовним системом и утицајем који се врши

⁴⁵⁹ Види: Кин Џон: *Медији и демократија*; филип Вишњић; Београд; 1995.

преко средстава масовног општења.⁴⁶⁰ Наиме, представе о свету и знања која човек стиче током живота, у мањем делу се заснивају на личноме искуству и на основу личног закључивања; а у највећој мери се заснивају на веровању и поверењу у изворе из којих се црпе ова сазнања.

Док индоктринација поставља темеље за деловање појединца на одређен начин у будућим ситуацијама (као рецимо, у доношењу одређених политичких одлука), пропаганда јесте делатност којом се подстиче и наводи објекат пропаганде да се понаша у конкретном случају по жељама пропагандисте. Дакле, индоктринација поставља основу, а пропаганда јесте непосредни узрок за очекивано понашање.

Због тога је пропаганда успешнија уколико је претходно индоктринација постигла жељене резултате.⁴⁶¹

Тако се у највећем броју дефиниција пропаганде истиче да је пропаганда плански, организовани и системски поступак утицања на ставове и понашање људи. То значи да пропаганда подразумева свест о акцији и намеру да се постигну одговарајући пропагандни резултати.

Из тог разлога, у наставку се морамо осврнути и на поједине пропагандне технике, које се обилато злоупотребљавају, а од којих је једна од најубитачнијих-техника „испирања мозга“.

Назив „испирање мозга“ (brainwashing) је настао након Корејског рата (1950.-1953.) када је ова техника примењивана према америчким заробљеницима у севернокорејским и кинеским затворима. Тако је од 15%-20% заробљеника било принуђено да сарађују са својим чуварима, а 21 од укупно 7.000 је одбило да се врате у САД.⁴⁶² Применом ове технике се тежи да се измени целокупна структура човекове личности, док се код пропаганде делује на измену појединих ставова или понашања човека. То могу бити позитивне сугестије као што су убацивање одређених садржаја у подсвест као што су одређене државне заставе које симболички имају за циљ да човека заштите од страних утицаја и обезбеде му дуговечност и здравље, али могу бити и врло негативне сугестије које воде ка разарању човековог ментално-емоционалног и физичког склопа личности. Када се ради о техници „испирања мозга“, користи се принуда, насиље над човековом личношћу, принуда воље противно његовом рационалном расуђивању док

⁴⁶⁰ Види: Радојковић Милољуб: *Савремени информациони-комуникациони системи*; Завод за издавање уџбеника; Београд; 1984.

⁴⁶¹ Тадић Милан: *Основи међународне пропаганде*; Бина; Београд; 2002., стр. 28.

⁴⁶² Тадић Милан: *Основи међународне пропаганде*; Бина; Београд; 2002., стр. 140.

субјекат може често да има утисак да то спада у његове ставове, док је у ствари марионета манипулатора „испирача мозга“. Овде се често примењује електро-магнетна симулација мозга у оквиру програма праћења нервних сигнала на даљину што представља врхунски метод за надгледање и контролу становништва. То се постиже слањем сигнала подешавањем фреквенција електро-магнетног зрачења (3-50 Хз). Према др. Емери Хорвату, професору физике на Харварду, „ови електронски уређаји су створени да се продре у људски ум и изазове кратак спој синопси мозга, а у рукама владиних техничара се могу користити за дезоријентацију велике масе људи или манипулацију појединаца да се натерају на одређене акције“⁴⁶³ као што су то рецимо терористички напади и друго.

У САД-у су покушали научници да истраже ова негативна деловања технике „испирања мозга“ на човеков нервни систем јер су имали велики број жртава управо због злоупотреба савремених технолошких система у негативне сврхе. Тако рецимо, Агенција за националну безбедност (НСА) са седиште у Форт Миду (Мериленд) користи увелико најновија научна достигнућа да забележи резултате разорних деловања када се ради о надгледању обичног света. Она се одвија преко три одељења. Одељење COMINT (Communications Intelligence) обухвата све електронске комуникације у САД-у и широм света. Одељење SIGINT (Signal Intelligence) се бави декодирањем електро-магнетних таласа у човековој околини, ради бежичног прислушкивања компјутера и праћења особа, а посебно оних које имају уграђене на одређене начине електронске импланте у својим телима, што се постиже праћењем нервних сигнала мозга на даљину. На крају одељење DOMINT (Domestic Intelligence) врши праћење и заштиту појединаца на територији САД-а. То значи да се савремена технолошка достигнућа не морају по правилу и злоупотребљавати за одређене технике које то „испирање мозга“, него и за заштиту појединих значајних личности и одвраћања од експеримената над људским мозгом. Тако се и бројне еколошке организације са Запада боре за повратак човековој природи и здравоме разуму. Гласине представљају још једну врло често манипулативну пропагандну технику. Први услов гласина јесте да се не може одредити извор информација одакле потиче. Друго, садржај пропагандне поруке се мења у поступку ширења информације и до корисника долазе нетачне гласине. Поједини делови се намерно избацују, скраћују док се други делови поруке потенцирају. Трећи услов се односи на сам извор онога ко лансира ове

⁴⁶³ Ибид., стр. 145.

гласине, а то мора да буде пропагандиста. У таквом стању је у људима и сужен простор за рационално поимање постојеће стварности. Гласине најчешће износе неистину, садрже апеле и емотивне набоје. Њихова посебност јесте у уметности преношења порука. Најопасније јесу гласине мржње и нетрпељивости према другим државама и системима вредности. Након тога следе гласине бојазни и страха од неизвесности и давање привида наводне сигурности уколико се поверује манипулаторима пропаганде. Поред ових пропагандних техника, врло често се пропаганда користи и неистинама, као и обманама објеката-корисника. Амерички стручњак за пропаганду Лионард Дуб је у својој књизи „Јавно мњење и пропаганда“⁴⁶⁴ изнео одређене ставове због чега се људи користе лажима и измишљају приче о грозним злочинима за време рата. По њему, на тај начин се преко измишљених прича изазива у људима мржња, а жељено понашање се лакше постиже са изманипулисаним објектом. Оно произилази из олакшања што они лично нису жртве, због разних сексуалних елемената који су битан део приче, или због тога што имају сличне садистичке склоности.

. Поред тога, код пропаганде се често успешно злоупотребљавају и апели, коришћење емоција код људи, вечито понављање пропагандних порука и друге технике пропаганде.

На крају овог краћег излагања о пропаганди, преостаје да се резимира шта представља политичку пропаганду. Може се закључити да је политичка пропаганда планска и организована активност усмерена на обликовање и ширење одређене доктрине, идеја, вредности у друштву, чињеница од стране појединаца, друштвених група, политичког руководства и њених саветника или међународних интересних група за сваку државу посебно актуелних. Пропаганда има наглашену мобилизаторску функцију. Она нема за циљ једино да формира, учврсти или да измени садржај свести појединаца и друштвених група-него и да усмерава њихово понашање на основу сервираних система вредности које се нуде у датом друштву. Разумевање овакве постојеће стварности може често да одудара од стварне истине јер се уз помоћ средстава масовних комуникација гради одсуство критичке свести и дистанце да се сваки навод провери пре него што се усвоји и касније пропагира као властити. Народ се набеђује док се гради имиџ недодирљивих лидера који се боре наводно једино за националне интересе и реформе, а не за властити друштвени престиж и материјални статус у друштву. Државна бирократија и

⁴⁶⁴ Ибид., стр. 122.

правосудни систем у Србији су доказали до сада у пракси деловања да се налазе далеко од тога да заступају јавне интересе грађана.

7.4 - Носиоци актуелне идеологије

Политички систем означава једну комплексну функционално-структурну интеракцију друштва (социјалног система) и политичког поретка (држава, владавина, политички систем у ужем смислу). Владавина у ужем значењу појма, представља целину државних органа или његове посебне делове. У ширем смислу, под „владавином“ се подразумева политички поредак у коме заједница утемељује своје јавно деловање. Овај поредак почива на различитим елементима, који чине једну целину и један релативно затворени систем. Постоје три кључне компоненте владавине: 1.) емпиријски елементи који се дају идентификовати и описати; а главно језгро ове компоненте владавине чини матрица политичке моћи. 2.) Други сегмент чине нормативни елементи владавине политичког система и проширују зону политике у зону неопходности, те је нормативни систем уграђен у Устав. 3.) Трећу компоненту представља идеологија заступљена у систему вредности, критеријума и понашања припадника једне заједнице, на основу којих се обезбеђује и легитимитет политичког поретка.⁴⁶⁵ У савременој политичкој теорији су заступљени бројни критеријуми за типологију владавине. Главни критеријуми могу се налазити у типу партијског система, поделе власти, институционалној контроли власти (конституционална демократија, аутократија), дистрибуцији политичке моћи (плуралистички, монократски), типу политичке културе (патријархални, поданички, партиципативно-демократски режими), типу модернизације (диктаторски, олигархијски, индиректно репрезентативни, репрезентативни) и тд. За политичку и правну теорију, која је склона да појам владавине изједначи са механизмима власти, те режим конфузије или јединства власти⁴⁶⁶. Средишњи појам плуралистичке теорије о политичким системима јесте појам политичког процеса. Заједничко обележје свих ових теоријских матрица јесте да се одреди концепција о чистом политичком систему и значај одређених нивоа политике на квалитет једног система владавине. Теорија политичког процеса као варијанта плуралистичке теорије о политици, јавља се као теорија либерално развијеног друштва. Она битно проширује и мења појмове политичког,

⁴⁶⁵ Матић М./ Подунавац М.: *Политички систем: Теорије и принципи*; Факултет политичких наука; Чигоја штампа; Београд; 2007., стр. 136.-137.

⁴⁶⁶ Ибид., стр. 139.

уводећи у просторе политике интересе и мотивације различитих групација, које су до сада механизмима негативног подређивања либералне државе, остајали на периферији политике и цивилног друштва. Наиме, треба имати у виду да свака организација, државна агенција, политичка партија, друштвени покрет, имају своје основе у човековој исконској потреби за социјализацијом и друштвом. Оне служе осигурању мира и интереса целокупног друштвено-политичког система и владавине права. Организације се често под утицајем разних чинилаца, који могу бити ван контроле и воље људи, мењају. Оне су двојако сврсисходне и то је карактеристика свих легитимних организација. У коликој мери ће нека организација уживати кредибилитет грађана или међународне заједнице (која посебно када се ради о кршењу људских права и слобода одмах контролише ситуацију), као што су то агенције из ОУН, УНХЦР, Савет безбедности и друге, зависи од резултата рада, које остварују особе у том колективу. О добрим намерама и вољи се може говорити једино у случају када постоје и корисне последице по сваког грађанина као пуноправног члана заједнице у таквој држави.⁴⁶⁷

Управо у том контексту се указала и неопходност да се испитају понашања појединаца у таквоме систему као носилаца актуелне идеологије, емпиријским методама применом теорије рационалног избора ради унапређења националне идеологије. Поједине организације могу врло често бити претерано мотивисане жељом за влашћу и доминацијом у друштвеном систему у толикој мери да утичу на дизајнирање политичких платформи. Тако је још далеке 1965. године Манцур Олсон указао да поједине индивидуе заступају властите интересе (а не јавне) и не учествују колективно ради унапређења заједничког циља,⁴⁶⁸ односно напретку друштва у транзицији. Пре свега, рационални себични интереси појединаца производе и неуспех колективног деловања организација и последицу да целокупно друштво стагнира због њих. Олсоново дело представља својеврсну културу плурализма и ортодоксног марксизма, који претпостављају да је заједнички интерес довољан за настанак политичке мобилизације. Ово дело представља и подстицај да се емпиријски испитају деловања различитих државних организација , све од друштвених револуција и деловања, па све до загађивања човекове животне средине, путем система даљинске испоруке

⁴⁶⁷ Даниловић Неђо/ Милосављевић Славомир: *Основе безбедносне аналитике*; Службени гласник; Београд; 2008., стр. 102.

⁴⁶⁸ Mancur Olson: *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Teory of Groups*; Harvard University Press; Cambridge; Mass; 1965.

електричне енергије, воде, система гасовода, телекомуникационих уређаја и других чинилаца, који најбитније утичу на човеково здравље и опстанак.⁴⁶⁹ Међународне институције су данас у прилици да медијски пропрате демократске реформе када се ради о државама које се желе прикључити као Република Србија чланству ЕУ, те њихове реципрочне односе сарадње.

Зато је теорија игара посебно значајна јер се бави ситуацијама, у којима избор стратегије других играча, утиче на изградњу најбољег избора и солуције, али и обратно, јер пружа могућности супротној страни да се докаже на демократски начин. Ово може да подстакне не само умове као научнике политикологе, него и све друге попут масс медија да се упознају са вредним достигнућима у теорији колективног деловања. Често се неуспех колективног деловања може избегнути уколико нема много оних који доносе одлуке, него се ови људи налазе у врху одговорне власти. Дакле, рационални избор није од користи само играчима, него и онима који желе објаснити политичке феномене или су нормативно оријентисани. Без обзира што рационални избор може бити водећа ортодоксија у једноме уском или ширем кругу, он ипак, са аспекта истраживања ни изблиза не верује у конзервативне програме теорије јавног избора као једне од својих варијанти. Ово је могуће зато што су резултати модела рационалног избора условљени од човековог сагледавања феномена, односно од онога што уносимо у њега приликом постављања питања и претпоставки, а што може бити резултат условљене воље и навођења, а не избора властитог разумног расуђивања, које се мора поштено изграђивати деценијама у току еволуције човековог ума. Тако и маинстреам варијанта рационалног избора признаје да су људски мотиви сложени, али претпоставља да су појединци често показали себичност ради остваривања властитих интереса и задовољстава. Без сумње, сваки појединац у друштву поседује умне капацитете, одређено време и емоционалну неангажованост, која је потребна да би се изабрао најбољи правац деловања и најбољега избора прихватања одређених идеолошких вредности. То јесте важно јер онда даље може да преноси својој околини и друштву у ширем смислу. Концептуално је најједноставнији проблем параметарског одлучивања у условима извесности, под којима свако деловање има већ познати исход и циљ. Међутим, одређени феномен може да изабере опцију по властитом избору,

⁴⁶⁹ У ту сврху да измеримо степен загађења наше животне средине у најближој околини смо рецимо у више наврата контактирали лично и посетили, и надлежну Организацију за заштиту животне средине при УНДП, што указује на велики значај одговарајуће испоруке разних енергената који утичу на животну средину.

односно једну од највише ранжираних могућности исхода на располагању. Прави заплет настаје када деловања узрокују проширивање теорије игара, па се дешава да главни играч потраживач феномена улази у игру са трећим играчем, али не и са објектом потраживања, као што рецимо на интернету често долазе у профилу и непозване особе или поједине рекламе. Код проширивања теорије игара се дешава да стратегија еквилибрија постаје најважнија идеја теорије игара.

Правилно постављена научна теорија и концепт, у највећој мери утичу и на правилне показатеље стратегије игара у пракси. Јасно је да се свака научна хипотеза мора проверавати у више наврата јер може доћи до обмане и података који нису веродостојни.

У играма где су обавезујући договори између играча немогући, еквилибрији представљају скуп стратегија, по једну стратегију за свакога играча. Ови чиниоци омогућавају и конструктивну размену комуникација, одговарајућих потеза, деловања при чему су и очекивања конзистентна. Идеја еквилибрија се може даље проширивати да поједини играчи користе стратегије комбинованог типа, који су условљени неким надузрочним догађајем, као што је рецимо бацање новчића⁴⁷⁰ или долазак неке друге особе. Овде је потребно напоменути да постоје игре које имају нејасну и замагљену представу о објективној стварности. У том случају, увек се ради о постојању више од једнога еквилибрија, што може код одређеног политичког феномена или корисника на чету, да изазове проблеме координације уверења и замагљења објективне стварности. Јасно је да хумане идеологије неће своје моћи злоупотребити што се не може гарантовати и за оне које су доминирајуће или под параваном настројене. **Најједноставнији начин привлачења одређеним вредностима јесте корупција и давање привида лажне моћи одређеним политичким круговима, док у ствари постају само затворени људи одређеног идеолошког система. Зато је независно правосуђе од највећег значаја у таквоме окружењу и у случају да затаји владавина права, друштво и држава су осуђени на пропаст и повратак у прошлост.**

Значај теорије игара и емпиријско проучавање овога феномена јесте од посебног значаја било у нашем истраживању у протекле четири године, са намером да правилно протумачимо узроке и утицаје корупције на друштвене феномене. Овде смо се послужили свим средствима масовних комуникација, али и методама опсервације, анализе и компаративног проучавања различитих играча,

⁴⁷⁰ Ward Hugh: Racionalni izbor ,u Marsh David/ Stoker Gerry: *Teorije i metode političke znanosti*; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Zagreb; 2005., str. 65.

идеологија и појединих идеолошких подсистема у одређеним друштвима са намером да протумачимо њихове односе и утицаје на друге..

Зато је посебно важно ради рационалности игре да играчи поседују заједничку претпоставку да ће се успоставити одређени еквилибриј, као што је то рецимо, стварање одређене идеје у мислима али и касније рационално спровођење у пракси тиме што се ова идеја реализује (попут позива одређене особе да се прикључи састанку, процесу, чету и слично). Уколико таква претпоставка не постоји него се ради без рационалног циља и смисла, чак и да играчи утврде стратегије, које одговарају неком еквилибрију, ипак не може претпоставити, а најмање збиља потврдити да се ради о оригиналном реалитету, а не његовој лошијој или квалитетнијој копији у изради форме. Насупрот уверењу да теорија игара поседује методологјски индивидуализам, сматрамо да се може тврдити да поседује некохерентност редукционизма управо због тога што се на самоме почетку израде модела рационалног избора, морају одредити правила игре, као и улогу играча који суделују у тој игри, те њихова понашања.

Већина теоретичара рационалног избора је склона одређеном облику емпиристичке епистемологије да постоје чињенице о друштву које се могу спознати на основу проматрања, које су недовољно неовисне о теорији која се тестира да је могу и потенцијално оповргавати. Међутим, овде треба имати у виду да корисник теорије рационалног избора не мора да буде и склон логичком емпиризму, него да једноставно поседује властита уверења и критеријуме на основу којих усваја одређене податке и сазнања.

Предности науке јесу управо у томе што се све хипотезе морају више пута проверавати пре него што се донесу и коначни закључци о одређеном феномену. Јасно је да захваљујући теорији рационалног избора се могу експлицитно изнети претпоставке у вербалној аргументацији, да ово осигурава позитивну хеуристику у објашњењу одређених категорија, да омогућава логички след судова уколико се примењује правилно, да осигурава јединствени оквир објашњења на основу којих се могу изнети и одговарајући закључци или чак прогнозе, чак и у деловању под ирационалним околностима уколико се ради о позитивном критичкоме уму јер једино позитивне изграђене вредности могу и да докуче варијабле које су довеле до одступања од рационалности. Негативним и некритичким умовима није досуђено да исправно поимају правилно успостављен ред и поредак у свету и они вечито наседају на властите замке спотицања. Пре свега, препоручује се ради изградње позитивног критичког ума да се друштвени

феномени усмере у почетку према властитим вредностима и критици, а тек онда и према другим феноменима у окружењу. Самообмањивачки некритички умови који не траже грешке у поступању у властитим односима, нису у стању нити да докуче критички вредности у осталим идеологијама.

То би значило да ова метода изучавања политичких и друштвено-правосудних феномена, може да буде посебно значајна као активни истраживачки програм који је способан да одговори на спољне критике..

Најпре, **неопходно је поновно ставити акценат на важност институција у политичком животу.** Теорија игара се од самог почетка бавила неизвесним исходима, али се у нашем случају истраживања дошло до претпоставке да информације постану подједнако свима доступне. Ове идеје су буквално из ирационалне средине постале врло рационалне и практички применљиве у свакодневном животу, што је и отворило путеве за продубљене реформе друштва. Политичка наука отвара могућност обликовања начина постојеће стварности и њених циљева. Са друге стране, играчи могу да наставе да обликују сигнале о својим преференцијама, те ове информације да даље одашиљу својим потезима, како би и остали са стране, могли да закључе што се све може збивати у еквилибрију ако је други играч другачије обојеног профила вредности. Сигнализирање укључује и друге (попут рецимо, интернационалне полиције) која мења своје назоре и виђења света, те допуњује своја уверења ради што бољег упознавања материје и доприноса реформама политичког система.

Дакле, када се промени идеја еквилибрија како би уверења играча постала и рационална (приземљена) попут изградње позитивних емоција према одређеним феноменима, тада и политички феномени више не реагују бурно са негодовањем на играче који доводе у обману јер је идеја усаглашености добила своје испуњење у стварноме животу и може се једноставно објаснити. За ову сврху је неопходно логички аргументовати сваки феномен тако да добије свој пуни реалитет у постојећој стварности. Извођење логички кохерентних закључака као што су одређене реакције на одређене појаве јесте од непроцењиве важности за институционалне феномене, промене одређених уверења и преференција које су постојале у почетку игре.⁴⁷¹ То значи да упркос техничким проблемима са почетка, **овакав оквир се увелико примењује у политичкој науци у међународним односима и оваква примена омогућава комуникацију између креатора**

⁴⁷¹ Morrov J.: *Game Theory for Political Scientists*: Princeton University Press; Princeton; NJ; 1994.

јавнога мњења и цивилног грађанског друштва. Управо на томе се може измерити степен поузданости информација и демократизација једнога друштва колико заостаје деценија за реформама ради личне и приватне користи за појединца или одређене слојеве и групе у друштву.

Зато је од посебне важности било да истражимо и међусобни однос законодавних и правосудних органа, као и да измеримо степен њихове независности од утицаја других моћних државних елита.

Правосуђе заостаје деценијама у реформама у погледу изграђивања односа независности од политичких утицаја. Још увек није подређено јавноме интересу грађана Србије, те се не може говорити о држави са потпуном владавином права док се не реформише свест и идеолошке вредности правосудних органа. Велики акценат се ставља на испуњавање бирократско-административних формалности у смислу уређења разних тужби у поређењу са садржином и истинском применом владавине права да служи јавноме интересу, што је последица деценијама наслеђене идеологије и њених вредности. Уколико сада започну позитивне реформе, без сумње да ће већ након две деценије да се формирају добри стручњаци који би могли да креирају даље реформе у наредним деценијама будућности Србије и њених грађана. Предлошком изведеним из игара с непотпуним информацијама, Lupia и Mc Cubbins су у великој мери успели да расветле услове под којима се креатори јавнога мњења одвраћају од слања лажних сигнала, као и услове под којима им други играчи могу поверовати. Зато се теорија рационалног избора може конструктивно упустити у питање лажних уверења у стварности⁴⁷². **Еуропска Унија је била главно подручје раста другог правца развоја институционалне теорије рационалног избора. У средишту занимања јесу начини институционалних правила који ограничавају рационално деловање.** Тако су рецимо, теоретичари рационалног избора покушали да објасне како правила Еуропске Уније утичу на начин на који државе чланице, Еуропска комисија и Еуропски парламент настоје ЕУ да што више приближе њеном идеалу, те како се мења моћ актера с важећим правилима одлучивања. Такође, теоретичари рационалног избора су развили први пут став да су институције важне на питању америчког Конгреса. Бројни аутори су успели показати да правила која управљају интеракцијом председника судова, бирократије, одбора у Конгресу, дворана Представничког дома и Сената; мењају

⁴⁷² Ward Hugh: Racionalni izbor, u : Marsh David/ Stoker Gerry: *Teorije i metode političke znanosti*; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Zagreb; 2005., str. 81.-82.

исходе у односу према онима који су могли да је постојало једноставно већинско гласање у дворани једног дома, а то значи, дистрибутивне овласти за елементарно објашњење.⁴⁷³ Тако је теорија рационалног избора поставила и загонетку политичкој науци јер је дошла до закључка да би стабилност у демократској политици могла бити врло мала јер су већине декларисане демократије, значајно нестабилне тамо где постоје отворене могућности допуне закона и трговина гласачима. Тиме се враћамо на институције које укључују вечито нове скупове правила, која се морају уклопити у основну игру која мења скуп еквилибрија. Често се може запазити да лична и морална одговорност унутар друштвено значајних функција, није довољна да се спрече злоупотребе професионалног знања и науке. **Уколико највиши државни органи нису у стању да заштите своје грађане, него напротив, злоупотребљавају функције, тада политичка одговорност задобија прворазредно место у свим научним расправама, јер она чини окосницу не само одговорне Владе, него и одговорног друштвеног система.** Карактеристичне разлике између ванправне или друштвено-политичке одговорности у односу на политичку одговорност правне природе јесу вишеструке. Најпре, принцип је да ванправна одговорност једног индивидуалног или колективног политичког субјекта увек остварује под оним телом, органом или колективитетом, који је том субјекту поверио политички мандат, док се одговорност истог субјекта у правом смислу (кривична, грађанска, дисциплинска), остварује и пред специјалним органом, судом, а у случају мањих дисциплинских случајева и пред старешином одговарајућег органа. Ванправна политичка одговорност која се остварује према телу које је извршило избор, значи да посланик у представничком телу одговара пред бирачима, док Влада и министри одговарају пред парламентом или другим представничким телом. Даље, у случају када је политичка одговорност правно регулисана, то значи да је поступак одређивања одговорности од почетка до краја, правно регулисан; било да је реч о поступку опозива смењивања или разрешења или пак, о кривичној и дисциплинској одговорности носиоца функције. Ванправна политичка одговорност није никада прецизно и процедурално регулисана правним нормама. На крају, санкције правне одговорности носилаца политичких функција је увек раскид односа поверења са поменутиим телом које га је бирало, односно опозив или смењивање са дужности, а када је реч о другим облицима одговорности

⁴⁷³ Ибид., стр. 82.

(кривична, грађанска), онда му се изриче једна од прецизно утврђених и одмерених санкција по закону или другом правноме пропису у складу са тежином дела за које одговара.⁴⁷⁴

Пре свега, легитимни је онај друштвени поредак у коме постоји усаглашеност између политичке формуле и надзора народа (политички субјективизираних појединаца) о природи тога поретка. Легитиман поредак увек стоји у одређеном односу са принципима права и правичности, те означава стање добро уређеног друштвеног система. У случају да је ово стање изложено беззаконју, анархији, несигурности и самовољи властодржаца; тада се јављају несигурне слободе грађана и немогућност остваривања ни елементарних права и слобода, нити оних у парничним поступцима који су веома мукотрпни и вишегодишњег карактера. Наиме, питање о легитимитету се увек доказује у понашању политичких институција и државних органа према њеним грађанима.⁴⁷⁵

Владајуће елите у Србији користе формулу легитимитета да би олакшали властите управљачке позиције, при чему се позивају на наводне опште и заједничке принципе и максиме, које су својствене наводно свим припадницима друштва.. Кроз анализу у првој деценији овога века, утврђено је да се на легитимне начине могу ослободити својих неистомишљеника и реформиста, при чему на себе стављају маску закона, док је насиље врло често маскирано. Јасно је да се социјалистичка идеологија ослања на колективистичке и антииндивидуалистичке вредности, које након тога одређују државу као центар моћи са својим идеолошко испраним мозговима и поданицима система.⁴⁷⁶ Ауторитарни менталитет омогућава функционисање система и такве особе се врло често фаворизују путем средстава јавног информисања да се грађани осећају немоћним, неспособним у политичком одлучивању.⁴⁷⁷ Идеологија некадашњих социјалистичких система се редовно показивала као конзервативна са елементима колективне идентификације као замена за неразвијену самоидентификацију.⁴⁷⁸ Резултат је вечито идентичан: подстицање националних идеја уместо либерално-демократских политичких идеја, покрета и слободоумних развијених умова. У процесу инфилтрације националистичких идеја у масу

⁴⁷⁴ Види: Сартори Ђовани: *Упоредни уставни инжењеринг*; Филип Вишњић; Београд; 2003.

⁴⁷⁵ Види: Подунавац Милан: *Политички легитимитет*; Рад; Београд; 1988.

⁴⁷⁶ Види: Роуз-Акерман Сјузан: *Корупција и власт*; Службени гласник; Београд; 2007.

⁴⁷⁷ Види: Тадић Љубомир: *Психолошке одлике ауторитарности у политици*; Глас; СССЛИ; САНУ; Београд; Одељење друштвених наука; књига 25.

⁴⁷⁸ Баћевић Љиљана: *Југославија на кризној прекретници*; Институт друштвених наука; Београд; 1991., стр. 15.

становништа, најпре се започиње са процесима манипулације, те се масе набеђују да их неко други пљачка, окупира, тлачи а да они све то трпе због других страних велесила из развијених демократских држава, чак и преко океана. Указује се на наводно постојање мрачних и непријатељских сила које су сковале заверу против „небескога народа“ и инфилтрирале своје плаћенике да униште њихове „националне вредности“. Наредни манипулативни корак у обмани јавности јесте приписивање властитог понашања према својим грађанима да то чине стране силе, као рецимо, биолошко угрожавање нације да ће бити временом истребљена. Након тога следи идеолошки аларм да се нација застрашује како срља у економску пропаст а да тога није ни свесна, те се мора пробудити и организовати у „борбене формације“(ксенофобију и агресивне наступе према другачије идеолошки обојенима). Следећа тема јесте етноцентрична супериорност да се налазе светли историјски примери. Даље се надовезује ауторитарност и садомазохизам којим се истиче да маса мора да поштује моћ да су њој потребни људи који ће над њима да владају захваљујући снажним вођама. На крају, долази тема освете, односно да се униште сви они који „раде о глави нацији“, који потенцијално могу да је разоре⁴⁷⁹.

Пажљивим проучавањем медијских анализа у последњих неколико година у Србији се јасно може уочити да су све горе поменуте теме биле исцрпљене у медијској кампањи. Ове теме су пласирале владајуће друштвене елите на директне или на индиректне начине уз помоћ разних екстремних националистичких група и организација. Чињеница стоји да у стабилном друштвеном систему, сукоби се решавају кроз важеће институционалне оквире; док се категоријама пропагирања национализма и другим погубним вредностима, служе појединци са друштвене маргине. Такви несвесни и несавесни појединци би несумњиво да су рођени у неком екстремистичком систему и под њиховим утицајем, вршили чак и терористичке нападе. Они нису свесни да представљају дириговане личности, али могу да науде хуманим људима и поштеним особама, које настоје да изведу демократске реформе. Међутим, уколико се запажају сва обележја кризе политичког система, непоштовање владавине права, непостојање институционалних обележја да служе грађанима, те одсуство политичких субјеката заинтересованих да решавају кризу и друштвене проблеме, неприлагођена пропаганда, која своја утемељења налази у митовима, колективним

⁴⁷⁹ Супек Руди: *Друштвене предрасуде*; Радничка штампа; Београд; 1973., стр. 246.-248.

страховима, незадовољству и економској неизвесности; тада се ради о потпуно поремећеном систему друштвених односа и друштвених вредности. Непрестана медијска манипулација над масама становништва је репродуковала ирационално масовно друштво.⁴⁸⁰ Владајућа конзервативна идеологија представља основни инструмент индоктринације маса, чији се крајњи циљ своди на учвршћивању мазохистичке покорности моћнијима од себе и губитка способности критичког расуђивања да губе слободу властитог ума и одлучивања.⁴⁸¹ Маса се „успављују“ кроз јурњаву за наводно значајним пословним ангажманима и „опстанком“ без јасних усмерења и још конкретнијих резултата.

То се чини плански са подмуклим намерама да се униште све оне интелектуалне и политичке снаге које су желеле да Србију отргну од конзервативне традицијске свести и да упуте нацију у будућност. Уместо тога, призива се митологијска прошлост, величају национални митови да би се масама показала илузорност подузимања конкретних акција реформи и превазилажењу постојећег стања у држави и друштву, организованог на рационалним основама и достојним свакога људског бића и грађанина Србије.

Познато је у политичкој пракси да се током трајања одређене кризе, увек манипулише са феноменом страха као провереним инструментом владања над поданицима. Страх блокира човекове тежње и снагу, вољу и слободу избора и самосталног одлучивања, те човек постаје робот манипулације набеђен да нешто чини властитом вољом, док у ствари, то ради под утицајем туђих сугестија. С обзиром да је страх постао одличан метод одржавања власти у ауторитарним режимима, као и чињеницу да се институционализовао кроз манипулативну пропаганду, која не признаје рационалну толеранцију, него постаје и сама терорски настројена и врло искључива да наметне своје ставове другима по сваку цену. При анализи друштвене свести и система вредности у Србији, идеолошка опредељења постају одлучујући чинилац средства стицања и одржавања на власти, поготово уколико су прилагођена нужним савезништвима. Идеолошка заслепљеност и неадекватно функционисање политичког система, непостојање одговарајуће контроле власти, нити независног правосудног система, нужно узрокују ескалацију ирационалних идеолошких вредности, уместо објективног суочавања са постојећом кризом. Улазак у модерно грађанско друштво

⁴⁸⁰ Види: Чомски Ноам: *Контрола медија. Спектакуларна достигнућа пропаганде*; Рубикон-Нови Сад; Беокига-Београд; 2009.

⁴⁸¹ Види: Попер Карл Р: *Објективно сазнање*; Паидеиа- Београд; ЦИД- Подгорица; 2002..

подразумева да се разбију примордијални критеријуми интеграције, да се створе одговарајуће рационално-функционалне вредности, да друштво постане отворено за укључивање различитих група у деловање политичких институција и процес формирања јавног мњења; односно да се постојећи затворени и традиционални систем прогласи коначно архаичним који води евидентно земљу уназад.⁴⁸² Системска криза и настаје управо у грчевитим условима у којима постојеће елите настоје по сваку цену да одрже контролу над тоталитетом друштвених односа, који воде једино у слепу улицу-али никако у реформе.

VIII - Политика реформе у борби против корупције

8.1. – Идентификација уставно-безбедносне кризе на политичке процесе

У академским круговима, криза се дефинише као фаза нереда у нормалном развоју политичког система.⁴⁸³ Суштинска идеја интердисциплинарне области истраживања кризе подразумева да се у једном политичком систему или друштвеној заједници, сасвим другачије вреднују нормативне вредности друштва, него што би то требало у нормалним околностима у складу са владавином права. Криза представља прелазну фазу током које више не важе нормални начини функционисања друштвених односа и рад институција политичког, безбедносног али и правосудног система. Већина владајућих елита доживљава кризу као неодложну претњу властитом опстанку, те се упорно опире било каквим променама, чак и јавном признању о постојању кризе у друштву. Креатори политике и њихови извршиоци из безбедносних структура доживљавају ударе кризе као озбиљну претњу фундаменталним вредностима и нормама система под притиском времена и крајње несигурним околностима одавно осећају преку потребу за доношењем виталних одлука. Међутим, уочено је да већина креатора

⁴⁸² Види: *Процеси демократизације у земљама транзиције*; Институт друштвених наука; Београд; 2000.

⁴⁸³ Almond G.A./ Flanagan S./ Mundt R.: *Crisis, Choice and Change: Historical studies of political development*; Little Brown; Boston; 1973.; Linz J.J./ Stepan A.C.: *The Breakdown of Democratic Regimes*; John Hopkins University Press; Baltimore; 1978.

политике и даље мирно спава поред озбиљне друштвене кризе, јер сматрају да политичко решење превазилази границе и видокруге њиховог мандатног трајања. С друге стране, међу безбедносном елитом се осећа прека потреба да се неодложно реагује у временском теснацу, где се одлуке о питањима нечијег живота и смрти доносе за неколико минута или тренутака. Даље, опажа се сасвим различито реаговање владајућих елита на друштвену кризу. Безбедносно-обавештајне службе, као и њихови шири сарадници из Министарства унутрашњих послова или Одбора за одбрану и унутрашње послове; доказали су да могу бити веома експедитивни када се ради о реаговању на кризе, које су праћене високим степеном неизвесности, за разлику од лежерних политичких гарнитура које очекују да се проблеми реше сами од себе. Вође на стратешким нивоима ретко када доживљавају осећај крајње неодложности да се приступи решавању кризе. Посебно значајно разумевање природе кризе јесте степен претње устаљеним друштвеним вредностима у заједници. Често се дешава да под најездама терора, насиља, штете, изазваних несрећа, загађења животне средине; буду угрожени животи и здравље обичних малих људи, њихов социјално одрживи интегритет, животни услови, еколошка средина, социјално старање, телесно сакаћење, реализација правде и остали битни витални интереси. Претња масовним разарањем друштва је само један од путева који доводе до безбедносне и политичке кризе. Битне информације о групама и особама које представљају узрочнике кризе, као и о подацима о последицама које су изазвали на друштво, остају недоступни широком јавном аудиторијуму. Заједничко обележје свих ових драматичних догађаја који су довели до кризе јесте што они стварају услове да се вође руководе одговорима на кризу и донесу хитне одлуке. У томе им од велике помоћи могу пружити искуства других лидера у различитим кризама.⁴⁸⁴ Несумњиво да се може очекивати да сценарији будућих криза најаве још веће штете са још далекосежнијим последицама.⁴⁸⁵ Тако су рецимо, модерне карактеристике савременог технолошког друштва произвеле појаву криза на местима, која су некада била готово ретка: у болницама када је долазило до тешког погоршавања здравственог стања болесника, на универзитетима где су студенти трпели последице због лоших комуникација, санитарским возилима, ватрогасним камионима, телефонима који су проузроковали разарања слуха,

⁴⁸⁴ Look at: Almond G.A./ Flanagan S./ Mundt R.: *Choice and Change: Historical studies of political development*; Little Brown; Boston, 1973.

⁴⁸⁵ Rosenthal U.: *Political Order: Rewards, punishments and political stability*; Krips Repro; Meppel; 1978.

компјутера који су изазивали абнормална ментално-телесна оштећења на људском организму, наводним искривљеним прописима и обавештењима која су људи примали и бројних других евидентираних примера из свакодневног живота. Суптилније схватање узрочника друштвених криза је наговестило и прихватање све сложенијих нежељених последица. Дакле, може се тврдити да су кризе резултат бројних евидентних узрока који сви заједно доводе до претње с разарајућим потенцијалом. Стиче се утисак да узроци кризе остају непримећени, или да кључни политичари свесно пропуштају да се за њих побрину и ухвате у коштац са проблемима. У сржи свих технолошких криза лежи недостатак квалитета сложених система. Како друштвено-технички системи постају све сложенији и повезанији са подсистемима; њихова изложеност поремећајима експоненцијално расте.⁴⁸⁶ На тај начин све сложенији систем, постаје све теже разумети у његовој свеобухватности и целини. Тесна веза саставних делова система с деловима неког другог система, омогућава нагло умножавање интеракција и грешака кроз систем. Сложеност и дугачки ланци случајних узроковања у интеракцијама, не ограничавају се искључиво на подручје високоризичне технологије. Ово се може проширити и на област глобалних финансија и финансијских криза које су становништво збуниле током претходних неколико година. Глобализација и информационо-комуникационе технологије тесно повезују већину светског тржишта и финансијских система. Као последица тога, мали проблем у наизглед изолованом тржиштву финансија, може да покрене финансијски пад на тржиштима на другој страни планете.⁴⁸⁷ Структурно-системске рањивости и у релативно слабир економијама, као што су руска, аргентинска или турска, изненада би могли експлодирати на Вол стриту и изазвати економски пад широм света. Истоветне карактеристике се могу пронаћи у кризама које се изнова јављају у срединама са застарелом технологијом, као што су затвори или спортски стадиони. Градске побуне, затворски немири, несреће са навијачима, најчешће започињу са релативно малим инцидентима.⁴⁸⁸

Ипак, након пажљивије истраге постаје јасније да се у међусобној вези преплићу мноштво узрока који доводе до наглих излива беса, разуларености и повреде других навијача. Тако се и по идентичном обрасцу одвијају многи грађански нeredи између демонстраната и полицијских органа. Сложеност

⁴⁸⁶ Turner B.A.: *Man-made Disasters*; Wykeham; London; 1978.

⁴⁸⁷ Види: Доддс Клаус: *Геополитика*; Шахинпашић; Сарајево/Загреб; 2009.

⁴⁸⁸ Useem B./ Kimball P.A.: *States of Siege: U.S. prison riots; 1971.-1986.*; Oxfors University Press; New York; 1989.

система отежава идентификацију узročника кризе с обзиром да ови системи нису једноставни за разумевање, тешко је онда протумачити мноштво активности које се дешавају. Све веће слабости система остају неразумљиве надлежним руководећим органима, који покушавају да овладавају маргиналним нередима. Тиме се подстиче продубљивање све веће друштвене кризе док прави узročници остају неидентификовани. Деструктивни потенцијали се могу врло лако проширити кроз систем јер није потребан велики окидач да би се они активирали и умножавали. Дакле, корени проблема се могу успешно идентификовати и протумачити узроци кризе уз постојање добре политичке воље и познавалаца безбедносне науке. Чланови Савета за националну безбедност у Републици Србији зато и сnose увек највећу државну и друштвену одговорност. Грађани чији се животи налазе под утицајем критичних случајева с пуним правом очекују од Владе, јавних агенција и правосудног система да учине највише што је могуће да им се обезбеди заштита и остварење барем елементарних људских права. Међутим, уколико дође до ситуације да се државни терор и насиље још више појачавају,⁴⁸⁹ тада се никако не може тврдити да један политички систем тежи ка демократским променама. Медији у демократски уређеном друштву имају слободу изражавања и позитивно утичу да се у главама руководећих органа обликује јасна замисао о постојању кризе, те усмеравају на правилне путеве решавања.⁴⁹⁰ Међутим, у затвореном политичком систему, као рецимо у систему у коме се религија злоупотребљава⁴⁹¹ и владајуће гарнитуре власти сматрају да су посебно одабрани, тада медији служе интересима владајућих гарнитура и свака слобода мисли и говора, те слободоумног погледа на свет јесте строго забрањена и повлачи тешке санкције⁴⁹². Овде нису изузети само медији, него и чувари институција, као и националних друштвених вредности, чланови Министарства унутрашњих послова, парламента и други; који утичу на понашање политичких вођа. Чињеница јесте да су политичке вође једини који су стварно овлашћени да могу да подузму руковођење током друштвене кризе јер уколико не испуне своје задатке; тада њихово руковођење могу да преузму органи власти, који сматрају за себе да су одабрани, као у теократским режимима а који себи узимају за право да руководе чак и страним државним кризама, без сагласности политичких руководиоца и њихових служби безбедности. Без сумње, Република Србија је

⁴⁸⁹ Види: Симеуновић Драган: *Политичко насиље*; Радничка штампа; Београд; 1990.

⁴⁹⁰ Види: Чомски Ноам: *Контрола медија*; Рубикон-Нови Сад; Беокига-Београд; 2009.

⁴⁹¹ Види: Ђентиле Емилио: *Религије политике*; Библиотека XX века; Београд; 2009.

⁴⁹² Види: Станојевић Добривоје: *Медији и начело дијалога*; Мали Немо; Панчево; 2004.

веома рањива јер се ради о систему у транзицији. Када се друштвена криза пролонгира у изузетно дугом временском периоду, доводе се у опасност животи и здравље грађана Републике Србије. Чињеница стоји да се друштвена криза мора увек решавати брзо и ефикасно без чекања, како би и Влада могла да буде способна да се суочи са политичко-безбедносним претњама без обзира на људске жртве. Међутим, препреке саплитања на том путу често представљају цензура штампе, ограничење слободе изражавања, занемаривање владавине права и формално постојање правосудног система када се ради о афирмисању елементарних људских права, непоштовањем и дискриминацијом политичке опозиције, те нестабилном структуром одговорности извршних и правосудних органа.⁴⁹³ Либерална демократија подразумева постојање стабилних и одговорних политичких лидера, који су способни да контролишу друштвену кризу и у најтежим политичким и безбедносним условима, уз поштовање законских норми и права својих грађана. Без сумње да криза покреће екстензивно интернационално праћење и извештавање истраге од стране политичких форума, бројних невладиних организација и цивилног друштва, те криминалне судске поступке који се не могу нипошто занемарити када се ради о демократској концепцији уређења друштвено-политичког система, за који се Република Србија јавно определила.⁴⁹⁴ Формалне политичке вође сnose највећу одговорност за реализацију демократичности друштва, или пак, за непоштовање елементарних људских права, али и заштиту корумпираних страних елемената, који подривају државни поредак. Треба имати у виду да извршење неког скупа инструменталних задатака не мора увек да представља и позитиван одговор на решавање друштвене кризе; него се чак може и догодити да се на такве начине, криза још више продубљује.⁴⁹⁵ Јасно изграђена идеологија може да савлада и најјаче инструменталне форме уређења једног система. Руковођење кризом доприноси изградњи ефикасније стратегије система националне безбедности, одбрани њених виталних интереса и вредности, те уништавању или обнављању тих уређења. Пре свега, потребно је јасно да се идентификују и јавно обележе изазивачи кризе.⁴⁹⁶

⁴⁹³ Види: Ракић Миле/ Јовашевић Драган: *Насиље и демократија*; Институт за политичке студије; Београд; 2009.

⁴⁹⁴ Види: Подунавац Милан: *Поредак, конституционализам, демократија*; Политеа; Чигоја; Београд; 2006.

⁴⁹⁵ Види: Стојиљковић Зоран: *Конфликти и / или дијалог*; Факултет политичких наука; Београд; 2008.

⁴⁹⁶ Види: Боин Арјен/ Харт Полт/Штерн Ерик/ Санделијус Бен: *Политика управљања кризама: Јавно руковођење под притиском*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Службени гласник; Београд; 2010.

Даље, потребно је расветлити политичке димензије руковођења кризом, које се односе на питање сукоба моћи, преплитања надлежности институција и организација, као и начела легитимитета.⁴⁹⁷ Најпре, креатори политике јесу једино одговорни у руковођењу друштвеном кризом и зато политички лидери морају бити способни да процене евентуалне претње и да препознају врсту кризе која се припрема над небом Србије. Јавни лидери јесу постављени да предузму све мере како би изашли на крај са последицама кризе. Политичари морају да разумеју све противуречне сигнале и политичке финесе, који би могли да се нежељено одразе на сигурност друштвено-политичког поретка и његовог цивилног друштва.⁴⁹⁸ Највећу жртву и патњу могу да понесу управо грађани Србије и њени реформатори. Када се дође до истинског сазнања, већ може бити касно, како за државу, тако и за њене реформаторе. Бескрупулозни изазивачи друштвено-културне кризе немају изграђене осећаје хуманости и поштовања међународних људских права. Они ће чак и хумане религијске вредности да искриве у погрешним системским вредностима.

Даље, руководећи извршни органи морају да благовремено реагују тиме што доносе одлуке, које би допринеле позитивном решавању кризе. Ово значи да би требали да прилагоде јавну бирографију кризним околностима, да надлежне институције државе не обављају само рутински своје послове, него да постану способни да одоле изазовима као што су то: правичност, законитост, поштење и ефикасност.⁴⁹⁹ Руковођење кризом подразумева и отпуштање неодговорних службеника у јавној администрацији, кршење правила о имунитету рецимо јавних тужилаца, флексибилност, импровизацију и општедруштвену толеранцију. Успешно одговарање на кризу подразумева да између себе координирају различите организације (као на пример: одређени органи Министарства унутрашњих послова са правосудним органима), те да заједнички обаве кризне операције.⁵⁰⁰ Све ове државне организације и институције се могу наћи под великим менталним притиском да се морају успешно и брзо прилагодити новонасталим ситуацијама. Значај њихове међусобне кооперативности се огледа у ситуацијама када се морају елиминисати међусобни неспоразуми, преклапања

⁴⁹⁷ Види: Подунавац Милан: *Политички легитимитет*; Рад; Београд, 1988.

⁴⁹⁸ Види: Мићуновић Драгољуб: *Моја политика*; Филип Вишњић; Београд, 2005.

⁴⁹⁹ Види: Ђорђевић Јован: *Идеје и институције*; Радничка штампа; Београд, 1972.

⁵⁰⁰ Види: Боин Арјен/ Харт Полт/ Штерн Ерик/ Санделијус Бен: *Политика управљања кризама: Јавно руковођење под притиском*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Службени гласник; Београд, 2010.

рада између агенција, преплитања надлежности међу појединим органима, конфликти између агенција или актера укључених у кризне операције (попут бројних Еуропских невладиних организација за заштиту људских права). Током трајања кризе код обичног света се јавља захтев да сазнају истину о дешавањима како би могли да утврде на који начин могу да заштите своје интересе. Власти у многим случајевима нису у стању да грађанима пруже ни најосновније информације, него се боре са мноштвом података (извештајима, гласинама, сликама) када се нешто нерегуларно догађа.

Људи чији су животи дубоко угрожени се налазе под огромним притисцима са свих страна и великим стресом, они не виде нужно Владу као свога савезника, а претходно неповерење у Владу не губи се током кризних момената, него остаје и даље на снази управо услед неефикасности Владе. У том смислу, политички лидери се налазе пред великим изазовом да изнесу узбудљиву политичку причу и релативно објашњење за оно што се догађа, зашто се догађа и шта они могу да ураде да би се криза решила. Уколико њихову улогу предузму други органи и пруже објашњење и тумачење, моћ актуелних вођа да су способни да уопште доносе одлуке и управљају кризом, знатно се ограничава. Под таквим кризним околностима, новинске агенције користе различите изворе и углове у својим френетичним покушајима да растумаче кризу, открију релевантне чињенице и да их саопште јавности. Ове поруке се често поклапају и надмећу са онима из других партија и позиција, па су и спремне да се заложе за различите алтернативне дефиниције ситуације и да бране другачије правце деловања. Њихово цензурисање представља могућност која тешко може да преживи у демократији. Уколико политички лидери током кризе занемаре своје комуникацијске способности; тада не могу ни очекивати поверење да су способни да одиграју носећи потпорни стуб током управљања друштвеном кризом.⁵⁰¹ Утврђивање политичке одговорности јесте кључна институционална пракса у игри завршавања криза. Терет доказивања у расправама одговорности лежи на вођама. Политички лидери (поједини министри) и вође обавештајно-безбедносних служби, морају јасно да ставе до знања да се не могу осећати одговорним за јављање или ескалацију друштвене кризе, која је условила насиље и неизвесност, те угрозила животе њених грађана. Сваки креатор политике, као и одговорни извршиоци, требало би да достојанствено прихвате одговорност, уместо да се

⁵⁰¹ Боин А./ Харт П./ Штерн Е./ Санделијус Б.: *Политика управљања кризама*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Службени гласник; 2010., стр. 17.-22.

међусобно оптужују и тиме још више да продубљују и продужавају већ комплексну друштвено-политичку кризу. Несумњиво да би врхунски задатак на основу окончавања кризе требало да представља извлачење одређених политичких и организацијских поука. Ово се односи како на едукацију политичких вођа, тако и на реорганизацију друштвеног система путем институција, организација, агенција и свих других државних органа. Најважнију улогу у томе би требало да одигра владавина права и поштовање закона с обзиром да га нису испоштовали у великом броју случајева чак ни правосудни органи, као и друге државне институције и организације.⁵⁰²

Тако и многе државне институције, организације и органи не улажу много времена, нити средстава за откривање и идентификацију кризе и тешкоћа које се јављају међу грађанима, без обзира што би управо они, морали да служе јавном интересу друштва. Јавне агенције дефинишу своју успешност на основу услова којима теже, а **не на основу услова које би требало да избегавају** као што је конкретан рад на постојећој уставној и безбедносно-политичкој кризи у држави, што одсликава њихов субјективни карактер. Њихови дometи деловања се протежу искључиво до циљева које су себи поставили или до одговора које би желели да добију, али занемарују информације и објективне услове који би указивали да их чека управо борба са корупцијом у највишим врховима власти или са онима који су њих и поставили на одређене функције, као рецимо у случајевима када је судијама и тужиоцима потребно наређење из врха политичке власти да би се активирали, уместо да делују као независан државни орган. Избећи сукобе који би могли нарушити и њихову позицију, указују управо и на коруптивно деловање у другим слојевима државе, као што је административно нечињење у ситуацијама када је неопходно подузимати одређене истражне радње и поступке. У појединим системима са развијеном идеологијом на власти, врло често се постулат правде узима као један од најважнијих стубова система. У таквом систему се веома пажљиво приступа избору судија, али и анализи тужилачких поступака.

Свест овога система још није довољно сазрела да људи постану припремљени да раде свој посао непристрасно, независно и одговорно, без обзира на утиске које настоје да прикажу пред јавним мњењем. Тако је рецимо, обавештени министар социјалне политике о тешким злоупотребама службених положаја, најчешће био неприпремљен за активно деловање, које је пролонгирао

⁵⁰² Види: Стојиљковић Зоран/ Павловић Вукашин: *Савремена држава, структура и социјалне функције*; Факултет политичких наука и Конрад Аденауер Стифтинг; Београд; 2010.

до краја свога мандата. Према извештајима, многе јавне и приличан број приватних организација (као што су открили недавни скандали у свету корпорација) муче се да произведу најосновније финансијске податке и одговоре о свом пословању⁵⁰³. Осим тога, многе јавне организације налазе да је крајње тешко превести њихове нејасне и сложене циљеве у квантификоване резултате. Стога је тешко добити одговарајућу слику њиховог рутинског пословања, а да се не помиње способност откривања рупа у њиховом пословању и проблема пре него што постану критични по друштво и државу. Зато би откривање кризе захтевало прикупљање података о непознатим догађајима и обрасцима, али већина организација не прикупља такве податке. Оне пристају на рационалне методе прикупљања података, које изналазе менаџери за постизање циљева. У формалном свету доношење одлука на нивоу организација има врло мало места за интуицију и „унутрашњи осећај“ који могу олакшати случајно откривање наступајућих претњи⁵⁰⁴. Скупи системи подржавања одлука спроводе потрагу за подацима и стварају преферирану слику о себи као о рационалном ентитету. Овде нема места за наизглед интуитивна или бесциљна испитивања околине како би се сагледало шта се налази иза кризе, него се одмах ефикасно приступа решавању узрочника кризе, што касније умањује последице већ причињене штете за слободне грађане и реформаторе овог система.

У циљу ефикасног решавања проблема, јавне агенције елиминишу међуорганизацијске агенте који су некада представљали неформалне антене управљања. Функционери на врху ових организација нису у стању да једноставно сагледају делове кризне слагалице пре него што постане прекасно да се исправе грешке. Највећи парадокс је што испитују грешке на погрешном месту, код последице кризе, а не код њеног узрочника. Наиме, последице кризе могу једино да испитују међународне организације за људска права, док су домаћи органи у обавези да решавају и одстрани туморе кризе у домаћем правосудном систему.

Чак је парадоксална чињеница да су унутар ових организација, које су одговорне за спречавање несрећа, откривени бројни елементи који су узроковали наступање кризе. Ово се догодило из разлога што су сигнали који шаљу информације, стигли у потпуно различите крајеве система, који не деле информације, или говоре различитим језицима. Зато висококвалитетна

⁵⁰³ Weick K.E./ Sutcliffe K.M.: *Managing the Unexpected: Assuring high performance in an age of comletexity*; Jossey-Bass; San Francisco; 2002.

⁵⁰⁴ Feldman M.S./ Marsh J.G.: *Information in organizations as signal and symbol*; Administrative Science Quarferly; 26; 1981., str. 86.-174.

обавештајна служба која настоји да податке о непосредном окружењу формулише у кохерентну причу, може да представља слаб извор у сложеним организацијским системима с обзиром на бројне тешкоће комуницирања, које се односе на представљање информације како би биле разумљиве, да се уважи хитност и испоштује страна која прима информације изван организацијског система. Савремено демократско друштво повлачи са собом и одређене услове који се морају испоштовати када се ради о прикупљању, обради, анализи и презентацији обавештајних података. Пре свега, неопходна је маса компетентних људи да процене одређене обавештајне податке, као и да одмах одбаце оне информације које нису значајне за безбедност, стабилан политички поредак и владавину права. Тумачење података никако не би смело да се своди на предмет политичког процеса. Квалитетна интерпретација података и адекватна сведочанства јесу резултат бирократских повлачења и натезања унутар или између јавних безбедносних агенција. У игру улазе различите вредности и интереси, те од положаја одређеног обавештајца у великој мери зависи и његово сагледавање података. Ипак, извештајни степен бирократске политике је обично и продуктиван за организацију.

Најпре, занемарили су да створе снажан оквир идентификације кризе, интерпретацију сваког дела постојеће кризе и њене изворе, као и тешке последице које су проследили постојећем државном поретку и грађанима Србије.

Постоје индиције да су се многи оператери налазили у стресноме стању услед притисака на раду али и утицаја других страних извора који су били врло снажни. Међутим, само искусни експерти могу да делују под притисцима јер стање стреса, агоније или безнађа још више учвршћује стабилне и снажне личности. Уколико неко није способан да се носи са притисцима, који нису опет плодови дугогодишњих болова и рана (као неизграђени национални системи), тада су узалуд расипали државни буџет због своје неспособности док су нанели непоправљиве штете не само себи, него и жртвама државног насиља. Јасно је да се ослобађање од заблуда врло тешко лечи, поготово када се тешко налази у савременим околностима неко непристрасан и врло стручан да помогне. Пола века истраживања (од стране еминентних психолога) су утврдила да оно виђење света које је ментално кодирано, односно названо системом потхрањених репрезентација јесте основа људског поимања постојеће стварности, попут особа које прихватају свет у таквом своме сагледању и у одређеном времену на одређеном простору. Поред потхрањене меморије, значајна су и човекова

очекивања којима теже, те људи често виде управо оно што очекују да ће се догодити⁵⁰⁵. На пример, у одсуству чврстих информација, посматрачи бомбашког напада у Оклахома Ситију (у априлу 1995.) су изнели претпоставке да су нападачи исламски фундаменталистички терористи. Ово схватање се надовезало на бомбардовање Светског трговинског центра (1993.), те је постојала извесна аналогија. Друго, није се очекивало да би домаће групе обавиле такве операције на тлу Сједињених Држава. Међутим, кривци су били амерички грађани удружени са једном екстремистичком „милицијском“ организацијом.⁵⁰⁶ Нико није рођен научен, на грешкама уче највећи умови. Дакле, људи често могу да користе шифровано искуство (као делић информације) и да направе сценарио са актерима. Понекад овакво проширивање индиција води политичаре у добром правцу. Ипак, поједине индиције могу човека довести и у заблуду да погрешно протумачи нападачи као у поменутом случају. Тако су и службена лица умела често да игноришу одређене податке, док су друге фаворизовала. Треба имати на уму да људски мозак прикупља и потхрањује бројне податке који се генерално називају когнитивним структурама. Ове когнитивне структуре истраживачи називају алтернативно: схемама, аналогијама, скриптама, метафорама или причама. На основу ових потхрањених искустава која се шифровано и симболички конципирају, омогућава се стручњацима да протумаче садашње феномене, односе и збивања; као и да се припреме за збивања у будућности. Ове хеурестичке пречице у обради информација, уводе склоности у наше процене појединих кризних ситуација које је потребно адекватно протумачити. Узимајући у обзир бројне, сложене и међусобно противуречне индиције; аналитичари прибегавају различитим менталним триковима како би олакшали разврставање података, процењивање, и просуђивање појединих феномена и ситуација. Ове менталне пречице нас могу повести у правоме смеру да објаснимо кризне појаве и изнесемо процену, али исто тако, могу нас заварати да погрешно протумачимо знакове на путу у зависности од нашега сагледавања света у одређеним тренуцима. Ирвинг Џенис је резимирао велики део ове литературе разликовањем између когнитивних, афилиативних и егоцентричних практичних правила, која доносиоци одлука прибегавају под великим стресом.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Bruner J.S.: On perceptual readiness; *Psychological Review* 64; 1957., str. 52.-123.

⁵⁰⁶ Nacos B.L.: *Terrorism and the Media: From the Iran hostage crisis to the World Trade Center bombing* 3; Columbia University Press; New York; 2002.

⁵⁰⁷ Janis I.L.: *Groupthink*; Boston: Houghton Mifflin; Janis I.L.: *Crucial Decisions: Leadership in policymaking and crisis management*; The Free Press; New York; 1989.

Једна од најчешћих менталних пречица јесте ослањање на историјске аналогиије у циљу изазова које представља нека криза у садашњем времену. Уз помоћ аналогиије се могу разумети спонтано високонеизвесни садржај поједине ситуације. Али, ова аналогиија носи у себи и одређене опасности од погрешног тумачења феномена или услед прорачунатих корака да се изнађе најподобнији политички корак на непоштени начин. Тиме се замагљује свест аналитичара и долази до замене теза. Афилиативна правила се односе на начине поимања феномена који тражи решење на основу којих се неће неповољно утицати на њихове односе са значајним људима, уз истовремено одвраћање да се угрозе важне друштвене вредности. Ова правила подразумевају да се избегне кажњавање и очува хармонија у међусобном слагању. Егоцентрична правила укључују и правила самоопслуживања на која се људи ослањају ради задовољења личних мотива и емоционалних потреба. Такви мотиви укључују потребу која се тиче моћи и контроле над пасивним феноменима и објектима. У бити ових мотива се најчешће налазе дубоки осећај фрустрације, несигурности у сопствене вредности, као и презира разних врста дискриминације (расна, верска, на основу пола и слично). Поједини руководиоци могу под стресом и жељом да доминирају кроз демонстрацију моћи, да заузимају претеће позиције у таквим кризним ситуацијама, уместо да их професионално решавају. Може се очекивати да њихове индивидуалне слабости и грешке у уочавању криза, исправе будном обрадом информација они који припадају њиховој организацији. Људи унутар државног система јесу склони да свет опажају на другачији начин, у складу са преференцијама њихове идеологије. Ово се може објаснити нуспроизводима разлика у њиховом поимању постојеће стварности, адекватној едукацији, овлашћењима која су добили од стране шефова, личноме искуству, радним задацима који су им постављени, географском простору и феномену времена у коме делује истински одређени друштвено-политички феномен. Тако и различити експерти из различитих области, могу другачије да протумаче идентичне политичке појаве, које условљавају кризу друштвеног система. Такође, и различити учесници са различитих аспеката могу да проматрају један исти појавни феномен, те да износе различите извештаје везане за конфликтне ситуације. С друге стране, треба имати на уму да различите организације се увлаче у кризу у различитим тренуцима њеног трајања; те тако поједине имају мандат да буду вође које су дужне да по окончању кризе пруже одговарајуће одговоре, док друге организације улазе у игру знатно касније.

Оно што је присутно свим учесницима јесте јако осећање присутне свести дељења информација у кризним периодима развоја ситуације. Тако поједине категорије људи и под највећим притисцима кризе остају трезне свести и непомућеног ума, те веома способни за критичко поимање стварности, анализе целокупног тока кризе, као и способности да снажно интерпретирају узрочно-последичне феномене свих кризних момената. Ови ветерани обично имају високо развијене механизме превладавања стреса. Мудри професионалци неће одмах донети оперативне одлуке у најкритичнијим моментима стресног стања, него ће развити посебан репертоар тактика из којих се надахњују када се суоче са критичним случајевима. Умови ових предводника у кризама раде као пројектори менталних слајдова са сликама случајева велике разноликости са којима су се срили или о којима су учили. Тако да када се нађу у новој наизглед немогућој ситуацији, то се одмах пореди са њиховим потхрањеним искуством. Овај ментални пројектор се брзо окреће све док се не пронађе одговарајућа слика. Сваки слајд садржи не само слику ситуације, него и одговарајући рецепт за деловање. Ради провере да је ова тактика заиста погодна у одређеној ситуацији, предводник кризе може да обавља менталну симулацију како би био сигуран да не постоји неки контекстуални чинилац који би могао да спречи да се том тактиком оствари жељен циљ. Уколико не постоји препрека, онда је време да се издаје наређење и да се започне са спровођењем тактике. Када један пут препозна специфичан пут ситуације, заповедник тачно зна шта треба да учини у датом тренутку.

Преостаје кључно питање да се одреди у којој мери се ове идеје из света униформи и оперативних служби, могу пренети у свет политике. Чињеница јесте да између ова два типа руковођења постоји једино разлика у временском оквиру који је дат политичарима на располагању у случају кризних ситуација с обзиром да имају много више времена за консултације од оперативних заповедника под екстремним условима. Међутим, исто тако, политичари на челу јавних организација и Влада немају савршено потпуну слику и неспорну информацију о потенцијално све јачим изазовима са којима се суочавају. Они пре почињу са прелиминарним и условном сликом о томе шта се збиља догађа и о њеном значају. Тако да и свака предузета или пропуштена одлука, зависиће у великој мери од природе и квалитета процене ситуације⁵⁰⁸.

⁵⁰⁸ Боин А./ Харт П./ Штерн Е./ Санделијус Б.: *Политика управљања кризама*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Службени гласник; Београд; 2010; стр. 40.-43.

8.2. – Нов институционални приступ политичкој пракси

У савременој политичкој теорији се указује прека потреба да се обнови интерес за истраживање средишњих политичких институција, односно владавине моћи у најопштијем значењу појма како би се могла утврдити одговорност и корен одакле потиче корупција и њено евентуално ефикасно сузбијање. Како је Герхард Голер („Perspektiven der Theorie Politischer Institutionen“) запазио да је истраживање политичких институција у оквиру савремене теорије политичког система доиста ретко и нецеловито. Теорија политичких институција, закључује овај аутор, још увек није развијена као посебан сегмент теорије о политичком систему.⁵⁰⁹ Увидом у савремену политичку теорију може се запазити да се тематизовање политичких институција одвија у једном теоријском спектру, који се састоји најчешће од афирмативних теорија о правној држави или њиховој критици (која махом почива на нормативном обрасцу плуралистичке политичке теорије); па све до критичних рефлексија о импликацијама и могућностима савремене социјалне државе.

До педесетих година прошлог века је институционални приступ политичкој науци имао преимућство; те су његове претпоставке и праксе ретко када специфициране; а камоли да је подвргнут научној критици. Темељне активности истраживања су биле: политичке теорије, описивање Устава, правних норми, структуре власти, те упоређивања у различитом времену и у различитим срединама. Полазећи од овога приступа, нити једна држава у транзицији попут Републике Србије, није могла да развије критички научни став, нити да понуди нешто просперитетније у развоју друштвеног система. Ипак, све је то променила бихевиоралистичка револуција. За разлику од институционалиста који су функције политичких институција држали за неприкосновене вредности; бихевиоралисти су настојали да објасне како су деловали појединци у стварном животу и због чега су реаговали управо тако. Гудин и Клингеман, бихевиоралистички револуционари, настојали су да одбаце формализме политике класичног смисла „попут организацијских мапи, уставних митова и правних

⁵⁰⁹ Матић Милан/ Подунавац Милан: *Политички систем: Теорије и принципи*; Факултет политичких наука; Чигоја штампа; Београд; 2007., стр. 137.-138.

утвара“⁵¹⁰ Генерацију после, теоретичари рационалног избора су настојали да објасне политику игром себичних интереса појединаца. Неомарксистичка тумачења су пажњу усмерила на улогу системске моћи⁵¹¹. За нове институционалисте је карактеристично да се не баве само организацијама, него се државне институције тумаче у много ширем смислу. Нови институционалисти се баве и неформалним конвенцијама политичког живота, у истој мери колико се баве и формалним Уставима и организацијском структуром., као што смо у овоме раду усмерили пажњу на деловање правосудних и политичких органа (као неформалне конвенције политичког живота). Пажња је овде усмерена на начин на који институције државе усвајају ове друштвене идеолошке вредности и односе моћи јер то управо одређује њихово понашање према цивилном грађанском друштву, јавном интересу и ефикасној борби против корупције. Овде смо оставили и могућности супротстављања постојећем институционалном дизајну који евидентно занемарује владавину права и осигура даљу корупцију у смислу незаконитог богаћења и злоупотреба службених положаја државних службеника. Дакле, кључно обележје новог институционализма јесте да се не бави само учинком институција на појединца; него и интеракцијом институција и појединаца⁵¹². Наиме, традиционални институционалисти у великом броју случајева непоколебљиво бране класични и устаљени приступ власти и политици. Они сматрају да традиционални приступ власти и политици покрива правила, процедуре и формалне организације власти, те никакве нове промене не би биле неопходне у изучавању политике и организације система. Уколико се полази од формалних структура власти, тада се запостављају шира институционална ограничења управљања (како унутар државе, тако и изван државе у односу са другим земљама, поготово уколико се ради о држави која поседује већи географски простор). Овакав приступ тумачењу политичке праксе указује на јаке функционалистичке тенденције, односно да су одређене институције изрази функција политичког живота; па се запоставља цивилно друштво, бројни невладини сектори, као и грађанство у целини као активни учесници политичког живота. Без сумње, овакав традиционални приступ политичком животу је

⁵¹⁰ Goodin R./ Klingemann H.: *Political Science: The Discipline*; у : R. Goodin i H. Klingemann(ur.): *A New Handbook of Political Science*; OUP; Oxford; 1996.

⁵¹¹ Lowndes Vivien: *Institucionalizam*; у: Marsh David / Stoker Gerry (ur.): *Teorije i metode političke znanosti*; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Zagreb; 2005., str. 86.-89.

⁵¹² Marsh J./ Olsen J.: *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life*; *American Political Science Review*; 78; 1984., str. 734.- 749.

користан у политичким наукама када се ради о уставним студијама и јавној управи. Тако су рецимо, бихевиоралисти, упутили примедбе на рачун институција које су настале из сакупљених индивидуалних улога, статуса и научених одговора. Теоретичари рационалног избора су дошли до закључка да су овакве институције, једноставне акумулације које су утемељене на користољубивим преференцијама. На основу поменутих примедби, може се закључити да нови институционални приступ политичкој пракси даје нови печат политичким институцијама; с обзиром да политичке институције имају самосталнију улогу у обликовању политичких исхода. Без обзира на постојање традиционалног бирократског тела и устаљених норми, институције имају функцију да одређују и бране државне интересе. Посебно је важно што су истакнуте могућности индивидуалних актера да утичу на обликовање и функционисање релативно аутономних политичких институција. Примена новог институционализма отвара врата и новом питању: Може ли дизајн нових политичких институција да се примени на промену политичког понашања у бившим социјалистичким земљама?

Најпре, за разлику од традиционалних институционалиста који су се служили дескриптивно-индуктивном методом; изводећи закључке на темељу емпиријских истраживања; нови институционалисти експериментишу са дедуктивним приступима који започињу са теоријским тврдњама о томе како делују институције⁵¹³. Политичке институције утичу на понашање људи делујући на структуру ситуације, у којој појединци бирају стратегије за остваривање својих преференција, па су у том смислу, и институције сврховите творевине, које су настале да би решиле проблеме колективног деловања. Политичке институције се више не изједначавају са политичким организацијама; него се схватају као скупови правила који управљају и ограничавају индивидуалне актере.⁵¹⁴ Тако рецимо, за нормативно крило новог институционализма, правила делују тако што одређују прикладно понашање. За институционалисте рационалног избора, правила одређују темељ размена између актера који максимирају корист. Институције осигуравају правила игре, док су организације играчи. С обзиром да је нови институционализам усмерен на неформалне конвенције (што опет никако не значи да он запоставља и формалне процедуре, али ове неформалне конвенције употребљава једино за стране системе), тако и сваки делић неформалних правила

⁵¹³ Lowndes Vivien: Institucionalizam, u: Marsh David/ Stoker Gerry: *Teorije i metode političke znanosti*; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Zagreb; 2005., str. 91.

⁵¹⁴ Види: Радосављевић Иван: *Хипотетичко-дедуктивна метода у истраживању политике*; Дечије новине; Горњи Милановац; 1996.

политичког живота, може да постане једнако важан за обликовање актера, као и за формално договорене процедуре. Јасно је да стабилност мора да представља обележје политичких институција. Нестабилне политичке институције рађају и нестабилни политички поредак, који онда делује као самодовољни ентитет „бића за себе“. Зато су нови институционалисти посебно активни у овоме домену, те настоје да истраже како се људским деловањем може остварити институционална стабилност, што је једна од најважнијих карактеристика демократског друштва. Тако рецимо, са аспекта мрежне перспективе, институционална стабилност у трајно променљивом окружењу, зависи од трајног процеса консензуса и стварања коалиција међу актерима.⁵¹⁵ Традиционални институционализам је био потпуно заокупљен добром владавином и имплицитно привржен одређеном скупу вредности, те је зато категорички противан променама. Нови институционализам сматра да индивидуалне преференције појединаца претходе и обликују институције, те захтева критички став што појачава његов мултитеоријски карактер да се примени у савременој политичкој пракси и делању не само широм Балкана и ЕУ, него и у водећим светским силама. Између државних институција као организованих целина постоји вишеструка међузависност; а заједничка компонента јесте настојање да оно што раде у материјалној или духовној сфери, чини минимални утрошак времена и енергије за остваривање максималних позитивних резултата. Зато се специфичности сваког организованог људског колективитета и појединих његових целина (органа) огледају у схватању и тумачењу надлежности. Надлежност јесте последица институционализације и демократизације организоване заједнице у систему политичке власти. У том смислу, нарочито је уобличена надлежност државних органа, те је у свакој држави регулисана великим бројем позитивноправних норми. Сваки орган поседује властити делокруг надлежности и зна које делатности може да обавља, на које начине, под којим условима; те су у оквиру свакога органа одређене и надлежности свакога члана. Поштовање службених овлашћења у разумним границама и објективна надлежност указују на квалитет и квантитет власти државног органа, као и на његово место у државној организацији. Нити један носилац службене надлежности не би смео да самовољно одлучује да ли ће примењивати службени легитимитет и надлежност ради властитих интереса или задовољења потреба. Службена лица која раде за интересе државе, морају да

⁵¹⁵ Peters G.: *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*; Pinter; London; 1999.

делују ради општедруштвених интереса, а не у свом приватном личном интересу. Свако одступање од тога представља повреду надлежности. Уколико је узрок неког таквог одступања давање или примање мита или неке друге незаконите користи, ради се о корупцији. Актери кршења надлежности (два или више лица) могу да буду искључиво службена лица која чињењем или нечињењем, злоупотребљавају надлежности свога службеног положаја, или прекорачују надлежности ради прибављања неке користи. У оваквом случају је на делу апсолутна системска корупција, без обзира на то што могу да буду оштећена и приватна лица, јер ни на који начин не морају бити укључена у овај облик корупције. Уколико се ради о различитом друштвеном статусу учесника корупције, односно о интерактивном односу између службених и приватних лица, посреди је преовлађујућа системска корупција с обзиром да приватно лице остварује своје намере уз подршку и сарадњу службених лица. Кршење надлежности ради стицања неке користи може указати и на даљу поделу корупције на ресорну или обласну (политичка, законодавна, извршна-привредна, социјална, царинска, полицијска, одбрамбена, финансијска, кредитна, судска и тд.) и просторна (корупцијом су захваћене поједине или све области друштвеног живота на делу државне територије). На такав начин, појединац или више службених лица заједно смишљено урушавају темеље матичне државе.⁵¹⁶

Целокупна демократска и хуманистичка теорија се заснивају на одговорности и способности људског бића да буде заиста савестан и одговоран. Управо од постојања или непостојања одговорности, зависе карактер и облик једног политичког система и функционалност државе. Основни институционални облици политичке одговорности јесу: представничка одговорност, одговорност државе, парламента и министара, као и међународна одговорност државе. Уколико било који од наведених облика одговорности буде захваћен корупцијом, тада је реално и очекивати погубне последице по националну безбедност државе. Институционална одговорност јесте само резервна, односно контролна одговорност с обзиром да институцијама управљају људи, па је зато лична одговорност службених лица од непроцењиве важности. Службена одговорна лица су морала да представљају брану злоупотребама службеног положаја, те се никако не може прелазити преко неодговорности чије се извориште налази у похлепи за моћи, власти или незаконитој користи. У оваквим ситуацијама је од

⁵¹⁶ *Мала политичка енциклопедија*; Савремена администрација; Београд; 1966., стр. 757.-764.

посебне важности да ефикасно делују надзорни механизми, а не да спавају уљуљкани блаженим нереалистичким поимањем постојеће стварности. У крајњој линији, свеукупно право одлучивања и издавања наредби, одвија се на врху друштвене скале, која контролише целокупну ситуацију о доследном обављању постојећих задатака. Уколико службено и одговорно лице, запази објективну опасност по постојећи државни поредак Републике Србије, тада је он у обавези да без одлагања обавести свога надређеног. Ово службено лице је такође, одговорно за животе недужних цивила и жртви насиља и корупције. Одвијање прикривене и противзаконите релације друштвених односа се може сагледати кроз тржишне и друге трансакције, а своје међусобне односе остварују на различите начине. Тако рецимо, прва група обухвата уговоре који се користе у трансакцијама, док хијерархијска структура представља другу групу трансакција која је својствена свакој приватној фирми (предузеће, компанија). Трећу групу чини држава, која је законима уредила и употребљава моћ да ефикасно функционишу све сфере друштвеног живота. Најзад, четврта група односа међу људима, обухвата неформалне структуре и неформалне односе. Између ових целина постоји вишеструка међузависност, коју карактерише да се улажу минимални трошкови у производној или духовној сфери. С обзиром да су монополисти вечито заокупљени начином легализације свога положаја, тада се не устручавају да пружају бесплатне услуге службеним лицима која представљају државу. Зато су последице корупције изузетно штетне по националну безбедност државе, а поготово из разлога што актери корупције имају крајњи циљ да овладају врхом политичке и економске силе једног друштва, да разоре виталне државне институције и организацијске куће. Уколико реализују успехе, тада користе своју моћ да спрече надлежне државне институције да прибаве доказе о њиховој организованој криминалној делатности, те чине системски кривична дела против грађана и државе. У такву сврху, они успостављају и ефикасан систем заштите ради прикривања својих делатности. Ови криминогени елементи користе свој утицај и моћ у циљу да подвргну свемоћној цензури рад законитих представника власти, односно органа гоњења, правосуђа и других институција. Овај надзор јесте усмерен да се њихова криминогена активност заташка.⁵¹⁷ На основу тога, нов институционални приступ политичкој пракси би могао да омогући стварање ефикасне политичке теорије и стратегије у борби против корупције у свим

⁵¹⁷ Јелашић М.: Психолошки аспекти кривичних дела корупције и прања новца; *Наука, безбедност, полиција*; Полицијска академија; Београд; 1, 2003., стр. 138.

аспектима друштвеног живота и раду државних службеника, а не само у појединим сегментима.

8.3. – Карактеристике демократског друштва и категорија одговорности

Карактеристика једне демократске заједнице лежи не само у успостављању репрезентативне власти народа; него и у постојању правне државе.⁵¹⁸ Изузев власти народа, неопходна је и владавина закона и његове примене у друштвено-политичкој пракси.⁵¹⁹ Република Србија је на овоме испиту из демократских процеса још увек потпуно стагнирала⁵²⁰, имајући у виду да се глас цивилног друштва није уважавао када се радило о поштовању међународних људских права и слобода.⁵²¹ Показало се током наших истраживања да су и највиши правосудни органи злоупотребљавали свој ауторитет у личне професионалне или друге сврхе, те се овакви поступци могу сврстати у антидемократски део конституционалног државног система⁵²². Када се радило о судском тумачењу, врло често је оно имало за сврху да осигура учвршћење одређених конзервативних државних елита да и даље царују на власти. Министарство правосуђа и институција Заштитника грађана делују као јединствене суверене институције које аутоматски реагују на захтеве доминантне политичке елите да заштите њихове уске интересе на штету цивилног грађанског друштва и поштовања међународних обавезујућих људских права.⁵²³ Консолидација конзервативне већине у правосудном систему је омогућила да су права грађана државе постала ограничена као да се ради о потчињеном и ропском односу. То се посебно односи на издвајање помоћи за сиромашне и социјално угрожене слојеве

⁵¹⁸ Види: Сартори Ђовани: *Демократија-шта је то?*; ЦИД; Подгорица; 2001.

⁵¹⁹ Види: Хабермас Ј. Грађанска непослушност-тест за демократски правну државу; *Гледишта* 10.-12/1989.

⁵²⁰ Види: *Демократија и мултикултуралност у Југоисточној Еуропи*; Центар за истраживање етничитета; Београд; 2003.

⁵²¹ Види: Дармановић Срђан: *Изобличена демократија*; Борба; Београд; 1993.

⁵²² Тако је рецимо, заменица специјалног тужиоца за организован криминал у Београду, очекивала да добије наређење од министра за подузимање одређених истражних поступака, уместо да се консултовала са својим надређеним о тужилачким поступцима, те је пропуштено драгоцено време да се ураде значајне истражне радње, при чему је и довела у опасност животе појединих заштићених личности (јул. 2012. године, мај 2013. године).

⁵²³ Види: Повеља Уједињених Нација; Агенда за мир; Уједињене Нације 1945.-1995.; *Између признања и покуде*; Београд; 1995.

грађана с обзиром да је републички буџет оптерећен огромним издвајањима за привилеговане слојеве при гломазној државној администрацији. Такође, бројне невладине донације за инвалидна лица нису никада доспеле њиховим корисницима у руке, нити постоје довољна материјална средства за издвајање једног obroка у народним кухињама за најугроженије слојеве грађана или изградње домова за бескућнике и прогнана лица. Изузев ограничавања помоћи за социјално угрожене људе, није посвећена ни дужна пажња све израженијим националистичким, верским и обојеним идеолошким тенденцијама. Такође, нове власти нису показале спремност за поштовање реформатора и најмодернијих научних достигнућа, која би могла у великој мери да убрзају и помогну правилној изградњи домаћег система. Систем едукације јесте мали пример да се формирају некритички умови, који нису у стању за иновације и унапређење домаћег законодавства и целокупног система. Са друге стране, нити политика заштите здравља није у довољној мери реформисана. Државна пропаганда је високо медијски пропраћена, али под необичним идеолошким преференцијама. Правосудни систем је поједине особе чак, незаконито дискриминисао тиме што није уважавао њихове доказе, док је фаворизовао миљенике режима, који су износили лажне тврдње. Међутим, судија има независан положај и његову смену може да предложи једино законодавни државни орган, који је и предложио његово постављење, а то у пракси још нисмо видели.

У новом Уставу из 2006. године се занемарило одредити својинско право и власништво, односно економска слобода представља балван за спотицање које судови успешно заобилазе.⁵²⁴ Услед таквих пропуста у Закону, многи грађани су оштећени у имовинском праву јер нису могли регуларним путем да остваре своја права над личном својином. Дакле, правна снага Устава зависи од тумачења судија у конкретном случају. Велики проблем представља и неспособност правосудних органа да изврше правноснажну судску пресуду, чиме се доводи у сумњу кредибилитет правосудних институција.⁵²⁵ Од стране невладиних проеуропских организација је запажено да постоји огромна неусаглашеност (раскорак) између писаног Устава и онога што се у пракси спроводи. Овом доктрином се користе све три гране власти; али најчешће судска и извршна власт.⁵²⁶ Постоје прећутна овлашћења, односно слободна тумачења Врховног

⁵²⁴ Види: Мрвић-Петровић Наташа/ Мрвић-Петровић Здравко: *Накнада нематеријалне штете*; Службени гласник; Београд; 2012.

⁵²⁵ Види: Ђорђевић Јован: *Идеје и институције*; Радничка штампа; Београд; 1972.

⁵²⁶ Види: Милошевић Зоран: *Куповина државе*; Институт за политичке студије; Београд; 2008.

касационог суда у вези са предметима који су у Уставу експлицитно непостојећи. То значи да се у пракси, Врховни касациони суд често позива на неписани живи Устав за тумачење, односно оправдавање прекорачених овлашћења извршне, али и судске власти. С обзиром да је у члану 8. Устава Републике Србије написано да је граница Србије неповредива, те да се мења по поступку предвиђеном за промену Устава; тада услед политичких промена територијалних граница и одвајања Косова, указује се у закону и неопходност промене Устава. Могло је да се реши и на други начин да су политичари, а посебно правосудни систем, некорумпирано поступали јер би тиме показали пред међународном заједницом да су дорасли да одрже државу где се истински поштују људска права и слободе. Посебно су били проблематични примери репрезентативних узорака јер су они проучавани више од једне деценије уназад и такви људи су били жртве дугогодишњих државних тортура услед коруптивног понашања домаћих државних органа.⁵²⁷ Домаћи органи нису били једини који су учествовали у овим истраживањима, него се то односило и на ЕУ и западну и источну велесилу, у коликој мери ће поступати непристрасно у случајевима поштовања људских права без обзира да ли се радило о моћним државним органима, или о малим недужним цивилима, који немају никакав утицај на државу.⁵²⁸ На испитима човечности, поштовања људских права истински у политичкој пракси и борби против корупције је само једна држава положила све испите пред надлежним међународним организацијама при ОУН и Савету безбедности. Из тог разлога, дало се преимућство победнику са свим положеним испитима да буде пионир и извршилац формирања једне нове демократске институције у међународним односима, за коју смо креирали основе методолошких поставки и организације.⁵²⁹

Ово је нарочито важно због озбиљних кршења члана 18. Устава, који се односи на људска и мањинска права и слободе. С обзиром на чињеницу да је у Уставу Републике Србије у поменутом члану 18. наведено да међународне институције надзиру спровођење закона везаног за људска права; те да је запажено да су политички, правосудни и други државни органи злоупотребљавали основна људска права, чак су одбили и да усвоје предложене амандмане при Одбору за борачка и социјална питања за инвалиде (посебно

⁵²⁷ Види: Ђорђевић Ненад: *Пројекат Русија*; Академија за дипломатију и безбедност; Београд, 2009.

⁵²⁸ Види: Ђукић Срећко: *Време енергије, више од дипломатије*; Службени гласник; Београд; 2009.

⁵²⁹ Види: Ђурић Живојин/Суботић Драган: *Медији, јавно мњење и политика*; Едиција: Примењена политикологија; књига 5; Институт за политичке студије; Београд; 2009.

хендикепирана лица или особе које су тешко повређене услед више силе или државне грешке); толико је више неопходно приступити изради новог Устава, који би загарантовао инвалидима право на живот, негу, адекватно лечење и запослење члановима њихових породица, а не да се наставља вршити дискриминација према овим члановима друштва. Тако се догодило да поједини одани синови домаћих државних органа, нису добили прилике да живе ни сат времена, него су у зачетку били склоњени. Јасно је да је постојао утицај непријатељских деловања домаћем систему и његовом правосуђу, са подмуклим намерама да се унесе дестабилизација у државни поредак. Жртве су били управо репрезентативни узорци и људи створени да одано служе домаћем поретку. Тиме се доказује да су грађани Србије и данас робови и поданици политичких елита, а не слободни људи у демократски уређеном друштву.⁵³⁰ Када су угрожене основне људске слободе као што су то слобода мисли и отворене критике, тада се не може очекивати слобода штампе, медија и научне прогресивне мисли која служи напретку свих грађана Србије, него само корумпираним и задовољним награђеним поданицима система у смислу положаја, моћи и материјалне сигурности.⁵³¹ Објективна контрола не постоји, нити постоји независно правосуђе, а прошло је више од деценије од наводних „демократских“ реформи и „ослобађања“ друштва. Често се у пракси у ходу попуњавају одређене уставне празнине. Тако рецимо, председников кабинет који је састављен од ресорних министарстава, није одређен Уставом; него се ради по принципу „уставних обичаја“. Носилац извршне власти бира и разрешава своје помоћнике по сопственој вољи и избору, може да оснује поједина министарства, док то не би требало да се ради с обзиром на постојање Народне скупштине Републике Србије; него би кабинет требао да има само саветодавну функцију и да сноси политичку одговорност за свој рад.⁵³²

Тиме би се друштвено-политички систем Србије могао условно теоретски подвести под семипрезиденцијалистички, у коме је извршна власт подељена између председника и премијера (где председник поседује значајна овлашћења).⁵³³ Међутим, у практичном смислу, немогуће је друштвено-политички

⁵³⁰ Види: *Демократија и националне мањине*; Центар за истраживање етницитета; Београд; 2002.

⁵³¹ Види: *Демократија у политичким странкама Србије*; Фредерицк Еберт Стифтунг; Београд; 2006.

⁵³² Look at: Easton D.: *A System Analysis of Political Life*; J. Wiley and Sons; New York; 1965.

⁵³³ Elgie R.: *Politika polu-prezidencijalizma: Semi-prezidencijalizam u Evropi*; Oxford University Press; Oxford, 1999., str. 1.-21.

систем Републике Србије окарактерисати као полупредседнички, иако је на одређени начин формално успостављен као такав Уставом. Наиме, политички систем јесте полупредседнички систем уколико Устав комбинује три елемента: 1.) председник Републике се бира на јавним изборима; 2.) он поседује значајна овлашћења; 3.) премијер и министри, односно извршне Владине снаге могу да остану на дужности уколико се слажу сви представници Скупштине⁵³⁴. Друго, Народна скупштина Републике Србије је позната у медијима да су поједине процедуре биле формално усвојене без озбиљног преиспитивања, што сведочи да институција контроле и равнотеже власти не постоји; те да сваки део власти може по сопственом нахођењу да организује свој домен рада, организације. Узајамна демократска контрола би морала да постоји. Типичан пример јесте Министарство просвете, науке и технолошког развоја, које се врло често у пракси, са намером да се ослободи државне одговорности, позива у својим одговорима рецимо, на аутономију универзитета, али то важи једино за особе које нису политички моћне.

Пре свега, у свакој људској заједници, категорија одговорности мора да представља саставни део основних структура и односа. Управо на основу одговорности се може одредити положај човека и друштвених група у једној заједници, постојеће друштвено морално и политичко стање;⁵³⁵ а у друштву које барем у званичној политичкој реторици тежи ка позитивним реформама, одговорност је повезана са циљевима и могућностима њиховог преображаја и напретка. На трагу општег и моралног закона, слободе и аутономије човека, развијају се и историјске борбе за утемељење дубљих и аутентичнијих облика демократије.⁵³⁶ У тако схваћеном појму демократичности, категорија одговорности се поима као наличје или друга страна истинске демократије, слободе и права који људима и друштвеним групама припадају у једноме друштву или политичком систему. На основу тога, одговорност можемо условно поистоветити и са самом демократијом јер се на основу категорије одговорности могу установити параметри за стварну меру демократије утемељену у једноме систему. А одговорно може бити једино демократски уређено друштво, док у тоталитарном систему, аутократији и изопаченом бирократском друштву; политички субјективитет и аутономија грађанства јесу угушени;⁵³⁷ док квази-

⁵³⁴ Duverger M.: *Novi modeli političkog sustava: polupredsedničke Vlade*; *Europski časopis za politička istraživanja*; 8, 1980., str. 87.-165.

⁵³⁵ Види: Матовић Милан: *Политичко представљање*; Радничка штампа; Београд; 1974.

⁵³⁶ Види: Диверже Морис: *Демократија без народа*; Рад; Београд; 1968.

⁵³⁷ Look at: Neumann Franc: *The Democratic and Authoritarian State*; A Free Press Glenoee; NY; 1957.

одговорност лежи у рукама узурпаторске олигархије или појединаца. То важи и за лажне, популистичке, формализоване системе или дириговане демократије у којима се народ, односно већински део грађана претвара у послушне поданике, који су као припадници безличних маса предмет произвољног моделирања од стране владајућих елита⁵³⁸. Имајући у виду пораст утицаја и домаћаја политике у савременом свету, политичка одговорност добија прворазредно место у свим научним расправама, јер она чини не само окосницу одговорне владе, већ великим делом и одговорног друштва.⁵³⁹ Ова врста одговорности се налази на граничном простору политике и права, па се може појавити и као правна, и као ванправна одговорност.

Друштвено-политичка или ванправна одговорност једног индивидуалног или колективног политичког субјекта; увек се остварује пред оним телом, органом или колективитетом, који је том субјекту поверио политички мандат, док се одговорност истог субјекта у правом смислу речи (кривична, грађанска, дисциплинска), остварује и пред специјалним органом (судом); а изузетно у случају мањих дисциплинских случајева и пред старешином одговарајућег органа. Ванправна политичка одговорност која се остварује према телу које је извршило избор значи да посланик у представничком телу треба да одговара пред бирачима, а Влада и министри пред Скупштином. Даље, када је политичка одговорност правно регулисана, онда то значи да је поступак остваривања одговорности од почетка до краја правно разрађен, било да је реч о поступку опозива смењивања или разрешења, евентуално притварања, или кривичној, грађанској или дисциплинској одговорности носилаца функције. С друге стране, ванправна политичка одговорност није никада регулисана правним нормама. Међутим, без обзира што су поједини министри, чланови Владе, посланици Народне скупштине, функционери, тужиоци и судије, прекршили многе правне акте регулисане међународним конвенцијама, те на разноразне начине злоупотребљавали своје функције; највише правосудно тело у Републици Србији је показало у пракси да није независан државни орган.⁵⁴⁰

Наиме, тамо где се остварује сарадња двеју власти, ретко се поставља проблем одговорности Народној скупштини. Најчешће се колективна неодговорност, немар и незаинтересованост припишу једино неколицини

⁵³⁸ Арон Ремон: *Демократија и тоталитаризам*; Издавачка књижарница “Зорана Стојановића”; Сремски Карловци; 1997.

⁵³⁹ Види: Павловић Вукашин: *Држава и друштво*; Чигоја штампа; Београд; 2011.

⁵⁴⁰ Види: Вуковић Слободан: *Право, морал и корупција*; Филип Вишњић; Београд; 2005.

учесника у таквим поступцима како би се наводно казнили кривци, као рецимо неколицина социјалних радника.. Неодговорна владавина политичких олигархија напушта свако вођење политике уз помоћ његове рационализоване материје и интереса, те ове вредности замењује политиком фундаментализма, појединих националних или верских вредности и идентитета. Овакве културне вредности у једноме друштву не могу да услове демократске процесе, али могу изродити нетрпељивости, разне врсте прогона неистомишљеника.⁵⁴¹ У Републици Србији су идеолошка свест друштва и национални интереси сведени на заштиту постојећих друштвених вредности, које су прихваћене на разне начине и путем различитих културних утицаја,⁵⁴² посебно након распада бивше СФРЈ. Од 1991 године су на просторима Балкана деловали различити културни утицаји преко културних манифестација, бесплатних учења страних језика, билатералном сарадњом и на друге начине, чак и са других континенталних подручја. Ове културне активности су производиле нове системе вредности у Републици Србији, а посебно су биле занимљиве културне манифестације древних цивилизација.

Међутим, са друге стране, слобода човека, свести и поштовање сваког људског бића нису америчке вредности; него су то универзалне људске вредности ослобођене свести без предрасуда. Слобода не може да буде наметнута; она мора бити изабрана. А када је људима дат избор, они треба да бирају слободу и поштовање различитости у националном, верском, расном, социјалном и идеолошком смислу. Ослобођена свест идеологија је изузетно скупа и не остварује се преко ноћи, него се мукотрпно гради деценијама, док у Републици Србији чак и не постоје значајни стручњаци за разлике међу појединим у Србији утицајним идеолошким системима, који би били у стању да направе концепте изградње нових идеолошких вредности друштва, због чега трпи и државна управа услед бројних коруптивних односа. Пuteви до слободе и истинског ослобађања јесу тешки и засути бројним препрекама али се ипак релативно отварају позитивним хуманим вредностима и умовима, које су у стању да препознају анархију и стање нереда у друштву.⁵⁴³

⁵⁴¹ Изазови Еуропских интеграција; *Часопис за право и економију Еуропских интеграција*; бр. 16; Тема броја: изазови борбе против системске корупције у Србији; Службени гласник; 2011.

⁵⁴² Види: Инђић Триво: *Технологија и културни идентитет*; Службени гласник; Београд; 2009.

⁵⁴³ Look at: Zelikow P./ Rice C.: *Germany Unified and Europe Transformed: A Study of Statecraft*; MA: Harvard University Press; Cambridge; 1995.

Наиме, свака политика се састоји из делања; а ова делања ће бити рационална само уколико се спроводе одређени циљеви и остварују одређени резултати. Циљеви политичког делања би требали да буду усмерени на побољшавање одређених државних закона и њихово ефикасно спровођење у пракси; што би условило великим делом и промене у структури државног система. Политичко деловање се може сматрати рационалним само уколико владајући политички органи одреде крајње циљеве политичких промена које желе да изведу. Међутим, у Србији су политички органи најчешће усмерени на промене које допиру до граница њиховог политичког мандата и властите интересе да уживају државне привилегије и моћ, а мање на дугорочне и вишедеценијске интереса генерација у Србији које тек долазе. Рационално деловање подразумева рационалне, а не имагинарне идеје, везане за чињеницу како би држава требало да изгледа и функционише. Тек након тога се може приступити одређивању средстава која би била потребна да се таква држава збиља и реализује. Такву државу узимамо као циљ историјског процеса, на који можемо у одређеној мери и утицати и усмеравати га у жељеном правцу, а не препуштати се да нас носе туђи недобронамерни ветрови и олује. Реч је управо о становишту које називамо утопијом. На основу утопијског становишта, било којем рационалном и јавном политичком делању, мора да претходи одређивање наших последњих сврсисходности, а не само посредних и делимичних циљева. Међутим, јасно и прецизно политичко деловање мора да буде засновано на јасном и прецизном нацрту те наше идеалне државе, као и плановима који би довели до таквог крајњег циља. Наиме, постоје и државе које веома поштују поступате правде, али се ови постулати праведности могуће не усаглашавају са проеуропским демократским зацртаним правним начелима, које је Република Србија себи зацртала.⁵⁴⁴ Повратак територије Косова и Метохије јесте зацртани циљ државе, али су државни органи показали да нити на територији Републике Србије нису способни да испоштују основна људска права и слободе, да умање на значајан ниво корупцију и државну бирократију у корист владавине права, а најмање да заштите своје грађане од разних врста дискриминација,⁵⁴⁵ те се озбиљно доводи у питање да би били у стању да то учине у срединама где живе и друге нације и религије. Милијарде долара и еура су уложени у обнову и реформе на Косову и Метохији, као и

⁵⁴⁴ Види: Кецмановић Ненад: *Политика, држава и моћ*; Политеиа; Чигоја; Београд; 2009.

⁵⁴⁵ Види: *Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године*; Службени гласник; Београд; 2008.

демократску изградњу друштва, те су врло неоправдане пропаганде које истичу да Запад на овој територији жели да створи нову „империју“. Међутим, имајући у виду да још увек постоје друштва која једино виде политику властитих интереса и заштите властитих искривљених идеолошких вредности, тешко се може очекивати да на одређеним просторима спроводе демократске процесе и политичке реформе, а посебно владавину права и поштовање међународних обавезујућих конвенција.⁵⁴⁶ Зато Попер сматра да је утопијско становиште чак и сувише привлачна теорија, до те мере да може да постане кобна и опасна, те да погодује стварању насиља и распиривању мржње. Будући да путем науке или чисто рационалним методама, не могу се увек одредити коначне сврхе политичких деловања, методом аргументације се не могу у свим случајевима изгладити разлике у становиштима о томе како би ово „идеално стање“ требало да изгледа.⁵⁴⁷ Те разлике ће имати барем делимично карактер „религијских“ разлика, а тешко да ће ове разлике моћи да победе толеранцију у ставовима. Из тог разлога, заговорник утопије мора да победи своје конкуренте који не желе са њим да поделе идентичне идеолошке преференције, и који не исповедају јавно или тајно, његову утопијску религију. У противном, овакав заговорник утопије би био одавно понижен и остављен од својих „ментора“, који могу да долазе чак из појединих оријенталних друштава. Али, овај заговорник утопије је врло често опседнут да задовољи своје идеологе, који јесу објективно, врло или врло технолошки моћни, или још горе од тога, могу да буду веома философски снажни. Уколико су ови философски моћни идеолози окренути постулатима правде, у том случају, могли би изузетно негативно да делују на домаћи правосудни систем. Зато, чувари друштвених вредности би морали да иду још даље, како би се изборили за своје зацртане утопијске циљеве. Најпре, често одабирају да се обрачунавају са умишљеним или погрешним супарницима и јеретцима, а по могућности и да их уклоне са „политичке позорнице“ или властите територије. На основу тога, и период изградње и неговања утопије, представља неизбежно и период нових друштвених промена и изградње нове друштвене свести, која је започета у великој мери пре две и по деценије у Србији. Бројне идеје су подлегле променама и може се очекивати њихов још већи просперитет у наредним деценијама које долазе у друштву и држави. Врло често изградња наводног

⁵⁴⁶ Види: Крећа Миленко: *Апсолутно обавезне норме у међународном јавном праву*; Научна књига; Београд; 1989.

⁵⁴⁷ Попер Карл Р.: *Претпоставке и побијања*; Издавачка књижарница Зорана Стојановића; Сремски Карловци; Нови Сад; 2002., стр. 506.-508.

неконтролисаног индивидуализма (ткз. „националног поноса“) управо и започиње са самоуништењем идеолошког ткива и неконтролисаног материјализма на штету поштених вредности и владавине права. Некадашњи космополитски и универзалистички менталитет бивших југословенских држављана је замењен трибализмом, малограђанским и локалопатриотским менталитетом. Економска детерминанта вођена менталитетом бескрупулозног богаћења и корупције је постала доминантна друштвена одредница. Нашавши се пред налетом опортунизма, многи талентовани и школовани људи су се окретали ка слави, богатству, успону на друштвеној лествици, уместо да су своје знање усмерили на добробит грађана Републике Србије. Креатори Устава су и овде затајили.⁵⁴⁸ Нису законом предвидели да на одговорне функције у органима власти поставе најбоље стручњаке школоване у датој области; високих моралних врлина, етичких кодекса, одговорности и способности да буду ефикасни у своме деловању и да своје учинке мере са резултатима које остварују. Целокупни модел осмишљене демократије у Србији је показао своје право лице у одабраним људима који су своје функције искористили ради личних интереса или интереса једног њима блиског форума и окружења, а потпуно су занемарили да су постављени на ове одговорне функције због грађана Србије и јавног интереса, што је видљиво у бирократском понашању државних службеника у свим институцијама.⁵⁴⁹

Наиме, штуре анализе политичке културе се обично задржавају на општим претпоставкама о ауторитарној политичкој култури у Србији, без озбиљних покушаја да се истраже корени ауторитаризма у српској политичкој традицији.⁵⁵⁰ Полазећи од уверења о „византијској“ политичкој култури и традицији као искључиво ауторитарној и о византисјком политичком наслеђу у особитом балканском начелу и стилу макијавелизма, извлаче се закључци о искључивој ауторитарности византијског српског наслеђа. На тај начин се запоставља сложеност српског политичког наслеђа и културе са двоструким утицајима током целе српске историје; те је веома тешко тврдити да се целокупан утицај може подвести под „византијско“ наслеђе, изузев у смислу широких аналогича када се ради о начину владавине. Тако је византијска политичка култура носила не само одлике ауторитаризма; него и елементе конституционализма, што се посебно

⁵⁴⁸ Види: Јовановић Милан: Уставни инжењеринг и нови Устав; едиција свеске (бр.18): *Устав Србије- критичка анализа*; Београдски форум за свет равноправних; Београд; 2007.

⁵⁴⁹ Види: Мићуновић Драгољуб: *Моја политика*; Филип Вишњић; Београд; 2005.

⁵⁵⁰ Види: Подунавац Милан: *Фрагменти политичке културе*; Институт друштвених наука; Београд; 1998.

огледа у идеји владареve ограничености законом. Утицаји византијске политичке културе су се огледали још у српској средњевековној држави; тако да су основни облици државног уређења, владавински принципи и стил владања над народом, изграђивани углавном према византијском узору и њеној владарској идеологији, на којој се заснивала идеја државе и само државно устројство, правни поредак, па чак и културни и духовни живот с обзиром на тесну повезаност са религијом и православном црквом. Она ће представљати темељну идеју о власти и поретку као најзначајнији аспект политичке идеје. Ова владарска идеологија се првенствено ослањала на библијске текстове, дела византијских црквених отаца Јована Златоустог и Василија Великог, актима васељенских сабора и царским документима, уз незнатан утицај латинских црквених отаца. Западна схватања о друштву и држави су била далеко мање продорна у поређењу са византијским утицајима.⁵⁵¹ С обзиром на основну идеју Бога као апсолутног политичког извора, творца и врховног пресудитеља овоземаљских дела; темељи власти и свеукупног друштвено-политичког живота су изведени управо из основа православног учења и веровања. Следећа чврста веза са Византијом јесте у области правних наука. Пре свега, ради уређења сложенијег државног и друштвеног живота, српска држава се све више преко цркве, оријентисала на схватање правне државе на начин византијског права; јер је оно пружало принципе црквене организације и прописивало православну дисциплину и понашање. Политички разлог се налазио у томе што су амбициозни српски владари у византијском праву, проналазили моћно средство учвршћивања своје власти, јер се радило о праву које се заснивало на идеји државе која господари појединцима и групама, што се у идеологији и обичајној примени права задржало све до данас. Наиме, у средњевековној српској држави су мртви краљеви проглашавани светим људима; којима се и данас верници поклањају у црквама; што делом указује на својеврсно преживљавање и обнављање титуле владара као „божанског“ човека; која је давана римским и византијским царевима, мада за византијске владаре није карактеристично овакво посвећивање. Тако се за лозу Немањића тврдило да поседује светородне корене, па се цела династија називала светородном. У историјским списима, житијама и биографијама владара, као и на фрескама; Немањићи су приказивани са светитељским обележјима и називани „свето почившима“⁵⁵²; јер су наследници и

⁵⁵¹ Вујачић Илија: *Политичка теорија: студије, портрети, расправе*; Факултет политичких наука; Чигоја штампа; Београд; 2002., стр. 377.-388.

⁵⁵² Ибид., стр. 385.; види: Константин Јиречек: *Историја Срба*; Издавачка књижарница Геце Кона, Београд; 1928., књига 2, стр. 4.

потомци светог Симеона (Стефана Немање); кога је црква канонизовала. Тако је формиран култ свете династије. Тиме се традиционални елементи политичке културе преносе све до данашњих дана о верском култу владара као заштитника нације. Међутим, не треба занемарити чињеницу да се врло често власт користи традиционалним моделима културе да би нагласила легитимитет своје владавине, коју приказују под велом наводне демократичности друштва. Ово свакако да отежава откривање или разликовање истинске од лажне демократије, која је фактички ближа аутократији.⁵⁵³ Отуда је задатак прогресивних демократских слојева друштва да стално откривају злоупотребе легитимитета од стране власти и владајућих елита. Различите варијанте правне државе пружају драстичне примере теоријске рационализације легалитета као основа легитимности одређеног државног поретка⁵⁵⁴. Република Србија је била у обавези да стандарде који се односе на забрану мучења укључи у саставни део обуке људи у државним службама, као и војна лица, медицинско особље, лица која се налазе у поступку испитивања или третмана противправно притворених лица; а не да особама које тврде да су биле жртве мучења, онемогућава чак и поштене правосудне поступке, да не желе ни да саслушају регуларним путевима њихове аргументе, прихвате одређене репрезентативне доказе, те да не пружи никакву заштиту немоћним особама од даљих застрашивања и тортура. Онога тренутка када се Република Србија јавно изјаснила у Уставу да тежи изградњи Еуропских демократских вредности друштва, јасно је да је добила и логистичко-политичку подршку из ЕУ.

8.4. – Поштовање људских права и слобода у демократској заједници

Савремена демократска држава се не може ни замислити као држава владавине права уколико не поштује основна људска права и слободе. Људска права су системом међународних конвенција гарантована међународним правом.⁵⁵⁵ У циљу избегавања да поједине државе путем властитог правног поретка пропишу загарантована права човека (која могу да ограниче људска права и слободе); родила се у међународном правном поретку идеја заштите јединствених људских права која сваком живом човеку морају да буду

⁵⁵³ Бобио Норберто: *Будућност демократије*; Филип Вишњић; Београд; 1988.

⁵⁵⁴ Васовић Вучина: *Демократија и политика*; Радничка штампа; Београд; 1973., стр. 144.-154.

⁵⁵⁵ Види: Аврамов Смиља/ Крећа Миленко: *Међународно јавно право*; Савремена администрација; Београд, 1996.

загарантована. У савременој међународној заједници, свака држава се мора приволети да се ова права испоштују на одговарајући начин у Уставу и пракси. Тако рецимо, држава неће реаговати у случају да неко не одржи задато обећање, односно не испуњава одређену моралну или патриотску обавезу. Али, када једна од страна у купопродајном уговору прекрши обећање, онда је држава дужна да стане у заштиту оштећене стране. У кривичној сфери, активна улога државе мора бити још енергичнија у циљу заштите људских права. Уколико неко чини неоправдане клевете на рачун друге особе, те се још допуњује бројним неморалним методама; тада држава мора да санкционише кривце како би сваком људском бићу омогућила да одбрани свој углед и достојанство. Примери у којима држава никако не би смела да интервенише се односе на: слободу мисли, изражавања, вероисповести, мирног окупљања и слично.⁵⁵⁶ Држава не сме ништа учинити да би људима ускратила ове врсте слобода. Чак би држава у оваквим случајевима неспутавања људских слобода, требала да конкретно делује: као што је финансирање медија да би се обезбедило право на слободу изражавања или да обезбеђује мирна окупљања са одговарајућим бројем полицајаца. Обавезе државе према својим грађанима су још израженије у економској, социјалној, културној и образовној сфери. Наиме, правна држава је обавезна да свакоме под њеном јурисдикцијом обезбеди живот достојан људског бића и минимум прихода да преживи. Ова људска права су загарантована свим људима без обзира на расну, националну, верску или идеолошку обојеност. Међутим, ово не значи да су сви људи идентични у својим правима.

Уколико је неко изузетно вредан, интелигентан или снажна личност; то значи да је стекао ова права на основу субјективних права, те заслужује и одређене дипломе или зараде.⁵⁵⁷ Обавеза сваке државе, па и Републике Србије јесте да међународно признате норме и законске акте, спроводи у пракси друштвеног живота. Република Србија је до сада већ морала да предузме одговарајуће кораке у оквиру своје јурисдикције и да изгради такав правни поредак, који је требао да свим грађанима Србије омогући неометано уживање људских права и слобода. Овај поступак уграђивања међународних норми о људским правима у унутрашњи Устав, назива се имплементација међународних норми о људским правима. Наиме, многи међународни уговори о људским

⁵⁵⁶ Види: *Корупција и људска права: успостављање везе*; Фонд за отворено друштво; Београд; 2010.

⁵⁵⁷ Пауновић Милан/ Кривокапић Борис/ Крстић Ивана: *Међународна људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду; Београд; 2010., стр. 22.-26-

правима дефинишу овакву обавезу држава. Тако рецимо, Међународни пакт о грађанским и политичким правима (члан 2) врло детаљно формулише ову обавезу: “Државе уговорнице овог пакта обавезују се да у складу са њиховом уставном процедуром и са одредбама овога пакта, предузму кораке који би омогућили усвајање таквих мера законодавног или другог карактера, погодних да дају ефекат правима признатим у овоме акту, а која не би била већ на снази. Државе уговорнице овог пакта се обавезују:

а.) да обезбеде сваком приватном лицу да располаже правом ефикасне жалбе, чак и у случају да се ради против лица која су у обављању својих службених дужности и функција грубо нарушила основна људска права и слободе;

б.) да обезбеде да надлежна судска, административна или законодавна власт; или свака друга власт која је надлежна према постојећем државном законодавству, да решава жалбе о повредама права лица која су уложила жалбу;

ц.) да развијају могућност судске заштите; да обезбеде да надлежни државни органи спроведу извршење сваке жалбе која буде усвојена“.⁵⁵⁸

Ипак, без обзира што је Република Србија ратификовала овај пакт о правима човека, у пракси се показало чак и у најскоријем временском периоду (у мају 2013. године, у августу 2014, у октобру 2014., у фебруару и марту 2015. године) да ову међународну конвенцију не поштују правосудни органи у Србији (до Уставног суда, Високог савета судства и Министарства правде и државне управе); те да су уместо заштите људских права и слобода, узимани у заштиту поједини, чак и локални државни службеници и високи функционери као помоћници, који су озбиљно злоупотребили службене положаје и изазивали својим поступцима тешке повреде људских права и слобода грађана. Република Србија се није савесно придржавала правила уговора које је ратификовала. У оваквим случајевима, међународна тела би требало да пажљиво испитају понашање државе, те да не пренагљују у доношењу коначних осуда. Такође, и Еуропска конвенција о људским правима (1950.) је врло јасно изнела обавезе имплементације државе да су уговорне стране обавезне да сваком људском бићу које се налази под њиховом надлежношћу, обезбеде реализацију људских права и слобода. Тако и Република Србија није изузета од испуњавања обавеза које је ратификовала међународним споразумима. Корисници ових права и слобода јесу сви грађани државе, који

⁵⁵⁸ Ибид., стр. 54.; Крстић Ивана/ Јовановић Миодраг: *Human Rights Today, 60th Years of the Universal Declaration*; Eleven International Publishing; 2009.

зависе од рада државних органа и њихових поступања.⁵⁵⁹ Ово се односи и на заштиту права страних грађана који бораве на територији Србије, или на територији где у одређеним областима допире поједини облик јурисдикције државе, као што је то рецимо особа, које поседују двојно држављанство. И ове особе са двојним држављанством, могу да туже Републику Србију пред Еуропским судом, уколико сматрају да су њихова људска права повређена и да добију заштиту Еуропског суда.

Основни смисао људских права представља човеково право на живот и интегритет личности. У том циљу, ради остваривања човековог права да живи и делује; људско биће мора да буде заштићено од нечовечних и понижавајућих поступака, не може постати нечији роб или поданик овога система него да заштити властити идентитет управо кроз ширење својих активности, нико не може да га принуди да ради оно што не жели у бити своје личности као што је то рецимо, принудни брак, или хуманитарно проширивање активности у циљу медицинских лечења и извођења експеримената на људима (поготово када се ради о немоћним категоријама, као мајке и деца) и противно властитим моралним и законским нормама; те држава мора да гарантује сваком људском бићу да буде слободно у смислу критичког размишљања, слободе говора, кретања и права да оштећено лице тражи даље политички азил уколико је држава Србија, незаконито нарушила људска права и слободе немоћним категоријама. Пре свега, слобода кретања не може да буде ограничена искључиво незаконитим притварањем у затворску јединицу, као и кућна варијанта ограничења слободе кретања у другом случају, када може да дође до озбиљног нарушавања здравља на физички и психички интегритет грађана, поготово уколико се овакве акције подузимају без одобрења суда и у дужем временском интервалу. Без сумње да државни службеници у овоме случају, извршавају наређења својих шефова; али се на основу необјективне анализе неког надређеног, не могу обични грађани противправно лишавати слободе кретања, комуникација, контаката, активног деловања, права на лични живот и слободу мисли и говора, те бројних других нехуманих поступања према жртвама државних тортура. Највећи терет одговорности увек пада на извршиоце дела, који чине сакаћења, подвођења, трговину људима, навођење других лица на насиље са намером да казне

⁵⁵⁹ Кривокапић Борис: Најважнији механизми непосредног остваривања права човека и њихово коришћење од стране појединаца у универзалним и у Еуропској конвенцији о правима човека; *Страни правни живот*; 1/ 1990, стр. 5.-33.; Кривокапић Борис: Уједињене Нације и заштита мањина; *Страни правни живот*; 2-3/ 2003.; стр. 53.-99.

непослушне грађане који нису по њиховим критеријумима и друге већ евидентирани операције. У таквим случајевима, ради се о врло тешким кршењима људских права и слобода.⁵⁶⁰

Ово кршење људских права на живот и постојање је посебно осетљиво када се ради о извршавању смртне казне над бременитом женом и њеним нерођеним дететом или тек рођеним чедом. Такође, није занемарљиво ни питање еутаназije над хендикепираним или неизлечиво болесним особама када се ради о политици смањивања здравствених трошкова. Поборници легализације еутаназije указују да је потребно помоћи особама које пате од несносних болова да се призна овим људима право на самоубиство и чињеници да се људи не могу натерати да остану у животу уколико поседују у себи толику жељу да свој живот окончају. Јединствени став Еуропских држава по овоме питању не постоји. До 2005. године је Парламентарна скупштина Савета Еуропе одбила нацрт резолуције којом се државе позивају да легализују еутаназiju. Када се ради о извршењу смртне казне, она може бити изречена (задржало је још 58 држава) само за најтежа кривична дела.⁵⁶¹ Универзална декларација о правима човека је укључила забрану сваке врсте мучења; па се тако у чл.7. строго забрањује да се једно лице насилно подвргава медицинском или научном експерименту без његовог слободног пристанка. Поменути члан 7. указује на то да се ради о обавези апсолутног карактера, јер не оставља могућност никаквог изузетка, чак ни у случају ванредног стања. Општи коментар број 20 Комитета за људска права односи се на члан 7. и у њему се јасно истиче да је његов главни циљ заштита достојанства и физичког и психолошког интегритета личности. Комитет се строго противи методама које налице каменовању, шибању, тешком телесном злостављању, држањем у незаконитом притвору недужне људе док се објективни кривци узимају у државну заштиту и друге незаконите радње.⁵⁶² Из тог разлога постало је сасвим јасно да УН морају да унапреде механизме заштите у погледу забране и

⁵⁶⁰ Види: Кривокапић Борис: Новији билатерални уговори закључени на тлу Еуропе, од значаја за заштиту етничких мањина; *Правни живот*; 13/ 2009.; види: Мајић Миодраг: *Примена међународног кривичног права у националним правним системима*; Службени гласник; Београд; 2009.

⁵⁶¹ Amnesty International; Abolitionist and Retentionist Countries; 2008, <http://www.amnesty.org/en/death-penalty/abolitionist-and-retentionist-countries>

⁵⁶² Резолуција Генералне скупштине 3059 (XXVIII) истиче у члану 2., да било који акт мучења или неког другог нехуманог или понижавајућег поступања или малтретирања, представља напад на људско достојанство и мора бити осуђен као порицање циљева предвиђених у Повељи УН и као повреда људских права и слобода које су прокламоване Универзалном декларацијом о људским правима; у : Пауновић/ Кривокапић/ Крстић: *Међународна људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду; Београд; 2010., стр. 155.

превенције од мучења и других облика државног злостављања, доношењем нових међународних докумената и допунама одређених подзаконских аката. Ови документи су требали да доведу до стварања нових органа и тела, који би се бавили испитивањем поштовања преузетих обавеза од стране државе уговорнице. Тако је донет најважнији специјализовани инструмент на универзалном плану, Конвенција УН против мучења и других сурових или понижавајућих поступака или кажњавања. Ова Конвенција предвиђа низ законских, административних, правних и других мера које се односе на превенције, истрагу, извођење пред лице правде оне који не поштују одредбе о забрани мучења, као и обезбеђење одштете жртвама. Конвенција изричито искључује могућност позивања на изузетне или ванредне околности, због којих би нељудска мучења била дозвољена. Све уговорнице и државе потписнице су се обавезале да мучење сматрају кривичним делом и да учиниоце кривичних дела казне на одговарајуће начине, у зависности од тежине кривичног дела. Државе потписнице Конвенције су се обавезале на пружање заштите најшире правне помоћи у кривичним поступцима који се односе на тешка дела против човечности; укључујући и саопштавање доказа којима располажу и који су неопходни за остваривање циљева кривичног поступка. Недопустиво је да држава заштити тешке починиоце кривичних дела против човечности без обзира на њихов актуелни положај и да наставља да прогони жртве насиља и злочина јер се тиме поставља против целокупног међународног правног поретка. Република Србија је била обавезна да жртвама државних тортура омогући сваку врсту заштите, као и одговарајућу правичну одштету, укључујући и медицинску рехабилитацију (члан 14.). По узору на Еуропски комитет, донет је 2002. године Опциони протокол уз Конвенцију, који предвиђа основање Поткомитета за превенцију са циљем успостављања редовних посета местима на којима се налазе лица лишена слободе. Поткомитет обавља ову функцију у складу са Повељом УН; признатим стандардима у области лишења слободе, као и на основу принципа поверљивости, независности, универзалности, објективности и неселективности (члан 2.). Државе уговорнице ће дозволити посете Поткомитета и то сваком месту на коме се налазе лица лишена слободе, а оне ће бити учињене у циљу смањења и сузбијања аката мучења. Такође, државе уговорнице су обавезне да успоставе слична тела и на националном нивоу како би се остварила систематска превенција од даљих наставака тортура. Поткомитет се састоји од 10 чланова који делују у свом личном капацитету, али се овај број до сада вероватно већ и повећао на 25 чланова. Члан 5. предвиђа да ће се број

чланова Комитета повећавати после пристигле педесете ратификације, што се и догодило 24./09./2009. после ратификације од стране Швајцарске.⁵⁶³ У питању су лица високих моралних квалитета, која имају професионално искуство у области административне правде, а нарочито у области кривичног права, права притворених лица и полиције. Као и у осталим телима УН-а, и овде се води рачуна о правилној географској дистрибуцији, представљању различитих форми цивилизације и правних система држава уговорница, као и о једнакој заступљености полова, током изградње релевантних извештаја.⁵⁶⁴ Највећи број међународних законских аката не дефинише појам „мучења“; па се из тог разлога, као релевантна дефиниција узима она која је дата у члану 1. Конвенције УН против мучења. У члану 1. Конвенције против мучења стоји: „За циљеве ове Конвенције, израз „мучење“ означава било који акт којим се другом лицу наноси намерно велики бол или патња; било физичка или душевна, у сврху добијања од ове особе или треће особе, обавештења или признања, као кажњавање за дело које је он или треће лице учинило, или је осумњичено да је учинило, да би се ово лице или треће лице застрашило или приморало на нешто, или из било ког разлога заснованог на дискриминацији било које врсте, када такав бол или патњу наноси јавни службеник државе или неко друго лице које је у званичном својству, или се то учини уз његову сагласност или подстрекавање. Ово се не односи на бол или патњу која може да настане применом законских санкција или су њихов нераздвојиви део, или су са њима повезани.“⁵⁶⁵ То значи да мучење представља наношење тешког физичког или душевног бола и патње од стране (или уз пристанак) државних органа и функционера са циљем да се прикупе информације ради даљег застрашивања и кажњавања жртава. Без сумње, ово се односи на намерне акте мучења у циљу наношења тешког душевног бола и физичке патње жртви, од стране кривичне истраге као средство застрашивања, превентивна мера и казна у циљу ућуткивања и слично. Питањем обештећења жртвама бави се Декларација о основним принципима правде за вршење злочина или злоупотребе власти, која је усвојена од стране Генералне скупштине УН, Резолуцијом 40/34 из

⁵⁶³ Evans D. Malcom/ Morgan Rod: *Preventing Torture; A Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*; Oxford University Press; New York; 1998.

⁵⁶⁴ Извештаји су објављени за период фебруар 2007.-март 2008., април 2009.-март 2010. Извештаји су доступни на: <http://www.2.ohchr.org/english/bodies/cat/opcat/annual.html>

⁵⁶⁵ Пауновић Милан/ Кривокапић Борис/ Крстић Ивана: *Међународна људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду; Београд; 2010. стр. 159.

1985. године.⁵⁶⁶ Неопходно је да се одреди степен суровости чињења акта мучења да би се мучење могло подвести под члан 3 ЕКЛП у пракси Еуропског суда за људска права. Еуропски суд приликом одлучивања о степену суровости мучења над жртвама, узима у обзир: дужину временског трајања поступака мучења (уколико се мучење одвија у дужем временском периоду од неколико година, тада је и степен суровости над жртвама већи); физичке елементе поступка (начине тортуре над жртвама и последице по здравље и угроженост живота); менталне и психолошке елементе поступка и начина предузимања мера над жртвама на основу пола, старости и здрављу жртве (уколико се ради о немоћним женама, деци или инвалидима, здравствено угроженим особама са slabим имунитетом је степен мучења далеко већи); неоправдано предузимање аката мучења над жртвама од стране надлежних државних службеника; крајње понижавајуће поступање особе пред другима или приморавање да се особа понаша против своје воље и савести (као задирање у најинтимније делове живота дотичне особе) и остали значајни елементи кривице. Понижавајуће поступање и кажњавање недужне особе може да умањи њено људско достојанство, самопоштовање, да јој сломи морал, проузрокује озбиљне душевне и физичке патње, изазове озбиљне здравствене последице и бројне друге отежавајуће околности, које могу да доведу особу у стање да изгуби живот. Поменути члан 3. изричито је искључен из домаћаја члана 15. ЕКЛП; који допушта стављање ван снаге извесних обавеза у време ратног стања или у случају ванредне опасности која прети опстанку нације.⁵⁶⁷ Посебно је у међународном правном поретку забрањено нечовечно поступање према повређеним и тешко оболелим особама у здравственим центрима. Ипак, евидентирани су случајеви У Београду када и тешко повређене и оболеле особе, нису биле примљене на интензивну негу на Војномедицинској академији и у Ургентном центру при Клиничком центру Србије. Конвенција о поштовању тешко оболелих особа не само што није испоштована, него је чак и злоупотребљена. Такође, неумесно је саслушавање најтежих болесника на постељи и изнуђивати од њих одређена признања у таквом стању када му је живот угрожен. Поред тога, забрањено је наложити медицинском особљу да оваког угроженог пацијента изолују у затворену просторију и дају му одређену терапију за привремено умирење. Еуропски комитет сматра да би додатне гаранције могле да буду постигнуте у случају где постоје електронска

⁵⁶⁶ Ибид., стр. 159.

⁵⁶⁷ <http://www.web.amnesty.org/web/aboutai.nsf>

снимања током саслушавања и уколико се адвокату лица под таквим надзором, омогући увид у записник. То могу бити и међународне организације које надзиру спровођење људских и мањинских права у Републици Србији (на основу чл. 18. Устава), као што су ОЕБС и бројне друге. Држава је одговорна за мучење незаштићених и немоћних лица од стране власти; али и уколико са своје територије протерује особе у другу државу где њима може да прети опасност од лошега поступања, као што су државе са конзервативним режимом и властитим правним одредбама, које су несагласне основним међународним стандардима. То значи да протерана особа не би имала никаквих могућности да се избави, те би и власти у Србији избегнуле да одговарају у кривично-правним процесима злоупотребе власти.

Наиме, свако лице које је оптужено за неко кривично дело, мора да поседује могућности да испитује сведоке који сведоче против њега, или да постигне могућност да се сведоци испитају. Међутим, да би се ово могло реализовати, потребно је постојање одговорних државних институција где би сведок могао да одговори на сва постављена питања; а не да се сведок испитује у кућној атмосфери, у тајности или од очију јавности. Друго, није дозвољено временски дуго да траје испитивање и против воље сведока. Процедура за саслушавање мора да буде званична као и за иследнике, уз уредан позив. Зато се сведочење анонимних сведока не може узети као дозвољено јер би представљало кршење права оптуженог на испитивање сведока, како би се утврдила валидност свих исказа. Држава је одговорна за сва кашњења која су проузроковали њени државни органи, па суд мора у једном поступку да учини све да би избегнуо непотребна кашњења. Посебно би морали бити ефикасни и брзи када се ради о старатељству над децом, у случајевима одштете од тешких физичких повреда.

Међутим, без обзира на тежину оваквих спорова, највећи број судских поступака се у Србији пролонгира неоправдано годинама услед бирократске неажурности, судијске зависности од других органа власти, изостанака странака на процесима и сл. Када се ради о законитости лишења слободе, процедура лишавања слободе неког лица мора да буде усклађена са домаћим правним законским актима. Тако на пример, необјављени циркулатодни допис који је садржавао инструкције добијене од министра и шефова полиције, који се односио на илегалне имигранте, није се сматрао доступним. Законитост лишавања слободе

би морала да буде усклађена са Еуропским стандардима.⁵⁶⁸ Недопустиво је држати противправно у притвору или под јаким надзором лице у периоду од више месеци ради утврђивања идентитета лица или саслушавања јер се ова радња мора обавити у законски разумном року, који је у случају заштићених сведока, знатно прекорачио овлашћења. Произвољно лишавање слободе може да се јавља у закону који је превише широк и нејасан или када се подузима ради неког незаконитог циља. Притвор или надзор не могу да буду временски неодређени јер представљају злоупотребу власти. Држање особе у притвору представља једну процесну меру, чији је задатак да обезбеди правилно функционисање процеса доказивања у кривичном поступку. Међутим, то није једини разлог, нити околност због које долази до лишавања слободе. Зато се према члану 5.ЕКЛП, мора тачно знати у ком тренутку долази до притварања или електронског надзора; а тиме и до примене одговарајућих одредби међународних конвенција. Према пракси Еуропског суда, до затварања долази не само онда када се одређено лице држи у полицијској или затворској ћелији; него је то и у случају када је особа онемогућена да напусти место боравка, или је присиљена услед незаконитих тортура да пође на неко друго место. Одлука о притвору и продужењу мора да буде одобрена од стране суда, а не донета произвољно на основу нечије политичке функције. Еуропски суд је навео разлоге за продужавање притвора до почетка процеса суђења: ризик од бекства, ометања правосуђа, потреба да се спречи злочин и потреба да се сачува јавни ред и мир. Како члан 5, став 3 ЕКЛП гарантује право на јемство, суд може да одбије само из четири наведена разлога.⁵⁶⁹ У основна међународна људска права спада и слобода кретања и избор места становања у границама једне државне територије. Слобода кретања човека подразумева да особа буде слободна да напусти било коју државу, укључујући и властиту неометано, уколико се против ње не води никакав кривични поступак. Такође, особа је слободна да се врати у властиту земљу када то пожели (члан 13. Универзалне декларације). Тако и члан 3. Четвртог протокола уз ЕКПЛП гарантује да нико неће бити лишен права да уђе на територију државе чије држављанство поседује. Уколико се противправно забрани од стране надлежних органа да нека особа не може да напусти место боравишта или државу; тада је

⁵⁶⁸ Кривокапић Борис: Најважнији механизми непосредног остваривања права човека и њихово коришћење од стране појединаца у универзалним и Еуропској конвенцији о правима човека; *Страни правни живот*; 1/ 1990., стр. 5.-33.

⁵⁶⁹ Пауновић/ Кривокапић/Крстић: *Међународна људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду Београд; 2010., стр. 176.-177.

ова особа лишена и права на брак или породицу, на образовање, рад, као и да реализује било које право које му припада као људском бићу са разумом. Слобода кретања може да буде законито ограничена у случајевима када постоје основане сумње да је угрожена национална безбедност државе, јавни поредак, јавно здравље, морал, право и слободе других лица. Тако поједине области могу бити затворене за јавност законским путем када се ради о војном значају или због спречавања кријумчарења људи. Ограничавање слободе кретања је посебно погубно за еколошке избеглице, расељена лица, особе које траже азил и мигранте. Избеглице се сусрећу са посебно тешком ситуацијом када немају могућности повратка у своју државу услед основаног страха од губитка живота или здравља, на основу припадности одговарајућој социјалној групи, на основу расе, религијских уверења, националности или политичког мишљења. Правне државе јесу у обавези да прогоњена лица не враћају назад у државу у којој особи предстоји тортура или смртна казна. Један од начина кршења људских права јесте и стављање неке особе да принудно обавља активности од значаја за државу без њеног пристанка, без материјалне надокнаде, као и уз постојање претећих мера застрашивања, противно њиховим властитим интересима јер могу да изгубе чак и породицу. У таквим околностима се често дешавају симулације одређених политичких ситуација, које могу да у друштву изазивају недоумице и превирања. Ипак, жртве улажу своје драгоцене време, властите напоре и труд, чак и властита материјална средства, ради државних интереса и просперитета као велике патриоте; без обзира што се због тога могу наћи у веома неповољном друштвеном, психолошком, економском и безбедносном положају. Идеја друштвене солидарности и принудни рад се захтевају и од здравствено угрожених опсоба које живе под најтежим условима и у крајњој материјалној беди.⁵⁷⁰

Тако једну од најважнијих одлика демократски и прозападнoг утемељеног друштва представља независност правосудних институција, у којима је судство заштићено од неоправданих утицаја, јер у противном, може доћи до тога, да се лажно сведочи и направе тешкоће особама које делују попут мученика и да буду неоправдано оптужени за насиље. А путеви мира и спаса су познати једино широкоразвијеној гнози и моћној свеобухватној идеологији, као што су то поједине идеологије које опстају на власти и након више од три деценије. Зато је и основним принципима УН о независности судског институционалног система,

⁵⁷⁰ Види: Матић Милан: *Либерализам, популизам и демократија*; Институт за политичке студије; Београд, 2002.; види: Марковић Божићар: *Начела демократије*; Драганић; Београд, 1998.

истакнуто да мора постојати одговарајући механизам, како би се реализовала непристрасност и независност целокупног поступка вођења судских процеса. Правично вођење судског поступка подразумева спровођење од стране надлежног, независног и непристрасног суда, који је формиран на основу закона праведности. На тај начин се онемогућава пристрасност у доношењу судских одлука. Утицаји извршне и законодавне власти морају бити неутрални јер сваки поступак носи са собом и претпоставку невиности оптуженог док се не докаже да је прекршио закон. Начело јавности суђења штити стране у спору против дељења правде у тајности, без јавне контроле, те истовремен представља ефикасни механизам да одржава поверење јавности у судове. У посебним околностима се чине изузеци како не би дошло до нарушавања интереса правде (попут морала, јавног реда, националне безбедности). Ипак, у свакој од ових ситуација, ограничења морају одговарати принципима карактеристичним за демократски уређено друштво.⁵⁷¹ Сваки појединац који је оптужен за неко кривично дело мора да буде у законском року и на језику који разуме, обавештен о природи и разлозима оптужбе. Закон је предвидео да оптужена особа има довољно времена да проучи разлоге за које се терети, као и да припреми одговарајућу одбрану. Право оптуженог се састоји и у испитивању сведока који сведоче против њега, или да постигне да се они испитају. Тако је закон предвидео и право на бесплатну помоћ преводиоца, као и на суђење у разумном року. Након суђења, уколико је оптужени проглашен кривим, такође има право на жалбу у законски одређеном року. Треба нагласити да се право на жалбу која се односи на почињена кривична дела, дефинише међународним, а не домаћим правом.⁵⁷² Осуђена особа је заштићена да јој поново суде за исто почињено кривично дело два пута у складу са законом и кривичним поступком. Међутим, правило о забрани поновног суђења за исто кривично дело се односи само на суђење у оквиру надлежности једне државе; али не и у оквиру надлежности две или више држава.

Савремени развој науке и технологије је условио и неслућене могућности за нове нападе на духовни и морални интегритет човека. Ауторитарни и диктаторски репресивни режими, који постоје и почетком 21. века, своје поданике подвргавају највећем степену контроле, те се мешају у све могуће сфере човековог живота. Развој науке и технологије постају тешко злоупотребљени код оваквих

⁵⁷¹ Look at: March J./ Olsen J.: The Institutionalism: Organizational Factors in political Life; *American Political Science Review*; 78, 1984.

⁵⁷² Види: Мајић Миодраг: *Примена међународног кривичног права у националним правним системима*; Службени гласник; Београд; 2009.

репресивних друштвених снага, поготово када се ради о генетском инжењерингу⁵⁷³. Зато су у Уставу Републике Србије, његовој примени у пракси, као и ревизије законских прописа, требали до сада, да се ускладе са постојећим међународним конвенцијама о правима и слободама човека, да се ускладе са савременим научно-технолошким достигнућима како не би долазило до злоупотреба службених положаја, успостављању одговорних државних институција и агенција, које би контролисале резултате рада и коначна достигнућа у поштовању обавезујућих међународних уговора, на које се Република Србија обавезала да ће испуњавати.⁵⁷⁴

8.5.-Еуропска конвенција о људским правима и слободама

Еуропска конвенција за заштиту људских права и основних слобода је међународни уговор, потписан у Риму, новембра 1950. године. Овај уговор је ступио на снагу три године касније, када га је потписало 15 држава чланица Савета Еуропе. Захваљујући овом међународном инструменту који регулише поступак пред Еуропским судом за људска права, могу се обратити грађани 45 држава Еуропе, које су ратификовале конвенцију ради заштите људских права и основних слобода повређених актом држава чланица. То значи да је ратификовање Еуропске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, један од главних услова пријема држава у чланство Савета Еуропе.

Састављачи Еуропске конвенције о људским правима су узели као почетну тачку да се следи Универзална декларација о људским правима из 1948. године. Конвенција садржи поред процесних и материјално-правних одредаба о уживању, заштити и ограничавању људских права и основних слобода, такође и одредбе о механизмима надзора над поштовањем обавеза које намеће Конвенција. Надзор над применом одредаба Конвенције се првобитно реализовао на два нивоа. Појединац се сходно начелу супсидијаритета, обраћао домаћим органима ради заштите својих људских права и слобода. Након исцрпљивања правних средстава предвиђених домаћим правом, тада би се појединац могао обратити Еуропској комисији за људска права. Комисија је представљала први ниво

⁵⁷³ Види: Лефевр Анри: *Антисистем-Прилог критичи технократизма*; Радничка штампа; Београд; 1973.; види: Лојд Џон: *Шта медији раде нашој политици*; Самиздат Б92; Београд; 2008.

⁵⁷⁴ Види: Лабус Мирољуб: *Недовршени послови*; Службени гласник; Београд; 2006.

надзора над поштовањем људских права које гарантују органи држава чланица потписница Конвенције. Директно обраћање Суду није било могуће, него је Комисија настојала да помири појединца и државу, које су могле у периоду од три месеца да случај проследе Суду, који је представљао други ниво надзора. У случају да у поменутом временском року држава није прихватала обавезну надлежност Суда, нити је случај прослеђен Суду, Комисија би одлучивала о повреди Конвенције.

Међутим, ради убрзања поступка пред Судом, укинута је Комисија (Протокол 11), тако да је сада могуће да се појединац директно обрати Суду. Уколико Еуропски суд за људска права утврди да је дошло до повреде Конвенције, може подносиоцу представке да досуди правичну накнаду или одредити мере индивидуалног и општег карактера у односу на тужену државу.

Конвенцијом нису гарантована сва људска права, већ је реч о минимуму стандарда о којима је консензус постигнут још пре пола века, а који су временом допуњавани протоколима уз Конвенцију. Од ступања Конвенције на снагу је усвојено четрнаест протокола⁵⁷⁵. Еуропски суд за људска права је ове принципе и стандарде у великој мери прилагођавао потребама праксе. Тако се Конвенција првенствено односи на грађанска и политичка права, док се у мањој мери односи на економска, социјална и културна права јер су она заштићена другим међународно-правним инструментима. Ипак, на основу члана 8. Конвенције (правима на поштовање приватног и породичног живота) је могуће заштитити и право на здравље или социјално осигурање. На основу тога, Еуропски суд за људска права у великој мери у пракси проширује област заштите људских права и основних слобода гарантованих Конвенцијом.

Генерални секретар Савета Европе има посебну улогу у надгледању примене Конвенције. Он може да затражи од држава уговорница да га извештавају о начину на који њихово унутарње право обезбеђује стварну примену свих одредаба Конвенције. Овако добијене информације су корисне ради упоредно-правне анализе примене основних начела Конвенције у државама чланицама. Са друге стране, ове информације могу да послуже да се државе чланице односе одговорно у домаћем законодавству према својим грађанима.

⁵⁷⁵ Пауновић Милан/ Царић Славољуб: *Европски суд за људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд, 2006.; стр. 14.

Држава Србија и Црна Гора је постала чланица Савета Еуро­пе 03. априла 2003. године; а 03. марта 2004⁵⁷⁶. је ратификовала Еуропску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, односно примљена је у чланство Савета Еуро­пе пре ратификовања Конвенције.

Конвенција у свом материјално-правном делу регулише следећа права: гарантује се да држава мора зајемчити сваком грађанину основна људска права прописана Конвенцијом, узима у заштиту човеков живот и забрањује мучење и нечовечне поступке, забрањује да се грађани држе у ропској потчињености и да принудно раде, гарантује право на слободу и безбедност личности, право на правично суђење, забрањује ретроактивну примену закона, узима у заштиту човеков приватни и породични живот, гарантује слободу мисли, вероисповести и слободу изражавања и мирног окупљања, право на делотворни правни лек за свако кршење права из Конвенције, забрањује дискриминацију, и злоупотребу права.

На основу Протокола 1 се уводе следећа права:

члан 1. гарантује право на мирно уживање имовине;

члан 2. гарантује право на образовање;

члан 3. гарантује право на слободне изборе у примереним временским интервалима са загарантованим тајним гласањем.

Протоколом 4. се уређују:

чланом 1 се забрањује дужничко ропство;

чланом 2 се гарантује право на слободу кретања;

чланом 3 се забрањује држави да протера или забрани повратак у земљу својим држављанима;

чланом 4 се забрањује колективно протеривање странаца.

Протоколом 6 су се сагласиле државе чланице да укину смртну казну, изузев у доба ратне опасности.

Протоколом 7 се уређују следећа права:

прописује се заштита у поступку протеривања странаца; (члан 1);

уводи се право на жалбу у кривичним стварима (члан 2);

гарантује се право на накнаду у случају погрешне кривичне осуде (члан 3);

⁵⁷⁶ Ибид., стр.13.

подвлачи се правило да неко буде два пута осуђен или кажњен за исто дело (члан 4);гарантује се једнакост супружника у грађанскоправним правима и обавезама, као и у односу према деци (члан 5).

Протокол 12 гарантује се општа забрана дискриминације, али не само када је реч о правима и слободама прописаним Конвенцијом, него и о сваком праву које је предвиђено домаћим законима.⁵⁷⁷

Са Протоколом 13 се државе обавезују да ће потпуно укинути смртну казну, чак и у доба непосредне ратне опасности.⁵⁷⁸

У годинама после ступања на снагу Протокола 11, порасла је и оптерећеност Еуропског суда за људска права јер се број поднетих представки увећавао великом брзином. Број нових поднесака је са 18.200 у 1998. години порастао на 44.100 у 2004. години (повећање око 140%).⁵⁷⁹Из тог разлога, на Министарској конференцији о људским правима, која је одржана у риму 3. и 4. новембра 2000. године, покренуте су иницијативе за даље реформе и отварања за потпис Протокола 14 (13.маја 2004.). Најважније новине које доноси Протокол 14 јесу увођење додатних критеријума за прихватљивост представки пред Еуропским судом за људска права. Ово је учињено да би се убрзали поступци пред Судом и смањио се број случајева.На основу тога се представка неће разматрати уколико подносилац није претрпео знатнију штету или његова представка није разматрана на ваљан начин пред домаћим судовима.Исто тако, у случају да поштовање људских права не захтева испитивање представке, такви предмети неће бити узети у разматрање.

Систем заштите људских права и основних слобода успостављен Еуропском конвенцијом о људским правима има супсидијарни, допунски карактер у односу на систем заштите људских права установљен на националном нивоу.Захтева се од подносиоца представке да је исцрпео сва правна средства пред домаћим судовима или домаћим правом.Друго, представка мора бити поднета у року од шест месеци од дана доношења последње правноснажне одлуке од стране домаћег Суда.

⁵⁷⁷ Look at: Council of Europe(2000) Recommendation R(2000) 11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on action against trafficking human beings for the purpose of sexual exploitations (19 March 2000) and Explanatory Memorandum; Internet: <http://cm.coe.int/ta/rec/2000/2000r11.html>

⁵⁷⁸ Emberland Marius: „European Convention on Human Rights; Rights of Access to Court, Sovereign Immunity in Civil Proceedings; Personal Injury by Armed Forces; Employment Dispute with Foreign Embassy; Torture outside the Forum State; Jus Cogens Limitations on Immunity; *American Journal of International Law*; vol.96, no.3, 2002.

⁵⁷⁹ Пауновић Милан/ Царић Славољуб: *Европски суд за људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд, 2006., стр. 18.

Апликација се може послати поштом, факсом или електронским путем. За пријем представке је важан датум предаје представке, а не њеног пријема у Еуропском суду за људска права, што је значајно када се утврђује да ли је испоштован рок од шест месеци. Међутим, у случају слања електронским путем, неходно је у року од пет дана да се пошаље и потписани оригинал путем поште. Поред тога, потребно је тачно утврдити електронску адресу и проверити телефонским путем код Секретаријата Еуропског суда за људска права.⁵⁸⁰ Службени језици у Еуропском суду за људска права су енглески и француски, али све до доношења одлуке о прихватљивости случаја, апликанти могу да се користе и другим језицима који се говоре у државама чланицама Конвенције. Апликанти могу поднети молбу Судском већу да након прихватљивости њихове представке, добију дозволу да се и даље служе другим језиком (а не службеним језицима Еуропског суда за људска права), али ова одлука зависи не само од већа судија, него и од тежине и озбиљности саме представке, као и чињенице да ли испитивање захтева даљу правну аргументацију.

На основу пословника Еуропског суда за људска права, није потребно да апликацију поднесе директно апликант, него то може да буде пуномоћник подносиоца представке. Након достављања апликације влади тужене државе, респондента би морао да заступа адвокат који је овлашћен да обавља адвокатску праксу на територији неке од држава чланица.

Поред тога, неопходно је напоменути да се у Републици Србији, могу пронаћи на интернет сајту или у литератури⁵⁸¹ обрасци, на основу којих се подноси представка Еуропском суду за људска права. Важно је упоредити овај образац на различитим местима у литератури или на интернет сајту јер постоје одређена одступања, услед штампарских грешака или компјутерских вируса, што би могло да услови и неодговарајућу поднету представку, или додатна објашњења везана за образац који је потребно попунити. Зато се саветује опрезност и одговорност када се приступа обради апликације да се конкретно одговори на наведене ставке обрасца. Уколико постоји више од једног подносиоца представке, тада је потребно да се захтевани подаци доставе на посебном обрасцу одвојено за

⁵⁸⁰ Адреса: The Registrar-European Court of Human Rights; Council of Europe; F-67075 Strasbourg Cedex; France; tel. (00) 333-88-41-20-18; Faks: (00) 333-88-41-27-30; Вебсајт: www.echr.coe.int

⁵⁸¹ Рид Карен: Европска конвенција о људским правима-водич за практичаре; Београдски центар за људска права; Београд, 2007.; стр. 721.-730 (књига 2.), Пауновић Милан/ Царић Славољуб: Европски суд за људска права; Правни факултет Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд, 2006., стр. 123.-128.

сваког апликанта (у три примерка сваки документ), поготово када се ради о ослањању на посебне одредбе Конвенције о људским правима и слободама. Крајња изјава и потпис као оригинални документи обавезују апликанта да ће поштовати поверљивост поступка пред Комисијом јер би уплитање јавног мњења и спољне интервенције, могли да наруше непристрасност и независност судског поступка.

Правила о прихватљивости представке представљају критични аспект система успостављеног Еуропском конвенцијом о људским правима и слободама. Тако рецимо, током 2003. године само су 753 представке биле проглашене прихватљивим, док је 17.270 представки проглашено неприхватљивим, што је 96% случајева које је Еуропски суд за људска права разматрао током 2003. године. У 2005. години је 26.852 представке проглашено неприхватљивим од укупно поднетих 28.581⁵⁸² представки. Када је представка проглашена неприхватљивом од стране Еуропског суда за људска права, то значи да је одбачена. Зато су услови прихватљивости апликације строго одређени на основу чланова Еуропске конвенције за људска права. Тако према члану 34. Конвенције, подносилац представке мора имати статус жртве у вези са једном или више повреда Еуропске конвенције о људским правима. Важно је да подносилац представке покаже да је лично или директно погођен наводним кршењем Конвенције. У случају када је апликант директно погођен кршењем Конвенције о људским правима и слободама, потребно је да укаже на карактер домаћег законодавства или карактер неприхватљивих државних мера и поступака, који су изазвали да појединац или група буду директно погођени кршењем основних људских права или слобода. Исто тако, тужена држава ће увек да покуша да покрене питање исцрпљивања унутрашњих правних лекова, што према члану 35. Конвенције представља један од основних услова за прихватљивост представке. Међутим, постоје ситуације када долази до повреде члана 6. Конвенције, односно повреду права на суђење у разумном року или у случају да апликант није благовремено упознат да има право на браниоца, као и одређене правне околности у којима апликанту нису била доступна да реализује сва унутрашња правна средства. Да би правно средство у домаћој држави било доступно, довољно и делотворно, оно мора да апликанту обезбеди правичну накнаду у вези са кршењем основних људских права и слобода. Ово важи не само за судска питања, него и за

⁵⁸² Пауновић Милан/ Царић Славољуб: *Еуропски суд за људска права*; правни факултет Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд, 2006., стр. 43.

административна правна питања. То значи да би поновно разматрање пред домаћим органом, било недовољно правно средство да се реши грубо кршење основних људских права и слобода. Изузев обраћања надлежним државним органима, подносилац представке може бити оштећен јер нису предузете никакве конкретне мере да се зауставе повреде Еуропске конвенције о људским правима и слободама.

Са друге стране, када се ради о повредама које имају трајни карактер, тада се неће примењивати начело временског ограничења од шест месеци да представка буде прихваћена у Еуропском суду за људска права или у случајевима када се користе у домаћој држави неделотворна правна средства. Поред тога, када је подносилац представке онемогућен да исцрпи домаће правне лекове или му правна помоћ у домаћем законодавном систему није омогућена, као и држање апликанта у изолацији, нужно ослобађа апликанта да се исцрпе сви унутрашњи правни лекови. Ово се догађа у држави која правно може да прокламује демократска начела, али у законодавној и политичкој пракси више има обележја ауторитарних режима или у моћном систему тајне државне полиције која држи у покорности и идеолошком слепилу своје грађане. У таквом друштву се свесно и незаконито крше основна људска права и слободе, али доводи се у питање и легитимитет рада највиших правосудних институција.

Циљ Савета Еуропе јесте да се постигне јединство између држава чланица и да се развијају основна људска права и слободе за све грађане Еуропе. Хумана начела Савета Еуропе потврђују дубоку веру у оне основне слободе људског бића као темеље правде и мира у свету, а одржавају се демократским уређењем друштва. Сва поменута начела су јасно наведена и у Уставу Републике Србије из 2006. године, али се не спроводе једнако за све грађане у законодавној и политичкој пракси. Разлози томе се налазе у идеолошким вредностима друштва и остацима погубног политичког режима и владавине у претходним деценијама. За разлику од Републике Србије, владе Еуропских земаља имају углавном заједничко наслеђе, традицију, идеале, слободе и владавину права. На основу тога, владе Еуропских држава су и подузеле прве кораке да се у демократској пракси реализују основна начела права и слободе човека, наведених у Универзалној декларацији. Људски живот је неприкосновен и живот сваког људског бића је заштићен законом на основу Еуропске конвенције о људским правима. Еуропска Унија настоји да ова хумана начела теоријски спроводи у демократској пракси и друштву. Савет Еуропе се у највећој могућој мери ослања на Еуропску конвенцију

о људским правима и слободама. На основу начела Конвенције су сви људи заштићени и нико не може бити подвргнут нечовечним поступцима, државним тортурама, мучењима, понижавању људског бића по било којим основама, нити бити дискриминисан на основу националности, вероисповести, расе, пола, инвалидитета и сличних дискриминишућих разлога. Сваки човек мора да поседује слободу и сигурност, не може бити незаконито притворен, приведен, нити лишен слободе кретања, као и чињенице да му се одузме право да самостално покрене кривични поступак у случају да буде оштећен. Нити једно људско биће не може бити у ропском положају или потчињености, нити да принудно или бесплатно ради и сарађује са државним органима или приватним лицима. Сваки човек има право на правично суђење и да узме браниоца, сведоке по потреби или да добије бесплатну помоћ преводиоца уколико није у стању да разуме разлоге оптужнице. Кажњава се искључиво на основу закона за кривично дело по унутрашњем или међународном праву. Поштује се приватни и породични живот сваког појединца, те његово право на породични дом и мир, те његову преписку и општење са другим лицима. Такође, право на склапање брака је уређено унутрашњим законима и нико не може бити принуђен да склопи брачну заједницу против своје воље и савести, рецимо ради националних безбедносних интереса. Нити једном људском бићу се не могу забранити слобода мисли и савести, нити се може на слободне грађане утицати на било које незаконите начине. Ово се односи и на слободу изражавања путем јавног говора или приватног разговора људи, као и на писмено изражавање. Уколико се ради о мирним окупљањима и слободи удруживања, јасно се морају испоштовати ова загарантована људска права и слободе од свих држава које су потписнице Еуропске конвенције о људским правима. У случају да поједини домаћи државни органи не толеришу слободу мирнога окупљања, тада се може озбиљно тврдити да су нарушили основне чланове Еуропске конвенције о људским правима јер се ово може толерисати једино у доба рата или непосредне јавне опасности која би могла да прети опстанку нације. Међутим, када се ради о смрти проузроковане незаконитим ратним поступцима и одступању од Еуропске конвенције о људским правима у ванредним околностима, тада је надлежан Међународни ратни суд, а ову представку могу поднети поднети искључиво надлежне државе, али не и појединачни случајеви. Најважније у домаћем законодавству јесте чињеница да је Еуропска конвенција о људским правима омогућила да сваки појединац има

право на делотворни правни лек, без обзира јесу ли повреду изазвала или извршила службена или приватна лица.

У случају да је апликант већ претходно поднео представку или жалбене наводе неком другом међународном телу, тада на основу члана 34. Конвенције, Еуропски суд за људска права неће уважити апликацију. Ово се односи на представке које је исти апликант поднео, на пример међународним агенцијама при УН или рецимо, Делегацији Еуропске Уније и другим организацијама из ЕУ. Наводна повреда Еуропске конвенције о људским правима се морала догодити у оквиру надлежности државе респондента, што подразумева првенствено територијалну надлежност. Ипак, постоје други видови надлежности у случају када држава врши ефективну контролу над предметном територијом или на основу позива и сагласности владе са те територије. То значи да тужена држава мора да поседује дозволу и сагласност државних органа са друге територије када врши одређене државне радње и поступке. Зато је неопходно за прихватање представке да је тужена држава ратификовала Еуропску конвенцију о људским правима и слободама. У случају да се ради о догађајима који су претходили потписивању Конвенције, Еуропски суд за људска права може узети у обзир и догађаје који су се догодили пре ступања на снагу Конвенције, посебно у случајевима где се ради о повредама које имају трајни карактер и последице.

Апликација не може бити поднета против организације, државног органа или неког појединца унутар тужене државе. Тиме би се тужена држава могла ослободити одговорности и пребацити кривицу на приватне институције унутар државе. Међутим, представка ће бити прихваћена када је подносилац представке указао на релевантне доказе који указују на његов статус жртве услед грубог кршења основних људских права и слобода, нечовечних и нехуманих поступака, незаконитог лишавања слободе, дискриминације и понижавања, као и држања жртве у ропском положају и потчињености. Из тог разлога, неопходно је пружити све доказе који указују жалбене наводе на основу чланова Еуропске конвенције о људским правима и слободама. На тај начин се у почетној фази онемогућава туженој држави да одбаци наводе апликације као неосноване, чак се и одбијајуће одлуке морају аргументовано образложити, што је немогуће код чврстих доказних материјала јер се тиме компромитује држава.

На основу члана 35, става 3 Еуропске конвенције о људским правима и слободама, даје се овлашћење Суду да одбаци сваку представку или државну одлуку, којима није истински циљ задовољење правде и поштовање људских

права и слобода, него само пука жеља да се врше злоупотребе и непримерена пропаганда. У ову групу се убрајају и оне представке у којима се подносилац користи погрдним изразима или агресивном реториком у циљу омаловажавања државе. То указује на неискрене и лоше намере апликанта, те постоји велика могућност да Еуропски суд за људска права не уважи овакве писмене поднеске. Такође, није дозвољено да се намерно прикривају или изостављају релевантне информације од Еуропског суда за људска права, нити да се фалсификују релевантни документи и свесно износе нетачне чињенице јер би се тиме нарушио не само национални, него и међународни правни поредак. Владе тужених држава се често позивају на злоупотребу права на представку или се до краја не испоштује поступак поверљивости пред Комисијом Еуропског суда за људска права.

На основу правила 39. Пословника Еуропског суда за људска права, може се поднети на захтев странке или неког другог заинтересованог лица (рецимо, генералног секретара Савета Европе или комесара за људска права), захтев да се одреде привремене мере које треба усвојити ради интереса странака или правилног судског поступка. Ове привремене мере Еуропски суд за људска права може да одреди, али не и да их наметне. Ипак, о привременим мерама се обавештава Комитет министара Европе, а веће може да затражи од странака обавештење о спровођењу привремених мера, те је у интересу држави уговорници да ове привремене мере испоштује јер се у супротном, свесно излаже ризику да изгуби спор. Међутим, Еуропски суд за људска права поштује суверенитет сваке државе и никада неће нити једну државу принудити да прихвати или одбије привремене мере. Комитет министара Европе је 19. јануара 2000. на 694. састанку заменика министара, изнео у Препоруци бр.Р (2000)2, између осталог, да је на надлежним државним органима тужене државе да самостално одлучују које су мере најадекватније за постизање да се оштећена страна стави у исти положај који је имала пре кршења Конвенције, узимајући у обзир средства која стоје на располагању у оквиру домаћег правног система. Међутим, имајући на уму да пракса Комитета министара Европе у погледу надзирања извршења пресуда Суда показује да се у ванредним ситуацијама, често захтева поновно преиспитивање предмета или поновно отварање поступка као најефикасније, али не и једино правно средство. Ово је нарочито значајно када оштећена страна трпи и даље веома озбиљне последице због исхода домаће одлуке, које нису одговарајуће саниране правичним задовољењем и не могу да се исправе изузев путем поновног

преиспитивања или поновног отварања предмета на лицу места под једнаким околностима. Стране уговорнице Еуропске конвенције о људским правима и слободама уживају слободу, зависно од надзора Комитета министара, у погледу тога како испуњавају обавезу из члана 46. Конвенције „да поштују правноснажну пресуду Суда у сваком предмету у којем су оне стране“. Наиме, све већи број држава усваја посебно законодавство којим се предвиђа могућност преиспитивања или поновног отварања поступка, пре него што дође случај до Еуропског суда за људска права, што је условљено владавином права и независним правосудним системом у одређеној држави чланици. Стране уговорнице Еуропске конвенције за људска права и слободе морају да преиспитају своје правне системе како би осигурале постојање неопходних могућности да се одређени случајеви поновно преиспитују. Нарочито је значајно преиспитивање предмета у области кривичног права и поновно отварање поступка. Ово важи једино у случајевима када жртве државних тортура остану живе или у међувремену под најгорим пресијама не напусте државу. Принципи одређености закона у домаћем систему нису ограничени само на област кривичног права, него и на све друге категорије предмета: од корупције и организованог криминалитета па све до најтежих кршења људских права и слобода. У домаћем законодавству у Републици Србији је потребно изнова преиспитати ситуације када оштећена страна наставља да трпи веома озбиљне негативне последице, које правично задовољење не може више исправити. Посебно се то односи на лица која су осуђена на затворске казне од више деценија и која се још налазе у затвору када органи Конвенције испитују предмет. Ово се односи и на друге области: попут оних у којима се деци неоправдано забране контакти са родитељима, уколико се неком грађанину забрани на миран породични живот или се врши његово протеривање у земљу где би могао изгубити живот, уколико се човеку ускрати право на образовање и усавршавање, као и на одговарајуће запослење и материјална примања у складу са његовим знањем, моралним особинама и квалитетима, незаконито се одузима породична имовина и пљачка од стране државних органа, краду ауторска и друга научна дела и пројекти, човек се држи незаконито у притвору или се над њим врше медицински и други експерименти и бројни други докази који јасно имплицирају да се ради о намерним кршењима људских права и слобода. Овде је смртни исход и угрожавање човековог здравља, те свесно уништавање живота (чак и деце) један од најтежих злочина против човечности, поготово када се ради о малолетним

особама, немоћним људима и жртвама насиља(труднице, немоћне жене) од отежавајућих околности. Уколико се ради о појединачним случајевима у домаћем правном систему или о особама умањене урачунљивости, тада су и законске санкције без сумње олакшавајуће, него када се ради о свесним особама на положају које су прошле све психолошке тестове урачунљивости и свесног понашања и рационалног овладавања сопственим поступцима. У таквим околностима јесу неопходни поновљени истражни поступци и радње јер се ради о врло озбиљним случајевима. У слободном демократском друштву је оштећена страна добила прилику да се благовремено припреми за своју одбрану у кривичном поступку, није принуђена да даје изјаве изнуђене тортурама или на материјалу који оштећена страна није имала могућности да провери наводе, те се чак и тужена страна третира равноправно уз дужно поштовање одлика демократског друштва. Препорука Савета министара Еуропе се не бави питањима надлежности онога који треба да буде овлашћен да поново отвори или преиспитује предмет, јер је основни циљ Препоруке да се обезбеди адекватна заштита жртвама од одређених кршења Еуропске конвенције о људским правима и слободама. Логика система претпоставља право појединца да поднесе све неопходне захтеве домаћим државним органима или судовима, те узимајући у обзир различите традиције страна уговорница, у Препоруку није укључена нити једна прецизнија одредба у том смислу.

У Препоруци РЕЦ (2004)⁵ усвојене 12.маја 2004. на 114-ом заседању Комитета министара Еуропе се нарочито узима у обзир да се осигурају делотворни механизми за систематску проверу усаглашености предлога закона са Еуропском конвенцијом за људска права и слободе у складу са домаћим прописима, налозима и управној пракси. Тако се очекује да на националном нивоу држава обезбеди најделотворнију заштиту права и слобода својих грађана, у складу са Еуропском конвенцијом о људским правима и слободама. Овај захтев се односи на све државне власти, нарочито судове, управе и законодавна тела државе. Таква провера је нарочито значајна у областима које садржи ризик од кршења људских права и слобода, као што су активности тајне полиције, услови притварања, права странаца, кривични процеси и слично. Ова Препорука покрива усаглашеност управних прописа са Еуропском конвенцијом о људским правима и слободама, те има за циљ да осигура поштовање људских права и слобода у свакодневној пракси једног демократски уређеног друштвеног система. Стога је од највећег значаја да Република Србија осигура проверу усаглашености свих

државних органа са Еуропском конвенцијом о људским правима и слободама јер је ово једини извесни корак да се истински прикључи савременим демократским токовима државног уређења. Поред међусобне контроле власти државних органа Републике Србије, неопходно је да пружи истинке доказе Савету Еуропе да су спремни за сарадњу у области људских права и слобода, те отворени за сваку врсту провере, па чак и спремност да одмах предузму кораке потребне да се измене одређени закони и управна пракса да би били усаглашени са Еуропском конвенцијом о људским правима и слободама. Често је довољно да се усвоје измене у прецедентном праву и пракси да би се осигурала ова усаглашеност, или да се не примењују законодавне мере које крше Конвенцију.

У појединим државама потписницама Еуропске конвенције о људским правима и слободама је одговорно министарство које покреће доношење закона и одговорно је за проверу постојећих прописа у пракси да буду усаглашени са Конвенцијом. У другим државама усмеравају пажњу на ово усаглашавање владине агенције или судови. Надлежни државни органи морају да осигурају да одговорне особе у локалним и централним властима воде рачуна о поштовању Еуропске конвенције о људским правима. Захтеви за проверу усаглашености се могу постављати унутар парламента или у оквиру националне институције за промовисање и заштиту људских права, као што је то у Београду заштитник права грађана (омбудсман). Провера се може одиграти у оквиру судских поступака које покрећу појединци, као на пример, пред Уставним судом Републике Србије. Постојање и делотворност домаћих правних средстава би требало стално преиспитивати, а нарочито када поједини законски прописи, угрожавају права и слободе наведене у Еуропској конвенцији о људским правима. Зато би требало да се Еуропска конвенција о људским правима и слободама интегрише као део домаћег правног поретка, као што је учињено у Уставу Републике Србије из 2006. године. У Уставу Републике Србије су зајемчена бројна људска права и слободе грађанима Србије⁵⁸³; поготово када се ради о угроженим или малолетним особама, самохраним родитељима и осталим угроженим категоријама становништва. Имајући у виду да се у правосудној пракси и државним институцијама, на свакоме кораку свесно игноришу ова загарантована људска права и слободе у пракси, тада се може са сигурношћу и тврдити да су се државни органи понашали противуставно и незаконито, те се јасно доводи у питање

⁵⁸³ *Устав Републике Србије*; Савремена администрација; Београд, 2006.

легитимитет њиховог рада у случајевима непоштовања оних одредби Устава који су усаглашени са Еуропском конвенцијом о људским правима и слободама. Ово постаје јако проблематично када се одређене представке судовима или правосудне одлуке доносе противно принципу супсидијарности система Еуропске конвенције о људским правима. Брзо и ефикасно правно средство које би омогућило жртвама нечовечног поступања и кршења људских права и слобода да добију одговарајуће обештећење на националном нивоу би умањило касније трошкове који се морају поднети међународним судовима и осталим инстанцама. О губитку кредибилитета једне државе није ни потребно говорити када се потврде озбиљна кршења људских права и слобода појединих државних органа услед тешких злоупотреба службених положаја и масовне корупције. У таквим ситуацијама тужена држава сноси последице јер је толерисала незаконито понашање у државном систему, нарочито када су правосудни органи или највиши политички функционери били благовремено упућени у масовне облике корупције и тешка кршења људских права и слобода на њиховој територији. На основу тога, у већини држава чланица постоје процедуре које обезбеђују обештећење за неприхватљиве застоје у поступцима, било да су поступци у току или су већ закључени. Форма обештећења у предметима који су већ закључени, јесте најчешће финансијска компензација. У одређеним случајевима у којима одговорни органи не донесу пресуду унутар одређеног временског органичења, сматраће се да је представка одобрена.

Генерални секретар Савета Еуропе може ставити на располагање неопходна средства за прописну помоћ земљама чланицама, које затраже помоћ у установљавању делотворних правних средстава које захтева Конвенција⁵⁸⁴. Они би могли узети форму преиспитивања постојећих домаћих правних средстава, која врше експерти консултанتي, са циљем да се побољша њихова делотворност у складу са Еуропском конвенцијом о људским правима.

8.6.- Еуропски суд за људска права

Надлежност Еуропског суда за људска права је одређена Еуропском конвенцијом о људским правима и слободама. На основу тога, свака притужба

⁵⁸⁴ "Introduction to the European Convention on Human Rights-The Rights Guaranteed and the Protection Mechanism"; *Council of Europe Publications; Human Rights Files*; no.1, 2005.

Суду мора бити јасно заснована на одредбама Конвенције и испуњавати услове кршења основних људских права и слобода, који су установљени Еуропском конвенцијом о људским правима и слободама. У основи је Еуропски суд за људска права тако установљени систем да буде приступачан свакоме појединцу коме су нарушена људска права и слободе у националним оквирима, те велики број представки подносе појединци који немају средстава да узму адвоката. Одговорност влада држава чланица да се морају придржавати минималних стандарда правичног и исправног поступања приликом вршења власти према својим грађанима, као и свим осталим људима који се налазе под њиховом надлежношћу, препозната је на домаћем и међународном нивоу. Влада сваке државе потписнице Конвенције се обавезала да ће обезбедити надгледање поштовања основних права и слобода загарантованих овим инструментом. Свака држава потписница је прихватила на своју одговорност права појединаца, група, невладиних организација и приватних компанија да могу поднети притужбе против државе или свих вршилаца јавних власти који се налазе у њеној надлежности у оквиру система имплементације обезбеђеног у Стразбуру. Имајући у виду да се ради о наднационалној инстанци, јављају се и могућности исправљања повреде кршења људских права и слобода у оним случајевима где је унутрашњи правни систем онемогућен или немоћан. Тако су се у Стразбуру успешно решили предмети који су допринели да се у појединим државама изврше промене у законодавству и пракси, као што је рецимо случај о Закону о службама безбедности из 1989. године у Уједињеном Краљевству, Закон о надзирању комуникације из 1975. године у Шкотској, закон о деци из 1989. године, измене система војног судства; Закон о специјалној комисији за имиграционе жалбе из 1997.⁵⁸⁵ године којим се обезбеђује право појединаца које очекује депортација из разлога државне безбедности и контрола доказа на којима се заснива таква одлука од стране специјалног суда или органа са судским овлашћењима; увођење новог кодекса поступања којим се укида забрана хомосексуалцима да уђу у војску и сл.

На основу Протокола број 11 је установљен стални Еуропски суд за људска права дана 1. новембра 1988. године и овај Суд је заменио претходне органе Еуропске конвенције о људским правима и слободама. Наиме, до тада су постојала два тела која су привремено заседала: Еуропска комисија за људска права која је обрађивала велики број представки и испитивала је услове за њихову

⁵⁸⁵ Рид Карен: *Европска конвенција о људским правима*; Београдски центар за људска права; Београд, 2007.; стр. 3-4.

прихватљивост на Суду. Расправе комисије су биле затворене за јавност, док је Суд одржавао јавне расправе и доносио је обавезујуће пресуде. У Еуропском суду за људска права су постављене судије које уживају високи морални углед и поседују све неопходне квалитете за обављање високих и одговорних судских функција. Свака држава чланица кандидује три одговарајућа кандидата за место судије. Након тога, Одбор Парламентарне скупштине Савета Еуропе који је састављен од представника законодавних органа држава чланица, обавља разговоре са кандидатима и доноси одлуке о избору одговарајућих судија. Међу судијама има чланова судске власти, бивших адвоката, амбасадора или државних агената, као и одређени број стручњака специјализованих за међународно право.

Извршење обавезујућих пресуда Еуропског суда за људска права обавља Комитет министара Савета Еуропе: министара спољних послова држава чланица Савета Еуропе, али често ове функције врше заменици који раде у различитим амбасадама и представништвима у Стразбуру.

Садашњи Еуропски суд за људска права се састоји од пет одељења, има једног председника који води Суд и три потпредседника и још два председника одељења, а сваки је изабран на ову функцију у периоду од три године. Председник Суда има овлашћење да издаје упутства о привременим мерама, о покретању поступка пред Судом и о писменим поднесцима. Прихваћени приговори у виду притужби Суду морају бити јасно и чврсто аргументовани, као и да буду уверљиво образложени.

У организацији Еуропског суда за људска права се налазе: одбори од три судије, одељења, Велико веће и општа седница. У оквиру опште седнице се обављају унутрашње административне функције. Одбори од три судије одлучују да прихвате одређене апликације или да их прогласе неприхватљивим. Веће чине седам судија. Постоје пет одељења, а од судија из одељења су састављена већа. Овим одељењима председавају потпредседници Суда или председници одељења. Поједини предмети о којима се није одлучивало у одбору састављеном од три судије, тада се разматрају на већу. У случајевима када веће сматра да су поједина питања од великог значаја за тумачење Еуропске конвенције о људским правима и слободама, или уколико решење питања пред већем може да доведе до резултата који није у сагласности с неком претходно донетом пресудом Суда, веће може да уступи надлежност Великом већу, у случају да се у року од месец дана не противи нити једна странка у спору. Велико веће састављено од председника Суда, потпредседника, председника одељења, судије са листе државе потписнице

против које је апликација поднета, у таквом случају разматра предмет које му је уступило веће или оне које му је упутио панел судија на захтев једне од странака у спору после пресуде већа. На захтев Комитета министара, Велико веће може да даје саветодавна мишљења о правним питањима која се односе на Еуропску конвенцију о људским правима и слободама, као и протоколима који иду уз Конвенцију.⁵⁸⁶

Најпре се подноси Еуропском суду за људска права сажета апликација у којој су приказане чињенице и притужбе довољне да прикажу суштину представке. Након тога, следи подношење детаљне представке. Идентитет апликанта је најчешће доступан јавности, изузев у оправданим случајевима када председник већа одобри анонимност. Ово се чини најчешће када су у питању жртве сексуалног злостављања или су укључена у предмете малолетне особе. Дакле, током првог контакта са Еуропским судом за људска права је неопходно да се правилно испуни наведени образац апликације, на основу детаљних упутстава која се могу пронаћи у наведеној литератури, односно добити од Еуропског суда. Такође, неопходан је потпис подносиоца представке или његовог законског заступника. Веома је важно да се прикаже да постоје основани разлози да предмет представке спада у прихватљиву категорију кршења људских права и слобода, у складу са Еуропском конвенцијом.

Еуропски суд за људска права је овлашћен да изводи доказе и саслушава сведоке, те ваљано утврђује чињенично стање на основу документованих материјала. Исто тако, Суд одлази повремено на терен ради утврђивања чињеничног стања тамо где је место догађаја од пресудног значаја, као рецимо да обилази особе које су лишене слободе у каквим условима обитавају. У случају да на унутрашњем националном плану није спроведена одговарајућа истрага или истражне радње и поступци, или нема слагања међу странкама по питању релевантних чињеница; тада је Еуропски суд за људска права приморан да преузме улогу саслушања сведока и саслушања се обављају пред делегацијом судија. Такође, у обавези Суда не стоји да након пријатељског поравнавања, избрише случај уколико се ради о поштовању људских права и слобода и испитивање се тада наставља. Ово се ради у изузетним околностима када су грубо нарушена основна људска права и слободе. У основи захтева наводи се материјална или нематеријална штета, судски и други трошкови да буду детаљно

⁵⁸⁶ Ибид., стр. 8-9.

образложени. Када је тужена држава где апликант није њен држављанин, тада је држава из које потиче подносилац представке уредно обавештена да се може умешати као страна у спору.

У случају да Суд донесе одлуку о подузимању привремених мера, тада се ово спроводи у циљу где постоји објективна опасност од наступања непоправљиве штете по живот и тело. Када апликант подноси захтев за привременим мерама, потребно је да у главним цртама изложи чињенично стање, те да детаљно представи суштину жалбе. Потребно је да су исцрпљени унутрашњи правни лекови или да се докаже да постоји наводни ризик по живот или злостављање.

На основу приступа Еуропске конвенције о људским правима и слободама, унутрашњи национални правни лекови морају бити стварни и употребљиви у пракси, а не само теоретски и илузорни (на пример у случају страха од одмазде, застрашивања и сличних ситуација); процењују се укупни правни и политички контекст у коме делују наводни правни лекови. Ови правни лекови се морају показати делотворним, поготово у брзини поступка- а не да се апликант више пута мора поново жалити истоме државном органу и понављати своје притужбе.

Представку Еуропском суду за људска права може да поднесе појединац, група људи, невладина организација који тврде да су жртве повреде права установљених Еуропском конвенцијом о људским правима и слободама. Еуропски суд је надзорно, супсидијарно тело у односу на националне системе који гарантују и дужни су да заштите људска права и слободе. Узимајући у обзир да су за заштиту људских права и слобода превасходно одговорне националне државе и да су државе потписнице Конвенције у обавези да се придржавају правила, ово намеће држави уговорници и обавезу да изнађе делотворне правне лекове. Обраћање Еуропском суду за људска права у Стразбуру је осмишљено да представља последњу инстанцу након исцрпљивања свих унутрашњих правних лекова и мера да се заштите људска права и слободе. Међутим, у националним системима у којима доминира корупција у систему државне управе, те долази до озбиљних злоупотреба службених положаја, немогуће је реално очекивати да људска права и слободе остану заштићени.

У надлежности Еуропског суда за људска права није да интервенише на домаће судове и њихове одлуке, нити да утврђује да ли су они начинили грешку при доношењу одлука, него да осигурају поштовање одредаба Еуропске конвенције о људским правима и слободама од стране држава уговорница. У

домену преиспитивања Еуропског суда за људска права остају само чињенична и правна питања која проистичу из Конвенције, а неће се упуштати у расправљање целог случаја, те је његово испитивање често ограничено на писане поднеске странака у спору и достављене одговарајуће документе и друге доказне материјале. У изузетним случајевима ће Еуропски суд за људска права да саслушава сведоке или да ступи у директни контакт са апликантом. Јасно је да након детаљног испитивања случаја на националном нивоу, чињенице су већ детаљно претресене. На држави уговорници остаје најтежи задатак да покаже да поштује владавину права и да су донете одлуке засноване на релевантним и довољним разлозима. Тиме се потврђује да донете мере нису биле произвољне, нити резултат злоупотребе од стране државних органа. Еуропски суд за људска права је од увек умео да препозна оне случајеве који су доносили надлежни државни органи у заштити владавине права и поштовања Еуропске конвенције о људским правима и слободама. Чињеница је да се обичаји, морал, политика и пракса разликују међу државама уговорницама Еуропске конвенције. Делокруг поља процене Еуропског суда за људска права може бити различито схваћен, посебно у случајевима националне безбедности, политике планирања, донатора органа, интимних сфера човековог живота-што је често условљавало да је Еуропски суд доносио одлуку да превагну интереси апликанта коме су повређена људска права или слободе. Са друге стране, ово поље слободне процене омогућава и националним државама да уреде своју политику, друштвене потребе и отвара се широко поље за нове маневарске просторе или реформе. Не постоји рецимо, само један начин да се деца заштите од разних врста злостављања или само један начин борбе против растурања наркотика и других опијата међу грађанима. У Еуропском мултикултуралном окружењу је просто немогуће да постоји само један једини начин оптерећења локалних традиција, строге друштвене униформности или само једне врсте специфичних захтева јер се и национална окружења између себе знатно разликују. Из тог разлога, Еуропски суд за људска права може да захтева само испуњење легитимних циљева и услова да држава не прекорачује одређене границе у кршењу Еуропске конвенције. Тако рецимо, у области образовања је свакој држави допуштено да самостално развија информације и сазнања међу новим нараштајима. Међутим, у случајевима када се ове информације или сазнања у поступцима образовања ослањају првенствено на религиозну или философску идејну потпору вредности, те искривљују свест новим генерацијама и воде у моралну и друштвену изопаченост, тада се поуздано

може тврдити да се ради о индоктринацији у одређену државну идеологију, а противну Еуропским и демократским вредностима. У Републици Србији се наставило са негативним програмом у сектору образовања и последице на младе нараштаје ће сносити још неколико генерација, чак и у случају да се сада оформе пројектни тимови који би могли успешно да реализују потпуно другачије реформе у систему просвете и образовања. Све ово јесу објективне последице погубних идеолошких вредности, норми и морала у друштву.

Владавина права јесте једно од кључних начела на којима се базира Еуропска конвенција о људским правима и слободама и то значи да свако задирање у приватне сфере појединаца од стране државне власти, мора да буде предметом строге контроле, а посебно тамо где је извршна власт добила широки спектар дискреционих права. Основна начела законитости и владавине права подразумевају да се држава не може мешати у права грађана или да контролише њихову слободу, као и да се умеша у правосудне процесе. У случају да дође до такве ситуације, држава мора показати да је такав поступак био легитимни и законски утемељен. То би значило да је сваки државни орган морао бити са сигурношћу упознат са својим надлежностима, у складу са законским мерама које би испоштовале Еуропску конвенцију, али и да постане свестан последица непромишљених, неразумних одлука или незаконитих мера. У унутрашњем праву сваке државе морају постојати применљиви закони који се односе на заштиту грађана од самовоље и злоупотребе вршења власти. Нејасна тумачења или произвољне примене ових закона, могу да представљају повреду права и грубо кршења одредаба Еуропске конвенције. Република Србија се на основу Устава из 2006. године определила за политику демократски и Еуропски утврђених вредности и права, што подразумева да строго кажњава свако нечовечно и понижавајуће поступање државних власти према својим грађанима. Међутим, тако стоји у теорији, док се у пракси више пута дешавало управо супротно да се злоупотребљава доминантна позиција или државна функција од правосудних. Ипак, пред Еуропским судом за људска права на држави постоји да легитимним циљевима има прилику да докаже да су оваква мешања и притисци били неопходни неодложним друштвеним потребама, као у случају тешких облика криминалитета или нечовечних мера и поступака. Након узимања у обзир свих релевантних фактора је потребно доказати да је мешање државних органа у смислу угрожавања људских права и слобода било неопходно у демократском

друштву, што омогућава свакој држави да поступи одлучније у својој одбрани и приказу апликације као неоснованом.

Доминантна тема која прожима целокупну Еуропску конвенцију о људским правима и слободама јесте пропорционалност. То је елемент захтева нужности мере која се предузима у вези са чланом 2. и члановима 8-11, а преузет је и у друге одредбе са намером да се објективно и разумно оправдају различите мере и поступци по члану 14, по питању ограниченог приступа Суду према члану 6, и по питању имовинских права из члана 1 Протокола број 1⁵⁸⁷. Она је и део основе за налажење позитивне обавезе државе да делује, односно сразмеран однос између употребљених средстава и циља који треба остварити, па се тако рецимо не могу ангажовати војни хеликоптери ради одређених цивилних циљева. Ово оштећује државни буџет, али и ставља огроман терет на појединца. Зато код утврђивања да ли је држава одредила равнотежу мора бити релевантно да је овај терет ублажен неком формом правних лекова. На основу Еуропске конвенције се разматра да ли су се могле користити и неке друге методе и циљеви у сврху заштите људских права и слобода, а не оне које је установила држава. Држава не би никако смела да падне на тесту пропорционалности с обзиром на одређене околности тог предмета. Свака држава потписница се обавезала да се уздржи од предузимања оних мера које би нарушиле загарантована људска права и слободе својим грађанима. Тако се и Република Србија на основу члана 18. Устава Републике Србије из 2006. године обавезала да прихвата праксу међународних институција које надзиру спровођење људских и мањинских права, што би могло у будућности да осигура грађанима Србије унапређење вредности хуманог и демократски оријентисаног друштва. Ова јемства људских права и слобода служе очувању људског достојанства и остварењу истинске слободе и једнакости свакога појединца у праведном, отвореном и демократском друштву, заснованом на начелу владавине права⁵⁸⁸. На основу тога, Еуропски суд за људска права испитује да ли је успостављена правична равнотежа између интереса појединца и интереса заједнице. Са друге стране, Суд испитује да ли је уништена суштина права или је делотворно уживање права укинато услед негативних државних мера и поступака. У случају да Суд утврди чињенично стање да држава није поступала легитимно, тада трпи и значајне последице.

⁵⁸⁷ Рид Карен: *Европска конвенција о људским правима*; Београдски центар за људска права; Београд, 2007., стр. 55.

⁵⁸⁸ *Устав Републике Србије*; Савремена администрација; Београд, 2006., стр. 7, члан 19. Устава.

Свака странка пред Еуропским судом за људска права је слободна да презентује расположиве документоване доказе које сматра прикладним и није обавезујућа да се повинује форми за изношење и садржај доказа, али је потребно да апликант јасно изнесе доказне основе и темеље на којима се ослањају његови аргументи. На туженој држави преостаје да докаже постојање доступних и делотворних правних лекова и да пружи уверљиво оправдање за потупке у којима је утврђено грубо кршење људских права и слобода. У оваквим ситуацијама је корупција практично онемогућена јер би државни органи изгубили кредибилитет и доказали да не поштују владавину права.

Без сумње, најтежи случајеви пред Еуропским судом за људска права јесу нечовечни и понижавајући поступци, те друге нехумане државне мере као што су злостављања, незаконити притвори, покушаји убиства и слични поступци. У таквим случајевима је потребно обавити и саслушавања сведока, нарочито када држава закасни са истражним радњама и поступцима. Наводи који јасно указују да се вршила злоупотреба власти, неопходно је да буду поткрепљени доказима. Другим речима, поводом сваке притужбе Еуропском суду за људска права је важно позвати се на одредбе Конвенције. Тако на пример, у случају лишавања слободе је значајно нагласити чињеницу да ли је притвор био законит и легитимни, да ли је овај државни поступак или мера био законски утемељен. Држава би морала са своје стране, доказати да су ове мере биле неодложне, у складу са друштвеним потребама и законски утемељене. Међутим, утврђивање и оцена доказа јесу првенствено у оквиру домаћег законодавства и од стране Еуропске конвенције постоји само ограничени надзор јер нису у положају да поништавају мишљења домаћих судова који имају претходно радно искуство и правно знање. У надлежности Еуропског суда јесте само да утврди да ли су поштована начела правичности у предмету и начин на који се изводе докази. Уколико се утврди неравнотежа и неправичност у поступку у смислу да је апликант био онемогућен да делотворно учествује у поступку пред домаћим судом или је његов положај одбране био знатно оштећен, нити да су судије кренуле у поступку од унапред утврђених предрасуда-тада се озбиљно доводи у питање легитимитет рада правосудних органа и делотворног правног лека. Овде је корупција најосетљивија јер управо услед зависног или пристрасног националног правосудног система, могу бити озбиљно доведена у неравнотежу поштовања права на правично суђење. Судије не могу утврдити да ли је неко починио кривично дело, него су за ова питања меродавни тужиоци који потврђују наводе

оптужнице. Изузев изведених доказа на основу мишљења судских вештака, који подлежу прописима националног законодавства, сваки пропуст апликанта да поднесе приговор на неки доказ може представљати одлучујући фактор, што зависи и од саучесника којима се даје имунитет. Еуропска комисија није забранила коришћење индиректних доказа, али је зато искључила сведочења из друге руке, имајући у виду да се не може ослонити на доказе који нису проверени унакрсним испитивањем или у више наврата поновљени истражни поступци и мере. Без сумње, жртве државних тортура и злочина против човечности понекад нису објективно способни да на својим плећима у више наврата и у дугом временском интервалу да трпе насиље и доказују незаконите државне поступке. Ово у великој мери даље нарушава њихово свеукупно физичко, душевно и емоционално здравље.

Исто тако, посебно треба да се обрати пажња на испитивање пред полицијским или правосудним органима у случају да оптужени не желе пружити никакве одговоре, на основу савета њиховог адвоката. Овакав приступ би могао да наведе поротнике на погрешну могућност изношења закључака и на доношење коначне судске пресуде. Зато је опште начело да се у свим кривичним поступцима испоштује начело правичности и претпоставка невиности, а не да се без одговарајућих доказних материјала, правосудни поступци одвијају пристрасно и зависно од других органа државне власти. Најтрагичнији јесу случајеви када се неоправдано закасни са оптужницама, заустављањем насиља и материјалним обештећењем жртви насиља.⁵⁸⁹ Овде је Еуропска конвенција о људским правима била флексибилнија у поређењу са законодавством појединих националних система. Тако на основу Еуропске конвенције је било притужби на несразмерне затворске казне или доживотне робије изречене деци, чак и за убиство. Доживотне казне затвора за одрасле особе без могућности условног ослобађања је потребно на основу Еуропске конвенције (члана 3.) узети обазриво у разматрање тек након утврђивања свих индивидуалних околности извршилаца кажњивих дела.

IX– Закључна разматрања

⁵⁸⁹ Look at: Gomien Donna: *Short guide to the European Convention on Human Rights*; Council of Europe Publishing; Strasbourg; 2005.

9.1. – Стварање услова за реформу политичких процеса

Основни предуслов за реформу политичких процеса јесте да јавна управа служи грађанима. У Републици Србији није урађена едукација јавне управе и административних службеника, који у највећем броју случајева, служе сопственим или интересима владајућих појединаца и политичких партија. У таквим околностима је државна бирократија умислила да грађани њима служе, што се одразило на масовну корупцију у виду давања поклона, нематеријалних и других услуга државном службенику за радње које је дужан да обави на своме радном месту. Виши положај у хијерархији административне управе као што су то инспектори, може да повлачи и давање веће корупције. Пријава грађана о корупцији надлежном органу власти као што може бити председник општине, директор институције, председник суда или други значајан државни орган; обично се завршава неуспехом или формалном административном провером, која не открива постојање злоупотреба службеног положаја или незаконитих радњи и одлука. Дакле, јачање друштвене свести и морала требало је започети пре свега, у државним институцијама и одговарајућим законским и дисциплинским санкцијама, али је занемарљив број случајева који су због корупције одговарали. Често се не испоштује ни основна процедура да јавна управа обавести странку о начину одлучивања о захтеву, не позива на разговор да саслуша странку, не проучи ваљано ни наведене писане чињенице, не износи разлоге своје одлуке, не упућује странку благовремено на правне лекове и бројне друге непримерене радње. Организована унутрашња контрола јавне управе је неопходна, али и обучени људи са интернационалним искуством и стандардима вредности, који не подлежу локалним и републичким интересима странака и органа на власти. Ради ефикасне примене ових стандарда, након одабира одговарајућег особља за контролни надзор државне администрације, требало би уредити законски оквир, а посебно Закон о јавној управи и Кривични законик. Надлежна контрола државних службеника би требала да добије овлашћења кривичних истрага и гоњења, што подразумева експерте из различитих области државне управе: политике, права, економије и других значајних друштвених области. Изузев одговарајућег образовања, кандидати за ове послове би морали имати изграђене високоморалне и бескомпромисне стандарде да би радили потпуно непристрасно и независно од других органа власти и њихових утицаја. Модели би се могли преузети из утврђених Еуропских стандарда, али би се прилагодили актуелној ситуацији у

Републици Србији. Закон о понашању државних службеника би се морао и одговарајуће испоштовати у јавној управи и издати се у облику декрета Владе периодично да постане доступан и грађанима. Тиме би се значајно умањила корупција у државној управи јер би се и грађани могли упознати о законитом раду државне управе и могућим очекивањима у поступцима. Често ненавођење разлога одређене одлуке државног службеника, отвара простору корупцији. У случају да рецимо, један заменик јавног тужиоца одбије да образложи неосновано постојећу одлуку негативном по странку, то би значило да узима у заштиту моћнију страну, прима новчани мито или да свесно злоупотребљава службени положај. Међутим, у пракси се овакве незаконите радње не санкционишу јер не постоји одговарајућа контрола, нити зрелост правосудног и државног система. Дакле, навођење разлога појединих одлука јесте важан чинилац да се одупре корупцији. Потребно је и омогућити исправљање административних одлука, захтевом странке на изузеће некомпетентног државног службеника, али и прецизно одредити стандарде временског рока одлука. У пракси се често дешава да правосудни органи не предузимају иницијативу да сарађују са Управом криминалистичке полиције и другим моћним државним службама, које би успешно помогле правосуђу у истражним радњама и прибављању одговарајућих доказа у поступцима. Полиција, одбрана и правосуђе би могли као јединствени тим да успешно решавају најтеже случајеве коруптивних афера. Свеобухватан политички надзор би могао да обједини поменута три државна органа да се у пракси покажу као најмоћнији у антикоруптивној борби. Овоме доприноси и међународна сарадња државних органа Републике Србије, као што су програми билатералне сарадње. Најзначајнији су програми које спроводи Савет Европе самостално или у сарадњи са Еуропском комисијом. Тако на пример, пројекат ЦАРДС Полице је јачање капацитета полиције у борби против тешких облика криминалитета у Југоисточној Европи, што је и условило да дође до сарадње са Управом криминалистичке полиције и развијање модерног система управљања границом. Такође, слични пројекти међународне сарадње Република Србија је успоставила у правосудном систему, ради јачања унапређења демократских вредности друштва. Занимљив је и програм ПАЦО-Сербиа, који је Република Србија успоставила у сарадњи са Изабраним комитетом експерата Савета Европе за евалуацију мера за спречавање прања новца (MONEYVAL). Управа за спречавање прања новца, у складу са својим овлашћењима, активно сарађује у овој области са поменутим међународном организацијом око ефикасне размене обавештајних података са

сродним институцијама широм света. Република Србија сарађује и са Светском банком и ОЕЦД; са агенцијама за међународну помоћ других држава попут: ДФИД; УСАИД; ОЕЦД; ЦИДА и другим релевантним институцијама у разним израдама нацрта за борбу против корупције. Сарадња је успостављена и са Међународном академијом ФБИ за спровођење закона (ИЛЕА), чије курсеве похађају припадници Министарства унутрашњих послова и требало би да су до сада, стекли завидно знање у борби против корупције. Дакле, на међународном плану су створени сви услови да се изврше корените реформе у борби против корупције, али проблеми опстају на унутрашњем плану државе. Извесно је да Србија има потпуну међународну подршку за развој политичких процеса, те од надлежне власти зависи једино да ли ће мудро да искористе повољне околности у периоду транзиције.

У извештају из октобра 2006. године се истиче да је корупција у Србији значајан проблем, који захвата велики број области: судство, локална самоуправа, здравство, царина и др⁵⁹⁰.

На основу тога, све активне и пасивне облике корупције треба прогласити криминалним радњама и поступцима. Такође, потребно је кривично гонити и одавно утемељен у систему државне администрације Србије ткз. кодекс ћутања или непријављивање кривичних дела са намером да се заштити колега и властити службени положај. Јасно је да у доба савремених информационих система када је Република Србија повезана у глобалну информатичку мрежу, нити једно кривично дело не може остати вечито под завесом магле и питање је дана када ће бити јавно обелодањено. Оформљени тим за надзорну контролу у институцији омбудсмана би требао имати високо образовање али и идеолошку неутралност, у складу са демократским принципима друштва.

9.2. – Препоруке за нове законске прописе

У Републици Србији је донесен велики број закона који су правна подлога за директну политику Владе у борби против корупције. Међутим, треба истаћи разлоге због којих није дошло у пракси до значајног помака у борби против

⁵⁹⁰ Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вуковић Слободан/ Јовановић Јован/ Мијатовић Бошко/ Пауновић Марко: *Корупција у Србији пет година касније*; Центар за либерално-демократске студије; Београд, 2007., стр. 162.

корупције, изузев политичке реторике. Наиме, многи донесени закони, односно документи су прављени уз компромисе политичких странака у Народној скупштини. То се нарочито односи када су у питању казнене одредбе. Даље, поједина законска решења нису уопште примењивана. Затим, поједини документи као што су стратегије су рађени под притиском да се удовољи међународној заједници док у Србији не постоје реални капацитети за њихово остварење. Највећи проблем јесте недостатак политичке воље што је условљено постојањем коалиционе Владе.

Са правног аспекта, може се тврдити да је Република Србија формално испунила међународне стандарде у области борбе против корупције и ратификовала следеће конвенције:

1. Конвенција Уједињених Нација против корупције (2005.);
2. Кривичноправна конвенција Савета Еуропе о корупцији (2002.);
3. Конвенција Савета Еуропе о прању, тражењу, заплени и конфискацији прихода стечених криминалом (2002.);
4. Конвенција Уједињених Нација против транснационалног организованог криминала (2001.);
5. Еуропска конвенција о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима са додатним протоколом (2001.);
6. Грађанскоправна конвенција Савета Еуропе о корупцији (2005.);
7. Конвенција Савета Еуропе о прању, тражењу, заплени и конфискацији прихода стечених криминалом и финансирању тероризма (2005.);
8. Конвенција Савета Еуропе о компјутерском криминалу и Додатни протокол (2005.);
9. Додатни протокол уз Кривичноправну конвенцију Савета Еуропе о корупцији (2005.).⁵⁹¹ Међутим, знатно је важније од формалних усвајања поменутих међународних инструмената да се и у пракси примене међународни стандарди. У том смислу, позитиван корак јесте успостављање Агенције за борбу против корупције, као и институције Омбудсмана на нивоу државе. Са друге стране, постојећи законски прописи у великој мери нарушавају уставност и потписане међународне конвенције. Највећи проблем у државној управи и у правосудном систему јесте позивање на застареле и неодговарајуће законске

⁵⁹¹ Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вуковић Слободан/ Јовановић Јован/ Мијатовић Бошко/ Пауновић Марко: *Корупција у Србији пет година касније*; Центар за либерално-демократске студије; Београд; 2007., стр. 158.-161.

прописе, са намером да се избегне одговорност за нечињење одређеног министарства или незаконите тужилачке одлуке. Таквим поступцима државни највиши органи и правосудне личности крше Устав и ратификоване међународне конвенције, али никоме у држави не одговарају за своје незаконите поступке. Доношење нових и одговарајућих законских прописа, избацивање застарелих и потпуно уређење правног система захтева ангажовање највећих стручњака за правне, политичке и друге науке. Високо изграђена морална свест да управо они својим одлукама утичу на будућност целокупног друштва, није још изграђена у свести највећег броја народних посланика. У актуелним политичким околностима какве су сада у Републици Србији у периоду транзиције, било би пожељно да у посланичким клупама седе универзитетски професори и врсни познаваоци објективних друштвено-политичких, правних, безбедносних и других прилика-а не страначки припадници, који су најчешће неупућени у озбиљне проблеме по државу и друштво. Са оваквим међусобним оптуживањима и неслагањима уских страначких интереса и најчешће личним интересима народних посланика, Република Србија неће бити у стању да омогући озбиљне демократске реформе за неколико деценија. Уређивање законодавног система је од највећег значаја да би се спречило манипулисање злоупотреба службених положаја и одговарајуће борбе против корупције. У том смислу, чак ни врх политичке власти није у овом тренутку свестан своје историјске улоге за бољу будућност Републике Србије да сви грађани уживају једнака права, загарантована Уставом и ратификованим међународним конвенцијама. Претходна гарнитура врха правосудне и политичке власти није учинила озбиљне реформе у држави, нити у борби против масовне корупције у државној управи и органима. Тежиште борбе против корупције је било окренуто ка организованим криминалним групама, које су у поређењу са државним криминалним групама, далеко малобројније јер их је лакше процесуирати док државне криминалне групе на власти, никоме не полажу рачуне. Овome је погодовао управо неуређен правни систем државе за који је одговорна политичка и правосудна власт у протеклој деценији. Зато и групе корумпираних државних службеника, затварају очи пред корупцијом у политичкој и правосудној власти јер нису угрожени њихови лични интереси. Формирање оваквих државних „картела“ се може назвати системском корупцијом јер се различите државне власти међусобно не контролишу у своме раду и свако је окренут ка властитим интересима. У таквим околностима све цехове плаћају грађани, док држава стагнира. Веома често се у политичкој пракси клептократска

држава поистовећује са диктатуром, односно недемократским режимом власти. Клептократска диктатура представља захвални оквир за разјашњавање механизма корупције у многим државама. У таквом режиму се диктатура поима као максимизација личног благостања власти. Због тога у таквом окружењу диктатор или високи саветник, мора пажљиво да дели плен између припадника владајућих елита (политичких, правосудних) како би сви били задовољни и како не би били подстакнути да угрозе позицију постојећег диктатора. При томе, једино је диктатор свестан постојеће ситуације и државне корупције, док су други органи власти под његовим утицајем и зависни од диктатора, често и несвесно мотивисани. Када постоји својеврсна расподела плена, тада ни корупција државних службеника није више случајни феномен, него добро разрађена улога унутар институционализоване пљачке. У случају клептократије се ради о централизованој корупцији али ово правило не важи у свим случајевима јер је у Србији законодавна, правосудна и извршна власт формално моћнија да спроводи правила која прописује-што значи да јој такви уређени друштвени односи погодују.

Чињеница је да Народна скупштина поседује надлежност контроле али посланици нису обично довољно компетентни да изврше ове контроле јер нису довољно информисани и не поседују довољно знања. У том смислу, успостављена је институција омбудсмана у антикорупцијској борби. Заштитник права грађана има приступ владиним папирима, ради испитивања оправданости жалбе. Међутим, већ након кратког времена од успостављања ове независне државне институције, дошло је до застоја у раду јер је омбудсман примио превелики број притужби грађана Републике Србије. Тренутно има око 6.000 предмета, те се и исход решења на притужбе врло дуго чека, што знатно доприноси наставку корупције у државним органима.

Најтрагичнија ситуација је без сумње, неуспех заштитника грађана да помогне у решавању проблема деце са сметњама у развоју и особа са трајним инвалидитетом. Током петогодишњег рада је заштитник права грађана примио више притужби од родитеља деце са инвалидитетом, којима друштво није пружио одговарајућу помоћ и подршку. У два наврата је заштитник права грађана интервенисао да се утиче на законодавни оквир у Републици Србији. Најпре је 2009. године поднео иницијативу Министарству рада, запошљавања и социјалне политике за измену Закона о финансијској подршци породици са децом, при чему би новчани износ помоћи био исти или већи од суме која се исплаћује

хранитељским породицама, у којима су смештена деца са инвалидитетом и сметњама у развоју. Министарство социјалне политике је сматрало да је увођење овог права неизводљиво.

Почетком 2011. године је заштитник права грађана упутио надлежном одбору Народне скупштине (Одбору за рад, борацка и социјална питања) амандмане на Предлог закона о социјалној заштити и праву на статус родитеља неговатеља. Поменути амандмани нису уопште разматрани без обзира што су благовремено достављени надлежном одбору Народне скупштине. У Закон о социјалној заштити је уместо тога, ушла цинична одредба да један од родитеља има након 15 година право на најнижу основицу пензије, под условом да је испунио старосне услове према прописима о пензијском и нвалидском осигурању (чл. 94, став 6. Закона), односно да се ускрати помоћ и подршка онима којима је у држави најпотребнија. Након тога, одлучили смо да самоиницијативно предложимо заштитнику права грађана да се предложи нови законски прописи о увођењу сервиса подршке таквим породицама да би особе са инвалидитетом добиле одговарајућу негу и помоћ кроз стално ангажовање неговатељица, али ће тек будућност показати резултате наших залагања у политичкој и медијској сфери.

Дискриминација особа са инвалидитетом и особа са посебним потребама и сметњама у развоју представља огромни камен спотицања да Република Србија добије чак и чланство у Еуропској Унији јер је ЕУ посебно осетљива на поштовање људских права и особа са инвалидитетом. У сваком демократском друштву са уређеном моралном свешћу, закони који штите права инвалида представљају приоритет док се у Републици Србији ове особе јавно дискриминишу и то у врху политичке законодавне и извршне власти. Снажна интервенција институције омбудсмана није помогла да Народна скупштина усвоји поменуте амандмане јер нису у друштву изграђене моралне и хумане људске вредности.

9.3. – Препоруке за реформе у организацији рада правосуђа и државне управе

Национална стратегија реформе правосуђа у Републици Србији је усвојена у априлу 2006. године. Иницијативе су груписане према краткорочним (2006.-

2007.), средњорочним (2008.-2009.) и дугорочним (2010.-2011.) роковима спровођења. Стратегија реформе правосуђа садржи стандарде којима се мере остварени резултати у реформи правосуђа и прецизирани су у посебном Акционом плану, а односе се на појединачне циљеве дефинисане у Стратегији. Тако се рецимо, као један од важних циљева предвиђа оснивање Комисије за спровођење Стратегије. Задатак Комисије је да прикупи статистичке податке потребне за оцену реформских процеса јер на основу тога правосудне институције доносе стратешке одлуке. Даље, новина коју доноси Национална стратегија за реформу правосуђа јесте и успостављање институције Високог савета судства. Ова институција заједно са Министарством правде и државне управе стоји одговорна за функционисање правосудног система, као руководећи и надзорни орган. Тиме се доприноси независности и самосталности рада судова и судија али и других значајних послова стратешког планирања у организацији рада правосуђа.

Високи савет судства има искључиву надлежност да предлаже у парламенту кандидате за први избор на судијску функцију од три године. Након тога, Високи савет судства може да доноси одлуку о сталном именовању појединих судија, коју декларативно потврђује председник Народне скупштине.

Стратегија је предвидела да се уведе независан судски буџет након 2011. године, до тренутка док Високи савет судства постане оспособљен заједно са Трезором Републике и Министарством финансија да утврђује, одобрава и расподељује буџет за правосудни систем. До 2011. године је ову функцију вршило Министарство правде и државне управе у преговорима са Министарством финансија.

Национална стратегија за реформу правосуђа је предвидела постепено ограничавање улоге истражних судија у процесуирању кривичних дела и да тужиоци предузму одговорност за прикупљање доказа. Тужиоцима је дозвољено да примењују нагодбе које надзиру судови са намером да се ефикасније реши проблем заосталих нерешених кривичних случајева и кашњења. Дакле, овај део Националне стратегије је осмишљен са намером да се побољша ефикаснији рад правосудног система, на основу позитивних искустава држава у окружењу. Међутим, постоји велики проблем што тужиоци нису дорасли овим задацима у пракси, изузев Специјалног тужилаштва за организовани криминал. Када се ради о Првом основном јавном тужилаштву и Вишем јавном тужилаштву у Београду, подузели смо на десетине емпиријских истраживања у току 2010.-2015. године.

Постоје индиције да су тужиоци били неприпремљени за задатке ове врсте и чинили су погодбе у корист окривљених страна или нису уопште подузимаи истражне радње и поступке, или су закаснили да реагују у хитним и ванредним ситуацијама. Од првог до последњег заменика јавног тужиоца у поменутиим правосудним институцијама су истражне радње и поступке одбацивали када се радило о моћним окривљеним личностима или особама које имају моћне пријатеље у државним службама, као и државним локалним службеницима. Јасно се може закључити корупција у тужилаштву и злоупотреба службених овлашћења када су имали законске могућности да позитивно реше истражне поступке, али су случајеве одбацивали са намером да терет истражних радњи падне на судове. Оштећена страна се даље морала обраћати судовима да подуму истражне радње и поступке. У случајевима нагодбе су често пропуштали да контактирају и обавесте оштећену страну. Овде се проблем јавио јер тужилачки органи нису дорасли овим задацима и едукација у тужилаштву је неопходна, као и развијање свести код тужилаца да поступају непристрасно и независно од других органа власти. Ове индиције нису у домену научне хипотезе, него су потврђене током емпиријских истраживања у периоду 2010.-2014. године.⁵⁹² Чињеница је да се озбиљни кораци у борби против организованог криминала подузимају тек онда када добију налоге из врха политичке власти, што потврђује зависност правосудних институција у Републици Србији. Најчешће су правосудне личности застрашене да подуму озбиљне истражне радње и поступке када се ради рецимо о пријатељима моћних особа у држави, или чак доносе погрешне и незаконите одлуке да би удовољили једној моћној страни и уклонили политичке противнике, те уколико немају налог из врха власти, лако се може догодити да доносе врло пристрасне и зависне одлуке од других органа власти, што смо се и уверили у правосудној пракси. У таквим ситуацијама су одлуке врло пристрасне и необјективне и једино могу бити подузети одлучни кораци у борби против корупције са реформом правосудне свести да се застарели корупциони систем вредности неће никада више вратити, након тога што се Република Србија јасно определила у Уставу за демократску политику са демократским и Еуропским вредностима. Међутим, за уређење свести правосуђа о њиховој професионалној одговорности је потребно много више времена, него што је то било потребно за

⁵⁹² На основу истраживања Еуропских невладиних организација, које у складу са чл. 18. Устава Републике Србије, надзиру ситуације законитих спровођења људских и мањинских права и слобода.

уређење новог Устава. Препоручује се и нови одабир квалитетних и независних заменика јавног тужиоца јер је овде корупција највише евидентирана.

Такође, позитивна реформа у правосуђу представља и аутоматизовани систем у судовима тако да је свака странка у могућности да се упозна на интернет страници о току правосудног поступка и другим значајним подацима. Овај приступ јасно отвара врата независности правосуђа и доступности података широј јавности, те може временом да смањи и корупцију у правосуђу. Са друге стране, поједини миљеници власти остају сакривени од очију јавности, чак и када су јавно осуђени да су криви, те се против таквих лица, чак и не извршава никада правноснажна судска пресуда и поред необоривих доказа. Врло често таква лица чак нису ни евидентирана да су осуђивана, што је објективно грешка и неразвијености информационог система у Републици Србији. Исто тако, дешавало се да заменици јавног тужиоца нису у стању да отворе доказе на цд-у због лоше опремљене технике у Палати правде⁵⁹³.

Стратегија реформе правосуђа је позитивно осмислила транспарентност судова да се обуче кадрови који би комуницирали и одговарали на притужбе грађана. Међутим, овде постоји велика опасност од већ наслеђене бирократије и степен друштвене правосудне свести још није сазрео на таквом нивоу да би непристрасно одговарали грађанима. Пре свега, проучавање сваког судског предмета захтева велики утросак времена и документације, што могу учинити једино надлежни тужиоци и судије, те би се оптеретио правосудни и државни буџет за мале или никакве резултате. Јасно је да ови „правосудни контролори“ не би санкционисали своје колеге јер је то задатак дисциплинског тужиоца и Високог савета судства. Улога дисциплинског тужиоца би имала конкретне резултате једино у случајевима када би узели озбиљно у разматрање незаконити рад тужилаштва. Међутим, у правосудној пракси се приликом притужби оштећених грађана, најчешће срећу одговори да се Високи савет судства не може мешати у независне одлуке тужилаштва, те се доводи у питање ефекат квалитетног рада ове институције у друштву у транзицији, које није дорасло још увек санкционисању незаконитог рада у правосуђу. Борба против корупције мора започети у обуци и промени свести правосудних личности, а не у јавном указивању прстом на наводни прекршај његовог колеге, кога неће евидентно нико због тога санкционисати јер постоје увек могућности жалбе ка вишим судовима.

⁵⁹³ Заменица јавног тужиоца Милица Сандић, Прво основно јавно тужилаштво у Београду, у мају 2010 године.

Транспарентност правосуђа се налази у његовој ефикасности, а то није још увек могуће у Републици Србији. Ова транспарентност је успешна у државама које имају цењен и добро прихваћен правосудни систем, јасно дефинисане односе између правосудних тела и цивилног друштва, што у Србији није случај. Најпре се мора много озбиљније порадити на његовој независности од политичких утицајних органа, те свих других облика власти. Ово подразумева едукацију нових генерација правосудних и тужилачких службеника са изграђеном одговорношћу да служи једино и увек искључиво правди, а то неће доћи преко ноћи, него ће бити потребне године да се едукују овакве одговорне личности. Све док се не промене основне идеолошке вредности друштва, темељи лошег образовног система, озбиљних реформи у систему просвете и образовања у Републици Србији-неће моћи ни да се моделују одговарајући независни и одговорни правосудни органи, као што су то у државама са јаким владавином права, чврстим изграђеним институцијама и сасвим другачијом идеолошком свешћу друштва.

У току наших емпиријских истраживања је било запањујуће у коликој мери су бројни заменици јавног тужиоца у Првом основном јавном тужилаштву у Београду и у Вишем јавном тужилаштву у Београду, редовно наводили оштећеним грађанима законске прописе који стоје у супротности са Уставом и његовим члановима, те потписаним међународним конвенцијама од стране Републике Србије. Покушали смо да укажемо овим тужитељима да се на основу њихових одлука⁵⁹⁴ доводи у питање грубо кршење Еуропске конвенције о људским правима и слободама, те свим другим ратификованим међународним конвенцијама; али су они остајали категорични да „раде на основу Закона“.⁵⁹⁵ То значи да у Републици Србији не постоји изграђен уредан правни систем. Уредан правни систем подразумева најпре да буде вертикално усклађен. У теорији се то назива остваривање принципа уставности и законитости. Изнад свега на врху би морао да се налази Устав Републике Србије и да се сви други законски прописи налазе испод Устава и да буду подређени Уставу. У пракси се дешава супротно. Заменици јавног тужиоца се позивају на законске прописе који директно противурече Уставу, али никоме не одговарају за такве нелегитимне поступке. Помоћници министара се такође, позивају на законске прописе противне

⁵⁹⁴ Документ

⁵⁹⁵ Документ главног тужитеља Љубивоје Ђорђевић у коме наводи да његов заменик „ради по Закону“.

ратификованој Еуропској конвенцији о људским правима и Уставу Републике Србије, али нису позвани на одговорност. Овај широко распрострањен административни поступак у одговору цивилном друштву у Србији се може подвести као проблематичан по државу. Ипак, нису подузете никакве мере да се искорени. Хоризонтална усклађеност правног система значи да рецимо, два закона регулишу исто правно питање. Чим је правни систем неусклађен, већи је и простор за корупцију. Нарочито је опасна ситуација када неусклађеност законских прописа има и временску димензију, те се одређени делови правног система битно мењају, док други делови не прате ове промене. Поједине врсте односа су претерано уређене правним прописима, док за друге постоје правне празнине. Често се потенцира спољна трговина, девизно пословање, урбанистичка и грађевинска регулатива где се отвара и простор за корупцију у државним органима. Са друге стране, занемарује се здравствени систем, заштита инвалида и друга људска права обичног малог човека. Тада надлежни државни орган може лако да манипулише са напаћеним и угроженим цивилним друштвом јер постоје правне празнине. Поготово је запажена дискриминација особа са инвалидитетом од стране државне власти и непоштовање њихових основних права на живот.

У правосудним институцијама у Србији би требало уредити подзаконску регулативу јер прилагодљивост правног система и често, и лако мењање подзаконских аката, оставља простора манипулације законским прописима. Тако извршни и управни органи сузбијају интересе других док прилагођавају интересе појединих адресаната. Сви ови чиниоци могу битно да изазову појаву корупције у правосуђу. Тако се рецимо, могу ослободити плаћања пореза, дажбина или царине поједина лица, чиме државни орган обезбеђује имовинску корист за другог незаконитим поступањем, на основу одређених подзаконских аката. Одсуство правне сигурности јесте амбијент који генерише појаву корупције у Србији и неопходно је уредити да правни систем постане прегледан, једноставан и разумљив а не да отвара простора манипулацијама државних моћних службеника. Следећи проблем у правосудном систему Републике Србије јесте што није у стању да заштити приватну и друштвену својину. Када се ради о приватној својини, свакодневно срећемо велики број преварених грађана који су поштено платили свој стан, али немају приступа усељењу и принуђени су да плаћају закуп стана у највећој немаштини. Разлози могу бити бројни: од продаје једне некретнине већем броју власника до забране приступа купцу да уђе на властити посед. Овде је држава заштитила овакве манипуланте јер могу тужити оштећене

грађане због ометања приватног поседа без судског налога, а познато је да су парнични процеси дуготрајни и скупи. Правна извесност се практично изгубила и Република Србија ће морати у будућности да уложи много веће напоре у реформи правосудног система. Није много другачије ни са државном својином, али и са хуманитарним донацијама које често завршавају у џеповима локалне политичке власти, уместо у рукама сиромашних грађана и особа са инвалидитетом.⁵⁹⁶

Наредни проблем који није уређен у правосудној пракси у Републици Србији јесте негативан сукоб надлежности. У таквој ситуацији смо захтевали од Министарства правде и државне управе да се заложи за предлагање нових законских прописа, који би могли да унапреде људска права и да се прекине са дискриминацијом особа са инвалидитетом и посебним потребама. Међутим, поменуто министарство је сматрало да су надлежни у Министарству здравља, док су ови други, били мишљења да су надлежни у Министарству рада, запошљавања и социјалне политике. Ови последњи су своју надлежност пребацили на локалне центре за социјални рад. У демократском уређеном друштву је правни систем одговоран и поједностављен, али постоји и принцип једног шалтера, који комуницира са надлежним државним органима када постоје правни проблеми у цивилном грађанском друштву.

Даље, начело хијерархије у правосудном систему би морало значити да виши органи имају контролну функцију, што у Србији није случај, него се проблем пребацује на нижу инстанцу⁵⁹⁷. Начело двостепености судова и ефикасне контроле рада првостепених органа је у великој мери нарушено у правосудној пракси. Институционална решења слабе контролну функцију првостепених правосудних органа.⁵⁹⁸ Жалбени поступци грађана на рад првостепених правосудних органа не остварују ефикасно контролну функцију виших

⁵⁹⁶ Тако је у јуну 2012. године у општини „Звездара“ у Београду, председник комисије за једнократну новчану помоћ, Милош Петровић, манипулисао са расподелом одређеног новца за доделу угроженим подносиоцима Захтева у поменутој општини, о чему је обавештен и тадашњи председник општине Милан Јовановић и министар социјалне политике Расим Љајић. Међутим, ова особа је остала на истој функцији и након осам година тешких злоупотреба службеног положаја јер је у том периоду пријаве корупције дошло до промене политичке власти на локалном и савезном нивоу.

⁵⁹⁷ Тако је у јуну 2010. године, заменик министарке правде Маловић Снежане, извесни Ристовић, пребацио предмет о кршењу основних људских права и слобода у Прво основно јавно тужилаштво у Београду, које се сматрало ненадлежним.

⁵⁹⁸ Документ бр. 1-И-4599/ 12 из Првог основног суда у Београду да се неоправдано одлаже извршење правноснажне судске пресуде је достављен на притужбе у Врховном касационом суду у Београду, у априлу 2012. године, али ни након три године, ова правноснажна пресуда није извршена.

правосудних органа, на штету демократског уређеног друштва и владавине права, што сведочи о актуелној корупцији у правосуђу. Тако је првостепеним правосудним органима остављен широк маневарски простор да самостално доносе одлуке о извршењу или неизвршењу правноснажне судске пресуде. Могућност одлагања извршења се широко примењује, нарочито у случајевима принудне наплате. Јасно се може закључити о непостојању одговарајуће контроле рада државних служби и државе, док неодговорност представља степен више у корупцију. Делотворне правосудне институције политичке демократије нису успостављене у Републици Србији ни након 14 година од петооктобарских промена. Основни узрок корупције у правосудном систему јесте својеврстан институционални вакуум, морална криза и неодговорност правосудних личности. Могућност да право буде различито примењено у истим или сличним ситуацијама, у зависности од утицаја, моћи и других наводних вредности одређене стране у правосудном поступку; чини грађане Републике Србије несигурним и незаштићеним од државе и владавине права. Реформе урађене у правосуђу Републике Србије у току 2006. године до данас, нису показале ефикасне резултате када се ради о заштити грађана, ширег демократског друштва и поштовања људских права. Поменуте реформе су урађене у институционалној уређености судова и прерасподели правосудног кадра, који није одрађен у демократском и непристрасном духу, него у зависности од других органа власти. Резултати су се показали одмах и да су неоправдано потрошене огромне паре из државног буџета за наводне институционалне реформе у правосуђу.

Међутим, тадашње надлежно политичко и правосудно руководство, нико из других органа власти није позвао на одговорност због учињених грубих пропуста. Овако наводно реформисан правосудни систем је отворио простора за корупцију и у свим другим областима државне управе јер није ваљано осмишљен, уређен и организован. Лек се налази у комплетној реформи правног система који није урађен. Даље, у сасвим другачијим критеријумима избора тужилаца и судија на функцију, али и одговарајућим обукама да буду оспособљени за свој посао, што није случај у највећем броју судија. Када се ради о заменицима Специјалног тужилаштва за организовани криминал, овде је ситуација сасвим другачија и нису потребне реформе у избору кадрова. Међутим, овде су неопходни додатни семинари да се изгради критичка и независна правосудна свест од других органа власти. Са друге стране, неопходна је ефикасна правосудна институција која би

била у стању да контролише рад тужилаштва и судова, али и да у случајевима, озбиљног нарушавања права, позива одговорне тужиоце и судије на дисциплинску одговорност. Међутим, такав случај до сада није забележен у правосудној пракси у Републици Србији, изузев у случајевима када су интервенисали из врха политичке власти.

Основне препоруке у сузбијању корупције у правосудном систему Републике Србије се односе на сузбијање темељних узрока корупције у правосудним институцијама. У институционалном смислу, препоручују се три основна правца у борби против корупције у правосудју:

1. да се правосудни органи ослободе утицаја других државних органа власти, без обзира да ли се ради о законодавној или извршној политичкој власти;

2. да правосудне личности полажу рачуне јавности када се ради о доношењу тужилачких и правосудних одлука; те је неопходна дисциплинска контрола и санкционисање незаконитог рада и манипулисања законским прописима од стране правосудних личности;

3. да се изгради у свести правосудних личности да морају радити одговорно, непристрасно и независно, односно да Устав служи подједнакој заштити свих грађана Републике Србије, а не само интересима власти и моћних државних органа. Антикорупцијска борба у правосудју би морала бити усмерена да се промене досадашњи ставови правосудних и тужилачких личности према корупцији и да се јасно упознају са злоупотребом службених положаја. Досадашња широка овлашћења су пружала правосудним личностима често просторе за манипулацију законским прописима на рачун владавине права, кршења људских права, те они нису дисциплински санкционисани. Заменици јавног тужиоца нису никоме полагали рачуне за бројне незаконите одлуке, којима узимају у заштиту моћне државне органе или њихове пријатеље, као и личне интересе да задрже властити положај. Такође, нису одговарајуће реаговали ни контролни државни органи као што су Министарство правде и државне управе, Високи савет судства или институција Заштитника права грађана. У периоду транзиције и реформе правосудног система је неопходна одлучност и притисак на правосудне органе да се супротставе борби против корупције, а не да још сами у томе активно учествују. Најпре, Република Србија је поставила погрешан концепт да је реформа правосудја неопходна да би се удовољило међународној заједници и прикључењу Еуропским интеграцијама. Међутим, реформа у правосудју је морала бити у пракси постављена због националних интереса и унапређења грађанског

друштва да сви грађани Републике Србије могу да на поштен начин реализују право на судске поступке у разумном законском року и да добију поверење у правну државу. Непридржавање бројних тужилачких и правосудних личности етичким стандардима и основним вредностима државне демократске управе; довело је у Републици Србији до великог броја кршења људских права и корупцији у правосудним органима. Независност правосуђа јесте огроман проблем у Републици Србији, које показује у пракси огромну зависност од политичке власти. Зато се није смело приступити никако реформи правосудног система у Републици Србији у току 2006. године када нису урађене ваљане реформе најпре, у другим деловима система, поготово у образовном систему који још увек формира некритичке и некреативне умове. Ово се у највећој мери одразило и на негативан рад правосуђа у Републици Србији тиме што су реформе биле незадовољавајуће, управо због свести правосудних органа, који су радили у јако великој мери, под утицајем система школовања које не одговара условима независног демократски изграђеног система, и тиме су затворили правосудни систем у државну изолацију, на штету изградње демократски уређеног друштва, владавине права и поштовања обавезујућих међународних конвенција о људским правима и слободама..

9.4. – Препоруке за реформе у систему безбедности

У садашњим условима веома развијених информационих технологија, како у националним оквирима, тако и у међународним средствима комуникација; евидентно је да се појављују све сложенији облици манипулација службених положаја и прекорачења службених овлашћења, који захтевају и изналажење одговарајућих метода и форми откривања коруптивног понашања. У савременим демократским државама у којима постоји владавина права и етички кодекси службених лица, ови облици манипулација са информационим технологијама се врло често кривично санкционишу и не постоје масовне злоупотребе савремених технологија над цивилним грађанским друштвом. Међутим, у земљама некадашњег источног блока и у државама у транзицији где је систем безбедности још увек идеолошки неразвијен, не могу се ни објективно очекивати адекватне друштвене реформе преко ноћи. Наиме, свест одговорних службених лица,

морални кодекси понашања и врхунско знање се не могу остварити у кратком временском периоду, поготово када се ради о ткз. „заробљеним државама“.

У таквом друштву се може увек реално очекивати да управо службена лица врше разноразна кривична дела корупције јер не постоји одговарајућа државна контрола њиховог рада. Тако се у оквиру државних органа могу формирати и парадржавне групе које усавршавају методе и средства недозвољених делатности, са циљем да не буду откривени. Када се ради о класичним средствима криминалистике, нереално је очекивати да се једноставно открију извршиоци ових кривичних дела, а још теже да се обезбеде и доказни материјали.

Због тога се све више указује потреба да се при откривању оваквих кривичних дела корупције и њихових извршилаца, користе и савремена средства информационих технологија, као и сарадња државних органа са Еуропским надлежним органима. С обзиром на функцију органа унутрашњих послова, употреба ових средстава може доћи у обзир не као доказано средство, већ и као извор сазнања о кривичним делима корупције и учиниоцима са посебном друштвеном опасношћу. Као извори сазнања ова научна и технолошка достигнућа, могу веома много да помогну, и то у правцу указивања где треба тражити материјалне доказе. Такође, може се указати на везе и намере учинилаца ових кривичних дела, те омогућити стварање повољних услова за коришћење других оперативно-технолошких средстава и мера, као што су: праћење, затицање на извршењу кривичних дела и хватање починилаца таквих кривичних дела. Посебно је значајна и свеобухватна сарадња на државном и међународном нивоу⁵⁹⁹ као први услов успешних реформи у систему безбедности. Посебан значај добија када се примењује у друштвеном смислу и државној пракси јер може да веома много помогне у сузбијању корупције.

Тако се рецимо, ради провере истинитости исказа лица која су укључена у корупцију, могу вршити криминалистички експерименти и реконструкције догађаја. Криминалистичка експертиза документата има за циљ да утврди фалсификовање докумената, да ли су евентуално вршене исправке, откривају се фалсификоване исправе које често маскирају сам чин корупције. Када се ради о трасолошким експертизама је потребно да се поред докумената, траже трагови и у непосредној околини од намештаја до разних других детаља, што зависи од

⁵⁹⁹ У поступку емпиријског истраживања смо више пута посетили Организацију за Еуропску безбедност и сарадњу, Делегацију ЕУ, Еуропеан Унион Полице Мисион, Међународну агенцију за атомску енергију, као и контактирали са Интерполом и Саветом безбедности, ради добијања одговарајућих стручних сазнања.

процене сваког појединачног случаја. У том смислу је најважнија фаза у криминалистичкој обради коруптивних дела, управо прикупљање доказа, подношење кривичних пријава, успешно вођење истражних радњи и процесуирање сваког конкретног случаја.

Корупција се може контролисати у систему безбедности индиректно ограничавањем моћи и службених овлашћења безбедносних службеника. У том смислу, могу да се поставе два генерална типа ограничења. Први тип ограничења би биле државне политичке структуре које би истински, а не само формално у пракси, имале право вета, као и независне правосудне власти. Други извор ограничења би представљао јавно мњење да се може отворено жалити на лоше безбедносне услуге које добијају од државних службеника, као што је рецимо, неовлашћени електронски надзор. Врло често се у таквим случајевима укључује и интернационални сателитски надзор на откривању починилаца коруптивних дела, што може да потраје и више година док се открију и докажу починиоци кривичних дела. Зато би систем безбедности у Републици Србији морао бити тако организован и уређен да постоје надзорна тела која примају притужбе грађана и захтевају државну одговорност у тежим случајевима, чак и процесуирање таквих случајева када дође до злоупотреба службених овлашћења као што је загађење животне средине и проузроковање одређених најтежих обољења или изазивање смртних случајева. Јавна одговорност је карактеристична за демократски уређено друштво, док у затвореном тоталитарном систему, државни безбедносни службеници нису уопште контролисани у своме раду. Све ово отвара врата нелегитимним државним радњама и пословима који доносе огромне профите без државне контроле. У Републици Србији су службеници безбедности препуштени својој моралној савести и личним аспирацијама јер политичко руководство није обучено одговарајуће да контролише овај државни ресор. Поред политичких руководећих органа, службе безбедности подnose и периодично извештаје за свој рад Одбору за контролу служби безбедности при Народној скупштини Републике Србије.

9.5.– Објективна научна очекивања о временском периоду потребном за наведене реформе

На основу светских искустава, постоје два основна модела реформског процеса: један заснован на употреби политичке моћи и други заснован на уговорном моделу консензуса. Они који очекују да ће реформама да изгубе, могу бити надјачани или обештећени да би прихватили реформе.

Кључна одлука за сваког реформатора јесте дилема кога да укључи у своју коалицију, а кога да принуди да прихвати трошкове реформи. У периоду антикорупцијске и прогресивне ере је посебно значајно постојање моралних и способних лидера, који су у стању да спроведу објективне реформе. У актуелној ситуацији у Републици Србији би требало започети са проблемом створене политичке коалиције. Моћни политичари још нису схватили да су реформе у њиховом сопственом интересу, док је притисак јавности на маргини. Зато су идеје и морална посвећеност од посебног значаја за спровођење реформи у друштву. Тачан тајминг почетка реформи би могао да буде одређен неким политичким скандалом или још продубљенијом економском кризом, као што је запошљавање неспособних људи на кључним државним положајима, на основу партијске припадности, а не на основу образовања и личних професионалних квалитета.

Досадашње реформе у Републици Србији нису успеле да се институционализују јер нису извршене корените реформе у промени система. Моћне политичке елите нису подржале реформске процесе у смислу шире демократизације јавног интереса, о чему сведочи и завистан и пристрасан правосудни систем.

На основу светских искустава, САД и Велика Британија, као и многе градске владе у Америци су реформисале још у XIX веку своје системе јавног запошљавања и набавки. У појединим демократским структурама Латинске Америке су успешно спроведене реформе у одређеним околностима. Тако политичари који подржавају реформе би морали да своју политичку подршку добију на основу система награђивања на основу заслуга и способности али не и партијске лојалности, што у Републици Србији још није сазрела свест.

Поред неодговарајуће спроведене реформе јавне управе у Србији, није адекватно спроведена и реформа јавних набавки и повећање транспарентности и отворености Владе у односу на цивилно грађанско друштво, што грађане Републике Србије сврстава у трећеразредне класе без права на политичко мишљење и одлучивање. Грађани Републике Србије су још увек таоци државне управе и администрације и досадашња свест се своди на служење бирократама и моћним елитама државе. Грађани Србије још нису слободни грађани света који

имају право на слободно изражавање идеолошких ставова о чему сведоче репресије које производе државни службеници над идеолошким неистомишљеницима, чак и немоћним грађанима. Међународним посматрачима је посебно упадало у очи непоштовање обавезујућих међународних конвенција о правима и слободама човека. Зато би почетак реформи у Републици Србији требао започети са кореним променама у систему идеолошких вредности и избора критеријума државних службеника. Поред правосудног система, овде се убрајају и демократски успостављене институције као што су Заштитник грађана и Повереник за информације од јавног значаја, који су у политичкој пракси показали пристрасност и зависност од моћних државних службеника, на идентичан начин као и правосудни органи. Зато се може јасно закључити да је идеолошка свест друштва у Србији још веома незрела да се суочи са слободним демократским ставовима и уређењем друштва које је истински ослобођено .

Реформе у Републици Србији се нису догодиле ни након четрнаест година јер не постоје моћне групе у Влади да их подрже. У демократији се мора формирати политичка коалиција која подржава реформе.

Актуелни политичари се у медијима залажу за борбу против корупције, али објективне промене у политичкој пракси још нису потврдиле демократске реформе, изузев што су побољшани радни услови државне бирократије која опет служи интересима владајућих елита а не и јавном интересу. Зато би доминантна партија која контролише извршну власт могла да спроведе реформе тек онда када схвати да су корупција и неефикасна државна управа, почели да озбиљно шкоде њеној репутацији и способности да влада. У садашњем полупредседничком систему се у јавности много чешће чује глас председника Владе, него што се то оглашава председник државе Републике Србије. Политичка кохерентност у извршној власти би имали највише значаја да се реформе и збиља покрену у политичкој пракси. Међутим, у моћним државним елитама још нису порасли криза незадовољства јер су улоге у дељењу колача задовољиле све стране на штету грађана Републике Србије и ширих друштвених вредности.

Наиме, реформа ће бити вероватнија у случају држава које имају правила гласања која ограничавају могућност политичара да стекну корист од система привилегија и где је моћ равномерно подељена између различитих група. Посебно, у пропорционалним системима, систем затворене листе би требало да буде бољи од система отворене листе, ако је све друго једнако. Структура већинског правила које производи две снажне партије може да олакша реформу

уколико производи стабилну владу. Једноставан једнодимензионални скуп политичких питања је одлучујући за реформу јер он омогућава грађанима да контролишу Владу.⁶⁰⁰

У Републици Србији државни службеници и њен апарат још увек не служе грађанима, него једино себи. Тако у великом броју политичких система, управо корупционашки скандали могу да покрену реформе. Ово може бити условљено економском кризом, великом незапослености, подстакнуто од стране независних медија, моралном кризом пред међународном јавношћу да се одговара за масовну корупцију или грубо нарушавање људских права грађана, који би могли да послуже као основни покретач реформи.

Скандали и кризе могу да доведу корупцију на дневни ред јавности, али то не значи да ће се реформски напори усмерити у корисном правцу. Пре свега, када скандал или криза створе јаку подршку за промене, тада политичари морају да делају брзо, често без довољног планирања или стручних савета. Тада постоји објективна опасност да се баци фокус искључиво на државне службенике који се налазе у средишту скандала, а да се при томе, игноришу системски услови који су дали подстицаје за такво корупционашко понашање. То је оправдана критика, али тешко да може да скине кривицу са Владе. Реформатори морају да одговоре на скандале и да учине много више од пуког кажњавања криваца за такву ситуацију.

Ипак, без обзира на све, скандали јесу изванредна прилика да се прикупи подршка за институционалне промене које нису увек много популарне. Открића морају да јавности делују врло убедљиво и јавност мора да буде довољно забринута да би изразила како незадовољство, тако и огорчење. Све ово може да подстакне Владу да испита оптужбе и да исправи злоупотребе вршења власти и прекорачења службених положаја. Нова врста актуелних политичара се може претпоставити да жели да подели гледишта са широм међународном заједницом, а не уским интересима посебне локалне самоуправе.

Јасно је да организациони аранжмани који су функционисали у прошлости, нису више довољни и да је реформа државне управе и уређења институција неопходна у Републици Србији. Притисак на реформу државне управе може бити подстакнут обезбеђивању приватних алтернатива пружања државних услуга, а много мање на државним привилегијама без заслуга државних службеника. Велики део државне радне снаге се налази у државној администрацији, док су

⁶⁰⁰ Роуз-Ејкерман Сјузан: *Корупција и власт: узроци, последице и реформа*; Службени гласник; Београд; 2007., стр. 214.

објективни резултати врло незадовољавајући јер се често ради о непрофесионалним и приученим кадровима. Тиме се у Републици Србији расипа немилице државни буџет док не постоји за квалитетне кадрове и социјална давања за материјално угрожене или за најтеже угрожене болеснике.

Досадашња историја реформских напора у Србији није нити мало охрабрујућа и ове мере су најчешће увођене ради привременог баланса политичких интереса. Реформатори у Србији су врло често завршавали своје реформе доношењем закона или најавом нових мера борбе против корупције, при чему се нису усредсређивали на тежак задатак да ове реформе спроведу у трајне промене начина на који Влада, држава и систем треба да функционишу. Чињеница је да су утрошени велики политички и бирократски трошкови, као што је случај са претходном реформом правосуђа, док систем и бирократска свест нису измењени, изузев што су одстрањени искуснији и поштенији кадрови из правосуђа и тужилаштва. Тако су запослени у државним службама остали да поткопавају евентуалне реформе, које имају за циљ повећање продуктивности рада и да настављају сваки тежи задатак да пребацују одговорност и надлежност на другу вишу(у правосуђу) или нижу (у министарствима) инстанцу.

Зато је у Србији изузетно тешка актуелна ситуација јер постоји велики број запослених у јавној служби, који су добили свој посао на основу привилеговања и страначке припадности а сада их је тешко отпустити, али још теже јесте да овакви људи буду укључени у будуће реформе. То се показао као изразити проблем за Владу Републике Србије, која ће тиме бити често спречена да склопи уговоре о услугама са приватним организацијама. Политички систем и рад државних институција у Србији су тако организовани да су дугорочне реформе веома мало вероватне. Поуке из прошлих и садашњих реформи показују колико је значај моћних присталица како унутар власти, тако и изван владајућих елита.

Реформа се може много лакше спровести уколико домаћа и међународна пословна заједница верују да ће имати користи од смањивања корупције и привилегија, и уколико обични мали грађани виде у томе своју корист. У многим случајевима тако велика подршка постаје могућа уколико је не блокирају они који имају користи једино од статуса куо јер не могу даље да злоупотребљавају своје државне положаје и да остварују огромну корист и уживају моћ. Политички системи који олакшавају размену индивидуализованих привилегија, било да је реч о пословима, подмићивању или уговорима са Владом; направљени су по мери корупцијских послова. Реформа таквих политика зависи од скандала и криза или

лаганог смањивања користи од инсајдерских уговора. Веродостојна реформа јавне управе, пракси јавних набавки, давања дозвола и регулаторних програма, није изводљива без темељнијих реформи у начину на који се води јавна политика.

На основу тога, објективна научна очекивања о временском периоду потребном за почетак реформи у Републици Србији зависи од промене политичких ставова и пракси актуелног државног руководства. Међутим, поред политичких чинилаца и промена у самој систему на основу појаве политичких криза или скандала, много већи проблем представљају реформе у систему правосуђа. Правосудни систем може временом да ојача и постане делимично независан уколико се организује едукација правосудних службеника и свест да служе искључиво владавини права.

Ове идеолошке поре су давно огрезле у болести и поступак лечења не може бити преко ноћи, него тек након неколико генерација. Без сумње да ће демократске реформе у Републици Србији да заживе већ након три до четири деценије, јер и Еуропска Унија има великих проблема са њеним системским и идеолошким вредностима. Објективне реформе које се могу очекивати биће сигурно реализоване кроз педесетак година, али је неопходно променити системске вредности и урадити корениту реформу у образовно-просветном систему, који школује будуће државне службенике на сасвим другачији креативни начин да се развијају иновативни и здраворазумни мудри умови, а не слепи поданици система ради властитих интереса.

Из тог разлога, објективно време за изградњу позитивних друштвених и хуманих вредности се може очекивати већ након четири деценије у систему Републике Србије, док ће након пола века, сасвим извесно да у Републици Србији заживи демократија, учешће цивилног грађанског друштва у политичком одлучивању и борби против корупције, као и поштовање обавезујућих загарантованих људских права и слобода грађана од стране државних органа и њених службеника.

Након тога ће и афирмација људских и мањинских права и слобода у Републици Србији добити збиља свој истински смисао и значај. На несрећу, грађански ратови су пробудили у душама људи неповерење према појединим демократским системима, који су неговали горе наведене хумане и здраворазумске вредности потребне једном друштву. Потпуно је неважно да ли се ове вредности називају „демократија“ или „православље“, једино је било значајно да се не изгубе основна начела хуманих људских вредности и мерила. Када једно

друштво не уме неговати моралне вредности, тада једино правосудни систем у његовој ефикасној примени у пракси, може да заштити своје грађане. Уколико грађани Републике Србије изгубе поверење у њен правосудни систем, онда неће постојати више ни вера у правну државу и њен поредак. У таквим околностима, држава може да почива једино на законима када још нису изграђене системске вредности у друштву, на основу којих би сваки државни службеник, као и грађани поседовао високо развијену свест и морална начела. Ова чињеница је јако важна када се ради о изградњи савременог демократски уређеног политичког система, док је у актуелним околностима у Републици Србији, преостало да се грађани могу ослонити на државу једино ефикасном применом закона и ратификованих међународних конвенција и у пракси.

У овом раду смо видели бројне дефиниције организованог криминала и корупције од еминентних аутора. На основу претходног, може се јасно донети закључак да се организоване криминалне групе разликују од терористичких група по томе што не поседују јасно изграђену идеологију и конкретне „више“ циљеве, него се исти најчешће, свODE на интересе моћи и материјалних добара.

На основу тога, организовани криминал смо дефинисали као удружење више од три члана групе, који подмукло подривају постојећи систем законодавства и нарушавање јавног мира, реда и безбедног живота грађана ради уских партијалних интереса стицања моћи или материјалних добара.

Са друге стране, корупција у систему државне администрације и правосуђа, дубоко подрива целокупан постојећи национални поредак, националне државне интересе, Устав и загарантована људска права и слободе, као и кредибилитет државе пред међународним надлежним институцијама, организацијама и органима.

Толеранција државе према организованом државном криминалу, који се манифестује кроз коруптивно понашање у смислу најтежих злоупотреба службених положаја и прекорачења службених овлашћења- а исти имају крајњу последицу нарушавање јавног интереса грађана Републике Србије, поштеност и независног правосуђа и груба нарушавања зајемчених људских права и слобода- представља најтежи облик корупције у држави у транзицији, која се јавно декларише у Уставу за демократски изграђене друштвене вредности и поштовање људских права и слобода свих грађана Републике Србије. У том смислу, неопходно је да се домаћи државни органи тек прихвате овог сучељавања са најтежим обликом корупције.

Литература:

- 1.) Аврамов Смиља/Крећа Миленко: *Међународно јавно право*; Савремена администрација; Београд, 1996.
- 2.) Albanese Jay S.: The causes of organized crime; *Journal of Contemporary Criminal Justice*; Thousand Oaks; No.4/2000, p.p.409-423
- 3.) Almond G.A./Flanagan S./Mundt R.: *Crisis, Choice and Change: Historical studies of political development*; Little Brown; Boston, 1973.
- 4.) Америчка адвокатска комора (Ц.Вестби, уредник); Међународни водич за борбу против компјутерског криминала; *Продуктивност*; Београд; 2004
- 5.) Anderson M.; *Policing the World: Interpol and the Politics of International Police Cooperation*; Oxford University Press; Oxford, 1989.
- 6.) Антић Чедомир: *Независна Србија*; Еволута; Београд, 2006.
- 7.) Антонић Драгомир/ Бабовић Будимир/ Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вацић Зоран/ Вуковић Слободан/ Ивошевић Зоран/ Кавран Драгољуб/ Мијатовић Бошко/ Стојановић Божо/ Хибер Драгор: *Корупција у Србији*; Центар за либерално-демократске студије; Београд, 2001.

- 8.) Антонић Слободан: *Нација у струјама прошлости*; Чигоја штампа; Београд, 2003.
- 9.) Арент Хана: *Извори тоталитаризма*; Феминистичка издавачка кућа; Београд, 2006.
- 10.) Арент Хана: *О слободи и ауторитету*; Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“; Зрењанин, 1995.
- 11.) Арон Ремон: *Демократија и тоталитаризам*; Издавачка књижарница „Зорана Стојановића“; Сремски Карловци, 1997.
- 12.) Бановић Божидар: *Кривично процесно право*; Факултет безбедности, Универзитет у Београду; Службени гласник; Београд, 2008.
- 13.) Бановић Б.: Трговина људима и заштита људских права; *Наука, безбедност, полиција*; Полицијска академија, Београд, 1, 2003., стр.73-83
- 14.) Бараћ Верица: *Корупција, власт, држава*; Савет за борбу против корупције; Београд, 2011.
- 15.) Бараћ Верица: *Правац промена*; Република; Београд, 2000.
- 16.) Бараћ Верица/ Златић Иван: *Корупција, власт и држава*; Рес Публика; Београд, 2004.
- 17.) Барсамиан Дејвид/Чомски Ноам: *Пропаганда и јавно мњење*; Рубикон; Нови Сад, 2004
- 18.) Баћевић Љиљана: *Југославија на кризној прекретници*; Институт друштвених наука; Београд, 1991.
- 19.) Беговић Борис: *Економска анализа корупције*; Центар за либерално-демократске студије; Београд, 2000.
- 20.) Беговић Борис/ Васовић Мирјана/ Вуковић Слободан/ Јовановић Јован/ Мијатовић Бошко/ Пауновић Марко: *Корупција у Србији пет година касније*; Центар за либерално-демократске студије; Београд, 2007.
- 21.) Бејатовић Станко: *Основи кривичног процесног права*; Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију; Београд, 2011.
- 22.) Бејме Клаус: *Трансформација политичких странака*; Факултет политичких знаности; Загреб; 2002.
- 23.) Биро Миклош: *Психологија посткомунизма*; Београдски круг; Београд, 1994.

- 24.) Боин Арјен/Харт Полт/ Штерн Ерик/Санделијус Бен: *Политика управљања кризама: Јавно руковођење под притиском*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Службени гласник; Београд, 2010.
- 25.) Бојановић Радојица: *Ауторитарни поглед на свет*; Центар за примењену психологију; Београд, 2004.
- 26.) Бошковић Мићо: Актуелни проблеми сузбијања прања новца; *Безбедност*, бр.5; Београд, 2011.
- 27.) Бошковић Мићо: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд, 1998.
- 28.) Бриоски Карло Алберто: *Кратка историја корупције*; Мате; Београд, 2007.
- 29.) Bruner J.S.: On perceptual readiness; *Psychological Review*; vol.64; 1957.
- 30.) Council of Europe(2000) Recommendation R(2000) 11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on action against trafficking human beings for the purpose of sexual exploitations (19March 2000) and Explanatory Memorandum; Internet: <http://cm.coe.int/ta/rec/2000/2000r11.htm>;
- 31.) Васиљевић Владан А.: *Демократија на странпутицама*; Београдски круг; Београд, 1995.
- 32.) Васовић Вучина: *Демократија и политика*; Радничка штампа; Београд, 1973.
- 33.) Васовић Вучина: *Савремене демократије*, том: 2, Службени гласник; Београд; 2012.
- 34.) Васовић Вучина/ Гоати Владимир: *Избори и изборни системи*; Радничка штампа; Београд, 1993.
- 35.) Водинелић Владимир: Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита; *Безбедност*; бр.1; Београд; 1992.
- 36.) Вујачић Илија: *Политичка теорија:студије, портрети, расправе*; Факултет политичких наука; Чигоја штампа; Београд, 2002.
- 37.) Вукадиновић Радован: *Теорије међународних односа*; Теорије спољне политике; Универзитет Црне Горе; Факултет политичких наука; Подгорица, 2009.
- 38.) Вуковић Слободан: *Право, морал и корупција*; Филип Вишњић; Београд, 2005.

- 39.) Вуковић Слободан: *Транзиција и корупција*; Институт друштвених наука; Београд, 2007.
- 40.) Вучетић Слободан: *Демократија без доказа*; БИГЗ; Београд, 1991.
- 41.) Вучинић Оливера: *О заштити права*; Досије студио; Београд, 2010.
- 42.) Гаћиновић Радослав: *Тероризам у политичкој и правној науци*; Еуро-Гиунти; Београд; 2010.
- 43.) Гоати Владимир: *Партије и партијски систем Србије*; ОГИ Центар; Ниш; 2004.
- 44.) Гоати Владимир/ Ненадић Немања/Јовановић Предраг: *Финансирање председничке изборне кампање 2004. у Србији*; Транспарентност Србија; Београд, 2004.
- 45.) Goodin R./ Klingemann H.: *Political Science: The Discipline*; in: R.Goodin and H. Klingemann(ur.): *A New Handbook of Political Science*; OUP; Oxford; 1996.
- 46.) Голубовић Загорка: *Куда иде постоктобарска Србија*; Службени гласник; Београд, 2006.
- 47.) Gomien Donna: *Short guide to the European Convention on Human Rights*; Council of Europe Publishing; Strsbourg, 2005.
- 48.) Грубач М.: *Организовани криминал у Србији као појава новијег времена :у, Против организованог криминала у Србији-од постојећег законодавства до свеобухватног предлога реформе*; Досије, Београд, 2008.
- 49.) Даниловић Неђо/ Милосављевић Славомир: *Основи безбедносне аналитике*; Службени гласник; Београд, 2008.
- 50.) Дармановић Срђан: *Изобличена демократија*; Борба; Београд, 1993.
- 51.) Де Беноа Алан: *Комунизам и нацизам-25 огледа о тоталитаризму у XX веку (1917.-1989.)*; Укронија; Београд, 2007.
- 52.) Деветак Силво: *Мањине, људска права, демократија*; Ослобођење; Сарајево, 1989.
- 53.) *Демократија и мултикултуралност у Југоисточној Еуропи*; Центар за истраживање етничитета; Београд, 2003.
- 54.) *Демократија и националне мањине*; Центар за истраживање етничитета; Београд, 2002.
- 55.) *Демократија у политичким странкама Србије*; Фредерицк Еберт Стифтунг; Београд, 2006.

- 56.) Диверже Морис: *Демократија без народа*; Рад; Београд, 1968.
 - 57.) Duverger Moris: *Novi modeli političkog sustava: Polupredsedničke Vlade; Europski časopis za politička istraživanja*; br. 8; 1980.
 - 58.) Димитријевић Војин: *Страховлада-оглед о људским правима и државном терору*; Рад; Београд, 1985.
 - 59.) Димитријевић Војин/ Стојановић Радослав: *Међународни односи*; Службени лист; Београд, 1996.
 - 60.) Доддс Клаус: *Геополитика*; Шахинпашаић; Сарајево/ Загреб; 2009.
 - 61.) Документ: Одлука о образовању Савета за борбу против корупције; 05 рој 119-13649/ 2001, у Београду, 2. октобра 2001. године, потпредседник Александар Правдић; на основу члана 26. Закона о Влади Републике Србије; „Службени гласник РС“; број 5/ 91 и 45 /93. Драшковић Драгомир: *Основи методологије истраживања друштвених појава*; ВШУП; Београд, 1982. *Држава и демократија*; Службени гласник; Београд,
 - 62.) Драгаш Орхан: *Савремена обавештајно-безбедносна заједница*; Рад; Београд; 2009.
 - 63.) Ђентиле Емилио: *Религије политике*; Библиотека XX века; Београд, 2009.
 - 64.) Ђорђевић Јован: *Идеје и институције*; Радничка штампа; Београд, 1972.
 - 65.) Ђорђевић Ненад: *Пројекат Русија*; Академија за дипломатију и безбедност; Београд; 2009.
- Ђорђевић Снежана: *Анализе јавних политика*; Факултет политичких наука; Чигоја штампа; Београд, 2009.
- 66.) Ђукић Срећко: *Време енергије, више од дипломатије*; Службени гласник; Београд, 2009.
 - 67.) Ђурић Живојин/ Јовашевић Драган/ Ракић Миле: *Корупција*; Институт за политичке студије; Београд, 2007.
 - 68.) Ђурић Живојин/ Суботић Драган: *Медији, јавно мњење и политика*; Едиција: Примењена политикологија; књига 5; Институт за политичке студије; Београд, 2009.
 - 69.) Easton D.: *The Political System*; John Wiley and Sons; New York; 1953.
 - 70.) Easton D.: *A System Analysis of Political Life*; J. Wiley and Sons; New York, 1965.

- 71.) Evans D.Malcom/ Morgan Rod: *Preveting Torture; A Study of European Convention the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatmen or Punishment*; for Oxford University Press; New York, 1998.
- 72.) Ејкерман Сјузан Роуз: *Корупција и власт-узроци, последице и реформа*; Службени гласник; Београд, 2007.
- 73.) Elgie R.: *Politika polu-prezidencijalizma: Semi-prezidencijalizam u Europi*; Oxford University Press; Oxford; 1999.
- 74.) Emberland Marius: „European Convention on Human Rights; Rights of Access to Court; Sovereign Immunity in Civil Proceedings; Personal Injury by Armed Forces; Employment Dispute with Foreign Embassy; Torture outside the Forum State; Juscogens Limitations on Immunity“; *American Journal of International Law*; vol.96; no.3; 2002.
- 75.) Жубринић Д.: *Марксизам и теорија класа*; Школска књига; Загреб, 1976.
- 76.) Закон о Влади; *Службени гласник*; Београд, 2005.
- 77.) Закон о заштити података о личности; „Службени лист СРЈ“; бр. 24/98, бр. 26/98.
- 78.) Закон о Заштитнику грађана; *Службени гласник РС*; бр. 79/2005. и 54/2007.
- 79.) Закон о кривичном поступку Републике Србије; *Службени гласник Републике Србије*, бр.46/2006.
- 80.) Закон о кривичном поступку Републике Србије; *Службени гласник Републике Србије*; бр.85/2005.
- 81.) Закон о кривичном поступку Републике Србије; *Службени гласник Републике Србије*; бр.88/2005.
- 82.) Закон о кривичном поступку Републике Србије; *Службени гласник Републике Србије*; бр. 107/2005.
- 83.) *Закони о одбрани и Војсци Србије*; Службени гласник; Београд; 2008.
- 84.) Закон о организацији надлежности државних органа за борбу против организованог криминала; *Службени гласник Републике Србије*; бр.42/2002.
- 85.) Закон о потврђивању Кривичноправне конвенције о корупцији; *Службени лист СРЈ-Међународни уговори*; бр.2/2002.

- 86.) Закон о ратификацији Конвенције Уједињених Нација против корупције; *Службени лист СЦГ- Међународни уговори*; бр.12/ 2005.
- 87.) Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја; „Службени гласник РС“; бр.120/ 2004.
- 88.) *Закон о поступку пред Уставним судом и правном дејству његових одлука: Пословник о раду Уставног суда Републике Србије; Одлука о организацији Уставног суда Републике Србије*; Службени гласник; Београд, 2001.
- 89.) Зарић М./ Милошевић М.: Надзор над комуникацијама, у: *Три деценије школовања и обуке професионалаца (зборник радова)*; ВШУП; Београд, 2003.; стр. 86.-93.
- 90.) Збирка прописа о спречавању прања новца; *ЈП Службени лист СРЈ*; Београд, 2002.
- 91.) Zelikow P./ Rice C.: *Germany Unified and Europe Transformed: A Study of Statecraft*; MA: Harvard University Press; Cambridge, 1995.
- 92.) Игњатовић Ђорђе: *Криминолошко наслеђе*; Службени гласник; Београд, 2006.
- 93.) Игњатовић Ђорђе: *Организовани криминалитет*; Полицијска академија; Београд, 2008.
- 94.) Изазови Еуропских интеграција; *Часопис за право и економију Еуропских интеграција*; бр.16, тема броја: Изазови борбе против системске корупције у Србији; Службени гласник 2011.
- 95.) Илић П. Горан: *Корупција: Основни појмови и механизми за борбу*; Правни факултет Универзитета; Београд; 2007.
- 96.) Инђић Триво: *Технологија и културни идентитет*; Службени гласник; Београд, 2009.
- 97.) Introduction to the European Convention on Human Rights. The Rights Guaranteed and the Protection Mechanism; *Council of Europe Publications; Human Rights Files*; no.1; 2005.
- 98.) Janis I.L.: Groupthink; Boston: Houghton Mifflin; Janis J.L.: in, *Policymaking and crisis management*; The Free Press; NY; 1989.
- 99.) Јанковић Сретко: Средства информисања и тешки облици криминала; *Тешки облици криминала /6.семинар права*; Будва, 2004., стр.473-484.

- 100.) Јелачић Миленко: *Корупција*; Министарство унутрашњих послова Републике Србије; Београд, 1996 Јелачић М.: Психолошки аспекти кривичних дела корупције и прања новца; *Наука, безбедност, полиција*; Полицијска академија; Београд, 1, 2003.
- 101.) Јиречек Константин: *Историја Срба*; Издавачка књижарница „Геце Кона“; Београд; 1928.
- 102.) Јончић Владан: Људска права и Устав Републике Србије из 2006. године; тематски зборник радова: *Устав Републике Србије из 2006.-Неки елементи новог политичког система*; Институт за политичке студије „Трећи миленијум“; Београд, 2007.
- 103.) Јовановић Милан: Уставни инжењеринг и нови Устав; едиција свеске (бр.18.): *Устав Србије-критичка анализа*; Београдски форум за свет равноправних; Београд, 2007.
- 104.) Јовашевић Драган: *Кривична дела корупције*; Службени гласник; Београд, 2009.
- 105.) Јовић Миодраг/ Јовановић Љубиша: *Кривично право*; Виша школа унутрашњих послова; Београд, 2004.
- 106.) Карклинс Расма: *Систем ме је натерао*; ОЕБС; Београд, 2007.
- 107.) Кековић Зоран: *Системи безбедности*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Београд; 2009.
- 108.) Кецмановић Ненад: *Елементи владавине*; Факултет политичких наука; Београд, 2011.
- 109.) Кецмановић Ненад: *Политика, држава и моћ*; Политеиа, Чигоја; Београд, 2009.
- 110.) Кешетовић Желимир: *Attempt to Reform Ministry of Interior-essence and form*, in: *Security Sector Reform in Serbia-achievements and prospects*; Centre for Civil-Military Relations; Belgrade, 2008.
- 111.) Кин Џон: *Медији и демократија*; Филип Вишњић; Београд, 1995.
- 112.) Китаровић Игор: *Систем државне управе, управни поступак и управни спор*; Службени гласник; Београд, 2008.
- 113.) Kitschelt Herbert: *Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies-Theoretical Propositions*, u: *Party Politics*; Vol 1; No.4; Thousand; London; Sage Publications; New Delhi, 1995.
- 114.) Ковач М.: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности-теоријске основе*; Свет књиге; Београд, 2003.

- 115.) *Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године*; Службени гласник; Београд, 2008.
- 116.) *Корупција*; Центар за менаџмент; Београд, 2005.
- 117.) *Корупција*; Правни факултет; Београд, 2007.
- 118.) *Корупција и људска права: успостављање везе*; Фонд за отворено друштво; Београд, 2010.
- 119.) *Корупција у Србији*; Центар за либерално-демократске студије; Београд, 2001.
- 120.) *Корупција у Србији пет година касније*; Центар за либерално-демократске студије; Београд, 2007.
- 121.) *Корупција, власт и држава*; Део 1: Рес Публика; Београд, 2004.
- 122.) Косановић Срећко: *Недозвољена трговина*; Службени гласник; Београд, 2010.
- 123.) Крећа Миленко: *Апсолутно обавезне норме у међународном јавном праву*; Научна књига; Београд, 1989.
- 124.) Кривокапић Борис: Најважнији механизми непосредног остваривања права човека и њихово коришћење од стране појединаца у универзалним и у Еуропској конвенцији о правима човека; *Страни правни живот*; 1/1990, стр. 5-33.
- 125.) Кривокапић Борис: Новији билатерални уговори закључени на тлу Европе, од значаја за заштиту етничких мањина; *Правни живот*, 13/2009.
- 126.) Кривокапић Борис: Уједињене нације и заштита мањина; *Страни правни живот*; 2-3/2003; стр.53-99.
- 127.) Кривокапић Владимир: *Криминалистичка тактика*; ВШУП; Београд-Земун, 1990.
- 128.) Крстић Ивана/ Јовановић Миодраг: *Human Rights Today, 60th Years of the Universal Declaration*; Eleven International Publishing; 2009.
- 129.) Лабус Мирољуб: *Недовршени послови*; Службени гласник; Београд, 2006.
- 130.) Лефевр Анри: *Антисистем-Прилог критици технократизма*; Радничка штампа; Београд, 1973.
- 131.) Лилић Стеван: *Управно право; Управно процесно право*; Правни факултет Универзитета у Београду; Београд, 2010.
- 132.) Linz J./ Stepan A.C.: *The Breakdown of Democratic Regimes*; John Hopkins University Press; Baltimore, 1978.

- 133.) Лојд Џон: *Шта медији раде нашој политици*; Самиздат Б=92; Београд, 2008.
- 134.) Lowndes Vivien: Институционализам, у: Marsh David/ Stoker Gerry: *Теорије и методе политичке знаности*; Факултет политичких наука Свеучилишта у Загребу; Загреб, 2005.
- 135.) Мајић Миодраг: *Примена међународног кривичног права у националним правним системима*; Службени гласник; Београд, 2009.
- 136.) Мајсторовић Небојша: *Корупција*; Академска књига; Нови Сад, 2012.
- 137.) Mainwaring Scott: Party Systems in the Third Way, у: Diamond, Larry and Plattner, F: Marc(eds.); *The Global Divergence of Democracies*; The John Hopkins University Press; Baltimore and London, 2001.
- 138.) *Мала политичка енциклопедија*; Савремена администрација; Београд, 1966.
- 139.) Манојловић Драган: *Криминалистичка аналитика*; Факултет безбедности Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд, 2008.
- 140.) Mancur Olson: *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*; Harvard University Press; Cambridge; 1965.
- 141.) March J./ Olsen J.: The Institutionalism: Organizational Factors in political Life; *American Political Science Review*; 78, 1984.
- 142.) Маринковић Д.: Организовани криминалитет-изазов кривичном законодавству; *Безбедност*; МУП Р.Србије; Београд; бр.2.; 2004.
- 143.) Марковић Божидар: *Начела демократије*; Драганић; Београд, 1998.
- 144.) Матић Милан: *Либерализам, популизам и демократија*; Институт за политичке студије; Београд, 2002.
- 145.) Матић Милан/ Подунавац Милан: *Политички систем: Теорије и принципи*; Факултет политичких наука; Чигоја штампа; Београд, 2007.
- 146.) Матовић Милан: *Политичко представљање*; Радничка штампа; Београд, 1974.
- 147.) Мијалковић Саша: *Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната*; Службени гласник; Београд; 2009.
- 148.) Мијалковски Милан: *Обавештајне и безбедносне службе*; Службени гласник; Универзитет у Београду; Београд; 2009.
- 149.) Мијалковски Милан: *Тероризам и организовани криминал*; Факултет безбедности; Универзитет у Београду; Београд; 2010.

- 150.) Миладиновић Слободан: *Елите распада*; Службени гласник; Београд, 2009.
- 151.) Милетић Слободан: *Полицијско право*; Полицијска академија; Београд; 2003.
- 152.) Милошевић М.: *Организација и функционисање полиције у кривичном поступку*; Драслар партнер; Београд, 2005.
- 153.) Милошевић Зоран: *Куповина државе*; Институт за политичке студије; Београд, 2008.
- 154.) Милосављевић Славомир/ Радосављевић Иван: *Основи методологије политичких наука*; Службени гласник; Београд, 2003.
- 155.) Милошевић Милан: *Систем државне безбедности*; Полицијска академија; Београд, 2001.
- 156.) Милошевић Зоран: *Куповина државе*; Институт за политичке студије; Београд, 2008.
- 157.) Милошевић Новак/ Милојевић Саша: *Основи методологије безбедносних наука*; Полицијска академија; Београд; 2001.
- 158.) Мирић Јован Н.: *Демократија у посткомунистичким друштвима*; Српско културно друштво „Просвјета“; Загреб, 1996.
- 159.) Мићуновић Драгољуб: *Моја политика*; Филип Вишњић; Београд, 2005.
- 160.) Михајлов Средоје: *Паре из посланичке клупе*; Лео коммерце; Београд, 2007.
- 161.) Мишчевић Тања: *Нова ера међународних организација*; Службени гласник; Београд; 2012.
- 162.) Morrow J.: *Game Theory for Political Scientists*; Princeton University Press; Princeton, NJ; 1994.
- 163.) Мрвић-Петровић Наташа: *Кривично право-општи део*; Службени гласник; Београд, 2009.
- 164.) Мрвић-Петровић Наташа/ Мрвић-Петровић Здравко: *Накнада нематеријалне штете*; Службени гласник; Београд; 2012.
- 165.) Мрвић-Петровић Наташа/ Ћирић Јован: *Сукоб јавног и приватног интереса; У троуглу моћи, новца и политике*; Војноиздавачки завод; Институт за упоредно право; Београд; 2004.
- 166.) Nacos B.L.: *Terrorism and the Media: From the Iran hostage crisis to the World Trade Center bombing*; Columbia University Press; NY; 2002.

- 167.) National Security Adviser Sces Cyberterrorist Threat; Associated by Press AP; March 26/2001; <http://ap.org/newspapers/index.html>
- 168.) Национална стратегија за борбу против прања новца и финансирање тероризма; Управа за спречавање прања новца Р.Србије; *Службени гласник РС.*; бр.89/2008.
- 169.) Недељковић М./ Васић Т.: Приказ активности по акцији „Сабља“; *Безбедност*; МУП Р.Србије; Београд, 2003.
- 170.) Neumann Franc: *The Democratic and Authoritarian State*; A Free Press Glenoee; N.York; 1957.
- 171.) Нојман Франц: *Владавина права*; Филип Вишњић; Београд, 2002.
- 172.) Норберто Бобио: *Будућност демократије*; Филип Вишњић; Београд, 1988.
- 173.) Павловић Вукашин: *Држава и друштво*; Чигоја штампа; Београд, 2011.
- 174.) Павловић Вукашин/ Орловић Славиша: *Дилеме и изазови парламентаризма*; Факултет политичких наука и Конрад Аденауер Стифтунг; Београд, 2007.
- 175.) Павловић Душан/ Антонић Слободан: *Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године*; Службени гласник; Београд, 2007.
- 176.) Paoli L./ Fijnaut C.: *Organized crime in Europe: concepts, patterns, and control policies the European Union and beyond* in, Springer; Dordrecht, 2004.
- 177.) Пауновић Милан/ Кривокапић Борис/ Крстић Ивана: *Међународна људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду; Београд, 2010.
- 178.) Пауновић Милан/ Царић Славољуб: *Европски суд за људска права*; Правни факултет Универзитета у Београду; Службени гласник; Београд; 2006.
- 179.) Peters G.: *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*; Pinter; London, 1999.

180.) Петрановић Б.: Модернизација у условима национално нестабилног друштва; у : Латинка Перовић (ур.): *Србија у модернизацијским процесима XX века*; Институт за новију историју Србије; Београд, 1994.

181.) Петровић Драган: Политички систем у савременој Србији; тематски зборник радова: *Устав Републике Србије из 2006.-Неки елементи новог политичког система*; Институт за политичке студије „Трећи миленијум“; Београд, 2007.

182.) Pinto-Duschinski M.: Financing politics: A Global View, u: *Journal of Democracy*; Volume 13; 2002.

183.) Подунавац Милан: *Фрагменти политичке културе*; Институт друштвених наука; Београд, 1998.

184.) Подунавац Милан: *Политички легитимитет*; Рад; Београд, 1988.

185.) Подунавац Милан: *Поредак, конституционализам, демократија*; Политеа; Чигоја; Београд, 2006.

186.) Повеља Уједињених нација; Агенда за мир; Уједињене нације 1945.-1995.; *Између признања и покуде*; Београд, 1995.

187.) *Политичке институције и демократија*; Факултет политичких наука; Београд, 2006.

188.) Роупе Јереми: *Антикорупцијски приручник*; Транспарентност; Београд, 2003.

189.) Роупе Јереми: *Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System*; TI Source Book, 2000.

190.) Попер Карл Р.: *Објективно сазнање*, Паидеиа-Београд, ЦИД-Подгорица, 2002.

- 191.) Попер Карл Р.: *Претпоставке и побијања*; Издавачка књижарница Зорана Стојановића; Сремски Карловци-Нови Сад, 2002.
- 192.) Preston T./ Hart P.: Understanding and evaluating bureaucratic politics: The nexus between political leaders and advisory systems; *Political Psychology*; 20, 1999.
- 193.) *Привредни криминал и корупција*; Институт за криминолошка и социолошка истраживања; Београд, 2001.
- 194.) *Приручник за израду планова интегритета*; Агенија за борбу против корупције; Београд, 2012.
- 195.) Протић Стојан: *Срби и демократија*; Просвета; Ниш; 1998.
- 196.) *Процеси демократизације у земљама транзиције*; Институт друштвених наука; Београд, 2000.
- 197.) Радовановић Добривоје/ Булатовић Александра: *Корупција*; Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Центар за менаџмент; Београд, 2005.
- 198.) Радојковић Мирољуб: *Савремени информационо-комуникациони системи*; Завод за издавање уџбеника; Београд, 1984.
- 199.) Радосављевић Иван: *Хипотетичко-дедуктивна метода у истраживању политике*; Дечије новине; Горњи Милановац, 1996.
- 200.) Ракић-Водинелић Весна/ Кнежевић-Бојовић Ана/ Рељановић Марио: *Реформа правосуђа у Србији 2008.-2012.*; Правни факултет Универзитета Унион; Службени гласник; Београд; 2012.
- 201.) Ракић Миле/ Јовашевић Драган: *Изазови демократије: Безбедносно-политички и правни аспекти*; Институт за политичке студије; Београд, 2011.
- 202.) Ракић Миле/ Јовашевић Драган: *Насиље и демократија*; Институт за политичке студије; Београд, 2009.
- 203.) Рид Карен: *Европска конвенција о људским правима* (књига1, књига2.); Београдски центар за људска права; Београд, 2007.
- 204.) Ристић Вукашин Д.: *Закон о парничном поступку*; Савремена администрација; Београд; 2003.

- 205.) Робинсон Вилијам И.: *Подстицање полиархије*; Албатрос Плус; Београд, 2012.
- 206.) Родић Бошко/ Ђорђевић Горан: *Да ли сте сигурни да сте безбедни?*; Продуктивност АД; Београд; 2004.
- 207.) Родић Бошко: *Интеракција јавних рачунарских мрежа специјалних институција*; Војнотехничка академија; Београд; 2001.
- 208.) Ролс Џон: *Право народа*; Александриа Пресс; Београд, 2003.
- 209.) Rose-Ackerman S.: *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*; Cambridge University Press; Cambridge; 1999.
- 210.) Rosenthal V.: *Political Order: Rewards, punishments and political stability*; Krips Repro; Meppel; 1978.
- 211.) Роуз-Акерман Сузан: *Корупција и власт*; Службени гласник; Београд, 2007.
- 212.) Савић Андреја/ Делић М./ Бајагић М.: *Безбедност света*; Полицијска академија; Београд; 2002.
- 213.) Савић Андреја/ Стајић Љубомир: *Основи цивилне безбедности*; Факултет за правне и пословне студије; Нови Сад; 2006.
- 214.) Сандић Коста: *Финансирање тероризма путем прања новца*; Удружење „Наука и друштво Србије“; Београд, 2011.
- 215.) Сартори Ђовани: *Демократија-шта је то?*; ЦИД; Подгорица, 2001.
- 216.) Сартори Ђовани: *Упоредни уставни инжењеринг*; Филип Вишњић; Београд, 2003.
- 217.) Секуловић Александар: *Теорија политичке класе*; Радничка штампа; Београд, 1982.
- .
- 218.) Симеуновић Драган: *Феноменологија насиља*; Наука и друштво; Београд, 2005.
- 219.) Симеуновић Драган: *Теорија политике*; Наука и друштво; Београд, 2002.
- 220.) Симеуновић Драган: *Политичко насиље*; Радничка штампа; Београд, 1990.
- 221.) Симић Илија: *Кривични законик*; Службени гласник; Београд, 2007.
- 222.) *Систем и корупција*; Институт друштвених наука; Београд, 2000.
- 223.) Славјевић Зоран: *Библија и пропаганда*; Службени гласник; Београд; 2006.

- 224.) Славујевић Зоран: *Библијска концепција пропаганде*; Радничка штампа/ Институт друштвених наука; Београд; 1993.
- 225.) *Службени гласник Републике Србије*; број 61/ 2005; од 15. јула 2005. године.
- 226.) Соколовић Ранко: *Полиција и кривични поступак-супротстављање организованом криминалу*; Завод за уџбенике; Београд, 2006.
- 227.) Срдић Милутин/ Прентовић Мирјана: *Процесни закони Републике Србије*; Службени гласник; Београд; 2010.
- 228.) Стајић Љубомир/ Мијалковић Саша/ Станаревић Светлана: *Безбедносна култура*; Драганић; Београд; 2004.
- 229.) Стајић Љубомир: *Основи безбедности*; ФЦО и ИК „Драганић“; Београд; 2005.
- 230.) Стајић Љубомир: *Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава*; Правни факултет у Новом Саду; Нови Сад; 2010.
- 231.) Стјуарт Мил Џон: *О слободи*; Филип Вишњић; Београд, 1988.
- 232.) Станојевић Добривоје: *Медији и начело дијалога*; Мали Немо; Панчево, 2004.
- 233.) Стојановић Зоран: *Кривични законик*; Службени гласник; Београд; 2007.
- 234.) Стојиљковић Ана: Административни извори финансирања странака; у: *Финансирање политичких странака између норме и праксе*; ФОД и ЦЕСИД; Београд, 2004.
- 235.) Стојиљковић Зоран: *Држава и корупција*; Чигоја штампа; Београд, 2013.
- 236.) Стојиљковић Зоран: *Конфликти и /или дијалог*; Факултет политичких наука; Београд, 2008.
- 237.) Стојиљковић Зоран: *Партијски систем Србије*; Службени гласник; Београд, 2008.
- 238.) Стојиљковић Зоран: *Савремена држава*; Факултет политичких наука; Београд, 2008.
- 239.) Стојиљковић Зоран: *Србија у лавиринтима транзиције*; Службени гласник; Београд, 2011.
- 240.) Стојиљковић Зоран: *Речник демократије*; Грађанске иницијативе, Удружење грађана за демократско и цивилно образовање; Београд, 1998.

- 241.) Стојиљковић Зоран: *Улога синдиката у транзицији*; Центар за проучавање алтернатива; Београд, 1999.
- 242.) Стојиљковић Зоран/ Павловић Вукашин: *Савремена држава, структура и социјалне функције*; Факултет политичких наука и Конрад Аденауер Стифтинг; Београд, 2010 .
- 243.) Стојиљковић Зоран/ Милосављевић М./ Вуковић Ђ./ Симић М.: *Мониторинг финансирања политичких странака*; ЦЕСИД; Београд, 2005.
- 244.) Стокић Љубиша: *Демократија и освајање власти*; Зенит Београд, 1994.
- 245.) Стокић Љубиша Ђ.: *Олигархија у политичкој теорији*; Научна књига; Београд, 1989.
- 246.) Суботић Драган: *Редизајнирање јавне управе и менаџмент људским ресурсима*; Институт за политичке студије; Београд, 2010.
- 247.) Супек Руди: *Друштвене предрасуде*; Радничка штампа; Београд, 1973.
- 248.) Тадић Љубомир: *Психолошке одлике ауторитарности у политици*; Глас, СССЛИ; САНУ; Београд, Одељење друштвених наука; књига 25.
- 249.) Тадић Милан: *Основи међународне пропаганде*; Бина; Београд; 2002.
- 250.) Теофиловић Небојша: *Корупција и политика*; Криминалистичко-полицијска академија; Београд, 2007.
- 251.) Теофиловић Небојша/ Куљача Рајко: *Лице и наличје политичке корупције*; Лог; Београд, 2008.
- 252.) Turner B.A.: *Man-made Disasters*; Wykeham; London; 1978.
- 253.) Уредба о мерама заштите података и информација у информационом систему савезних органа и организација; *Службени лист СРЈ*; бр.23/2000.
- 254.) Useem B./ Kimball P.A.: States of Siege; in: *Sprison riots:1971.-1986.*; Oxford University Press; NY; 1989.
- 255.) *Успостављање демократске и правне државе у Србији*; САНУ; Београд, 1997.
- 256.) *Устав Републике Србије*; Савремена администрација; Београд, 2006.
- 257.) Фатић А.: *Криминал и друштвена контрола у Источној Еуропи*; Институт за међународну политику и привреду; Београд, 1997.

- 258.) Фатић Александар/ Бановић Божидар: *Друштвени аспекти организованог криминала*; Институт за међународну политику и правду; Београд; 2011.
- 259.) Feldman M.S./Marsh J.G.: Information in organizations as signal and symbol; *Administrative Science Quarterly*; 26; 1981.
- 260.) Фридрих Карл Јоаким: *Конституционална демократија*; ЦИД; Подгорица, 2005.
- 261.) Хабермас Ј.: Грађанска непослушност-тест за демократску правну државу; *Гледишта* 10-12/1989.
- 262.) Хејвуд Ендрју: *Политика*; Цлио; Београд, 2004.
- 263.) Held David: *Models of Democracy*; Polity Press; Cambridge; 1988.
- 264.) Хемонд Филип/ Херман Едвард: *Деградирана моћ: Медији и косовска криза*; Плато; Београд, 2001.
- 265.) Хенис В.: *Политика и практична философија*; Нолит; Београд, 1982.
- 266.) Хрустић Хасиб: Облици пословања у земљама пореског раја; *Привреда и право*; Удружење правника у привреди Србије; Досије; Београд, 2008.
- 267.) Цветковић Владимир Н.: *Реконструкција институција: Годину дана транзиције у Србији*; Институт за филозофију и друштвену теорију; Београд, 2002.
- 268.) Циљеви и путеви друштава у транзицији; Институт друштвених наука; Београд, 1996.
- 269.) Convention/on/Cybercrime; [http://Conventions.coe.int/Treaty/en/\(Treatis/html/185.htm](http://Conventions.coe.int/Treaty/en/(Treatis/html/185.htm)
- 270.) Чавошки Коста: Неуки и неодговорни творци новог Устава Србије; едиција свеске (бр.18.): *Устав Србије-критичка анализа*; Београдски форум за свет равноправних; Београд, 2007.
- 271.) Чејовић Бора/ Кулић Мирко: *Кривично право*; Еселоге; Београд, 2011.
- 272.) Чок Вида: *Споне међународног и упоредног права-Примери из области људских права*; Службени гласник/ Београдски центар за људска права/ Центар за унапређивање правних студија; Београд, 2010.
- 273.) Чомски Ноам: *Хегемонија или опстанак*; Рубикон; Нови Сад, 2007.

- 274.) Чомски Ноам: *Интервенције*; Рубикон-Нови Сад, Беокига-Београд, 2009.
- 275.) Чомски Ноам: *Контролисана демократија*; ЦИД; Подгорица, 1999.
- 276.) Чомски Ноам: *Контрола медија, Спектакуларна достигнућа пропаганде*; Рубикон-Нови Сад, Беокига-Београд, 2009.
- 277.) Чомски Ноам: *Неуспеле државе*; Рубикон-Нови Сад; Беокига-Београд, 2010.
- 278.) Чупић Чедомир: *Политика и одговорност*; Удружење за политичке науке Србије; Београд, 2010.
- 279.) Шаркић Н./ Прља Д./ Дамњановић К./ Марић В./ Живковић В./ Водинелић В.В./ Мрвић-Петровић Н.: *Право информационах технологија*; Правни факултет Универзитета „Унион“ у Београду; Службени гласник; Београд, 2007.
- 280.) Шаховић Милан: *Међународно право у међународним односима-Друга половина 20. века*; Службени гласник; Београд, 2008.
- 281.) Шешић Богдан: *Основи логике*; Научна књига; Београд, 1983.
- 282.) Walecki Marcin: *Political Money and Corruption*; IFES; Washington, 2004.
- 283.) Ward Hugh: *Racionalni izbor*; u: Marsh David/Stoker Garry: *Teorije i metode političke znanosti*; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Zagreb; 2005.
- 284.) Weick K.E./Sutcliffe K.M.: *Managing the Unexpected: Assuring high performance in an age of comtefexity*; Josey-Bass; San Francisco; 2002.
- 285.) www.amnesty.org/en/death-penalty/abolitionist-and-retentionist-countries,
- 286.) [www.http://astra.org.yu](http://astra.org.yu)
- 287.) www.europeangreens.org;
- 288.) www.FBI.gov/publications/terror/terror2000-2012.htm;
- 289.) www.europol.eu.int;
- 290.) www.interpol.com;
- 291.) www.police.si/en/doc;
- 292.) www.undp.org/governance7DOC/AC-PN; *Anti-Corruption Practice*
- 293.) <http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu/documenta/godišnji> извештај о напретку/извештај о напретку србије/2011 sa % aneksom.pdf.; Извештај Еуропске комисије о напретку у Србији 2011.

- 294.) www.acas.rs
- 295.) www.antikorupcija-savet.gov.rs.
- 296.) www.transparentnost.org.rs;
- 297.) www.slobodnaevropa.org
- 298.) www.osce.org.rs. www.srbijaupokretu.org.rs.
- 299.) www.gradovi protiv korupcije.org.rs.

Биографија аутора:

Завршене основне студије у трајању од четири године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на смеру оријенталистике, групи за арапски и турски језик и књижевност

Завршене последипломске академске студије у трајању од две године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, на смеру Политикологије религије са просечном оценом 9,55 и одбраном завршног рада са оценом десет под називом „Вахабизам као интерпретација ислама“.

Завршене докторске студије у трајању од три године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, на смеру Политикологије.

Рад на телевизији „Свети Ђорђе“ као аутор и водитељ емисије из области културе 2008. године.

Рад као предавач арапског језика.

Рад као преводилац и аутор персијског речника и других књижевних дела из области персијске културе у периоду од 1997.-2003. године.

Рад као лектор и коректор на изради научног часописа „Нур“ у периоду 1997.-1999. године.

Рад на изради научне енциклопедије Научноистраживачког института „Ибн Сина“ у Сарајеву 1998. године.

Израда научног пројекта за Републику Србију (безбедносни пројекат за заштиту националног система, преузет од стране Војно-обавештајне агенције у марту 2009. године).

Израда научног пројекта за Еуропски центар за мир и развој у Београду, одобрен од стране Већа академика везан за суживот хришћана и муслимана у периоду од октобра 2009.-априла 2011. године.

Хуманитарни рад везан за унапређење права деце, особа са инвалидитетом и жртви државне корупције у периоду од маја 2011.-до данашњих дана.

Активности на кампањи коју је аутор покренуо за формирање Интернационалног суда за људска права у Њујорку, у априлу 2014. године до данас. У сарадњу подршке кампањи аутора су укључени и бројни светски медији.

Активна борба против корупције у државној администрацији и јавној управи и бројни контакти са државним органима, који трају до данас.

Предавања:

Аутор је држао предавање у амфитеатру Филолошког факултета у Београду из области одбране и заштите.

Аутор је држао научно предавање у сали „Маслеша“ у Београду 28. октобра 1997. године о правима жена под светлом ислама пред бројним домаћим и страним званичницима.

Аутор је држао предавање о вахабизму и радикалним исламским групама на докторском семинару на ФПН у јуну 2010. године.

Списак објављених радова аутора:

Аутор је превео тешко разумљиво филозофско дело аутора Мортеше Мотахарија под називом „Фетрат“ (Природа, бит човека, Ирански културни центар, 1997. године.

Аутор је превео и дело Мохсена Гераатија под називом „Трачак тајни намаза“, Ирански културни центар, 1998. године.

Аутор је написао граматику персијског језика у уводном делу речника „Са персијским у свет“, чији је коаутор, „Матић“, Београд, 2004. године.

Аутор је објавио научни чланак „Идеологија вахабизма у покрету талибана“, на енглеском језику, коју је преузео да штампа у свом научном часопису проф. др. Ђорђевић Драгољуб, социолог религије из Ниша.

Аутор је на докторским студијама предао за штампу у предмету „Објављивање научног рада“ за међународне политиколошке часописе свој чланак „Тероризам цихадизма као појава политике страха“ и „Вахабизам и тероризам“.

Аутор је научног чланка „Спољна политика и дипломатија Исламске Републике Ирана“, Научноистраживачки институт „Ибн Сина“, Сарајево, 2010. године.

Докотранд је аутор научног чланка под називом „Имплозија разарања негативних политичких режима у Сирији, Либији и Ирану и претпоставке демократизације“, који је претходно као део семинарског рада испита, усвојио као научно прихватљив чланак проф.др. Милан Подунавац у предмету „Основи конституционалне демократије и политичке културе“, 13. јул 2012. године- а затим постављен корисницима на интернету.

Докторанд је аутор научног рада „Организација власти у Ирану“, који је одобрио као део испита проф. др. Славиша Орловић у предмету „политичке партије, избори и цивилно друштво“, 3. јул 2012. године- а затим постављен за кориснике научне литературе на интернету.

Аутор је одбрањеног мастер рада „Вахабизам као интерпретација ислама“, 230 страна, октобар 2011. године, који користе за своје потребе бројни корисници у библиотекама јер се ослања великим делом на емпиријска истраживања, настала на основу рада научних интервјуа и анкета аутора.

Поједина нова научна сазнања и корисне анализе насталих приликом израде ове докторске дисертације (њене делове и одломке) већ се послужују за потребе

реформи у организацији власти правосуђа државни органи Републике Србије (Високи савет судства), Управа криминалистичке полиције при Министарству унутрашњих послова, као и Специјално тужилаштво за организовани криминал када се ради о деловима дисертације везане за организовани криминал и борбу против корупције.

Поједине делове ове докторске дисертације (нова научна сазнања и анализе) су већ послужиле и новоуспостављеној демократској институцији Заштитнику грађана за унапређење људских права у Републици Србији, на основу корисних анализа, сугестија и препорука аутора. Аутор је претходно контактирао и Еуропског омбудсмана, као и Групу за борбу против корупције при Савету Европе приликом израде докторске дисертације врло опрезно како би изнео најкорисније научне закључке за реформе у Републици Србији, борбу против корупције у државним органима и унапређење људских права и слобода. Ради се о веома обимном написаном пратећем материјалу приликом израде докторске дисертације и ауторових научних истраживања у протекле четири године, који се односи на бројне контакте, писмене преписке, те анализе и закључке од научног и друштвеног значаја за Србију.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Мерил Ерићман
број уписа 927

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

"Улога правосудног система Р. Србије у борби
против корупције"

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, мај 2015. године

Мерил Ерићман

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора МЕРИЛ ГРЕГОРИАН
Број уписа 927
Студијски програм ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ ПОЛИТИКОЛОГИЈЕ
Наслов рада УЛОГА ПРАВОСУДНОГ СИСТЕМА Р. СРБИЈЕ
У БОРБИ ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ "
Ментор ПРОФ. ДР. ЗОРАН СТОЈИЉКОВИЋ
Потписани Мерил Грегорин

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, мај, 2015. године

Потпис докторанда

Мерил Грегорин

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Улога првогудног система Р. Србије у Србији против корупције“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
- ☒ 3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, Мај, 2015. године

